STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03560

DI YUDISHE FOLKS GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע

פאלקס געשיכטע

נאך דער

פאלקסטהומליכער געשיכטע דער יודען

פון פראפעסאר ה. גרעטץ.

פריי בעארבייטעט פון י. י. לערנער.

פירטער טהייל

נויארק:

איבערגעדרוקט פון דיא אריגינאל אויסגאבע,

אין אפיס פון אידישען מאנאט־בוך,

תרס״א.

NEW YORK:

SARASOHN & SON, PUBLISHERS,

185 EAST BROADWAY.

1901

1. ליכטיגער פון דרויסען אונ פינסטערער אינווענדיג.

(1700—1760 נאך קריסטוס געבורט).

פונקט ווען פאר די יודען אין אייראפא האט זיך בעדארפט אנהויבען א נייע לעבען, ווען די בעסטע אונ עדעלסטע קריסטען האבען געוואלט זיי טראסטען אונ העלפען, האט מען פון די יודענס זייט אליין ניט געזעהען קיין שום חשק צו פרייהייט: אזוי ווי עפיס אנעדיכטע חמארע האט זיך געשטעלט צווישען זיי אונ זייערע בעשיצער אונ מען האט געקאנט מיינען אז זיי זענען דווקא ברוגז פאר וואס מען וויל זיי גאר ארויסרייסען פון זייער פינסטערער געהטא אונ אז זיי איז ליעבער צו ליעגען ווי א ווארם אין חריין אונ שרייען אז קיין בעסערס איז שוין גאר ניטא. די אמשטרדמער קהלה האט זיך גערעכענט פאר'ן שפיגעל אונ פון דעסטוועגען איז דארט, זייט דעם טויט פון ר' יצחק אראבויא דע קאשטרו, אים יאהר 1687, ניט געוועהן איין רב, וואס זאל אויסער גמרא אונ פוסקים זיין געניטה אין וועלט-זאכען אונ זאל פערשטעהען ווי אזוי צו פיהרען אזא גרויסע עדה. אין אנדערע לאנדער האבען זיך אויך געפונען נאר עטליכע געצאהלטע רבנים, וואס תורה אונ חכמה איז ביי זיי געוועהן צונויפגעבונדען אונ זיי האבען דעם ווערטה געהאט צו זיין פארשטעהער פונ'ם פאלק. אזא געבילדעטער רב איז געוועהן אין לאנדאן; געהייסען האט ער ר' דוד ניטו, א געבארענער פון ווענעדיג. ער האט זיך אויך בעשעפטיגט מיט מעדיצין אונ מאטהעמאטיק אונ האט איבערגעלאזט כתבים, וואס פערענפערן אסך בעשולדיגונגען געגען די יודען. נאך א גראסערן נאהמען האט געהאט דער איטאליענישער רב ר' יהודה ליאון בריעלי פון מאנטוא, וואס איז געוועהן א שארפער געגנער פון די מקובלים, אונ האטש ער האט זיך געפיהרט פריי: ער האט קיין בארד ניט געטראגען אונ איז געשטארבען א בחור פון אכציג יאהר, האט מען איהם דאך געשאצט פאר זיין ליעבשאפט צום יודענטהום אונ מען האט געוואוסט אז ער איז פערטיג זיך מקריב צו זיין פאר

זיין פאלק אונ גלויבען. די איבריגע רבנים האבען אומעדום, וואס מען האט די יודען געלאזט לעבען רוהיג, בענוצט דאס שטיקעל פרייהייט דארויף זיי זאלען נאך מעהר איינקאווען דעם יודען אין קעטען פון נייע חומרות; זיי האבען שטודירט דעם שלחן ערוך אהין אונ אהער, נאר קיינער פון זיי האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף די פארדערונגען פון דער צייט. זיי האבען גאר פערגעסען, אז דאס יודישע לעבען שטעהט אויך ניט אויף איין ארט פונקט ווי ביי אללע פעלקער אונ אז מען מוז גוט טראכטען, דער יוד זאל קאנען זיין אי צו גאטט, אי צו לייט. א טהייל פון זיי האבען זיך אריינגעלאזט אין קבלה אונ האבען זיך אליין גענארט, אדער זיך געמאכט א וואהלע פרנסה פון קמיעות שרייבען אונ בעווייזען מופתים. איינער פון דער קלאסע, וואס האט אין דער יוגענד געלערנט קבלה אין דמשק, איז זיך אמאל צונויפגעקומען מיט'ן בעריהמטען פראנצאזישען געלעהרטען ריכארד סימאן אונ האט זיך ניט געשאמט איהם צו פערזיכערן, אז ער וועט פאר איהם אין די אויגען בעווייזען נסים. ריכארד סימאן איז מן הסתם מסופק געוועהן אין דעם, נאר דער בעל מופת האט זיך געהאלטען אין זיינעם אונ, אז ער האט זיך געפרובט עטליכע מאל אונ עס איז איהם ניט געראטהען, האט ער זיך פארענטפערט דערמיט וואס די ערד פון פראנקרייך איז ניט מסוגל מען זאל דארט קאנען זעהען וואונדער. פון דער קליינער מעשה קאן מען ארויסזעהען, אז ווען די מקובלים האבען געהאט די העזה צו קריכען צו א גרויסען פראנצאזישען געלעהרטען אונ איהם וועלען אפנארען, ווי לייכט זייער שווינדעל האט געקאנט אנגעהען ביים בלינדען פאלק. איבריגענס קאן מען נאך אויסרעכנען דריי רבנים, וואס האבען זיך אבגעגעבען מיט יודישער געשיכטע: דאס זענען געוועהן ר' דוד קאנפארטע, וואס איז מעהר ארומגעפאהרען אויף דער וועלט. ר' דניאל מיגואל דעבאריאס, א געבארענער מאראן פון פארטוגאל, וואס האט זיך ערשט אין די אלטערע יאהרען בעזעצט אין אמשטרדם, אונ ר' יחיאל היילפערן דער בעל „סדר הדורות" פון מינסק, נאר זייערע כתבים האבען כמעט וועניג ווערטה געהאט, ווייל זיי זענען ניט פעהיג געוועהן צו אזא וויסענשאפטליכער ארבייט.

ביי אזא לאגע האט די צאהל פון די יודישע שרייבער ניט געקאנט זיין גרויס, אונ נאר צוויי מחברים פערדיענען מען זאל זייער נאהמען דערמאנען מיט לויב. דער ערשטער איז געוועהן לאפעץ לאגונא, וואס איז אים יאהר 1660 געבארען געווארען אין פראנקרייך ביי עלטערן־מאראנען, נאך אין

די קינדערשע יאהרען איז איהם בעשערט געווען אריינצופאלען קיין שפאניען און פערזוכען דעם ביטערן כוס, וואס האט פערגיפטעט טויזענדער מאראנען, אלאנגע צייט איז ער געזעסען אין תפיסה און ער פלעגט זיך אפט קוויקען מיט אקאפיטעל תהלים. אז עס איז איהם געראטהען צו אנטלויפען קיין יאמאייקא און דארט אפען איבערגעהען צום יודענטהום און זיך רופען דניאל ישראל, האט ער אויף זיך גענומען צו איבערזעצען תהלים אויף שפאניש אין שאנע קלינגענדיגע שירים, כדי אנדערע אומגליקליכע, וואס פערשטעהען ניט העבראיש, זאלען אין איהם אויך קאנען געפינען טראסט און האפנונג. אז ער איז שפעטער געקומען קיין לאנדאן האט ער דארט זיין איבערזעצונג ארויסגעגעבען מיט דעם נאהמען „א שפיגעל פונ׳ם לעבען" און מען האט איהם דער־אר גרויס כבוד אבגעגעבען. בעזאנדערס די יודישע דיכטערינען שרה דע־פאנסעקא, מאנועלא דע־אלמיידא און ביענווענידא כהן בעלמאנטע, וועלכע האבען איהם בעזונגען מיט שירים אויף לאטייניש, ענגליש און פארטוגעזיש. דער אנדערער איז געווען ר׳ משה חיים לוצאטו, וועלכער האט אנגעשריבען אויף לשון קדש זיינע צוויי בעריהמטע טהעאטער־שטיקע „לישרים תהלה" און „מגדל עז". דאס זענען אפילו געווען צוויי שוואלבען, נאר קיין זומער האבען זיי פארט ניט געקאנט מאכען.

אין דער פינסטערער צייט האט זיך ביי די יודען אנגעהויבען ארויסצווייזען א נייע מין יחוס — עשירות. הגם די מטבע האט אפט געשפילט א גרויסע ראללע אין דעם יודישען לעבען און זיך שטעלען פונקט אין שול ביי דער מזרח־וואנד, פון דעסטוועגען האבען די יודען גוט געדענקט, אז „תורה איז די בעסטע סחורה" און דאס דער אמת׳ר יחוס איז פארט געווען אין די האנד פון די לומדים; אז מען האט אבער דאס לערנען אוועקגעלעגט און עס איז גענוג געווען צו גילטען פאר א פרומען יודען און מען האט נאר א סך גדאוועט, דעמאלט האבען די רייכע זיך געמאכט פאר די גאנצע פיהרער פון זייער ארעם פאלק און האבען אנגעהויבען זיך עוסק זיין אין צרכי צבור, אליין זיך נעהמען די מאכט אין קהל׳שע־זאכען און עס איז ארויס א ווארטעל, אז ווער עס האט די מאות — האט די דעות.....

דאס וואס דער גאנצער יחוס איז איבערגעגאנגען צו דער מטבע האט זיך גענומען טאקי א ביסעל דערפון, וואס די יודען זענען אין יענער צייט שטארק פערגראבט געווארען, נאר נאך מעהר דערפון, וואס זיי זענען דעמאלט זעהר

פערארעמט געוואָרען אונ ווער עס איז נאר אים שטאנד געוועהן צו לעבען
ברייטליך האט זיך שוין געקאנט רעכנען פאר א נגיד, א פירסט אונ זיך שטופען
אויבען-אן. אמת'ע גבירים, גרויסע לייט זענען געוועהן גאר ווייניג, אי דאס
נאר צווישען ספרדים אין אמשטרדם, האמבורג, ליוואָרנא, פלארענץ אונ
לאנדאן. אנטאנינא יצחק זוסא, וואס דער קאניג פון שפאניען קארל
דער צווייטער האט איהם געמאכט פאר א באראן, איז געוועהן א גא
מיליאָנער, אז עס איז ביי איהם גאנץ לייכט געוועהן ארויסצוגעהמען פון
קאססא א גמילות חסד פון צוויי מיליאן גולדען אונ אויסלייען איינעם פון די
פרינצען, וואס האט בעדארפט איבערנעהמען די ענגלישע מלוכה אונ האט איהם
דערביי אזוי געזאגט: „וועט אייך שפיעלען דאס גליק — איז מיין געלד זיין
זיכערע האנד, ווען ניט חלילה — וועל איך אויך ניט בדלות ווערען". פראנצישקא
מעלא איז אויך ניט געוועהן קיין קליינער עושר, אונ די האללאנדישע מלוכה
פלעגט נאר ביי איהם מאכען הלואות. די משפחה דע-פינטו איז בעשטאנען
פון לויטער גבירים אונ איינער פון זיי האט איבערגעלאזט עטליכע מיליאנען
אויף עולמות, אונ האט פערזאגט קירכען אונ גייסטליכע, ווייל פונקט ווי ביים
לעבען אזוי אויך נאכ'ן טויט האט ער געוואלט, אז פון זיין צדקה זאלען נהנה
זיין מענשען אהן א שום אונטערשיעד פונ'ם גלויבען. אין האמבורג האבען
געשפיעלט א גרויסע ראללע, די משפחה טעקסיירא אונ דניאל אבענזור
אונ ביי זיי פלעגט די פוילישע מלוכה אויסלייען פיעל געלד. אין לאנדאן, וואס
איז שטענדיג געוועהן פול מיט רייכע לייט, האט שטארק געשם'ט ר' שלמה
דע-מעדינא, וואס די קאניגין אננא, האט איהם געשענקט דעם טיטעל
„ריטטער", אונ די גרעסטע שררות האבען געמוזט צו איהם אנקומען. דאס
זענען אבער געוועהן עטליכע געצאהלטע יודישע גבירים; אללע איבריגע יודען,
בעזאנדערס אין דייטשלאנד אונ פולין, זענען געוועהן זעהר ארעם אונ האבען
מיט ביטערן שווייס בעדארפט ארבייטען אויפ'ן טרוקענעם שטיקעל ברויט.
ווער שמיעסט די יודען פון די דאזיגע ארטער, וואו חמעלניצקי מיט זיין חברה
האבען חרוב געמאכט, זיי זענען גאר געפאלען אויפ'ן פנים, עס איז זיי שווער
געוועהן קומען צו די פריהריגע כוחות אונ פיעל פון זיי האבען זיך געמוזט ווי
בטלנים פערשפרייטען אויף דער וועלט, ארומגעהען אין די הייזער, אונ אזוי
ווי זיי זענען כמעט אללע געוועהן לומדים, איז דער ווערטה פון תורה דורך
דעם שטארק אראבגעפאלען אונ אפילו פאר די דאזיגע, וואס עס איז זיי

געראטהען זיך ערגיץ אין דער פרעמד צוצושלאגען צו א שטיקעל רבנות, האט מען ניט געקאנט האבען קיין גרויס דרך ארץ.

דאס פינסטערניש האט זיך נאך פערגרעסערט, ווען די ניפטיגע זאמען, וואס שבתי צבי האט פערזעט, האבען אנגעהויבען ארויסשפראצען אונ זיינע תלמידים אונ יראים האבען זיך ענטשלאסען צו בעפעסטיגען דעם נארישען חלום נאך מיט מעהר שווינדעל אונ ליגענס. אויסער אברהם מיגואל קארדוזא, וועלכער האט זיך צוואנציג יאהר ארומגעדרעהט מיט שבתי צבי'ס תורות אין קאנסטאנטינאפאל אונ סמירנא, ביז איינער פון זיינע קרובים האט איהם ניט געשטאכען, האט שטארק געארבייט דניאל ישראל באנאפוא, א חזן פון סמירנא, וואס האט זיך אנגעהויבען בערימען אז אין איהם איז אריין א רוח נבואה, אונ אז די רבנים האבען זיך גענומען איהם רודפ'ן, האט ער נאכגעטהון זיין רבין אלליין אונ איז געווארען א מחמדנער.

אין איירָאפא האט זיך דווקא, נאך דעם טויט פון שבתי צבי, די צאהל פון זיינע תלמידים פערגרעסערט, ווייל דארט האט זיך גענומען דערצו א מענש מיט א פעסטען כאראקטער אונ מיט א פערבארגענעם כח, וועלכער האט צו איהם צוגעצויגען דאס פאלק אונ געמאכט אז עס זאל איהם בלינד פאלגען. דאס איז געוועהן מרדכי פון אייזענשטאדט, וועלכער איז ארומגעפאהרען איבער גאנץ אונגארן, מאהרען אונ באהמען אונ האט אומעדום מיט זיינע פייערינע דרשות אויפגעמונטערט דעם עולם, מען זאל ניט אויפהערען גלויבען אז די צייט פון דער גאולה איז שוין טאקי געקומען. זיין בלייך אויסגעדארט פנים פון די שטענדיגע תעניתים, זיינע גלאנצענדיגע שווארצע אויגען, וואס פלעגען אזוי ווי דורכבויערן דעם מענשען אז ער האט גערעדט מיט איהם, דאס אלדינג האט געבראכט דערצו, אז זיינע ווערטער זאלען ניט זיין גלאט ארויסגעווארפען, אונ וואו ער האט נאר געדרש'נט איז די קהלה באלד פול געווארען מיט שבתי צבי'ניקעס. צום אנהייב האט מרדכי פון אייזענשטאדט געדרונגען, אז שבתי צבי איז טאקי דער אמת'ער משיח, אז מיט'ן רצון פונ'ם אויבערשטען איז ער געווארען א טערק, נאר געשטארבען איז ער ניט, ווי מען רעכענט, אונ וועט זיך אין דריי יאהר ארום בעווייזען, ווען עס וועט קומען די נוטע שעה אונ די יודען וועלען דארפען אויסגעלאזט ווערען. אז די דריי יאהר זענען אפגעלאפען אונ ער האט דערוויל בעקומען א סך מענשען, וואס זענען שוין אין איהם געוועהן איינגעגלויבט, האט זיך מרדכי ענטשלאסען מגלה צו זיין דעם עולם, אז אין איהם איז אריין די נשמה פון משיח בן דוד אונ

אז אצונד איז ער שוין דער ניי־געבארענער שבתי צבי, ווייל יענער האט ניט געקאנט אויספיהרען זיין היילינ שליחות איבער זיין רייכקייט, אונ דער גואל צדק מוז זיין ארעם. עס האט ניט לאנג געדויערט אונ אללע לאנדער פון ארום האבען אנגעהויבען קלינגען מיט דעם נייעם משיח, אונ די איטאליענישע יודען האבען אימיסטען געשיקט שליחים איהם בעטען ער זאל קומען קיין איטאליען. דארט האט מען איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד אונ מען איז איהם אקעגענגעפאהרען מקבל פנים זיין ווי א געזאלבטען פון גאטט. ער האט זיך אבער געלאזט גלייך פאהרען קיין רום אונ האט געגעבען אנצוהערען אז עס קאן זיין ער זאל מוזען לפנים אנטהון קריסטליכע קליידער פונקט ווי שבתי צבי האט אנגעטהון טירקישע, דאס הייסט אז ער וועט געצוואונגען זיין זיך צו טויפען. ביי די אללע זאכען, האט מען איהם פון דעסטוועגען אויף די האנד געטראגען אונ ער וואלט ווייטער געוועהן געטהון זיינס, ווען מען רומט איהם ניט אריין איין סוד אז ער מוז זיך היטען פאר דער אינקוויזיציאן. דעמאלט איז ער אוועק קיין פולין, אונ חאטש די ראללע פון א משיח איז איהם שווער געוועהן דארט צו שפיעלען, איז ער געווארען דער גאנצער מדריך פון די שבתי צביניקעס, וועלכע האבען אין פולין זיך געהאלטען א לאנגע צייט, אפילו נאך זיין טויט.

אין טירקיי זענען, דאכט זיך, די יודען געשטאנען נאהענטער צו שבתי צבי'ס פאלשקייט אונ וואלטען זיך מעהר ניט בעדארפט לאזען נארען, צום סוף איז דער שווינדעל ווייטער געגאנגען און דאס נארישקייט האט געגאלטען פאר דער גרויסער חכמה. שבתי צבי'ס אלמנה האט לאנג געטהון אנצווערען אזא טהייערע פרנסה אונ עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אליין מאכען די קונץ, וואס קיין גרויס בריה'שאפט דערצו דארף מען ניט. זי איז אוועקגעפאהרען קיין סאלוניקי אונ דארט האט זי איהר אייגענעם ברודערל אויסגעגעבען פאר א זוהן, וואס איז איהר קלאמערשט געבליבען פון שבתי צבי. א נאהמען האט זי איהם געגעבען יעקב צבי אונ האט פערזיכערט, אז צו איהם איז איבערגעגאנגען די גאנצע קדושה פונ'ם פאטער. ווער עס האט געהאט שכל, דער האט געקאנט באלד ארויסזעהען אז ביים געבארען ווערען האט יעקב צבי שוין בעדארפט אלט זיין צעהן יאהר, נאר קיינער האט גאר קיין שאלות ניט געוואלט פרעגען, אונ גאר גיך האט דער קליינער יעקב צבי געהאט ארום זיך עטליכע הונדערט גרויסע שבתי צבי'ניקעס, וואס האבען זיך משמח געוועהן מיט איהם אונ גערופען „קווערידא!" דאס הייסט „דער געליעבטער".

די רבנים האבען אבער אנגעהויבען בעמערקען, אז די נייע שבתי צבי'ניקעס זענען זעהר ניט פרום און אז זיי האבען ערגיץ אין די קבלה־ספרים אבגעזוכט איין היתר אז א מאנן וואס האט פיינד זיין פרוי מעג וואהנען מיט איין אנ־דערער אהן חופה און קדושין, דאס האבען זיי ניט געקאנט ליידען און האבען זיך גענומען זיי רודף'ן אויך מיט דער הילף פון דער טירקישער מלוכה. די שבתי צבי'ניקעס האבען ניט לאנג געטראכט און זענען אללע, אים יאהר 1687, געווארען טירקען. זייער ראש, דער יונגער יעקב קווערידא, איז מיט א גאנצער חברה געפאהרען קיין מעקקא, מתפלל זיין אויפ'ן קבר פון מחמד און צוריקוועגס איז ער געשטארבען אין אלכסנדריען. פון די דאזיגע שבתי צבי'ניקעס איז געווארען א נייע סעקטע, וואס זיי אלליין האבען זיך גערופען מאמינים און געשריגען אז דער אמת'ער גלויבען איז נאר ביי זיי, און די טירקען האבען זיי א נאהמען געגעבען „דאנמאה", דאס הייסט אבגעריסענע, אדער מענשען וואס זענען ניט אהין און ניט אהער. די מאמינים האבען טאקי געלעבט אבגעזונדערט און האבען זיך גאר ניט געוואלט אנקעהרען מיט די טירקען: זיי פלעגען זיך משדך זיין נאר צווישען זיך, די קינדער האבען זיי מל געוועהן אויפ'ן אכטען טאג און די הייליגסטע ספרים זענען ביי זיי געוועהן דער זהר און שיר השירים. פאר א מנהיג האבען זיי אויפגענומען יעקב קווירידא'ס א זוהן ברכיה און איהם האבען זיי געהאלטען פאר משיח. נאך אצונד געפינען זיך אין סאלוניקי טויזענד משפחות, וואס קומען ארויס פון די דאזיגע מאמינים. צווישען זיי זענען דא דריי פערשיעדענע כתות, נאר אללע היטען נאך בסתר אב א סך יודישע דינים און מנהגים; זייער פאר־שטעהער און דרשן הייסט ביי זיי אב בית דין און דעם חזן רופען זיי פיטן.

קיין פולין האט זיך שבתי צבי'ס גיפט אריינגעהאפט דורך מרדכי פון אייזענשטאדט, שפעטער ווי אין אנדערע איראפאישע לאנדער, נאר דערפאר האט ער זיך דארט געהאלטען א סך לאנגער ווי אומעדום, ווייל די פולישע שבתי צבי'ניקעס האבען ניט אבגעטרעטען פון יודישקייט, זיי האבען שטרענג אבגעהיט אללע דינים און מנהגים, נאר צו אללע „אני מאמין'ס" האבען זיי צוגעזעצט נאך א נייעם עיקר, אז זיי גלויבען אין שבתי צבי'ס הייליגקייט און אז ער איז דער אמת'ער משיח בן דוד. פון די דאזיגע שבתי צבי'ניקעס האט זיך אויסגעארבייט א גאנצע חברה „חסידים", נאר די חברה האט קיין שום שייכות ניט מיט די חסידים וואס ערשט שפעטער כמעט מיט הונדערט יאהר

איז ר׳ ישראל בעל שם טוב געווארען זייער מנהיג. צווישען די פולישע יודען האבען פערשפרייט שבתי צבי׳ס תורות אברהם קועניקי, א ארץ־ישראל־משולח אונ א עטיקעל למדן, וואס האט פערשטעהען געגעבען דעם עולם אז מיט פאסטען, תשובה טהון אונ לעבען אבגעזונדערט פון דער וועלט קאן מען פארט משיח׳ן ארצבברענגען, אונ א ליטווישער יוד צדוק, וואס איז געוועהן נאר א גראבער יונג, נאר אזוי פיעל שכל האט ער געהאט אז פלוצלונג האט ער געקאנט ווערען א בעל מופת אונ אז ער האט אויסגערעכענט, אז משיח מוז קומען אים יאהר 1695 האבען זיך געפונען גענוג נארען וואס האבען איהם געגלויבט.

דאס איז אבער נאר געוועהן א אנהויב. באלד האבען זיך ארויסגעוויזען גראסערע בריות, וואס האבען נאך מעהר פערשטאנען ווי אזוי צו מאבען די קונץ אונ ארומפיהרען דאס פאלק ביי דער נאז. דער ערשטער איז געוועהן חיים מלאך, וואס האט נאך אים יאהר 1680 געשעם׳ט פאר א גרויסען מקובל אונ ניט וועניג פולישע רבנים זענען געוועהן זיינע תלמידים. אים יאהר 1690 האט ער זיך אוועקגעלאזט קיין טירקיי אונ איז אין סאלוניקי בעקאנט געווארען מיט׳ן גאנצען דרך פון שבתי צבי, נאר אזוי ווי די שבתי צבי׳ניקעס פון סאלוניקי זענען שוין דעמאלט געוועהן אין חרם, איז ביי איהם געבליבען ער זאל פערלייגנען אז ער איז איינער פון זיי, אונ שטילערהייד זאל ער ארומפאהרען אין אייראפא אונ בעפעסטיגען צווישען די יודען דעם גלויבען אין דעם נייעם משיח. אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט אויף דער וועלט היבשע עטליבע יאהר ביז ער האט זיך נאך אמאל צוגעשלאגען קיין פולין, אונ דארט האט ער שוין געפונען א פערטיג פעלד פאר זיין ארבייט. די חסידים זענען שוין ארומגעגאנגען מיט פערדרעהטע קאפ, זיי האבען פשוט ארויסגעקוקט עס זאל עמיצער קומען אונ איינרעדען זיי דאס גרעסטע נארישקייט, אבי זיי זאלען האבען וועגען וואס צו לארמען, אונ אז חיים מלאך האט אנגעהויבען ארומפאהרען איבער פערשיעדענע שטאדט אונ דערצעהלען די נסים וואס ער האט געזעהען אונ געהארט אין טירקיי, זענען טויזענדערווייז צו איהם צוגעשטאנען אונ זיינע רעד האט מען אנגענומען ווי א תורה. ווער שמיעסט אז ער האט אויסגעדרונגען, אז אים יאהר 1706 וועט זיך שבתי צבי, אויפ׳ן פיערציגסטען יאהר נאך זיין טויט, בעווייזען אונ האט געבראכט א ראיה פון משה רבנו וואס האט אויך געמוזט פערברענגען פערציג יאהר אין דער מדבר ביז ער האט געקאנט די יודען צופיהרען קיין ארץ ישראל, זענען אללע געווארען מלא שמחה אונ פייער

יודישע קהלות, פון בוטשאטש, זשאלקאווא, פודהייץ און האראדענקא, זענען פון גרויס ביז קליין צוגעשטאנען צו שבתי צבי. מיט ליעבשאפט האבען זיי אנגענומען אללע יסורים פון לאנגע תעניתים אבי זוכה זיין צו דערלעבען די גליקליכע שעה און זעהען ווי „גאטט'ס בן יחיד" וועט קומען בעפרייהען די יודען פון זייערע צרות און אומקעהרען זיי די פערלארענע מאכט.

דער יונגערער איז געוועהן יהודה חסיד, און ער האט נאך בעסער געקאנט דרעהען דאס ראדעל, ווייל ער איז געוועהן א בעריהמטער דרשן און אז ער פלעגט רעדען פאר'ן עולם אנגעטהון אין ווייסען און פערגלאצט די אויגען האט ער אין זיינע ווארטער אריינגעלעגט אזא פייעריג געפיהל, אז זיי האבען יעדען געמוזט רירען, ניט אומזיסט האט מען איהם אויך גערופען „מוכיח", דער שטראפער, ווייל זעלטען האט מען זיך ביי זיינע דרשות געקאנט איינהאלטען פון וויינען און כמעט שטאנדיג פלעגט זיך דער גאנצער עולם, אפילו די עלטסטע און ערנסטע בעלי בתים, בעוואשען מיט טרערען. א געבארענער איז ער געוועהן פון סיעדליץ, נאר א טהייל האבען גערעכענט אז ער שטאמט גאר ארויס פון דובנא. דאס איז אבער קיין ספק ניט אז גאר אין די יונגע יאהרען האט ער געלעבט אין איטאליען, דארט האט ער געלערנט קבלה, נאר די רבנים האבען בעמערקט אז אין איהם איז עפיס ניט קיין ריינע זאך און מען האט איהם ארויסגעפטרט. אז ער איז צוריקגעקומען קיין פולין האט ער ארום זיך צונויפגעזאמעלט פיעל לומדים און רבנים און האט זיי געוויזען נייע דרכים אין קבלה, און אזוי ווי ער איז שוין געוועהן איינגעשמעקט מיט שבתי צבי האט ער אנגעהויבען פון אללע חסידים (וואס צו ליעב זיי האט ער, ווי עס שיינט, אנגענומען דעם נאהמען יהודה חסיד) מאכען שבתי צבי'ניקעס און עס איז איהם ניט שווער אנגעקומען, ווייל וועמען גלוסט זיך ניט גלויבען און האפען, ווען די אויגען זענען צו געמאכט עס ציהט צום שלאף און דער פערשלאגענער מח קאן זיך ניט רירען.

אז אזא פארעל, ווי חיים מלאך און יהודה חסיד, זענען זיך צונויפגעקומען, האבען זיי פערשטאנען אז צוזאמען וועט די ארבייט געוויס נאך בעסער געהען, און זיי האבען מן הסתם געמאכט יד אחת. דאס האט אבער אויפגעריסען די אויגען פון די רבנים, וואס האבען זיך פריהר ניט אזוי שטארק צוגעקוקט צו אלדינג וואס דא געהט פאר און האבען נאר דעמאלט בעקומען א חשד, ווען זיי האבען געזעהען ווי עס ווערט די צאהל פון די חסידים פון

טאג צו טאג גרעסער און ווי פיעל בכבוד'ע מענשען שטעהען צו צו זיי. אין יענע יאהרען האט שוין געשפיעלט א גרויסע ראללע דער רב פון די אשכנזים אין אמשטרדם, ר' צבי אשכנזי, אדער ווי די וועלט האט איהם גערופען חכם צבי; מיט פולין האט ער געהאט א שטיקעל שייכות, ווייל זיין פאטער איז געוועהן א פולישער, און איז אין חמעלניצקי'ס צייטען אנטלאפען פון דארט. דערפאר האבען זיך די פולישע רבנים געווענדעט צום חכם צבי און האבען איהם געבעטען: ער זאל זיי ארויסשרייבען זיין מיינונג וועגען די חסידים און זייערע פארשטעהער. ר' צבי אשכנזי האט געאנטפערט קורץ און שארף, אז מען טאר די דאזיגע חסידים ניט לאזען קיין קאפ אויפהייבען, ווייל דאס זענען שטאבענדיגע דארנער אויפ'ן פעלד פון דער יודישער אמונה. אז מען האט געהאט די הסכמה פון אזא גרויסען מאנן ווי דער חכם צבי, האט מען שוין מעהר ניט געפרענט, און די רבנים פון קראזקויא האבען באלד ארייגעווארפען אין חרם אללע חסידים און זייערע מנהיגים. דעמאלט איז געבליבען ביי חיים מלאך און יהודה חסיד, וואס האבען זיך ניט געפיהלט אין כח אנצוהויבען א מלחמה מיט די רבנים, זיי זאלען זיך צוזאמען מיט פינפצעהן הונדערט חסידים אוועקלאזען קיין ארץ ישראל און דארט שוין בלייבען ביז דאס יאהר פון דער גאולה וועט קומען, ווייל נאך זייער רעכנונג האבען זיי אין גאנצען בעדארפט ווארטען נאך א יאהר זעכס.

דאס איז געשעהן אים יאהר 1700, און וואו זיי זענען דורכגעגאנגען, האבען זיי אנגעמאכט א שטארקען רעש. גאר גרויס איז געוועהן די ווירקונג פון יהודה חסיד, וועלכער האט געהאט נעבען זיך פופציג מקורבים פון עדלע יודען לומדים, אללע האבען זיי געטראגען ווייסע מאנטעל, און אז זיי פלעגען דורכגעהען דורך א שטאדט אין אסטרייך אדער אונגארן און אנמאכען א יללה ביים דאווענען, איז זיי דאס פאלק נאכגעלאפען און מען האט זיי געהעכענט פאר מענשען וואס ליידען און זענען זיך מפקיר צו ליעב דער אמונה. די רבנים האבען געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האבען מורא געהאט צו זאטשעפען מיט בלינד צורייצטע מענשען. זיי האבען נאך אפט געזעהען מען זאל פון זייערטוועגען מאכען נדבות, אבי זיי זאלען זיך געהען זייער וועג. אין וויען האט זיי ר' שמואל אפענהיים, א גרויסער גביר, געגעבען אמנה יפה און האט געדונגען צוויי שיפען, וואס זאלען זיי גלייך ברענגען קיין קאנסטאנטינאפאל, כדי זיי זאלען זיך פערשפארען ארומשלעפען. ניט אללע זענען אבער מרוצה געוועהן צו פאהרען מיט'ן וואסער; דער רב האט געוואלט

בעסער צוזאמען מיט יהודה חסיד, געהען צו פוס איבער וועגעדיג, מעהר אבקומען פאר די זינד אונ אריינגעהען קיין ארץ ישראל ווי ריינע בעלי תשובה. אודאי האבען זיי ביי אזא ווייטער נסיעה, אונ נאך צו פוס, קיין נחת ניט געהאט: מעהר פון פינף הונדערט מענשען זענען אויסגעשטארבען אונ די איבריגע האבען זיך קוים מיט צרות פערשלעפט קיין ירושלים. דארט איז זיי אבער ניט בעסער געווארען, קיין גוטען אויפגענומען האבען זיי ניט געהאט פון די ארץ ישראל יודען, ווייל מען האט שוין געוויס, פריהר געוואוסט זייער כונה, אונ דא איז נאך באלד, אויפ'ן דריטען טאג ווי זיי זענען אנגעקומען, געשטארבען יהודה חסיד, זיי זענען געבליבען ווי א שיף אהן א רודער, אונ לאנג האלטען זיך איז זיי אונמעגליך געוועהן. אין א צייט פון דריי יאהר איז פון זיי געווארען א תל: א טהייל זענען געווארען מחמד'נער אונ די איבריגע האבען זיך אומגעקעהרט קיין איירָאפא אונ זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. צווישען די געטויפטע איז געוועהן יהודה חסיד'ס איין איינענער זוהן.

חיים מלאך האט זיך א ביסעל לאנגער געהאלטען, ווייל אין ירושלים זענען געוועהן וועהר פיעל שבתי צבי'ניקעס, אונ איהם איז געראטהען זיך צוצושארען צו זיי אונ ווערען ביי זיי א גאנצער רבי. ער האט געמאכט א בעזונדער שול, דארט האט ער ביים ארון קודש אנידערגעשטעלט א בילד פון שבתי צבי אויסגעהאקט פון האלץ, אונ אללע שבת אונ יום טוב פלעגט ער מיט די חסידים מאכען הקפות ארום דער בילד אונ זינגען אונ טאנצען מיט משוגענ'ע תנועות. די רבנים האבען ניט געקאנט צוקוקען אזא חלול השם אונ עס האט זיי געקאסט גענוג צייט אונ מיה ביז זיי האבען איהם משלח געוועהן פון ירושלים. די שבתי צבי'ניקעס פון סאלוניקי האבען אבער איהם געגעבען א סך געלד ער זאל זיך נאך קאנען ארומדרעהען אין דער טירקיי, נאר אז דער חכם באשי (דער הויפט-רב פון די ספרדים אין קאנסטאנטינאפאל), האט געפועלט ביי דער טירקישער מלוכה, זי זאל חיים מלאך ניט ערלויבען צו בלייבען אין לאנד, איז ער אוועק קיין דייטשלאנד אונ פון דארט איז ער נאך אמאל אריבער קיין פולין אונ האט נאך עטליכע יאהר זיך ארומגעפיהרט מיט די חסידים אונ שבתי צבי'ניקעס ביז ער איז ניט געשטארבען פון שכרות אונ פון א אויסגעלאסען לעבען. זיין ארבייט האבען דערנאך איבערגענומען אנדערע צוויי שווינדלערס, יצחק קאידענער אונ משה וואידעסלאוו, אונ די רבנים האבען מיט זיי אויך געהאט גענוג מיה אונ פיין ביז מען איז פון זיי פטור געווארען.

אין דער איינענער צייט האט נאך מעהר גערוישט אין דער וועלט. איין

אנדער שבתי צביניק, נחמיה חייא חיון, וועלכער האט אין די אללע זעכס און זיבציג יאהר, וואס ער האט איבערגעלעבט, איין רוהיגע מינוט ניט געהאט, ווייל ער האט זיך ניט געשטרעבט צום אמת און האט כל ימיו נאר געארבייט צו בעפעסטיגען דעם שווינדעל, וואס האט דעמאלט געגוג פערדרעהט יודישע מוחות. געבארען געווארען איז ער אים יאהר 1650 אין באסניען סעראיעווא, וואס רופט זיך אצונד סעראיעוואָ, און אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט מען איהם אוועקגעפיהרט קיין ארץ ישראל און ביז אכטצעהן יאהר האט ער געלערנט תורה אין חברון. אז ער האט חתונה געהאט האט מען איהם אויפגענומען פאר רב אין איסקופיא, ניט ווייט פון סאלוניקי, נאר ער האט זיך אויף דער שטעללע לאנג ניט געקאנט האלטען: מען האט בעמערקט, אז ער פיהרט זיך זעהר שלעכט אויף, און מען האט איהם פון רבנות ענטזאגט. פון דעמאלט אן האט ער אנגעהויבען נע ווענד צו זיין, ער האט זיך אויפגעהאלטען צייטענווייז אין אדריאנאפאל, סאלוניקי און בעלגראד און האט זיך געפרובט ווערען א מגיד, א מלמד און אפילו א סוחר, נאר אין קיין זאך האט ער קיין גליק ניט געהאט; די ווילדע תאוות האבען איהם פונ'ם וועג אראבגעפיהרט, ער האט אויך ניט פיינד געהאט דעם טרונק, און מיט אזעלכע חסרונות האט ער זיך קיין גרויסען כבוד ניט געקאנט פערדיענען. א מאל איז איהם אין א הויז, וואו ער איז געוועהן א מלמד, געפאלען א טירקיש דיענסט-מאדעל, האט ער אים שבת צוגענומען ביים בעל הבית א פאר פערד און איז אנטלאפען מיט איהר פון דער שטאדט; מען האט זיך אבער באלד אומגעקוקט, מען האט איהם געהאפט און מען האט זיך מיט איהם מן הסתם נוהג געוועהן ווי מיט א פערד-גנב. אין סאלוניקי איז חיון צוגעשטאנען צו די שבתי צביניקעס; ער האט זיך געמאכט א איינגאנג טאקי צו ברכיה אליין, צו משיח'ס אייגען איינקעל, און פון דארט איז ער אוועק א פערטיגער בעל מופת. א היבשע צייט האט ער זיך ארומגעדרעהט אין מצרים און ארץ ישראל און אז ער איז א ביסעל בעקאנט געווארען ביים פאלק מיט זיינע וואונדער, וואס ער פלעגט קלאמערשט בעווייזען, האט ער זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען עטליכע ספרים וועגען שבתי צבי, נאר א ביסעלע פערשטעלט, כדי דער עולם זאל זיך באלד ניט האפען צו זיין כוונה. אין סמירנא האבען איהם די רייכע מקובלים אויפגענומען און האבען איהם געוואלט געבען געלד ער זאל קאנען דרוקען זיינע כתבים, נאר דער רב ר' בנימין לוי האט פערשטאנען וואס חיון מיינט און איז אפענטליך ארויס געגען איהם, עס האט אבער איהם ניט

געהאלפען, ווייל דאס פראסטע פאלק האט שוין געהאלטען פון חיון און האט געשריגען אז דער רב טהוט עס פאר קנאה. ווען חיון בלייבט אין סמירנא, וואלט איהם שוין אפשר דאס מזל אנגעהויבען צו שפיעלען, ער האט אבער לאנג איינזיצען אויף איין ארט ניט געקאנט, און אז ער איז אריבער קיין ירושלים האט מען מיט איהם גאר ניט געמאכט קיין שיהות און דער רב ר׳ אברהם יצחקי האט איהם באלד אריינגעלעגט אין חרם. דערמיט האט מען איהם אבגעשניטען דעם וועג און ער האט זיך געמוזט געזעגנען מיט דער טירקיי און זיך אוועקלאזען קיין איטאליען. צוויי יאהר כסדר איז חיון ארומ־געפאהרען פון איין שטאדט אין דער אנדערער און האט זיך אין ערגיץ ניט געקאנט אבזוכען א מקום מנוחה. אין ליוורנא האט ער אפילו יא געפונען גוטע פריינד, וואס האבען איהם געוואלט שטיצען, נאר דער ליווארנא׳ר רב, איינער פון די בעריהמטע מקובלים, ר׳ יוסף ערגאש איז געוואהר געווארען אז ער איז פון שבתי צבי׳ס חברה, האט ער אנגעמאכט אזא געוואלד, אז חיון האט געמוזט אנטלויפען. דערפאר איז איהם שוין בעסער געגאנגען אין ווענעדיג, דארט איז איהם געראטהען זיך מעהר צוצולאזען צו די רבנים. זיי האבען איהם געגעבען הסכמות אויף זיינע כתבים און אים יאהר 1711 האט מען אבגעדרוקט א קליין ספר׳ל „רזא דיחודא" (דער סוד פונ׳ם איינציגען גאטט), אין וועלכען ער ווייזט אויס, אז די גאטטהייט בעשטעהט פון דריי געשטאלטען: פון עתיקא קדישא (דאס אלטע הייליגקייט), פון קודשא בריך הוא און פון דער שכינה, ווי עס שיינט, האבען די רבנים פון ווענעדיג אפילו אין די אויגען ניט געזעהען חיון׳ס ספרים און האבען גלאט אזוי אנגעשריבען זייערע הסכמות, נאך א גראסערע סברא איז, אז ער האט נאר אליין נאכגעמאכט זייערע חתימות, נאר פאר איהם איז דאס דערווייל געווען א גאנץ געשאפט און, אז ער איז שפעטער מיט א יאהר געקומען קיין פראג האט ער שוין געהאט אויף וועמען זיך צו פעררופען און די בעסטע לומדים און רבנים האבען איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד. דער גרעסטער גביר פון פראג ר׳ דוד אפענהיים, וואס האט זיך גערעכענט פאר א שטיקעל מקובל, האט געהאלטען פאר א זכיה וואס חיון איז ביי איהם איינגעשטאנען און, אז דער עולם האט נאך דערזעהען אז אזעלכע גרויסע רבנים ווי ר׳ יהונתן אייבעשיץ און ר׳ נפתלי כהן קומען צו איהם און רעדען מיט איהם דברי תורה איז ער ביי די עדלע יודען געווארען נאר געהויכט און געקראנט. דעם פראסטען עולם ווידער האט ער צו זיך צוגעצויגען מיט מופתים, מיט קמעות,

אונ קוים הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ אִישׁ אֱלֹהִים הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעפְרֶאגְט קַיין שַׁאֲלוֹת אונ קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף זַיין יִרְאַת שָׁמַיִם. עֶר הָאט גַאנְצֶע טֶאג גֶעשְׁכוּרְט, נָאכְגֶעלָאפֶען נָאךְ אַלֶע תַּעֲנוּגִים; נָאר קוים הָאט עֶר פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען אונ הָאט גֶעווִיזֶען, אַז עֶר הָאט צוּ טְהוּן מִיט מַלְאָכִים אִיז שׁוֹין אַלְדִינְג פֶערְאָנְפֶּערְט גֶעוָוארֶען אונ זַיין נָאהמֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלִינְגֶען אִין גַאנְצֶען לַאנְד. אִין פְּרָאג הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ נַיי סֵפֶר „מְהֵימְנוּתָא דְכֹלָא“ (דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן אַלֶעס) אונ הָאט מִיט הָכְמָה אַזוֹי גֶעדְרֶעהט, אַז ר׳ נַפְתָּלִי כֹּהֵן הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אֵיין הַסְכָּמָה, הָאטְשׁ עֶר הָאט אִיהם נָאר גֶעווִיזֶען עֶטְלִיכֶע בְּלֶעטְלֶעךְ, אִי דָאס נָאר אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעטוֹיגְט. פוּן דָארְט אִיז עֶר אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין נִיקְלְסְבּוּרְג, פְּרוּשְׁנִיץ, בְּרֶעסְלוֹיא אונ וִויעןְ, אונ אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶעשְׁפִּיעלְט אַ צְוֵויי־פָּנִים׳דִיגֶע רָאלֶע: צְווִישֶׁען רַבָּנִים אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ פְרוּמֶער יוּד, אונ בַּיים גֶעוָואהנְלִיכֶען עוֹלָם הָאט עֶר גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל הֵיילִיג צוּ מַאכֶען דֶעם דֶרֶךְ פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אִין פְּרוּשְׁנִיץ פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָפְּט בְּסֵתֶר צוּנוֹיפְקוּמֶען מִיט׳ן בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל לֵייבֶּעלֶע פְּרוּשְׁנִיץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין מֶאהרֶען. הָאטְשׁ קַיין סַךְ תַּלְמִידִים הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען אָבְּגֶערִיסֶען אונ אָבְּגֶעשְׁלִיסֶען, צְווִישֶׁען מֶענְשֶׁען אִיז עֶר וֶוענִיג גֶעקוּמֶען אונ דִי וֶועלְט הָאט אִיהם גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ פָּשׁוּט׳ן מְשׁוּגָע׳נֶעם. פוּן לֵייבֶּעלֶע פְּרוּשְׁנִיץ דֶערְצֶאהלְט מֶען, אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אָרֶעמַאנְן אַז עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ דִינְגֶען אַ דִירָה אונ דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעוואהנְט אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אִין אַ פּוּסְטֶער חוּרְבָה, וואו מֶען הָאט גֶעזָאגְט אַז דָארְט הַאלְטֶען זִיךְ אוֹיף שֵׁדִים. אַז דֶער עוֹלָם הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶס שַׁאדְט אִיהם נִיט, הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען אַז עֶר אִיז אַ כִּשּׁוּף־מַאכֶער, אונ אַ טְהֵייל הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען אונ הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען פוּן דֶערְוַוייטֶענְס אַכְטוּנְג גֶעבֶּען וָואס עֶס גֶעהט פָאר בֵּיי אִיהם אִין דֶער חוּרְבָה. לֵייבֶּעלֶע הָאט אָבֶּער גֶעוָואלְט, אַז דָאס פָאלְק זָאל טַאקִי בְּלַייבֶּען בַּיים גְלוֹיבֶּען אַז עֶר אִיז אַ בַּעַל מוֹפֵת, אונ דֶערְפַאר הָאט עֶר אָבְּגֶעאַרְבַּייט אַזַא קוּנְץ: אַז עֶר הָאט אַ מָאל בֶּעמֶערְקְט ווִי דִי שְׁטָאדְט־לַייט קוּקֶען אִיהם נָאךְ, הָאט עֶר מִיט פָאסְפָאר אוֹיף אַ לַיילֶעךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם שֵׁם הַמְפוֹרָשׁ אונ בַּיי נַאכְט הָאט עֶר דֶעם לַיילֶעךְ אַרוֹיסְגֶעהַאנְגֶען אִין פֶענְסְטֶער, אונ אַזוֹי ווִי פָאסְפָאר גְלַאנְצְט אִין דֶער פִינְסְטֶער הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג אַלֶע דֶערְזֶעהֶען ווִי דִי הֵיילִיגֶע אוֹתִיוֹת פְלִיהֶען אַרוּם אִין דֶער לוּפְט, פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז בֵּיי אַלֶע גֶעבְלִיבֶּען

אַז לייבעלע פּרושניץ איז אַ גרויסער בעל מופת נאר די רבנים האבען איהם פאַרט רודף געוועהן. אַודאי האט זיך חיון געמוזט בעקענען מיט אַזא מענשען, נאר היטען האט ער זיך בעדאַרפט כדי מען זאל ניט דערגעהן אַז זיי זענען ביידע פון איין געוואַנד געשניטען.

אים יאהר 1713 איז חיון געקומען קיין בערלין, און האטש דארט האבען זיך געפונען נאר עטליכע געצאהלטע יודישע משפחות האבען זיי זיך שוין געקריגט איבער אַ שול און עס זענען געוואָרען צוויי צדדים: פון איין זייט איז געשטאַנען אַ רייכע אַלמנה ליבמאַנן, וואס איהר געשטארבענער מאַנן איז געוועהן אַ חשוב ביים קעניג פרידריך דעם ערשטען, און פון דער אַנדערער זייט האט איהר געטהון צו להכעיס אַ גביר מאַרקוס מאַגנוס, וואס איז גע־גאַנגען מיט תקיפות פונ׳ם קראָנפּרינץ. חיון האט באַלד פערשטאַנען אַז פאַר איהם איז גלייכער צו צושטעהען צו דער אַלמנה ליבמאַנן, ווייל ער האט געזעהען אַז זי וועט גיכער אויספיהרען, און דערצו איז נאך איהר איידעם גע־וועהן דער בערלינער רב ר׳ אַהרן בנימין וואָלף, וואס האט איהם גע־קאָנט טהון אַ טובה. אַודאי האט חיון ניט דערלעגט צו דעם געשעפט און נאך עטליכע חדשים וואס ער האָט פערבראַכט אין בערלין, איז ער אים שטאַנד געוועהן אָבצודרוקען זיין ספר „מהימנותא דכלא״ און זיך לאָזען ווייטער, דורך האַמבורג, קיין אַמשטרדם, וואו עס איז ניך צו ליעב איהם געוואָרען אַ גאַנצער רעש.

אין אַמשטרדם זענען דעמאָלט געוועהן צוויי רבנים: דער חכם צבי, פון די אשכנזים און ר׳ שלמה אַילן — פון די ספרדים. ר׳ שלמה אַילן איז אין דער יוגענד אַליין שטאַרק פערנאַרט געוועהן פון שבתי צבי׳ס תורות און איז געשטאַנען גאַר נאָהענט צו זיינע תלמידים פון סאַלוניקי. צווישען די רבנים איז איבערהויפּט קיין גרויסער שלום ניט געוועהן, ווייל דער חכם צבי האט זיך גערעכענט פאַר אַ וועלט־בעריהמטען למדן און ביי יעדער שאלה פלעגט ער נאר שטעלען אויף זיין דעה. אַודאי אַז חיון איז אָנגעקומען קיין אַמשטרדם און האט זיך אויסגעגעבען פאַר אַ ארץ־ישראל־משולח, האט ער זיך געווענדעט צום ספרדישען רב און איז ניט מסופק געוועהן אַז ער וועט איהם זיין צו הילף. ער האט אויך קיין טעות ניט געהאט: ר׳ שלמה אַילן האט איבערגעקוקט חיון׳ס ספר און האט געפונען אַז דארט איז לויטער קבלה און אַז יעדער יוד מאג עס האַלטען ביי זיך אין שטוב. צו האט ער עס געטהון דערפאַר וואס ער אַליין איז טאַקי מעהר גענייגט געוועהן צו חיון׳ס געדאַנקען, אָדער ער האט

פשוט מורא געהאט אַז חיון זאָל איהם ניט דערמאָנען זיינע אַלטע זינד אונ זאָל אין שטאָדט ניט רעדען קיין איבריגע וואָרטער וועגען זיינע קינדערשע יאָהרען וואָס ער האָט פערבראַכט אין סאַלוניקי צווישען די שבתי צבי'ניקעס, דאָס איז שווער צו וויסען, נאָר יעדער האָט געקאָנט זעהען, אַז ר' שלמה אַילן טהוט פאַר איהם מעהר ווי פיעל אין זיין קראַפט איז. דער חכם צבי איז, מן הסתם, די זאַך ניט געפאַלען אונ דאָ האָט זיך נאָך גראָד אין יענער צייט אויפגעהאַלטען אין אַמשטערדאַם דער בערימטער למדן אונ מקובל ר' משה חגיז, וועלכער האָט צונעגאָסען בוימאָהל אויפ'ן פייער, אונ עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ גרויס מחלוקה. ר' משה חגיז איז אַלליין געוועהן אַ געבאָרענער פון ארץ ישראל אונ האָט אין דער יוגענד זעהר פיעל געמוזט אויסשטעהען פון שבתי צבי'ס חברה. צו ליעב דעם האָט ער געמוזט אַוועק פון דער היים אונ זיך זוכען עפּיס אַ פרנסה אין איטאַליען. ער איז געוואָרען ראש ישיבה אין ליוואָרנאָ, נאָר לאַנג בלייבען דאָרט האָט ער ניט געקאָנט, ווייל זיינע שונאים האָבען איהם אויך פון דער ווייטענס אין זין געהאַט אונ האָבען אַהין צוגעשיקט אַזעלכע בריעף מיט רכילות, אַז ער איז געצוואונגען געוועהן אַוועקצופאָהרען קיין אַמשטערדאַם, דאָרט איז ער געוואָרען אַ גבאי פון צדקה־געלד פאַר ארץ ישראל, אונ די רבנים האָבען איהם שטאַרק מקרב געוועהן פאַר זיין פרומקייט אונ חריפות אין לערנען. נאָך די אַללע צרות, וואָס ער האָט איבערגעטראַגען פון די שבתי צבי'ניקעס איז זיין האַרץ שטענדיג געוועהן פערביטערט, אונ ער האָט נאָר געזוכט מיטעל זיך נוקם צו זיין אין זיינע שונאים. אַוודאי אַז ער האָט פּלוצלונג בעגעגענט אין אַמשטערדאַם איינעם פון דער חברה, האָט אין איהם דאָס בלוט אָנגעהויבען זידען אונ ער האָט זיך ענטשלאָסען מיט איהם זיך אָבצורעכנען נאָר אויף איין אַנדער אופן. ער האָט פערשטעהען געגעבען דעם חכם צבי ווי געפאָהרליך חיון'ס ספר איז פאַר די יודען, אונ ער האָט אַרויסגעגעבען אַ פּסק אַז אַזאַ ספר מוז מען פערברענען אונ דער מחבר טאָר זיך ניט געפינען אין אַמשטערדאַם. דאָס איז געוועהן אַ שאַרפער קלאַפּ טאַקי פאַר ר' שלמה אַילן אַלליין אונ עס איז ביי איהם געבליבען, אַז ער מוז דערווייזען דער וועלט אַז ער שיצט ניט קיין שעדליכען מענשען אונ לאָזט ניט אַז אפּיקורסישע ספרים זאָלען פערשפּרייט ווערען צווישען פאָלק. ער האָט געשיקט זאָגען דעם חכם צבי, אַז ער וויל מיט איהם אָפענטליך האָבען אַ וכוח, נאָר דער חכם צבי האָט פון קיין זאַך ניט געוואָלט הערען. דאָס האָט שוין פערדראָסען די גאַנצע ספרדישע קהלה, דער פאַרשטעהער ר' אַהרן די פינטאָ האָט עס אָנגענומען פאַר אַ פּחיתת הכבוד,

אונ מען האט בעשלאסען, אז דער רב פון די אשכנזים האט ניט קיין רעכט זיך צו מישען צו די ספרדים, אונ אז יערענפאלס זאל ר' שלמה אילן מאכען איין אסיפה פון עטליכע לומדים אונ נאך אמאל דורכקוקען חיון'ס ספר. דער חכם צבי האט לאנג ניט געטענה'ט אונ האט צוזאמען מיט ר' משה חגיז אריינגעלעגט חיון אין חרם. דא האט זיך ערשט צוברענט דאס רעכטע פייער: די ספרדישע קהלה איז געוועהן גרעסער אונ רייכער פון די אשכנזים אונ דער חכם צבי האט געהאט ווייניג מענשען, וואס זאלען זיך וועלען אריינלאזען אין נצחון אונ איהם העלפען ער זאל אויספיהרען זיינס. אומזיסט זענען געפלויגען בריעף פון די גרעסטע רבנים, וועלכע האבען מסכים געוועהן צום חכם צבי'ס דעה, אומזיסט האט זיך אין דעם ענין אריינגעמישט דער אלטער אונ בכבודסטער רב פון מאנטוא, ר' יהודה ליאון ברעלי, וואס האט גוט געקענט חיון אונ האט געשריגען אז ער איז א שווינדלער אונ עס איז ניט כדאי אז צו ליעב איהם זאל אין אזא יודישער קהלה ארוים א מחלוקת. די ספרדים האבען זיך איינגערעדט אז דאס איז א מלחמה פאר גאטט, אונ וואס מעהר די אשכנזים האבען געארבייט איז ביי זיי חיון געווארען חשוב'ער. זיי האבען איהם מיט גרויס שמחה אונ כבוד געפיהרט אין שול אריין, אונ ווער שמיעסט אז די לומדים האבען געפסק'נט, אז אין זיין ספר איז ניטא קיין שום אפיקורסות האט מען פשוט אנגעהויבען די אשכנזים צו רודפ'ן אויפ'ן לעבען. עס איז אזוי ווייט געקומען, אז דער חכם צבי אונ ר' משה חגיז האבען מורא געהאט די גאס איבערצוגעהען, אפט איז ארוים א געשלאג, מען האט שוין אפילו אמאל דעם חכם צבי געוואלט שטעכען, א קליין מסירהלע ביי דער מלוכה, ווי דער שטייגער איז, האט אויך ניט געפעהלט, אונ עס האט זיך געענדיגט דערמיט וואס דער חכם צבי, מיט וועלכען אמשטרדם האט א לאנגע צייט געשטאלצירט, איז געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען קיין לאנדאן אונ פון דארט זיך לאזען קיין פולין.

אז די וועלט איז געוואהר געווארען ווי מאוס דער חכם צבי האט אויסגעליטען צו ליעב חיון, האבען זיך פון אללע זייטען, פון דייטשלאנד, איטאליען, פולין אונ אפילו פון אפריקא, אנגעהויבען שיטען חרמות אויף חיון'ס קאפ. דאס האט איהם אלליין אונ זיינע אלטע גוטע פריינד ניט געלאזט רוהען. האטש עס איז זיי געראטהען ארויס צו פטר'ן זייער געגנער, אונ עס איז געבליבען אז חיון זאל זיך ווייטער לאזען אין דער וועלט אונ זאל זיך אויסטענה'ן מיט די רבנים זיינע געגנער. מען האט איהם מיטגעגעבען א סך געלד אונ בריעף צו

די גראסטע שררות, אונ קודם כל איז ער אוועקגעפאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל, ווייל דארט האט ער געהאפט זיך צו בעפרייען פונ'ם אלטען חרם, וואס דער רב פון ירושלים האט ארויסגעגעבען. זיין נסיעה איז געוועהן שרעקליך: אור־עדום האט מען שוין געוואוסט פון איהם אונ מען האט איהם אין קיין יודישער שטוב ניט אריינגעלאזט. דריי יאהר האט ער אזוי געליטען ביז דער ערשטער מיניסטער פון טירקיי האט אויף איהם רחמנות געקריגען אונ האט איינגעבעטען א פאר רבנים זיי זאלען מבטל זיין דעם חרם. ער האט געמוזט צושווערען, אז מעהר וועט ער זיך שוין ניט אבגעבען מיט קבלה, אונ ערשט דעמאלט האבען איהם די רבנים ארויסגעגעבען א בריעף אז ער איז פריי פונ'ם חרם. מיט אזא בריעף אין די האנד איז חיון באלד צוריקגעפאהרען קיין אייראפא אונ האט געהאפט, אז אצונד וועט ער ערשט אנהויבען צו פיהרען וועלטען. זיין האפנונג איז אבער צושטערט געווארען: אין די עטליכע יאהר, וואס ער האט פערבראכט אין טירקיי, איז די לאגע פון די שבתי צבי'ניקעס אין איירפא שטארק שלעכט געווארען. די צרה, וואס חיים מלאך אונ יהודה חסיד האבען אנגעמאכט, האט פארט געמוזט אפנען די אויגען דעם פאלק אונ מען האט אנגעהויבען רודף'ן גאר אהן רחמנות אללע, וואס האבען נאר געהאט א שטיקעל שייכות מיט די תלמידים פון שבתי צבי. מען האט ניט געלעגט קיין כבוד אפילו אויף אזא גרויסען מענשען ווי ר' יהונתן אייבעשיץ, אונ אזוי ווי מען האט אויף איהם שטילערהייד גערעדט, אז ער איז נוטה צוא שבתי צבי, אונ קיין גרויסען ליגען האט מען טאקי ניט אויסגעטראכט, האט מען איהם אויך געוואלט מחרים זיין אונ ער איז ניצל געווארען פון דער סכנה נאר דערמיט, וואס ער אליין האט דער ערשטער אונטערגעשריבען דעם חרם געגען אללע שבתי צבי'ניקעס, אונ אזוי האט ער א ביסעל אבגעוואשען דעם פלעק פון זיך. אין אזא צייט איז חיון צוריקגעקומען קיין איירפא, קיין געלד האט ער שוין אויך ניט געהאט, דארט וואו מען האט איהם פריהר מקרב געוועהן האט מען זיך איצט פון איהם ניט וויסענדיג געמאכט, ווייל מען האט מורא געהאט עפיס האבען צו טהון מיט א שבתי צבי'ניק, אונ ער האט זיך אנגעהויבען מעהר צולאזען צו קריסטען אונ זיי ערקלאהרען, אז צווישען זיין למוד אונ דעם קריסטענטהום איז גאר קיין חילוק ניטא. דערמיט האט ער זיך געפריווט טאמער וועט ער ביי די קריסטען נושא חן זיין אונ זיי וועלען איהם העלפען, אונ אז עס איז איהם אויסגעקומען נאר ענג האט ער אויך ניט געזשאלעוועט צו ליעב טהון די שונאי ישראל אונ אויסטראכטען אויף די יודען עטליכע שקרים. איבערהויפט האט איהם דער

מאנגעל נאר דערשלאגען דעם קאפּ. אין בערלין איז ער ארומגעגאנגען אהן א שטיקעל ברויט אונ האט אנגעשריבען צו איינעם פון זיינע געוועזענע בעקאנטע, וואס האבען זיך פון איהם אבגעזאגט, אז ווי באלד ער וועט איהם ניט שיקען א פּאר גראשען צו שטילען דעם הונגער וועט ער זיך מוזען טויפען אונ עס וועט זיין א גרויסע שאנד פאר'ן כלל ישראל. אין פּראג האט מען איהם אפילו אין שטאדט ניט אריינגעלאזט אונ דער רב ר' יהונתן אייבעשיץ פלעגט איהם בסתר אללע טאג ארויסשיקען לעבענסמיטעל. מיט גרויסע צרות האט זיך חיון דערשלעפּט קיין אמשטרדם, נאר דארט האט ער שוין אויך ניט געפונען די בעשיצער וואס פריהר. אללע יודען, אשכנזים אונ ספרדים, זענען גלייך אויפגעבראכט געוועהן געגען די שבתי צבי'ניקעס; מען איז געוואהר געווארען אז חיון איז טאקי איינער פון דער חברה, אונ אז ער שפּיעלט א צווייאיגע ראללע, אי ביי יודען, אי ביי קריסטען. אוודאי האט איהם ניט געהאלפען וואס ער האט דארט ארויסגעלאזט א ניי ספר „הקולות יחדלון" (די געשרייען זאלען אויפהערען!). ער אלליין איז שוין אויך מיעד געווארען אויף דער עלטער זיך אזוי מוטשען, אונ אז מען האט איהם נאך א מאל אריינגעלעגט אין חרם, האט ער פערשטאנען אז אין אייראפּא אונ אזיען קאן מען איהם צו גוט, אונ ער איז אוועקגעפאהרען קיין אפריקא, וואו ער איז אים יאהר 1726 געשטארבען אין גרוים ארעמקייט. זיין זוהן איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום אונ האט זיך פאר'ן פאטער נוקם געוועהן אין די יודען; ער האט געוואהנט אין רום אונ האט ניט איין מאל פאר'ן פאפּסט אנגערעהט שלעכטס אויפ'ן יודישען פאלק אונ זייער אמונה.

דאס פערדרעהטקייט פון די מקובלים אונ דער שווינדעל פון די שבתי צבי'ניקעס האבען אנגעמאכט אזא פינסטערניס אין יודישען לעבען, אז פון איין זייט האבען זיך אפילו גאר עדלע מוחות, וואס זענען בעשאפען געווארען צו ריינע געדאנקען, געחאפּט צו די פינסטערע סודות פון קבלה אונ האבען זייערע בעסטע יאהרען פערבראכט אויף אזעלכע זאכען, וועלכע האבען דעם פאלק נאר געקאנט שאדען, אונ פון דער אנדערער זייט האבען אויך די רבנים, וואס אויף זיי איז געלעגען דער היילינגער חוב אבצוהיטען דאס יודענטהום, אין גאנצען פערלארען די קאפּ. זיי האבען שוין ניט געוואלט מאכען קיין חלוק צווישען גראסטע אונ קליינסטע, אונ קוים האבען זיי בעמערקט אז איינער קריכט אראב פון דעם גלייכען וועג אונ הויבט אן בלאנזען אין די פערדרייטע וועגען פון קבלה, האבען זיי זיך באלד ענטשלאסען איהם עוקר מן השרש צו זיין. ניט איינער האט דעמאלט געליטען נאר צו ליעב דעם, וואס אויף איהם

איז געפאלען א חשד, אז ער קאן זיך ארויפהאפען אויפ'ן דרך פונ'ם שבתי צבי, אונ דעם ביטערן כוס איז אויך בעשערט געווען אויסצוטרינקען איינעם פון די גראסטע יודישע דיכטער, ר' משה חיים לוצאטו, וואס האט געמוזט נע ונד זיין אונ אנידערלעגען זיינע ביינער גאנץ ווייט פון דעם שאנעם לויטערן הימעל פון איטאליען, וואו ער איז אויפגעוואקסען אונ וואו ער האט פון קינדהייט אן געזונגען זיינע טהייערע שירים. ר' משה חיים לוצאטו איז גע־בארען געווארען אים יאהר 1770 אין פאדוא ביי רייכע עלטערען סוחרים, וועלכע האבען איהם געגעבען א גוטע ערציהונג אונ האבען עס אויך געקאנט אויספיהרען אין פאדוא, וואו עס איז געווען א אוניווערזיטאט אונ עס האבען זיך געפונען גרויסע געלעהרטע. תורה האט ער געלערנט ביי צוויי מלמדים, ביים בעריהמטען למדן ר' ישעיה באסאן, דער מחבר פונ'ם ספר „לחמי תודה", וואס איז אויך געווען א מקובל אונ וואס ביי איהם האט נאך לוצאטו, גאר אין די קינדערשע יאהרען שוין גענאשט עפיס פון דעם למוד אדער ווענינגסטענס בעקומען א חשק בעקענט צו ווערען מיט דער קבלה; אונ ביים רב פון פאדוא ר' יצחק חיים הכהן קאנטאריני, וואס איז אויך געווען א דאקטאר אונ א גרויסער שפראכען־קענער אונ איז געווען בעפריינדעט מיט געלעהרטע קריסטען אונ בעזאנדערס מיט כריסטיאן טהעאפיל אונגער, וועלכער פלעגט איהם שרייבען בריעף. ר' יצחק חיים הכהן קאנטאריני האט ביי זיין תלמיד לוצאטו אויסגעארבייט א ליעבשאפט צו חכמה אונ אז ער האט זיך אויסגעלערנט לאטייניש, גריכיש, איטאליעניש אונ פראנצאזיש אונ איז אים שטאנד געווען צו פערשטעהען די ספרים, וועלכע זענען אנגעשריבען אויף די דאזיגע לשונות, איז ביי איהם דאס ליעבשאפט נאך גראסער גע־ווארען, ער האט יומם ולילה געלערנט אונ ביי פינפצעהן יאהר איז ער שוין געווען א מושלם. שרייבען האט ער אנגעהויבען זעהר פריה אונ אויפ'ן זעכ־צעהנטען יאהר האט ער אנגעשריבען אויף לשון קדש א קלאג־ליעד אויפ'ן טויט פון זיין רבי'ן ר' יצחק חיים הכהן קאנטאריני. שפעטער מיט א יאהר האט ער אנגעשריבען א ספר „לשון למודים", פאר אזעלכע וואס ווילען לערנען די ריינע העברעאישע שפראכע אונ פערשטעהען איהר אמתע שאנקייט, אונ נאך עהדער ער האט דערגרייכט דאס צוואנציגסטע יאהר איז שוין פון זיין פעדער ארויס א נייער תהלים, וואס איז אויך בעשטאנען פון הונדערט פינפציג קאפיטלעך, אונ צוויי טהעאטער־שטיק „מגדל עז" (א פעסטער טהורם) אונ „שמשון והפלשתים". חאטש לוצאטו איז נאך געווען זעהר יונג.

האבען איהם זיינע ספרים געמאכט זעהר א גרויסען נאהמען, דערצו האט ער נאך געשעס'ט פאר א בעריהמטען למדן, אונ ביסלעכווייז האבען זיך אנגעהויבען צו איהם, פון ווייט אונ פון נאהענט, קומען יונגע לייט, וואס האבען ביי איהם געלערנט אונ געמאכט פון זיין הויז א גאנצע ישיבה. פלוצלונג איז אבער אויפ'ן צוואנציגסטען יאהר געווארען א שטארקע פעראנדערונג אין זיין לעבען. די ווינקען. וואס ער האט אין דער קינדהייט געהאפט פון זיין רבי'ן ישעיה באסאן, זענען אזוי ווי פונקען געבליבען ביי איהם אין הארץ אונ האבען געבליעט ביז ער איז שפעטער ניט געקומען קיין ווענעדיג, וואו עס האבען געלעבט א סך תלמידים פונ'ם בעריהמטען מקובל ר' משה זכותא, אונ וואו ער האט זיך ענטשלאסען אללע זיינע כוחות אוועקצוגעבען נאר דער קבלה. ער האט בעקומען אלטע כתבים פונ'ם ר"י אונ האט זיך אזוי לאנג פערטיפט אין זיי ביז זיין צארפע צורייצטע פאנטאזיע האט ניט אנגעהויבען צו שאפען בילדער, אונ ער האט זיך איינגערעדט, אז ער זעהט וואס עס טהוט זיך אין זיבעטען הימעל אונ הארט ווי מלאכים סוד'ן זיך אונ זענען איהם מגלה די פערבארגענע דרכים פון דעם בורא עולם. קיין שווינדלער איז ר' משה חיים לוצאטו ניט געווען, צו קיין פרנסה האט ער עס ניט בעדארפט, כבוד האט ער פון אללע זייטען געהאט אהן דעם אויך, אונ אז ער האט געקאנט אוועקווארפען די היילינגע שפראכע, וואס ער האט ערשט ניט לאנג געפריוט מיט איהר הילף נאכצומאכען דעם היילינגען תהלים אונ זיך נעהמען צו א פערדרעהט זהר-לשון, האט ער עס געטהון דערפאר, ווייל ער האט פעסט געגלויבט אז זיין נייער וועג איז דער ריכטיגסטער אונ וועט איהם פיהרען צום אמת'ן גליק. ער האט אנגעשריבען א פירוש אויף תורה אונ האט איהם א נאהמען געגעבען „זהר תנינא" (דער צווייטער זהר). די ערשטע צייט אבער האט ער מיט קיינעם ניט גערעדט דערפון אונ פלעגט נאר אפט זיינע תלמידים אריינווארפען אזעלכע ווערטער, פון וועלכע זיי האבען געקאנט פערשטעהן מיט וואס פאר א געדאנקען זייער יונגער רבי טראגט זיך ארום. א מענשען איז פון דעסטוועגען שווער שטאנדיג זיך צו בעהאלטען, בעזאנדערס ווען ער אליין איז איינגעגלויבט, אז גאטט האט איהם מזכה געווען מיט אזא חכמה, וואס קאן אללען גליקליך מאכען. ר' משה חיים לוצאטו האט זיך אויך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האט בסוד איבערגעגעבען זיינע צוויי חברים, ר' יצחק מרינו אונ ר' ישראל טריוויש, אז ער פיהלט ווי דער רוח הקדש איז אין איהם אריין, אז גאנץ אפט זעהט ער פאר זיך חלומות חאטש ער איז וואך אונ, אז מיט דעם בעהאלטענעם כח,

וואס ליעגט אצונד אין איהם, האט ער אנגעשריבען זיין ספר „זהר תנינא". די ביידע יונגע לייט זענען דערצימערט געווארען אז זיי האבען דערהערט ווי זייער גוטער פריינד האט דערגרייכט אזא גרויסע מדרגה; זיי האבען גוט דורכ־געשטודירט לוצאטו׳ס „צווייטען זהר" אונ האבען אין איהם געפונען זעהר פיעל חריפות, אונ פון דעמאלט אן האבען זיי צוזאמען מיט לוצאטו געלערנט קבלה. צוויי יאהר איז די זאך אזוי צוגעגאנגען שטיל, נאר א מאל האט זיך געמאכט וואס לוצאטו איז גראד אויף עטליכע וואכען אוועקגעפאהרען קיין רעדזשיא זיך זעהען מיט׳ן אלטען רבי׳ן ר׳ ישעיה באסאן, אונ פונקט אין דער צייט איז געקומען קיין פאדוא דער בעריהמטער מקובל ר׳ ישראל קמחי פון ארץ ישראל דער מחבר פונ׳ם ספר „עבודת ישראל". איינגעשטאנען איז ער ביי לוצאטו׳ס עלטערן אונ, אז ער האט זיך מיט זיינע חברים צורעדט וועגען קבלה, האבען זיי איהם דערצעהלט וואס פאר א צירונג ר׳ משה חיים איז אונ האבען איהם געוויזען דעם „זהר תנינא". דעמאלט איז ארויס דער גאנצער סוד, אונ אז ר׳ ישראל קמחי איז געקומען קיין ווענעדיג האט ער צווישען די מקובלים אנגעמאכט א רעש, אז אין פאדוא געפינט זיך א געטטליכער מענש, אונ גאר אין א קורצער צייט האט זיך לוצאטו געזעהען ארומגערינגעלט מיט געטריייע תלמידים, וואס זענען אימיסטען געפאהרען פון פערשיעדענע שטאדט לערנען ביי איהם קבלה אונ האבען זייער רבי׳ן פשוט ארומגעטראגען אויף די האנד ווי א איש אלהים.

איינער פון די דאזיגע תלמידים איז געוועהן ר׳ יקותיאל בן ליב, אונ טאקי דערפאר וואס ער האט אזוי פערגאטטערט לוצאטו האט ער איהם אומ־גערן געטהון די גרעסטע רעה אונ פון איהם האבען זיך אנגעהויבען אללע צרות. ר׳ יקותיאל בן ליב איז אליין געוועהן א געבארענער פון ווילנא, מיט גרויס מיה האט ער זיך צוגעשלאגען קיין פאדוא אונ האט דארט אין דער אוני־ווערזיטעט אנגעהויבען שטודירען מעדיצין, באלד האט ער אבער דאס לערנען אוועקגעווארפען אונ האט זיך א לאנגע צייט אבגעגעבען מיט קבלה, אונ ערשט אויף דער עלטער איז איהם געראטהען צו ווערען א דאקטאר אונ צוריק־פאהרען קיין ווילנא. דערפון וואס ר׳ יקותיאל בן ליב האט זיך אבגעזאגט פון לערנען מעדיצין, נאך דעם וואס ער האט זיך אזוי פיעל אנגעליטען, ביז ער איז אריין אין דער פאדוא׳ר אוניווערזיטעט, זעהט מען ווי גרויס דער כח פון לוצאטו איז געוועהן אונ ווי בלינד אללע האבען איהם געפאלגט. אט דער דאזיגער ר׳ יקותיאל בן ליב האט זיך גאר פערגעסען, אז די רבנים קוקען קרום

אויף די מקובלים און אזוי ווי ער האט געוואלט, אז די גאנצע וועלט זאל קלינגען מיט לוצאטו האט ער אנגעשריבען צוויי בריעף צום ווילנא׳ר רב ר׳ יהושע העשיל און צו ר׳ מרדכי שלעזינגער, א גרויסער גביר פון וויען, וואס האט זיך גערעכענט פאר א ליעבהאבער פון קבלה, און האט זיי אין די שאנסטע פארבען אויסגעמאלט וואס פאר א טהייערע כלי לוצאטו איז, ווי ער האט שוין ביי פיערצען יאהר געקאנט דעם ר״י׳ס כתבים, ווי אליהו הנביא מיט נאך א סך הייליגע נשמות קומען צו איהם און לערנען מיט איהם תורה און ווי אזוי ער גיט דערנאך איבער זיינע תלמידים אזעלכע סודות, וואס ברעכען דעם מח. צוא זיין בריעף צום ווילנאר רב האט ר׳ יקותיאל בן ליב צוגעלעגט א בלאט פון לוצאטו׳ס „זהר תנינא״ און האט פון דעסטוועגען אזוי פיעל שכל געהאט, אז ער האט ניט פערגעסען צוצושרייבען מען זאל ניט מיינען אז לוצאטו איז חלילה איינער פון די שבתי צבי׳ניקעס. ער האט אדרבא ארויסגעוויזען אז לוצאטו איז א געגנער פונ׳ם שבתי צבי, אז ער האט אליין אנגעשריבען א ספר „קנאת ה׳״, און פאלט אן אויף די פאלשע מקובלים, וואס ווילען נאר פון זייער הנאה וועגען פערפיהרען דאס פאלק מיט נארישקייטען.

אז דער סוד וועגען לוצאטו׳ס הייליגקייט האט שוין אנגעשפארט אין וויען און ווילנא, איז שוין פון איהם געוואהר געווארען ר׳ משה הגיז, וואס האט דעמאלט געוואהנט אין אלטונא; איהם איז נאך געלעגען אין טעם די מלחמה, וואס ער האט ערשט ניט לאנג געפיהרט מיט נחמיה חייא חיון, יעדען מקובל האט ער גערעכענט פאר א שבתי צבי׳ניק, און אז ער האט נאך דערהערט וואס פאר א נסים מען דערצאהלט שוין פון דער יונגען לוצאטו איז ביי איהם געבליבען, אז אט־אט וועט ארויס א נייער משיח און אז מען מוז זעהען מיט אללע כוחות איהם דערשטיקען נאך עהדער ער וועט קאנען צושפרייטען די פליגעל. ער האט באלד אוועקגעשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט זיי בעשריבען וואס פאר א גרויס אומגליק עס קאן דערפון ארויסקומען פאר׳ן כלל ישראל, ווי באלד מען וועט זיך בעצייטענס ניט אומקוקען און ניט אויסרייסען דאס קלייגע בוימעלע ווען עס איז נאך ניט אזוי פעסט איינגעווארצעלט. די רבנים פון וועגעדיג האבען ניט געוואוסט וואס צו טהון: פון איין זייט האבען זיי געוואלט צו ליעב טהון אזא גרויסען למדן ווי ר׳ משה חגיז, פון דער אנדערער זייט אבער איז ביי זיי ר׳ משה חיים לוצאטו אויך געוועהן א גרויסער חשוב, און א חוץ דעם האבען זיי מורא געהאט אנצוהייבען מיט

זַיין רַייכֶער מִשְׁפָּחָה, דֶערפַאר הָאבֶּען זֵייא זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער פַאר זֵייא דֶערְוַוייל צוּ שְׁווייגֶען, אוּנ זֵייא הָאבֶּען נָאךְ אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט לוּצַאטוֹ'ן דֶעם בְּרִיעף פוּן ר' מֹשֶׁה חֲגִיז, כְּדֵי עֶר זָאל זִיךְ אַלֵיין פֶערְאֶנְטְפֶערְן. ווִי גְרוֹיס ר' מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ'ס עֲנִיוּת אִיז נִיט גֶעוֶועהן, הָאט אִיהם שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען וָואס מֶען אִיז אִיהם חוֹשֵׁד אִין אַזַא עַוְלָה, וָואס עֶר אַלֵיין הָאט גֶענוּג גֶעאַרְבֵּייט גֶעגֶען אִיהר, אוּנ וָואס מֶען ווִיל זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט אַריינְמִישֶׁען אִין זַיינֶע גֶע־דַאנְקֶען אוּנ אִיהם זָאגֶען אַ דֵעָה. מִיט כַּעַס הָאט עֶר צוּרִיקְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג, אַז עֶר קָאן ר' מֹשֶׁה חַגִּיז נִיט אָנְגֶעהְמֶען פַאר קַיין דַיָּן אִיבֶּער זִיךְ אוּנ הַאלְט עֶס פַאר אַ שְׁטַארְקֶען פְּחִיתַת הַכָּבוֹד זִיךְ פַאר אִיהם פַארְאֶנְטְפֶערְן, בֶּעזָאנְדֶערְס ווֶוען עֶר פִיהלְט זִיךְ נִיט שׁוּלְדִיג אִין קַיין שׁוּם חֵטְא, ווַייל דֶענְקֶען, שְׁרַייבֶּען אוּנ לֶערְנֶען תּוֹרָה אִיז נִיט קַיין עֲבֵרָה, אוּנ דָאס אֵייגֶענֶע הָאבֶּען גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע צַדִּיקִים אִין אַלֶע צַייטֶען וָואס יוּדֶען גֶעדֶענְקֶען זִיךְ פַאר אַ פָּאלְק. אִין דֶער אֵיינֶענֶער תְּשׁוּבָה הָאט לוּצַאטוֹ אִיבֶּערְגֶעבֶּעטֶען דִי רַבָּנִים דֶערְפַאר וָואס עֶר עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ, הָאטְשׁ עֶר אִיז נָאךְ אַ יוּנְגֶער מַאנְן, נִיט צוּ פָאלְגֶען אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען, נָאר עֶר הָאט בְּפֵירוּשׁ זֵייא אַרוֹיסְגֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט צוּ טְהוּן מִיט דִי הָאבֶּערֶע וֶועלְטֶען אוּנ חָאטְשׁ פַאר קַיין נָבִיא רֶעכֶענְט עֶר זִיךְ אַלֵיין נִיט, ווַייל נְבִיאוּת קָאן נָאר זַיין אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, פוּן דֶעסְטְ־וֶועגֶען קָאן עֶר נִיט אָפְלֵייקְנֶען, אַז אִין אִיהם לִיעגְט אַ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּנ אַז עֶר זֶעהט אוּנ פִיהלְט אַזֶעלְכֶע אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע זַאכֶען וָואס קַיין גֶעוֶועהְנְלִיכֶער מֶענְשׁ קָאן זֵייא נָאר מִיט זַיין שֵׂכֶל נִיט מַשִּׂיג זַיין. אַזוֹי הָאט לוּצַאטוֹ גֶעאֶנְטְפֶערְט דִי רַבָּנִים אוּנ הָאט זִיךְ בֶּערוּהִט; נָאר דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּערֶעכֶענְט, אַז עֶר הָאט אֶפְשָׁר נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף ר' מֹשֶׁה חַגִּיז'ס בְּרִיעף. עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַזַא צוּרֵייצְטֶע נַאטוּר קָאן גְלַאט אַזוֹי אָנְמַאכֶען אַ רַעַשׁ אוּנ עֶס זָאל זִיךְ דֶערְפוּן אָנְהוֹיבֶּען אַ גַאנְצֶער טוּמֶעל, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִיהם פָארְט, אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען וֶועדֶער אַ ווַייכֶען בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז הָאטְשׁ זַיין תַּלְמִיד ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵייב הָאט קַיין לִיגֶען נִיט גֶעזָאגְט, אוּנ גָאטט הָאט אִיהם בֶּאֱמֶת מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַ הֵיילִיגֶען פֶערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט קַיין שׁוּם שַׁייכוּת צוּ שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה אוּנ עֶס לִיעגְט אִיהם אֲפִילוּ אִין דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט זִיךְ אַמָאל אוֹיסְצוּגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ. פַאר עֵדוּת הָאט עֶר גֶע־שְׁטֶעלְט זַיין אַלְטֶען רַבִּי ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אוּנ ר' יְשַׁעְיָה'ס שְׁוֶוער, דֶער רַב פוּן רֶעדְזְשִׁיָא, וֶועלְכֶע קֶענֶען אִיהם פוּן קִינְדְוַוייז אָן אוּנ ווַייסֶען גוּט אַלֶע זַיינֶע

געדאנקען. פונקט אזא בריעף האט ער אויך געשיקט דעם רב הכולל פון די אשכנזים אין דריי שטאדט, אלטונא, האמבורג און וואנדסבעק ר' יהודה קאצענעלענבאגען, און האט איהם אויך בייגעלעגט זיין ספר „חוקר ומקובל”, כדי ער זאל זעהען ווי זיין דרך איז אין קבלה. ביידע בריעף האט לוצאטו אויסגעלאזט מיט דער בקשה: מען זאל אויסמיידען קריגע, ווייל מחלוקת שאדט דעם פאלק און צו גוטען פיהרט עס קיינעם ניט. לוצאטו'ס ווארטער האבען ווייך געמאכט ר' משה חגיז און ער האט איהם באלד געענטפערט, אז ער מיט אללע רבנים גלויבען איהם, האט'ש עס איז איהם זעהר אונאנגענעהם וואס לוצאטו בעריהמט זיך אז ער האט רוח הקודש. דערביי האט ער איהם געמאכט א פארווארף, וואס ביי דריי און צוואנציג יאהר האט ער נאך ניט חתונה געהאט און האט ארויסגעזאגט זיין האפנונג, אז ער וועט געווים אוועקווארפען די קבלה און זיך נעהמען אויפ'ן דרך הישר און דעמאלט וועט אוודאי קיינער צו איהם גאר ניט האבען און עס וועט ווערען שטיל. אזא עצה האט מן הסתם ניט געקאנט געפאלען לוצאטו'ן: ער האט זיך ווייטער געטהון זיינס און פאדוא איז געווארען א פלאץ פאר אללע וואס האבען געוואלט לערנען קבלה. אז ר' משה חגיז איז דערפון געוואהר געווארען האט עס איהם אונטערגעצונדען און ער האט באלד אוועקגעשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט זיך געקלאגט פאר וואס זיי שטעהען פון ווייטענס, ווען אויף אללע יודען רוקט זיך אן א נייע צרה. די רבנים האבען איהם אפילו באלד געענטפערט אז זיי האבען איין מאל פאר אללע מאל זיך ענטשלאסען, זיי זאלען זיך ניט אריינמישען אין דער זאך, נאר ר' משה חגיז האט ניט געשוויגען און האט מיט בריעף אויפגערייצט אנדערע לומדים פון ווענעדיג און מען האט שוין אנגעהויבען שטארק שמיעסען, אז לוצאטו איז טאקי א געפעהרליכער מענש און אז דאס יודישקייט קאן דורך איהם ליידען. די רבנים האבען פערשטאנען אז לוצאטו קאן שטארק ליידען, האבען זיי צו וויסען געגעבען זיין רבי'ן ר' ישעיה באסאן ער זאל זיין תלמיד מציל זיין פאר א סכנה. ר' ישעיה באסאן האט אבער ניט געהאט קיין אנדער מיטעל צו בעשיצען לוצאטו נאר דערמיט וואס ער האט געשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט בעשריבען אז לוצאטו איז אויף זיינע האנד אויפגעוואקסען, אז ער איז שטאנדיג געוועהן גוט און פרום, נאר אזוי ווי ער האט זיך פון קינדווייז אן געוויזען פאר א גרויסען עלוי האט ער זיך צו פריה געהאפט צו דער קבלה

אונ האט זיך בעזאנדערס בעשעפטיגט מיט׳ן ר״ים ספרים; דאריבער איז קיין וואונדער ניט וואס ער פיהלט אין זיך דעם אייגענעם רוח הקדש מיט וועלכען דער אויבערשטער האט שוין ניט איין מאל בעגליקט זיינע חשובים, ווי אשטייגער ר׳ יוסף קארו, ר׳ עזריה פנו, ר׳ נתן שפירא, ר׳ משה זכותא אונ נאך אנדערע מקובלים. אין זיין בריעף הא- אויך ר׳ ישעיה באסאן עדות געזאגט, אז ער האט אליין איבערגעגעהען לוצאטו׳ס ספרים אונ האט אין זיי ניט געפונען אפילו קיין פינטעלע פון שבתי צבי׳ס דרכים, אונ יעדענ-פאלס האט ער געבעטען, מען זאל לוצאטו׳ן ניט נוגע בכבוד זיין, ווייל אין גיכע צייטען דארף ער זיין ביי איהם ווערט ער מיט איהם איבערערעדען אונ זוכען א וועג ווי אזוי אויסצוגלייכען ביידע צדדים אונ עס זאל אויף זיין גע-ליעבטען תלמיד קיין פלעק ניט פאלען. אומזיסט האט אבער ר׳ ישעיה באסאן זיך געפרוווט צו לעשען דאס פייער, ר׳ משה חגיז האט געהאלטען אין איין שרייען, אונ אז ער האט מיט די רבנים פון וועגעדיג גאר ניט געקאנט מאכען, האט ער זיך געווארפען צו אנדערע רבנים, צו ר׳ יוסף אירגאס פון ליווארנא, צו ר׳ שמשון מארפורגא פון אנקונא אונ צו ר׳ אברהם סגרי פון קאזאל אונ האט זיי פארלעגט, אז זיי זאלען אימיסטען אראבפאהרען קיין פאדוא אונ אזוי ווי זיי אללע צוזאמען זענען א בית דין, זאלען זיי נייטהען לוצאטו, אז ער זאל זיך אדער אבזאגען פון זיין דרך, אדער אוועקפאהרען קיין ארץ ישראל. אז ער האט דאס אויך ניט געפועלט, האט ר׳ משה חגיז אנ-געהויבען ארבייטען מיט די דייטשע רבנים אונ האט געהאפט, אז דארט וועט איהם געראטהען מען זאל מחרים זיין לוצאטו, ווייל צווישען זיי האבען זיך געפונען פיעל געגנער פון די מקובלים. די דייטשע רבנים האבען אבער אויך געהאנדעלט מיט ישוב הדעת: פון לוצאטו׳ן האבען זיי שוין געהערט אונ האבען מורא געהאט אזא למדן אריינצולעגען אין חרם. דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען סתם ארויסגעבען א חרם געגען אללע וואס וועלען שרייבען קבלה ספרים אויפ׳ן ארט פונ׳ם זהר. ר׳ משה חגיז האט דאס אויך אנגענומען פאר ליעב, ווייל ער האט געוואוסט, אז סאי ווי סאי קאן דער חרם גילטען געגען לוצאטו׳ן. אונ מיט גרויס שמחה האט ער מודיע געווען קיין וועגעדיג, אז גאטט האט איהם פארט געהאלפען צו דערלעבען א נקמה אין לוצאטו אונ אז ער וועט זיך ניט בערוהיגען ביז ער וועט פון איהם מאכען א תל.

אין וועגעדיג האט לוצאטו געהאט גענוג גוטע פריינד אונ קוים זענען זיי געוואהר געווארען וואס פאר א צרה ר׳ משה חגיז גרייט צו פאר איהם.

האבען זיי באלד צו וויסען געגעבען קיין רעדזשיא ר׳ ישעיה באסאן, ער זאל די זאך ניט האלטען פאר גרינג אונ זאל זעהען ווי ווייט מאגליך אויסצוגלייכען לוצאטו׳ן מיט זיינע שונאים, עס זאל ניט קומען צו קיין גרויס אומגליק. מיט ציטערניש איז ר׳ ישעיה באסאן תיכף אוועקגעלאפען קיין פאדוא אונ האט אנגעהויבען בעטען זיין תלמיד ער זאל ניט זיין קיין עקשן. ווי איבערגעגעבען ר׳ ישעיה באסאן איז געוועהן דער קבלה אונ האט אין הארצען ביי זיך געהאסט די אלע וואס פאלען אן אויף אזא אומשולדיגען מענשען אונ א אמת׳ן ירא שמים ווי לוצאטו, האט איבער אלע זיינע מחשבות גובר געוועהן איין געפיהל פון רחמנות צו זיין עדלען תלמיד אונ ער האט ניט געוואלט ער זאל נעביך אזוי ליידען ווי אנדערע, וועלכע עס האט געטראפען די גיפטיגע פייל פונ׳ם חרם. מיט שווארצע פארבען האט ער אויסגעמאלט לוצאטו׳ן וואס פאר א שווערע יסורים איהם ערווארטען, ווען מען וועט איהם חלילה מחרים זיין, אונ האט איהם פשוט געזאגט, אז ער וועט ניט אבטרעטען ביז דא וועט ניט ווערען א סוף. ער האט געפאדערט פון איהם ער זאל אונטערשרייבען א בריעף אונ שווערן, אז מעהר וועט ער זיך ניט בעשעפטיגען מיט קבלה, מיט קיינעם ניט לערנען אונ קיינעם ניט ווייזען זיינע כתבים אונ ניט דערצעהלען די פערבארגענע סודות, וועלכע מען איז איהם מגלה פון אויבען. א שרעקליכע מלחמה האט זיך אנגעהויב׳ן ביי לוצאטון אין הארץ: עפּים ווי א בושה האט איהם אבגעהאלטען ער זאל זיך ניט אונטערגעבען אונ קיינעם ניט צו ליעב טהון, נאר אז ער האט דערזעהען די טרערען פונ׳ם אלטען רבי׳ן, אז ער האט איבערגעוואגען אונ איבערגעקלאהרט ווי גרויס די ליעבשאפט איז צו איהם פונ׳ם בעהאלטענעם מקובל אז ער ענטשליעסט זיך אפילו איהם צוצורעדען צו אזא זאך, וואס איז איהם אליין דערווידער. אז ער האט זיך דערמאנט וואס עס האט זיך אויסגעליטען אוריאל אקוסטא אונ ברוך שפינוזא ביז דער טויט האט זיי בעפרייהט פון די רבנים׳ס כעס, איז ער ביי זיך אראבגעפאלען אונ האט אונטערגעשריבען אזא בריעף ווי מען האט פערלאנגט. אונ דארט איז אויך געשטאנען אז אלע זיינע ספרים, וועלכע ער האט ביז אהער אנגעשריבען, מוז ער איבערגעבען ר׳ ישעיה באסאן אונ ביי איהם זאלען זיי בלייבען. די רבנים פון ווענעדיג האבען אבער מורא געהאט זיך צו פערלאזען נאר אויף ר׳ ישעיה באסאן אליין, ווייל זיי האבען איהם געקאנט אז ער איז א ווייכהערציגער, אונ דאריבער האבען זיי ארויסגעשיקט קיין פאדוא דריי דיינים, ר׳ יעקב בלילוס, ר׳ משה מנחם מררי אונ ר׳ נחמיה כהן; פאר זיי אין די

אויגען האט לוצאטו אלדינג אונטערגעשריבען און זיי אלליין האבען ביי איהם צוגענומען אללע זיינע כתבים און פערשלאסען אין א קאסטעל מיט צוויי שלאסער. איין שליסעל האבען זיי אבגעגעבען ר' ישעיה באסאן און דעם אנדערן האבען זיי מיט גענומען מיט זיך און דערמיט האבען זיי בעווארענט מען זאל ביי ר' ישעיה באסאן ניט קאנען אויסנארען די כתבים; איבער זיין גוטסקייט האבען זיי איהם געהאלטען פאר א שוואכען שומר.

די ערשטע צייט נאך דעם איז געווארען שטיל. און מען האט געקאנט מיינען, אז לוצאטו האט זיך שוין אויף עביג געזעגענט מיט זיינע יוגענד־חלומות און האט אויף תמיד אוועקגעווארפען אללע זאכען, וועלכע זענען ביי איהם ערשט ניט לאנג געוועהן אזוי טהייער און הייליג. אויפ'ן פינף און צוואנציגסטען יאהר האט לוצאטו חתונה געהאט מיט דער טאכטער פונ'ם מאנטואר רב ר' דוד פינטשי, באלד איז ער געווארען א פאמיליען־פאטער, ער האט אנגעהויבען אין זין צו האבען פרנסה און עס איז געגאנגען גאנץ גוט, ווייל ער האט געמאכט שותפות מיט די עלטערן און אנדערע קרובים, און זיי זענען געוועהן געניטהע סוחרים. ער האט ווייטער זיך גענומען שרייבען שאנע שירים אויף לשון קדש און די קבלה ספרים האט ער אין גאנצען אוועקגעלעגט. אז מען האט פון דערווייטענס בעטראכט זיין גליקליך לעבען, האט מען גאר אנדערש ניט געקאנט רעכנען, אז דער מענש האט להלוטין אבגעווישט אללע חשבונות פון אמאל און אז איהם ליעגען נאר אין קאפ געשאפטען און מסחרים; קיינער האט אבער ניט בעמערקט וואס פאר אפייער עס ברענט ביי איהם אינוועניג, אז זיינע געדאנקען זענען פריי פון די קעטען וואס ער האט ארויפ־געלעגט אויף די האנד, אז ער ליידט שרעקליך און קאן ניט אויסהאלטען, און אז סוף כל סוף וועט ער זיך מוזען מיט געוואלד ארויסרייסען פון דער תפיסה, וואס ער האט זיך אין איהר אלליין פערשלאסען. אזוי איז טאקי געשעהען, און קוים האט לוצאטו אנגעוואהרען דאס געלד און האט אנגעהויבען פיהלען מאנגעל, האט ער געזעהען אז קיין אנדער טראסט ווי דער פרייהער געדאנק איז פאר איהם ניטא. ער האט זיך נאך אמאל גענומען צו דער קבלה און האט גאר קיין מורא ניט געהאט, מען זאל איהם רופען עובר שבועה, ווייל ברעכען א ווארט, וואס מען גיט עס ניט מיט'ן אייגענעם רצון, איז ניט קיין עבירה.

מען האט, מן הסתם, באלד אבגעטראגען אין די אויערן פון די רבנים, וואס פאר א איבערקערעניש עס איז ווייטער געווארען אין לוצאטו'ס לעבען.

צום אנהייב האבען זיי זיך ניט וויסענדיג געמאכט, נאר אז זיי זענען געוואהר געווארען, אז לוצאטו האט אנגעשריבען זיין „מאמר הויכוח" און פאלט שטארק אן אויף ר' יהודה ליאון די־מודינא פאר זיין ספר „ארי נוהם" האבען זיי שוין ניט געקאנט מעהר שווייגען. זיי האט ניט אזוי פיעל געהארט וואס לוצאטו נעהמט זיך אן פאר'ן „זהר" און שטעלט אזוי הויך די קבלה, ווי עס האט זיי פערדראסען וואס ער איז ארויסגעשפרונגען געגען א מענשען וואס איז געוועהן רב אין וועניציג, און וואס זיין רבי, ר' ישעיה באסאן, זיין שוועהר, ר' דוד פינטשי און נאך א רב פון מאנטוא, ר' עובדיה באזיליא, האבען איהם געגעבען זייערע הסכמות, און עס איז ביי די רבנים געבליבען מען זאל איהם דערפאר ניט שווייגען. אין וועניציג זענען דעמאלט געוועהן צוויי הויפט־רבנים, ר' שמואל אבוהב און ר' יצחק פצפיקו, און זיי האבען אימיסטען ארויסגעשיקט קיין פאדוא א בעזונדער משולח, ר' שלמה לעמבערגער, א פוילישען יודען, וואס האט בעדארפט נאכגעהען לוצאטו'ן טריט אין טריט און מעלדען ווי אזוי ער פיהרט זיך אויף. באלד האט דער משולח מודיע געוועהן קיין וועניציג, אז ר' ישעיה באסאן האט לוצאטו'ן אבגעגעבען צוריק אללע כתבים און אז אין קראקויא דרוקט מען איבער דעם „זהר" מיט א נייעם פירוש פון לוצאטו. ביי אזא ידיעה איז געווארען א רעש צווישען די רבנים און זיי האבען געמאכט איין אסיפה, כדי מען זאל בערעכנען ווי גרויס לוצאטו'ס זינד זענען און וואס מען דארף מיט איהם טהון. מען האט אנגעהויבען אויפצוזוכען אלטע חטאים, און איינער פון די דיינים, וואס איז געוועהן אין פאדוא, ווען מען האט בעדארפט ביי לוצאטו'ן נעהמען דעם בריעף, אז ער וועט תשובה טהון, ר' יעקב בלילוס, האט זיך דערמאנט אז לוצאטו האט זיך בעריהמט, אז ווען משיח וועט קומען וועט זיין תהלים אנגענומען ווערען ביי די יודען מעהר ווי דוד המלך'ס. אויסער דעם האט ער אויך דערצעהלט, אז ער האט ביי לוצאטו'ן אליין געזעהען א ספר מיט השבעות וואס מען קאן דורך דעם ארויסרופען שדים און רוחות. און אויך א שווארץ קאסטעל, וואס דארט האט זיך געפונען א שפיגעלע, א שארף מעסער און א שווארץ וואקסען ליכטעל, וואס לוצאטו האט עס, נאך זיין מיינונג, בענוצט אויף כשוף צו טהון. עס האט זיך אפילו געפונען א מענש וואס האט געוואלט מלמד זכות זיין אויף לוצאטו און האט עדות געזאגט, אז לוצאטו האט דעמאלט באלד פערענטפערט און ערקלאהרט, אז דאס שפיגעלע מיט'ן מעסער האט ער אויף צו גאלען זיך.

אונ דאס ליכט איז גלאט אזוי שווארץ געווארען, ווייל עס האט זיך געוואל־גערט אויף דער ערד. די רבנים האבען אבער ניט געוואלט אננעהמען קיין שום תירוצים אונ האבען געדרונגען אז דערמיט אליין איז ער שוין א חוטא, וואס ער קאן לאטייניש. די בעסטע ראיה האבען זיי געבראכט דערפון וואס דער בעריהמטער מקובל ר׳ משה זכותא, וועלכער האט אין דער יוגענד צוזאמען מיט ברוך שפינוזא געלערנט לאטיין, האט געפאסט פערציג טאג כסדר אונ תפלה געטהון, אז גאטט זאל אויף איהם רחמנות האבען אונ ארויסשלאגען פונ׳ם מח דאס פרעמדע לשון, כדי עס זאל איהם ניט מבלבל זיין אונ ער זאל קאנען מיט א קלארען קאפ לערנען די הייליגע קבלה.

די רבנים האבען ניט לאנג געטראכט אונ האבען, אים יאהר 1734, באלד נאך ימים נוראים, ארויסגעשיקט קיין פאדוא דריי דינים זיי זאלען דארט מאכען א בית־דין אונ רופען לוצאטו צום משפט. די דינים האבען געפאדערט פון לוצאטו, ער זאל זיי ארויסגעבען אללע זיינע כתבים אונ זאל צושווערען, אז אהן דעם רשות פון די רבנים זאל ער גאר ניט דרוקען. לוצאטו האט זיי אבער ניט געוואלט הערען אונ האט זיי שטאלץ געענטפערט, אז זיי טארען איהם קיין דעה ניט זאגען, אונ משפט׳ן קאנען איהם נאר די רבנים פון זיין שטאדט, אדער אזעלכע נאהענטע מענשען ווי זיין שווער, ר׳ דוד פינטשי, אדער זיין רבי, ר׳ ישעיה באסאן. לוצאטו האט א טעות געהאט: ער האט געמיינט, אז די רבנים פון פאדוא וועלען זיך אננעהמען פאר איהם; עס קאן זיין, אז זיי וואלטען עס געוועהן געטהון, ווען ער וואלט נאך געוועהן דער אייגענער עושר וואס פריהר, לוצאטו איז שוין אבער געוועהן א געמיינער מאן, זיין שווער איז געלעגען אויפ׳ן טויטען בעט, אויף ר׳ ישעיה באסאן איז געפאלען א חשד, אז ער האט לוצאטו׳ן אבגעגעבען צוריק זיינע כתבים אונ ער האט שוין מורא געהאט צו רעדען א ווארט, אונ אזוי איז ניט געוועהן קיינער ווער עס זאל זיך ארויסשטעלען. אודאי האבען די רבנים פון וועניג זיך געקאנט טהון אונגעשטארט אונ, אז די דינים זענען צוריק געקומען פון פאדוא מיט גאר נישט, האבען זיי באלד ארויסגעגעבען א חרם געגען לוצאטו אונ זיינע ספרים, אונ דעם חרם האט ר׳ משה חגיז צושיקט אין אללע יודישע קהלות פון דייטש־לאנד, האללאנד אונ פולין.

חאטש לוצאטו האט גוט געוואוסט, אז ניט היינט־מארגען וועט ער ליגען אין חרם אונ דאס אומגליק וואלט איהם ניט בעדארפט אזוי איבערראשען, פון דעסטוועגען האט ער אין גאנצען אנגעווארען זיין קוראזש. ווען אללע

האבען זיך געמוזט פון איהם אוועקקעהרען און מען האט מורא געהאט צו שטעהען אין זיינע ד' אמות. נאר זיין רבי ר' ישעיה באסאן האט איהם ליעב געהאט ווי פריהר און איז איהם געקומען טרעסטען און נאך עטליכע גע-צאהלטע תלמידים האבען ניט געוואלט פון איהם אבטרעטען. לוצאטו האט אבער ארויסגעזעהען, אז אין פאדוא וועט איהם שווער זיין צו בלייבען, און ער האט זיך ענטשלאסען אוועקצווארפען ווייב און קינדער, זיך געזעגנען מיט אללע וואס זענען איהם ליעב געוועהן און זיך אוועקלאזען זוכען ערגיץ א נייע היים, וואו די קללות פון די רבנים זאלען ניט דערגרייכען. ער האט געווארפען איין אויג אויף אמשטרדם, וואס האט געשם'ט פאר א פרייע שטאדט, וואו די מקובלים שפיעלען א גרויסע ראללע, דארט האט ער געהאפט צו געפינען נייע גוטע פריינד און תלמידים, און אהין, איז ביי איהם געבליבען, זאל ער זיך צושלאגען. אונטערוועגס איז איהם אבער בעשערט געוועהן צו ליידען א גרויסען בזיון און נאך אמאל דערפיהלען דעם כח פון די רבנים. ער האט זיך אבגעשטעלט אין פראנקפורט אם מאין, ווייל ער האט געהאט פון זיין שווער א בריעף צום רב פון דארט, ר' יעקב הכהן בערלין, וועל-כער האט איהם לכתחלה פריינדליך אויפגענומען און דערנאך האט ער אויף איהם אנגערייצט אללע רבנים און דינים פון דער שטאדט און מען האט איהם ניט געוואלט ארויסלאזען, ביז ער האט ניט געמוזט אונטערשרייבען א בריעף, אז ער וועט מיט קיינעם פון יונגע לייט ניט לערנען זהר און קבלה, ביז ער וועט אלליין ניט אלט ווערען פירציג יאהר און זיינע תלמידים וועלען אויך זיין עלטערע מענשען. און אויב ער וועט עובר זיין דארויף וועט איהם מאגען טרעפען דער חרם, וואו ער וועט זיך געפינען. דערביי האט מען דורכגעקוקט זיינע אללע פאפיערען און מען האט ביי איהם צוגענומען זיין „מאמר הויכוח" געגען ר' יהודה ליאון די-מודינא, און מען ווייסט ניט עד היום וואו דער כתב-יד איז היגעקומען. אז ר' משה חגיז האט דערהערט, ווי מען האט זיך מיט לוצאטו'ן אבגערעכענט אין פראנקפורט אם מאין האט ער זיך פשוט מחיה געוועהן; דעמאלט האט ער שוין געהאט א שותף צו זיך ר' יעקב עמדן, וואס האט זיך מיט'ן גאנצען פייער פון דער יוגענד געווארפען אויף די מקובלים, און זיי ביידע האבען געלאזט זאגען לוצאטו'ן, ער זאל ניט מיינען, אז ער וועט זיך אויסדרעהען פון זייערע האנד, און אז זיי וועלען קיין אויג פון איהם ניט אראבלאזען וואו ער וועט נאר זיין.

ע'ם מיט צרות האט זיך לוצאטו, א דערשלאגענער און א צובראכענער,

בעזעצט אין אמשטרדם און דא איז איהם ליכטיג געווארען אין די אויגען, מען האט שוין געהערט פון איהם און אויך פון די צרות וואס מען האט איהם אנגעטהון, און די ספרדישע קהלה האט איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד און האט זיך ענטשלאסען אויסצוהיילען די וואונדען, וועלכע די דייטשע און איטאליענישע רבנים האבען איהם געמאכט. קודם כל האט איהם די קהלה בעשטימט א יאהרליך געהאלט, ער זאל קאנען שאן לעבען און צו קיינעם ניט בעדארפען אנקומען, און אויסער דעם האט איהם דער גרעסטער גביר ר' משה די-האוויש, אריינגענומען צו זיך אין שטוב און האט איהם געהאלטען ווי א אייגען קינד און געבעטען ער זאל לערנען מיט זיין זוהן. לוצאטו האט זיך אבער פון די אללע זאכען אבגעזאגט, ער האט זיך געוואלט ערנאהרען דורך אייגענע ארבייט און ער האט זיך גענומען צו גלאז-שלייפען, צו דער-זעלבער מלאכה, וואס האט מפרנס געוועהן ברוך שפינוזא. די הצלחה האט איהם צו געשפיעלט, און ער איז טאקי געוועהן א גרויסער בריה אין דעם פאך, און גאר אין א קורצער צייט איז ער אים שטאנד געוועהן זיין גאנצע משפחה, און אפילו די עלטערן, ארויסצונעהמען קיין אמשטרדם. צו זיינע תלמידים, וואס ער האט איבערגעלאזט אין פאדוא אונטער דער השגחה פון ר' יקותיאל בן ליב, וועלכער האט זיך ניט אויפגעהערט צו בעשעפטיגען מיט קבלה, האטש די רבנים האבען עס ניט געוואלט ליידען, פלעגט ער אפט שרייבען בריעף און זיי שטארקען, זיי זאלען ביי זיך ניט אראבפאלען און זיך ניט שרעקען פאר די שטיינער, וואס מען האט געווארפען זייער רבי'ן און וואס האבען איהם, מיט גאטט'ס הילף, ניט געשאדט. אויסער דעם האט ער ניט איין מאל געבעטען דעם אלטען ר' ישעיה באסאן, ער זאל בעטראכטען זיינע תלמידים ווי איהם אלליין און ער זאל זיי שטיצען מיט א רעכטער עצה און זיך אננעהמען פאר זיי, ווען די רבנים וועלען אויף זיי אנפאלען. ר' ישעיה באסאן, וואס איז געוועהן שטילערהייד א פערברענטער מקובל, האט זיך לאנג ניט געלאזט בעטען, און אזוי האבען לוצאטו'ס תלמידים אין פאדוא געהאט אויף וועמען זיך סומך צו זיין, און דער פרומער למדן האט זיי געהאלטען אונטער זיינע פליגעל.

די רבנים זענען באלד דערפון געוואהר געווארען, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט טהון. קיין אמשטרדם האבען זיי קיין שליטה ניט געהאט, און בייסען זיך גלאט אזוי צו ר' ישעיה באסאן האבען זיי ניט געהאט פאר וואס, ווייל אלדינג וואס ער און לוצאטו'ס תלמידים האבען בעדארפט טהון איז צו

גענאנגען שטיל אונ קיינער האט זיי ניט געקאנט בעשולדיגען , אז זיי האבען זיך מיט עפיס פערזינדיגט . איין זאך האבען יא די רבנים געטהון : זיי האבען געלאזט אויסרופען אין די שולען, אז יעדער וואס האט ביי זיך לוצאטו'ס כתבים טאר זיי ניט האלטען אונ מוז זיי צו שטעלען צו די רבנים , מען זאל זיי פערברענען , נאר מען האט קיין איינציג בלאטעל ניט געבראכט אונ די מורא פון א חרם האט קיינעם ניט איבערגעשראקען .

לוצאטו האט זיך אין אמשטרדם אבגעלעבט גליקליכע צעהן יאהר . פון דער ארבייט האט ער געהאט פרנסה בשפע אונ עס פלעגט איהם נאך בלייבען גענוג צייט אויף צו לערנען מיט זיינע תלמידים , צווישען וועלכע איז אויך געוועהן דער בעקאנטער דיכטער אונ מחבר פונ'ם טהעאטער-שטיק „גמול-עתליה" : ר' דוד פראנקו מענדעס . די רבנים פון אמשטרדם האבען איהם פשוט אויף די הענד געטראגען, אונ וואו עס פלעגט ערגיץ פארקומען א שווערע שאלה פלעגט מען זיך צו איהם ווענדען . אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמט טהעאטער-שטיק "לישרים תהלה" אונ האט עס געגעבען דרשה-געשאנק, ווען זיין תלמיד , ר' יעקב דע האוויש האט חתונה געהאט . אויסער דעם האט ער ארויסגעגעבען נאך אסך כתבים, אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט זיין מוסר-ספר „מסלת ישרים" , ווייל ער האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון די מגידים, וואס סטראשען דעם עולם מיט'ן גיהנום ; ער האט מיט שכל אויסגעוויזען , אז פאר יעדען מענשען איז פשוט גלייכער צו האבען גוטע מדות אונ , אז ווען ער האט מורא פאר גאטט אונ פארגעסט ניט, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס ווייסט אללע זיינע געדאנקען אונ לאזט זיך ניט נארען ווי א בשר ודם , ווען ער איז א ענו , איינגעהאלטען , בעטראכט אונ ווייט פון תאוות , קאן ער זיך רוהיג אבלעבען די יאהרען אונ פארדערן פון אנדערע זיי זאלען אויך זיך אזוי פיהרען ; אונ דעמאלט קאן די וועלט האבען א קיום אונ ניט בעשטעהען נאר דארויף , וואס איינער האפט ביים אנדערן אויס , אדער ער נארט איהם אב . עד היום נאך רעכענט זיך דער „מסלת ישרים" פאר איינס פון די בעסטע מוסר-ספרים , אונ ניט אומזיסט דער-צעהלט מען , אז ווען דער ווילנא'ר גאון האט עס איבערגעלייענט האט ער געזאגט , אז עס טהוט איהם באנג, וואס לוצאטו איז שוין טויט , ווייל ווען ער וואלט געלעבט וואלט ער זיך ניט געפוילט צו פוס געהען צו איהם אונ לערנען זיך ביי איהם אמת'ע פרומקייט .

לוצאטא'ן האט אבער ניט געקאנט בעפרידיגען דאס גליקליכע לעבען אין אמשטערדם. האטש ער איז געוועהן ארומגערינגעלט, ווי אמאל אין פאדוא, מיט געטרייע תלמידים, אונ פון אללע זייטען האט מען איהם אבגעגעבען דעם גראסטען כבוד, האט עס איהם געצויגען קיין ארץ ישראל אונ ער האט געהאפט, אז אין צפת וועט ער קאנען דערגרייכען פונקט די אייגענע מדרגה וואס דער ר"י. אים יאהר 1745, האט ער זיך מיט'ן גאנצען הויזגעזינד אויפגעזעצט אויף א שיף, אונ ער האט זיך גענוג אנגעליטען ביז ער האט געשטעלט זיין פוס אויף דער היילינער ערד. קוים האט ער זיך אבגערוהט פון דער וויטער נסיעה, אונ האט אנגעהויבען טראכטען ווי אזוי ער זאל זיך פיהרען אין ארץ ישראל, איז דארט געווארען א גרויסע מגפה אונ גאר פלוצלונג איז ער געשטארבען, דעם 6 מאי 1747 אין עכו, עהדער ער איז אלט געווארען פירציג יאהר, אונ טאקי אין דער אייגענער צייט איז פון דעם חולאת אויסגעשטארבען זיין גאנצע משפחה. מען האט איהם אריינגעבראכט קיין טבריה, אונ דארט האבען איהם די רבנים געמאכט א גרויסען הספד, ווי א צדיק, אונ האבען איהם בעהאלטען נעבען קבר פון ר' עקיבא. ניט איין מאל האט דערנאך דאס הארץ געציטערט ביי די דאזיגע, וואס האבען לוצאטו'ן פערטריבען, פון זיין אומגעריכטען טויט; ניט איין טרער האבען זיי געלאזט דארויף, וואס צו ליעב זייערע רדיפות איז אזוי גיך פערלאשען געווארען אזא ליכטיגער שטערן.

נאך א גרויסען מענשען איז בעשערט געוועהן פיעל צו ליידען וועגען זיין צוגעניינטקייט צו קבלה: דאס איז געוועהן ר' יהונתן אייבעשיץ, אדער ר' יהונתן פראגער, וואס די שונאים האבען איהם מיט געוואלד געוואלט אריינרעכנען צווישען די שבתי צבי'ניקעס, אונ וואס וואלט אפשר געהאט דעם אייגענעם סוף ווי אללע שבתי צבי'ניקעס, ווען זיין נאהמען וואלט ניט באלד אנגעהויבען קלינגען אויף דער וועלט, אונ ער שטעלט זיך ניט אזוי הויך, אז עס איז שוין שווער געוועהן איהם אראבצווארפען פון זיין הויכער מדרגה. ר' יהונתן אייבעשיץ איז געבארען געווארען אין קראקויא אים יאהר 1690, אונ אזוי ווי זיין גאנצע משפחה איז בעשטאנען פון לויטער מקובלים, האט ער זיך אויך פון דער פריהעסטער קינדהייט גענומען צו קבלה, אונ די כתבים פון אברהם מיגואל קארדוזא, אונ שפעטער די נאהענטע בעקאנטשאפט מיט נחמיה חייא חיון, האבען איהם א ביסעלע מעהר ווי מען דארף צוגעבונדען צום דרך פון שבתי צבי. פון דעסטוועגען האט ער, ווי אללע פוילישע לומדים פון יענער צייט, זיינע אללע פעהיגקייטען אריינגעלעגט אין לערנען; די גמרא האט איהם

געהאלפען ארויסצווייזען זיין גרויס חריפות און זיין זעלטענעם זכרון, און ביי איין און צוואנציג יאהר איז ער שוין געוועהן רב און ראש ישיבה אין פראג, און טויזענדער תלמידים האבען ביי איהם געלערנט תורה. מען פלעגט זיך אבער אפט צו איהם טשעפען דערפאר, וואס ער האט זיך ניט געקאנט בעהאלטען און האט געהאט געשאפטען מיט מקובלים און שבתי צבי'ניקעס. אז מען האט איהם געוואלט מאכען פאר רב אין מעץ, איז די אלטע רביצין אריינגעלאפען מיט א געשריי צו די דארטיגע יודישע פארשטעהער, און האט אנגעמאכט א לארם, מען זאל אויפ'ן ארט פון איהר פרומען מאנן ניט אנידערזעצען א שבתי צבי'ניק. דאס האט געמאכט אזא רושם, אז די אסיפה האט זיך געמוזט צוגעהען, און ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר איז ר' יהונתן אייבעשיץ אויסגעקליבען געווארען אין מעץ פאר רב. דערוויל האבען זיך אנגעהויבען פאר די פראגער יודען זעהר טרויעריגע טאג: עס איז ארויס א מלחמה צווישען פרייסען און אסטעררייך. און אזוי ווי דעם פרייסישען קעניג פרידריך דעם גרויסען איז געגאנגען צו הילף פראנקרייך, האט דאס פראנצאזישע חיל זיך געשטעלט אין פראג, און די שונאי ישראל האבען אויסגעטראכט אז די יודען זענען פאלש דער מדינה, און געבען איבער די פראנצאזען אללע סודות. דערפאר האט מען פון זיי געריסען געלד מעהר ווי זיי האבען פערמאגט, און א אסטעררייכישער גענעראל איז געוועהן אזא בעל יש"ר, אז ער האט ביי די ארעמע יודען פון מאהרען געפאדערט, מען זאל איהם אין זעכס טאג אריינטראגען פינפציג טויזענד גולדען, און אויב ניט האט ער זיי אללע געוואלט אברא בעוען און אויסהרג'נען. דאס גליק איז געוועהן, וואס די פארשטעהער פון דער וויענער קהלה, דער רייבער רב, ר' יששכר בערוש אשכלות, און דער באראן די אגולאר, זענען דערפון בעצייטענס געווואהר געווארען און מען האט פון אויבען בעפאהלען דעם געגעראל, ער זאל זיך ניט אויסשלאגען די הוצאות פון אזא מערדערישע הכנסה.

פון דעמאלט אן האט מען אבער אין באהמען און מאהרען אנגעהויבען שטארק רודפ'ן די יודען און מען האט זיי געהאלטען פאר שפיאנען. א שטיקעל נגיעה האט אין דעם געהאט ר' יהונתן אייבעשיץ, און געגומען האט זיך עס דערפון, וואס אין דער צייט, ווען די פראנצאזען זענען געשטאנען אין פראג, האט ר' יהונתן געלעבט פריינדליך מיט די פראנצאזישע הויפט-לייט און זיי האבען איהם געגעבען בריעף קיין מעץ, וואוהין ער האט זיך געקלויבען פאהרען. אז מען האט געזעהען ווי דער יודישער רב איז א גאנצער בן בית

ביי די פראנצאזען, איז געפאלען דער חשד אויף אללע יודען; מען האט נאר פערגעסען אז ערשט ניט לאנג, ווען מען האט געהאפט, אז מען וועט נאך קאנען בעפעסטיגען פראג אונ ניט אריינלאזען אהין דעם שונא, האט ר' יהונתן אייבעשיץ געטריבען אלליין די יודען זיי זאלען אים יום כפור ארבייטען גלייך מיט די קריסטען, אונ האט אויסגעוויזען, אז אכהיטען דאס פאטערלאנד איז די גראסטע מצוה, אונ מען מאג צו ליעב דעם עובר זיין אויף אסך הייליגע דינים; דאס האט ניט געהאלפען, עס איז געבליבען, מען זאל זיך גוט אברעכנען מיט די יודען אונ זייערע פארשטעהער. קוים האט מען ארויסגעפטר'ט די פראנצאזען, האט מען זיך גענומען צו די יודען, אונ עס איז ארויס א בעפעהל אז אין זעכס חדשים זאל זיך זייער געביין ניט געפינען אין באהמען אונ מאהרען. ביי ר' יהונתן אייבעשיץ האט מען צוגענומען זיין גאנץ פערמעגען, אונ אזוי ווי ער אלליין איז דערוויל אנטלאפען געווארען קיין מעץ, האט מען איהם פערווערט מעהר אריינצוקומען קיין אסטעררייך. ר' יהונתן האט געפיהלט אז ער איז אין דעם אביסעל שולדיג אונ האט פון מעץ אנגעהויבען ארבייטען דורך די מארגאנען פון באיאן אונ באררא, מען זאל שיטצען די פערטריבענע אונ האט אויך אוועקגעשריבען צו די יודען פון רום, מען זאל זוכען א וועג צום פאפסט אונ איהם בעטען, ער זאל זיך אננעהמען פאר זייערע אומשולדיגע ברידער. צווישען די קריסטען האבען זיך אויך געפונען גענוג מענשענפריינדע, וואס האבען פערשטעהען געגעבען דער אסטעררייכישער מלוכה, אז זי טהוט איין עולה, וואס זי איז זיך נוקם אין אללע יודען פאר חטאים פון עטליכע יחידים, בעזאנדערס האבען שטארק געארבייט די געזאנדטע פון האללאנד אונ ענגלאנד, נאר דאס אלץ האט קיין ישועה ניט געבראכט. פיער יאהר זענען די פראגער יודען געוועהן אין א סכנה, אט האט מען זיי געטריבען אונ אט האט מען זיי ווייטער צו רוה געלאזט, ביז מען איז ניט געפאלען אויפ'ן אלטען שכל אונ מען האט זיך געווענדט צו דעם אלטען מיטעל, וואס האט דעם יודען שוין ניט איין מאל ארויסגעשלעפט פון אללע אומגליקען, אונ דאס איז געוועהן די מטבע וואס האט דא אויך געהאלפען. אין וויען האט מען דער מלוכה ערקלאהרט, אז דערמיט וואס זי טרייבט ארויס די יודען פערלירט זי א שטארקע הכנסה, אונ פון פראג האט מען אללע מאל געמעלדט, אז די שטאדט ווערד זעהר ארעם אונ פערוויסט, אונ אזוי האט מען ארויפגעבראכט די קייזערין מאריא טהערעזיא, זי זאל הייסען צוריק אריינלאזען די יודען. מען איז דארויף מרוצה געווארען, נאר זי האט געוואלט, אז די צאהל פון די יודען

זָאל זַיין בֶּעשְׁטִימְט , אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז אַרוּיס אַ גֶעזֶעץ , אַז אִין בֶּאהֶמֶען טָארֶען זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת , אוּנ אִין מֶאהרֶען – נִיט מֶעהר פוּן פִינְף טוֹיזֶענְד אוּנ הוּנְדֶערְט , אַז אִין יֶעדֶער פַאמִילְיֶע מֶאג נָאר חֲתוּנָה הָאבֶּען דֶער עֶלְטְסְטֶער זוּהן אוּנ , אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען אַלֶּע יָאהר אַרַיינְטְרָאגֶען דֶער קְרוֹין אַ בֶּעזוּנְדֶער נְתִינָה פוּן צְוַויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען . דָאס גֶעזֶעץ הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען כִּמְעַט הוּנְדֶערְט יָאהר , בִּיז 1848 , וֶוען דִי זוּנְן פוּן פְרַייהַייט הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שַׁיינֶען אוֹיךְ אִין אֶסְטֶערְרַייךְ , אוּנ אַזוֹי וִוי אַלֶּע גֶעזֶעצֶע פוּן אַזַא אַרְט , וֶועלְכֶע עֶס אִיז שְׁוֶוער אָבְּצוּהִיטֶען , הָאט עֶס אוֹיסְ־גֶעצַאפְּט גֶענוּג גֶעלְד בַּיי יוּדֶען , נָאר אַלֶּע זֶענֶען גֶעוֶועהן צוּפְרִידֶען : דִי דָאזִיגֶע , וָואס הָאבֶּען גֶערִיסֶען , הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאטְט , אַז זֵיי הָאבֶּען פַאר וָואס צוּ רַייסֶען , אוּנ דִי דָאזִיגֶע , וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט לָאזֶען רַייסֶען , הָאבֶּען זִיךְ פָּשׁוּט מְחַיֶה גֶעוֶועהן , אַז מֶען הָאט זֵיי גוּט בֶּערִיסֶען אוּנ דֶערְנָאךְ שׁוֹין גֶעלָאזְט צוּ רוּה .

אִין מֶעץ אִיז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעבְּלִיבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע יָאהר . עֶר אִיז גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן צוּ הָאבֶּען אוּנְטֶער זִיךְ דִי גְרֶעסְטֶע יְשִׁיבָה אוּנ שְׁטֶענְדִיג זַיין אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לוֹמְדֵי תּוֹרָה ; אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט מֶען אָבֶּער דָאס נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְפִירֶען , דֶערְפַאר הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ עֶר הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְנֶעהמֶען פַאר הוֹיפְּט־רַב פוּן דִי דְרַיי קְהִלּוֹת : אַלְטוֹנַא , הַאמְבּוּרְג אוּנ וַואנְדְסְבֶּעק . דָארְט הָאט מֶען טַאקִי בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַזַא בֶּערִיהְמְטֶען לַמְדָן וִוי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ , וַוייל דָאס גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָּחָה פוּן דִי רַבָּנִים , זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע דֵעָה אוּנ זֵיי פְלֶעגְט מֶען פָאלְגֶען , נִיט נָאר אִין רֶעלִיגְיָאנְס־זַאכֶען , נָאר אוֹיךְ אִין אַלֶּע עִנְיָנִים , אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען אַלֶּע גֶעהָאפְט , אַז ר׳ יְהוֹנָתָן וֶועט אִים שְׁטַאנְד זַיין צוּ הַאלְטֶען דָאס פָאלְק אִין דִי הֶאנְד אוּנ אַכְטוּנְג גֶעבֶּען , אַז שָׁלוֹם אוּנ יֹשֶׁר זָאלֶען הֶערְשֶׁען צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען . צוּם אוּמְגְלִיק , אִיז פוּן דֶער הָאפְנוּנְג גָאר נִיט גֶעוָוארֶען : פוּנ׳ם עֶרְשְׁטֶען טָאג אָן , וָואס ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט גֶעשְׁטֶעלְט זַיין פוּס אִין אַלְטוֹנַא , אִיז שׁוֹין אַרוּיס אַ שְׁטַארְק מַחֲלוֹקֶת אוּנ פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע פוּנְקֶען הָאט זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׂרֵפָה , וֶועלְכֶע עֶס אִיז שׁוֹין אוּמְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן צוּ לֶאשֶׁען .

ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט דָאס עַקְשָׁנוּת פוּן אַלֶּע גְרוֹיסֶע לַייט , וָואס אַמָאל אִיז עֶס אַ מַעֲלָה , וַוייל עֶס הֶעלְפְט דֶעם שַׁארְפֶען מֹחַ אוֹיסְ־פִיהרֶען זַיינְס אוּנ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען בַּיי זִיךְ , וֶוען עֶס גֶערָאטְה אִיהם נִיט , נַאר

אָפְּטֶער איז עס אַ חִסָרוֹן, ווייל ניט שְׁטֶאנְדִיג קאן דער מֶענְשׁ דערגְרֵייכֶען זיין
צִיעל אונ דערוֶוייל לֵיידֶעט ער פִיעל אונ בְּלֵייבְּט בַּיי די צָרוֹת. אַז ער האט
זיך איין מאל פאר אַלֶע מאל אַריינְגֶענוּמֶען אין קאפּ, אַז די קַבָּלָה איז דאס
הֵיילִיגְסְטֶע אונ, אַז שַׁבְּתַי צְבִי איז טַאקִי עֶפִּיס גֶעוֶועזֶען, האט ער בְּשׁוּם אוֹפֶן
ניט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען פון זיין דֶרֶךְ, אונ עס האט איהם אויך ניט גֶעהָאלְפֶען
דאס, וואס ער איז אין דער יוּגֶענְד שׁיער ניט אוּמְגֶלִיקְלִיךְ גֶעוָוארֶען צוּ לִיעב
דעם. גַאנְצֶע פִינְף אונ צְוַואנְצִיג יאהר זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פון דעם עֶרֶב יוֹם
כִּפּוּר, וואס ער האט אַלֵיין גֶעמוּזְט אֶפֶענְטְלִיךְ אין שׁוּל אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ חֵרֶם
גֶעגֶען די שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אונ נָאר דוּרךְ דעם איז ער נִיצָל גֶעוָוארֶען פון
דעם חֵשֶׁד, וואס איז אויף איהם גֶעפַאלֶען, ווען מען איז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען,
אַז ער פִיהרְט גֶעשֶׁאפְטֶען מיט לֵייבֶּעלֶע פְּרָאשְׁנִיץ, אונ מיט משֶׁה מֵאִיר
זָאלְקָאוֶוער, וועלכֶער איז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אויף דער וועלט ווי אַ מְשׁוּלָח
פון די פוֹילִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס; אין דער צייט איז ער גֶעוֶועזֶען רַב אין
עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע שְׁטֶעדְט אונ אוּמֶעדוּם האט איהם דאס פָאלְק אָנְגֶענוּמֶען פאר
אַ מַנְהִיג הַדוֹר, פאר אַ מֶענְשֶׁען וואס קאן פִיהרֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אין רֶעכְטֶען
וֶועג, בַּיי אַזַא לַאנְגֶע וָואלְט ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ בֶּעדַארְפְט זיין זֶעהר אָבְּגֶעהִיט
אונ אַיינְגֶעהַאלְטֶען אונ גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען עס זָאל קֵיין שׁוּם פְלֶעק ניט זיין
אויף איהם, אונ מען זָאל נָאר פֶערְשְׁפָּארֶען איהם פְרֶעגֶען אַזֶעלְכֶע שְׁאֵלוֹת,
וואס ער האט ניט גֶעטָארְט אונ ניט גֶעקָאנְט גֶעבֶּען אויף זַיי אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה;
צוּם סוֹף האט ער נָאר פֶערְגֶעסֶען ווי פִיעל ער האט גֶעהַאט אַ מָאל גֶעלִיטֶען
אִיבֶּער דער קַבָּלָה אונ שַׁבְּתַי צְבִי אונ, אַז ער האט גֶעוָואהנְט אין מֶעץ, וואו
דער עוֹלָם האט איהם גֶעהַאלְטֶען פאר אַ בַּעַל מוֹפֵת אונ חוֹלִים פְלֶעגֶען זיך יָאגֶען
צוּ איהם נָאךְ רְפוּאוֹת, האט ער אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען קְמֵיעוֹת, אונ אַזוֹי
ווי ער האט גֶעוואוּסְט אַז בַּיי איין אוּמְגְלִיק הַאפְּט מען זיך אָן אין אַ שַׁארְף פון
אַ שְׁוֶוערְד האט ער אין די דָאזִיגֶע קְמֵיעוֹת אַרַיינְגֶעשְׁלֶעפְּט פִיעל זַאכֶען פוּנ'ם
שַׁבְּתַי צְבִי, כְּדֵי אַז יֶעדֶער וואס וֶועט גֶעהָאלְפֶען ווערֶען זָאל אָנְהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען,
אַז אין זְכוּת פון שַׁבְּתַי צְבִי, האט ער בֶּעקוּמֶען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה. אין פְרַאנְק-
רֵייךְ האט מען זיך דַארוֹיף ניט אוּמְגֶעקוּקְט: קֵיינֶער איז פון די קְמֵיעוֹת קֵיין
שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק ניט גֶעוָוארֶען, אונ עס האט ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ ניט גֶעשַׁאדְט.
אַז ער איז אָבֶּער, אים יאהר 1750, אַריינְגֶעפָאהרֶען קֵיין אַלְטוֹנַא אונ האט
דָארְט אויך אָנְגֶעהוֹיבֶּין טְהֵיילֶען אַזֶעלְכֶע קְמֵיעוֹת, איז דער סוֹד אַרוֹיס ווי
בּוֹימְאֶהל אוֹיפ'ן וַואסֶער. דֶעמָאלְט איז גְרָאד אין אַלְטוֹנַא אונ הַאמְבּוּרְג

ארומגעגאנגען א שרעקליך חולשת אונ טויזענדער פרויען זענען אויסגעשטארבען פון קימפעט; פון דער ווייטענס האט מען געהערט, אז דער נייער רב איז פשוט מחיה מתים, אונ מען האט זיך צו איהם פון אללע זייטען געווארפען מיט בקשות. דא האט ר׳ יהונתן אייבעשיץ געפונען זעהר א וואהלען פלאן פאר זיינע קמיעות, אונ אזוי ווי זיי פלעגען גראסטענטהיילס בעשטעהען פון ראשי תבות, נאר פון דעם ערשטען אות פון יעדען ווארט, האט מען ריכטיג ניט געקאנט זאגען וואס ער מיינט אונ זיינע געגנער האבען. עס איז איהם אבער נאר ארויס פונ׳ם קאפ אז אין אלטונא געפינען זיך לומדים, וואס קוקען מיט קנאה אויף זיין גרויסען שטאנד. אונ אז דארט זיצט דעם חכם צבי׳ס זוהן, דער בעריהמטער ר׳ יעקב עמדן, וואס האט׳ש ער איז נאך געוועהן צו יונג אונ האט זיך גערעכענט פאר א מורה הוראה אין א קליינער קהלה, האט ער אללע זיינע כוחות אוועקגעלעגט אויף דער מלחמה מיט די מקובלים אונ די שבתי צבי׳ניקעס, אונ איז פערטיג געוועהן יעדען פון זיי אין א לעפעל וואסער צו דערטרענקען. אודאי איז מען באלד געוואהר געווארען מיט וואס פאר א מין קמיעות ר׳ יהונתן אייבעשיץ היילט דאס פאלק אונ מען האט אויסגעוויזען אז די ראשי תבות בעדייטען אזוי: „א, גאטט פון ישראל! שיק אין זכות פון דיין קנעכט שבתי צבי א רפואה פאר דער יודענע, כדי דיין נאהמען אונ דער נאהמען פונ׳ם משיח שבתי צבי זאל געהייליגט ווערען אויף דער וועלט!“ עס האט זיך אנגעהויבען א רעש, נאר קיינער האט זיך ניט געוואגט אנצורירען דעם כבוד פון אזא בעריהמטען גאון, וואס האט שוין מגדל געוועהן מעהר פון צוואנציג טויזענד תלמידים, אונ וואו די גראסטע רבנים רעכנען איהם פאר זייער רבי׳ן. ר׳ יעקב עמדן האט זיך אפילו יא גע־פריווט ערגיץ אין א קליין שולכען זאגען א דרשה, אונ אויסווייזען אז פאר אזעלכע קמיעות מוז מען דעם שרייבער אריינלעגען אין חרם, נאר ער איז געצוואונגען געוועהן פריהר אויסנעהמען א תנאי, אז ער בעשולדיגט ניט אין דעם ר׳ יהונתן אייבעשיץ אונ רעכענט, אז די דאזיגע קמיעות האט ער אומגערן ארויסגעלאזט פון זיין האנד. ר׳ יהונתן אייבעשיץ איז שוין אבער אזוי בעליעבט געוועהן, אז ער האט זיך גאר ניט בעדארפט פארענטפערן, אונ איין ווארט פון איהם איז גענוג געוועהן, אז די פארשטעהער פון אלטונא זאלען אנפאלען מיט כעס אויף ר׳ יעקב עמדן אונ איהם וועלען פון דער שטאדט ארויסשיקען. אט דא איז ערשט ארויס דאס רעכטע מחלוקת: מען האט ר׳ יעקב עמדן ארויסגעבראכט פון דער העזה אונ ער האט צושיקט בריעף צו די גראסטע יודישע קהלות.

אז דאס יודענטהום איז אין געפאהר און האט אויסגעוויזען פון די קמיעות, וועלכע ר׳ יהונתן אייבעשיץ האט נאך אין מעץ געשריבען מיט זיין אייגענער האנד, אז ער האלט שבתי צבי פאר משיח.

אין א סך שטאדט האט זיך אנגעהויבען א שרעקליך קאכעניש און אומעדום האבען זיך באלד אבגעזוכט, ווי ער פיהרט זיך ביי יודען, צוויי צדדים, וואס קוקען שטאנדיג נאר ארום דארויף, מען זאל האבען פאר וואס זיך צו שלאגען און איינער דעם אנדערן זאל קאנען די אויגען אויסקראצען. עס איז אזוי ווייט געקומען, אז דער „ועד ארבע ארצות", וועלכער האט נאך דעמאלט געהאט דעם כח זיך אריינצומישען אין יעדער שאלה וואס איז נוגע דעם לעבען פונ׳ם כלל ישראל, האט געמוזט מאכען א באזונדער אסיפה וועגען דער זאך; ווייל אין פולין און מאהרען האט מען מעהר געהאלטען פון ר׳ יהונתן אייבעשיץ. אין דער דאזיגער אסיפה איז אויך שווער געוועהן צו דערגעהען איין עק, ווייל צווישען די רבנים אליין איז ארום א קריעג: א טהייל האבען געוואלט אריינלעגען ר׳ יהונתן אייבעשיץ אין חרם און די איבריגע האבען אנגעמאכט א געוואלד און געשריגען, אז זיי וועלען ארויסגעבען א חרם געגען יעדען, וואס וועט נאר אפילו מיט א ווארט אנרירען דעם כבוד פון אזא גאון עולם. אין אלטונא האט מען נאר ניט געלאזט די געגנער פון ר׳ יהונתן אייבעשיץ אויפהויבען א קאפ, און מען פלעגט זיי אפט אנטהון שרעקליכע צרות. פון אזעלכע זאכען קומט קיין גוטס קיין מאל ניט ארויס און, אז די פארשטעהער פון דער אלטונא׳ר קהלה האבען זיי שטארק דערקוטשעט, האבען די געגנער זיך געקלאגט פאר׳ן קאניג פרידריך דעם ערשטען פון דע־נעמארק און האבען איהם געבעטען, ער זאל ניט דערלאזען, אז א שבתי צבי׳ניק, וואס לייגענט אין דעם עיקר פון דער יודישער אמונה, זאל זיין א רב.

ר׳ יהונתן אייבעשיץ האט אבער בעקומען א גראסערן צד צום קאניג און די מלוכה האט איהם נאך פון איהר זייט אויך געגעבען איין ערלויבניש צו פיהרען דאס רבנות. דאס האט צום איבריגען אונטערגעצונדען זיינע שונאים און זיי האבען זיך נאך א מאל געווענדט צום קאניג מיט דער בקשה, ער זאל זיי בע־פרייהען פון אזא רב, וואס זיי האבען צו איהם קיין צוטרויען ניט און קאנען פון איהם ניט ערווארטען קיין איינציגען גערעכטען משפט. דערביי האבען זיי צוגעשטעלט עטליכע קמיעות, און האבען אויסגעוויזען, אז א מענש וואס שרייבט אזעלכעס, קאן זיך ניט רעכנען פאר קיין יודען. דעם קאניג איז די זאך נמאס געווארען, ער האט פערשטאנען, אז פון די יודען אליין וועט ער

דעם אמת ניט וויסען, אונ ער האט די קמיעות געגעבען, איבערקוקען א גייסטליכען, אונ א גרויסען געלעהרטען, דעם פראפעסאר דוד פרידריך מעגערלין. דארט וואו מען האט אבער צו טהון מיט ראשי תבות קאן מען טייטשען ווי אזוי מען וויל, אונ עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס מעגערלין האט ארויסגעגעבען א מיינונג, אז ר' יהונתן אייבעשיץ מיינט גאר ניט שבתי צבי, אז ער רעדט גאר פון קריסטוס אונ, אז ער איז אין הארצען א אמת'ער קריסט, אונ דערפאר איז אזוי אויף איהם אין כעס ר' יעקב עמדן, ווייל דאס אייגענע האט זיין פאטער, דער חכם צבי, געטהון מיט נחמיה חייא חיון, וועלכער איז אויך אייגענטליך געוועהן א פערבארגענער קריסט. מעגערלין איז ביי זיך אזוי פעסט געוועהן, אז ער שטעהט נאהענט צום אמת, אז ער האט אנגעשריבען ר' יהונתן אייבעשיץ א בעזונדער בריעף, אונ האט איהם פארגעלעגט, אז ער זאל אראבנעהמען פון זיך די מאסקע אונ זאל אננעהמען אפענטליך דאס קריסטענטהום. ביים קאניג איז זעהר אנגעלעגט געוועהן, אז ער איז געוואהר געווארען וואס פאר א ישועה עס קאן אמאל ארויסקומען פון ר' יהונתן אייבעשיץ, אונ האט געגעבען א בעפעהל, אז ער זאל בלייבען הויפט-רב ווי פריהר; אונ מעהר זאל זיך קיינער ניט טארען טשעפען צו איהם. אויף דער אלטונא'ר קהלה איז געקומען א שמחה וואס זייער רב האט אויסגעפיהרט אונ זיינע שונאים זענען געבליבען צום נארר; נאר די אמת'ע סבה וואס די מלוכה האט זיך אזוי אנגענומען פאר ר' יהונתן אייבעשיץ איז קיינעם ניט בעקאנט געוועהן. ער אליין האט זיך ניט וויסענדיג געמאכט, אונ האט געדאנקט גאטט, וואס ער האט געקאנט בלייבען אויף זיין שטוהל אונ פיהרען זיך מיט זיין דרך ביז'ן טויט, וועלכער האט איהם בעפרייהט פון אללע יסורים אויפ'ן פיער אונ זיבציגסטען יאהר.

דערווייל האבען די שבתי צבי'ניקעס אין פולין אויך ניט געדרימעלט. אז דער „ועד ארבע ארצות" האט אין לעמבערג, דעם 2 יולי 1722, ארויסגעלאזט געגען זיי א חרם האבען נאר עטליכע געצאהלטע קלאמערשט תשובה געטהון, אי דאס נאר לפנים; די איבריגע האבען זיך נאר אנגעהויבען מעהר היטען אונ ביסלעכווייז האבען זיי צו זיך צוגעשלעפט א סך בכבודע בעלי בתים, ווי אלישע שור, פישעל זלאטשובער, מאיר קאמינקער, אונ נאך אנדערע. צווישען זיי זענען אויך געוועהן פערשיעדענע חברות: א טהייל האבען תמיד געפאסט אונ געלעבט אבגעזונדערט פון דער גאנצע וועלט, אונ א טהייל זענען דווקא נאכגעלאפען אללע תענוגים, אונ האבען געדרונגען

אז ביז מען קומט צו דער קדושה מוז מען דורכגעהען פינפציג טויערן פון
טומאה. אים יאהר 1725, האבען די פולישע שבתי צבי'ניקעס ארויסגעשיקט
זייערן א משולח, משה מאיר זאלקאווער, ער זאל זיי ברענגען אגערוס
זייערע ברידער פון אנדערע לאנדער, אונ בעזאנדערס פון טירקיי. אין מאנהיים
האט מען אבער דעם משולח איבערגענומען, דעמאלט איז אויך ארויס דער
סוד, אז ר' יהונתן אייבעשיץ האלט מיט זיי, אונ די רבנים האבען צום צווייטען
מאל ארויסגעגעבען א חרם. די שבתי צבי'ניקעס זענען אבער ביי זיך ניט
אראבגעפאלען, אונ וואס מעהר מען האט זיי גערודפ'ט האבען זיי דערפיהלט
אין זיך א גרעסערע שטארקהייט, אונ האבען נאר געהאפט, אז אין גיכע צייטען
וועט זיי גאטט צושיקען א פיהרער, וואס וועט צונויפנעהמען די שאפעלעך אונ
וועט ניט צולאזען צו זיי קיין בעזע וועלף. אזא פאסטוך האט זיך באלד אבי
געזוכט אונ דאס איז געוועהן יעקב פראנק – א מענש, וואס האט זיך אונ
טערגענומען אויסצופיהרען שבתי צבי'ס שליחות אונ האט פערדרעהט דעם קאפ
פון א האלבער וועלט, יודען אונ קריסטען.

יעקב לייבאוויטש, וואס איז שפעטער בעקאנט געווארען מיט דעם
נאהמען יעקב פראנק, אדער בארון אפענבאך, איז געבארען געווארען
אים יאהר 1720 אין בוטשאטש, אין א קליין שטעדטעל פון גאליציען.
זיין פאטער, ר' יהודה ליב איז געוועהן רב אין טשערנאוויץ, וואס
האט דעמאלט געהערט צו דער וואלעכייא; ער האט מן הסתם געוואלט
דעם זוהן אויך בעגליקען מיט תורה אונ מאכען פון איהם א מורה הוראה.
דער קליינער יעקב האט אבער וועניג חשק געהאט צו ברעכען זיך דעם מוח
איבער לערנען; פון קינדהייט אן האט ער שוין ליעב געהאט צו לעבען, אונ
קיין גרויסער אוהב אמת איז ער קיין מאל ניט געוועהן. אין קבלה-ספרים האט
ער יא אפט אריינגעקוקט, ווייל דאס הארץ האט איהם געזאגט, אז זיי וועלען
איהם צו נוטץ קומען צום שווינדעל, אונ שפעטער מיט א סך יאהרען, אז
זיין נאהמען האט שוין געקלונגען אויף דער וועלט, פלעגט ער זיך פאר זיינע
מקורבים בעריהמען, אז נאך קליינערהייד האט ער פערשטאנען צו מאכען די
קונץ, אונ האט אבגענארט דעם אייגענעם טאטען, חאטש קיין נאר איז ער
קיין מאל ניט געוועהן. ביי דרייצעהן יאהר האט ער שוין אנגעשפארט אין
בוקארעשט, אונ האט געדיענט ביי א סוחר, א פולישען יודען, ר' מרדכי
מרגליות. מיט'ן בעל הבית פלעגט ער אפט פאהרען קיין טירקיי איינקויפען
סחורה. עס איהם אויך אויסגעקומען צו זיין אין ניקאפאלים, סמירנא

אונ סאלוניקי, אונ איז דארט געווארען א נאהענטער מחותן מיט די שבתי צבי'ניקעס, וואס האבען זיך שוין גערעכענט פאר טירקען אונ האבען געהייסען דאנמאה. דעמאלט איז ער געבענשט געווארען מיט דעם נייעם נאהמען פראנק, ווייל די טירקען פלעגען רופען יעדען פרעמדען פראנק. פונקט אין דער צייט, וואס יעקב פראנק האט זיך אנגעהויבען אומצודרעהען אין טירקיי, איז געשטארבען ברכיה, דער פיהרער פון די שבתי צבי'ניקעס, אונ עס איז איהם איבערגעבליבען איין אלמנה אונ א קליין טאכטערל, וועלכע האבען איבערגענומען די ירושה, אונ האבען זיך אויך אנגעהויבען רעכענען פאר הייליג. די אלטע האט זיך גערופען „גבירה", אדער „מטרוניתא", אונ די יונגע האט געהייסען „בערה קדישא". אזא מענש ווי יעקב פראנק, וואס עס האט איהם פון דער קינדהייט אן געצויגען נאר גוט צו לעבען, האט אזא מין פרומקייט, וואס ער האט בעמערקט ביי די שבתי צבי'ניקעס - אונ וואס בעשטעהט: אין נאכלויפען תאוות אונ ניט שטארק אבגעשיידט זיין פון ווייבער - געמוזט זעהר געפאלען, אונ ער איז באלד איבערגעגאנגען צום מחמדנישען גלויבען אזוי ווי אללע, וואס האבען געהערט צו דער סעקטע דאנמאה, אונ האט זיך גערעכענט צווישען די פייערינע שבתי צבי'ניקעס. אז יעקב פראנק האט זיך אבער צוגעקוקט צום לעבען פון די דאזיגע, וואס האבען געשפיעלט א גראללע ביי די שבתי צבי'ניקעס, האט ער באלד פערשטאנען אז מיט עזות אונ איינגעשפארטקייט וועט איהם געראטהען זיך ארויפצוהאפען אויף א העכער מדרגה, אונ פלוצלונג האט ער אנגעהויבען בלאזען פון זיך אונ שרייען אז אין איהם ליענט די נשמה פון שבתי צבי. יעקב פראנק איז דווקא ניט געוועהן קיין שאנער מענש, רעדען האט ער אויך ניט געקאנט, קיין למדן איז ער אודאי ניט געוועהן, אונ דאך האבען זיך באלד אבגעזוכט עטליכע נארען, וואס האבען איהם געגלויבט. אזוי פיהרט זיך שוין די וועלט: קיים געפינט זיך אזעלכער, וואס נעהמט זיך פעסט עפים אויף א נייעם וועג אונ ווערד ביי זיך ניט בטל, ווען מען קוקט אויף איהם די ערשטע צייט א ביסעלע קרום, מוז ער בעקומען אנהאנגער, וואס מאכען אן אלארם אונ צולעגען די זאך אויף טויזענד טעלער ביז מען הויבט אן דערפון צו שמיעסען, אונ אז די וועלט נעהמט איהם נאר אין מויל אריין - איז ער שוין נאהענט צום ציעל. דאס איינענע איז אויך געשעהען מיט יעקב פראנק, אונ אז ער האט נאך אים יאהר 1752 חתונה געהאט אין ניקאפאלים מיט זעהר א שאנער פרוי חנה, וואס האט געבארען צוויי זיהן יוסף אונ יעקב, אונ איין טאכטער חוה, האט איהם דאס ווייב נאך

מֶעהר גֶעהָאלְפֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען זַיין זַאךְ. זִי אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אִשָּׁה צְנוּעָה וִוי אַלֶע פְרוֹיעֶן פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ צוּ'דֶעם צִיעל וָואס אִיהר מַאנְן הָאט גֶעצְוִוינְגֶען הָאט זִי אִיהם זֶעהר גֶעטְרֵייְט: זִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען יוּנְגֶע לַייט פוּן אַלֶע זַייטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ אִיהר אִיז עֶר אוֹיךְ גְרוֹיס גֶעוָוארֶען.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם אִין טִירְקַיי נִיט אַזוֹי גוּט גֶעגַאנְגֶען. שׂוֹנְאִים הָאט עֶר גֶעהַאט אַסַך, אוּנ עֶס אִיז אַסְבָרָא אַז דִי יוּדֶען פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען גֶעדוּנְגֶען אַטֶערְק, עֶר זָאל אִיהם הַרְגֶ'נֶען. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי פְרַאנְקֶ'ן עֶר זָאל זוּכֶען זַיין גְלִיק עֶרְגִיץ אִין דֶער פְרֶעמְד אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זָאגֶען, אַז אַבַּת קֹול הָאט אִיהם מְגַלֶּה גֶעוֶועהן, אַז עֶר מוּז פָאהרֶען קֵיין פּוֹלִין. קֵיין בַּת קוֹל הָאט עֶר, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, נִיט גֶעהֶערְט, נָאר עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז אִין פּוֹלִין זֶענֶען דָא זֶעהר פִיעל שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ אַז דָארְט וֶועט עֶר אִים שְׁטַאנְד זַיין אוֹיסְצוּפִיהרֶען דֶעם פְּלַאן, וָואס אִין טִירְקַיי הָאט עֶר אִיהם נִיט גֶעקָאנְט גֶערָאטְהֶען. אִים יָאהר 1755, פּוּנְקְט וֶוען אִין דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּבְּרֶענְט דָאס מַחֲלוֹקֶת וֶועגֶען ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אִיז יַעֲקֹב פְרַאנְק אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קֵיין פּוֹלִין; עֶר הָאט שֵׂכֶל גֶעהַאט נִיט צוּ קוּמֶען מִיט קֵיין לֶעדִיגֶע הַאנְד, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד אוּנ גֶעגֶעבֶּען בְּרֵייטֶע נְדָבוֹת, הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד קוֹנֶה שֵׁם גֶעוֶועהן אוּמֶעדוּם. דִי פּוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף אַמֶענְשֶׁען, וָואס זָאל הָאבֶּען אִין זִיךְ אַכֹּחַ צוּ וֶוערֶען זֵייעֶר מַנְהִיג, אוּנ זֵיי זָאלֶען פִיהלֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ אָנְצוּשְׁפַּארֶען; אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז בַּיי קֵיינֶעם פוּן זֵיי קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דָאס אִיז דֶער בֶּעשֶׁערְטֶער, וָואס זֵיי הָאבֶּען אוֹיף אִיהם אַזוֹי פִיעל גֶעוַוארְט. פְרַאנְק הָאט זֵיי טַאקִי נִיט גֶעזוּמְט צוּ דֶערְצֶעהלֶען גַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת, וִוי אִין אִיהם אִיז אַרַיין דֶער רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, אוּנ דָארְט וואוּ עֶס הָאט אִיהם גֶעפַּאקְט צוּם רוּמֶעל הָאט עֶר גֶעוִויזֶען מוֹפְתִים אוֹיךְ. פַאר דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז שׁוֹין גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס פְרַאנְק הָאט גֶעלֶעבְּט אִין סַאלוֹנִיקִי אוּנ הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד, וָואס אוֹיף אִיהר אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פוּן אִיהם גֶעהֶערְט, אַז אִין אִיהם לִיגְט דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ אוּנ עֶר הָאט זֵיי נָאךְ אוֹיסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז אוֹיף אִיהם אִיז גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי אַרַיינְפִיהרֶען אִין זֵייעֶר אֵייגֶען לַאנְד וִוי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, וַוייל עֶס זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פִיעֶרְצִיג יָאהר זַייט חַיִּים מַלְאָךְ הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אִים יָאהר 1716, הָאבֶּען אַלֶע אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ

וואוהין ער איז נאר געקומען זענען איהם טויזענדער נאכגעלאפען. אין רוהאטין, בויסק, נאדווארנא, לאסקארון און נאך אנדערע שטאדט פון פאדאליען און גאליציען האט מען איהם פשוט אויף די הענד געטראגען. און איהם צו ליעב האבען זיך די שבתי צבי'ניקעס אנגעהויבען רופען פראנקיסטען אדער זהריסטען, ווייל דער זהר איז ביי זיי געווארען דאס הייליגסטע. דעם נאהמען פון פראנק'ן האבען זיי אריינגעשטעלט אין די תפלות און פלעגען איהם ניט אנדערש רופען ווי „הייליגער הערר״.

די רבנים האבען פריהר אויך גענוג גערודפ'ט די שבתי צבי'ניקעס, האט'ש זיי פלעגען זיך בעהאלטען און ניט ארויסווייזען אפענטליך ווער זיי זענען. אז זיי האבען פלוצלונג בעקומען אזא פארשטעהער ווי יעקב פראנק, האבען זיי גאר אנדערש אויפגעהויבען די קאפ און האבען ניט נאר אויפגעהערט זיך צו היטען, נאר זיי זענען נאך פריי ארויסגעשפרונגען און געוויזען אז זיי האלטען ניט פונ'ם תלמוד. דערצו זענען נאך צו זיי צוגעשטאנען עטליכע רבנים און בכבודע בעלי בתים, ווי דער נאדווארנא'ר רב ר' יהודה ליב קריסא, דער בוסקער רב ר' נחמן בן שמואל הלוי, און בעזאנדערס דער אלטער גביר אלישע שור, וואס זיין טאכטער חנה האט געקאנט אויסווענינ דעם גאנצען זהר און האט זיך גערעכענט פאר א נביאה. אודאי האבען די רבנים ניט געקאנט שווייגען, און עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל זעהען ווי ווייט מעגליך מאכען א תל פון די פראנקיסטען. דערווייל האט זיך געמאכט וואס יעקב פראנק איז געקומען קיין לאסקארון. ווען עס איז דארט געווען א יריד, זיך זעהען מיט זיינע חברה-לייט, און האט זיך מיט צוואנציג פראנקיסטען פערשלאסען אין א אכסניא, כדי קיינער זאל זיי ניט שטערען. די יודען האבען באלד צו וויסען געגעבען דער פאליציע, אז עס איז געקומען עפיס א טערק און רעדט צו יודען, זיי זאלען אננעהמען די מחמדנישע אמונה און אוועקפאהרען קיין טירקיי. אויסער דעם האבען זיי געשריגען, אז זיי האבען אריינגעקוקט דורך די שפארונעס פון די לאדענס און האבען אליין געזעהען ווי פראנק מיט זיינע חסידים האבען געטאנצט ארום א נאקעטע פרוי און אז דאס איז עפיס א מין עבודה זרה. די פאליציע האט זיי אללע פערנומען, נאר אזוי ווי פראנק איז געווען איין אויסלענדער האט מען איהם תיכף אבגעלאזט, און די איבריגע האבען געמוזט כורע ומשתחוה זיין אז מען זאל זיי בעפרייהען. דעמאלט האבען די רבנים געמאכט די ערשטע אסיפה אין סאטאנוב, און טאקי באלד האט מען אין בראדי, פונקט אים כ' סיון פונ'ם יאהר 1756, ארויסגעלאזט א שארפען חרם

געגען די פראנקיסטען. מען האט בעשלאסען אז קיינער זאל זיך מיט זיי ניט משדך זיין, זייערע קינדער זאלען זיך רעכנען פאר ממזרים און אז יעדער יוד, וואס וועט געוואהר ווערען פון א פראנקיסט, איז מחויב באלד צו מעלדען דעם רב דערפון. צווישען די תקנות, וואס די רבנים האבען אין יענער צייט געמאכט, איז אויך געוועהן א בעפעהל: מען זאל ניט טארען לערנען דעם זהר פאר דרייסיג יאהר. צו שפעט האבען זיי זיך ארומגעקוקט צו וואס די קבלה קאן פיהרען. אויסער דעם האבען די רבנים אוועקגעשריבען צו ר' יעקב עמדן ער זאל זיי געבען איין עצה ווי אזוי זיי זאלען זיך נוהג זיין מיט די פראנקיסטען און פון איהם איז אנגעקומען באלד א קורצע תשובה. אז מען טאר גאר אויף זיי קיין רחמנות ניט האבען.

אז די יודען האבען בעקומען אזא היתר, האבען זיי זיך גענומען צו די פראנקיסטען גאר אויף איין אנדער אופן. נאך אין דעם אייגענעם יאהר האט מען זיי מחרים געוועהן אים ראש השנה אין שול, און מען האט בעזאנדערס געזעהען אז די ווייבער זאלען זיך אבזאגען פון די פראנקיסטען; און מען קאן זאגען, אז עס איז ניט געוועהן איין משפחה, וואו דאס פאמיליען-לעבען זאל ניט זיין פערפינסטערט און געשטערט. א חוץ דעם זענען די יודען געגאנגען מיט מסירה, און אזוי ווי פראנק אליין איז שוין אין יענע מקומות ניט געוועהן און זיי האבען פערשטאנען, אז אהן איהם קאן זיך זיין חברה ניט רירען, האבען זיי געלאזט זאגען ניקאלאי דעמבאווסקי, דעם עפיסקאפ פון קאמעניץ-פאדאלסק, אז עס האט זיך געמאכט זעהר א שאדליכע יודישע סעקטע, און זיי זענען געוועהן זיכער, אז ער וועט זיך מיט די פראנקיסטען אבגעבען. די פראנקיסטען זענען טאקי געוועהן אין א גרויסער סכנה, ווייל דעמבאווסקי איז געוועהן א הייסער קאטאליק, און ער האט זיי אללע געוואלט איבערגעבען דעם אינקוויזיציאנס-געריכט. פראנק האט אבער פון דער ווייטענס ניט געדרימעלט און האט זיינע לייט ניט געלאזט פאלען. אז מען האט איהם באלד נאך דער לאסקארונער מעשה ארויסגעשיקט איבער די גרעניץ, איז ער געבליבען זיצען אין חאטין, וואס האט דעמאלט געהערט צו טירקיי, און האט פון דארט גוט אבטונג געגעבען אויף אללעמען, וואס עס געהט פאר אין פאדאליען. קוים איז ער געוואהר געווארען פון דער מסירה, האט ער באלד געשיקט א בריעף צו די פראנקיסטען, און האט זיי געראטהען זיי זאלען פשוט זאגען דעם עפיסקאפ, אז דער יסוד פון זייער אמונה איז דער איינער וואס ביי די קריסטען, און אז זיי האבען דעם תלמוד פיינד דערפאר, וואס ער איז

פול מיט שקרים און מאוסע זאכען. פראנק האט אבער פערשטאנען, אז ווי
וואהל און פראקטיש זיין עצה איז וועלען זיך די פראנקיסטען פארט ניט וועלען
אויסגעבען פאר קריסטען, און דאריבער האט ער זיך בגנבה אליין אריבערגע-
האפט קיין פולין, און האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז דאס איז דער
בעסטער, און דער גלייכסטער וועג פאר זיי און, אז נאך שאנער וואלט גע-
וועהן ווען עס טויפען זיך טאקי א צוואנציג-דרייסיג מענשען פון זיי: דעמאלט
וואלט דער עפיסקאפ געזעהען, אז זיי מיינען טאקי ערנסט איבערצוגעהען צום
קריסטענטהום, און די יודען וואלטען געבליבען מיט זייער מסירה צום נארן.
אויף איינצוזעהן מיט זיין חברה איז פראנק, דאכט זיך, קיין נארר ניט גע-
וועהן, און דערצו האט מען איהם נאך פערגאטטערט און מען האט געקוקט
אויף זיינע ווארטער ווי אויף א ווינק פון אויבען. פון דעסטוועגען איז איהם
שווער געוועהן צו פועל'ן, ניט נאר אז עטליכע פון די פראנקיסטען זאלען זיך
לאזען טויפען, נאר זיי זאלען אפילו מיט'ן מויל זאגען, אז זייער גלויבען גלייכט
זיך אויס מיט'ן קריסטליכען; און אז ער איז צוריק אוועקגעפאהרען איז ער
ניט געוועהן פעסט ביי זיך אז מען וועט איהם פאלגען, ווייל ער האט גוט
בעמערקט, אז אפילו די בעסטע פראנקיסטען האבען זיך געישובט און עס איז
זיי זעהר שווער געוועהן אנצונעהמען פראנק'ס דעה. דערווייל האבען אבער
די יודען זיך דערוואוסט אז פראנק דרעהט זיך ווייטער ארום אין פולין, האבען
זיי געגעבען נאך א מסירה, און די פאליציע האט פערנומען א סך פראנקיסטען,
און האט זיי איינגעזעצט אין תפיסה. דאס האט די פראנקיסטען ארויסגעבראכט
פון דער העזה, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען טהון אזוי ווי יעקב
פראנק האט זיי געהייסען. אז מען האט זיי געפיהרט צום עפיסקאפ, האבען
אללע געשריגען, אז זיי זענען געגנער פונ'ם תלמוד און רעכנען זיך פאר קריס-
טען און דערפאר טהון די יודען זיי אן אזעלכע צרות. דערביי האבען זיי שוין
ניט געזשאלעוועט אויסצורעדען אויף די יודען וואס עס איז זיי נאר געקומען
אין מויל אריין, און האבען אפילו געזאגט, אז יודען בענוצען טאקי בלוט
צו די מצות. דעמאלט האט זיך טאקי גראד געמאכט א בלבול דם אין יאמפאל
און מען האט אין דעם בעשולדיגט עטליכע בעלי בתים. דעמבאווסקי האט
באלד געזעהען אז דאס איז פאר איהם זעהר א גוט געשעפט, אז ער וועט
בעקומען טויזענדער פרישע קאטאליקען, דערצו איז נאך ביי איהם אנגעלעגט
געוועהן, וואס צום יאמפאלער פראצעס זענען איהם גאר אומגערעכט צוגעקומען
נייע עדות, און ער האט געהייסען בעפרייהען אללע פראנקיסטען און האט זיי

געגעבען דאס רעכט אומעדום צו וואהנען אונ פריי האנדלען; ער האט זיי נאך צוגעזאגט צו שיצען, ווייל ער האט זיך איינגערעדט, אז די צאהל פון די פראנקיסטען וועט זיך פערגרעסערן אונ דערנאך וועלען זיי אללע צוזאמען ווערן קריסטען.

די יודען זענען געגאנגען מיט'ן אלטען כלל, אז נצחון איז א גרויסע זאך, נאר דא האבען זיי דווקא א טעות געהאט, ווייל דער פון איז ארויס א גרויסער מכשול. די פראנקיסטען האבען אלליין ניט געהאפט, זיי זאלען אזוי גיך אויפגעריכט ווערען, אונ פלוצלונג זאל אויף זיי קומען אזא ישועה. ערשט עטליכע חדשים צוריק האבען זיי געמוזט זיך שטאנדיג בעהאלטען, דאווענען אין פערשלאסענע חדרים, מורא האבען פאר א זייטיגען קוק, אונ דא האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט, אונ ביים עפיסקאפ זענען זיי גאר געווארען תקיף. גרויס איז געוועהן זייער פרייד אונ, אז דעם מענשען איז גוט אויפ'ן הארצען דערמאנט ער זיך, אז מען דארף זיך נוקם זיין אין א שונא. ביי די פראנקיסטען איז געבליבען, זיי זאלען זיך אברעכנען מיט די יודען, אונ זיי האבען זיך געווענדעט צו דעמבאווסקי'ן מיט א בקשה, ער זאל זיי ערלויבען האבען א ויכוח מיט די רבנים אונ זיי אויסווייזען פונ'ם זהר, אז דער יסוד פון דעם קריסטענטהום איז הייליג. דערביי האבען זיי צוגעשטעלט איין ארט, „אני מאמין" וואס אלישע שור האט אנגעשריבען אונ וואס איז בעשטאנען פון ניין פונקטען:
1) א אמת'ער יוד דארף ניט נאר ליעב האבען גאטט, נאר שטאנדיג נאכקלאהרען אונ וועלען פערשטעהען זיין גרויסקייט אונ הויכקייט. 2) די תורה אונ די נביאים האבען אין זיך בעהאלטענע סודות, וואס ניט יעדער איז זוכה זיי צו וויסען אונ נאר מיט רוח הקדש קאן מען זיי משיג זיין. 3) דער בעסטער פירוש אויף דער תורה איז דער זהר, ווייל דער תלמוד פערדרעהט נאר דעם פשט, ער פארשפרייט נארישקייטען אין פאלק, ער הייסט פיינד האבען אנדערע אמות אונ איז אפילו מתיר בלוט צו פערגיסען פון ניט־יודען. 4) די פראנקיסטען גלויבען, אז עס איז דא א בורא עולם. וואס די גאנצע וועלט מיט אללע ברואים, פון גרויס ביז קליין, געפינען זיך אונטער זיין השגחה. 5) זיי גלויבען אבער אויך, אז דער איינציגער גאט האט דריי „פרצופים" (פנים'ער), אונ דערפאר שטעהט אין חומש: „בראשית ברא אלהים" אונ ניט „אלה". אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך גאטטער אונ ניט דורך איין גאטט. 6) זיי גלויבען, אז גאט האט אנגענומען דאס געשטאלט פון א מענשען אונ האט אלדינג געטהון וואס א לעבעדיגער מענש בעדארף צו טהון, נאר ער איז געוועהן פריי פון זינד,

וואס קלעבען זיך אן אין א בשר ודם. 7) ירושלים אונ דער בית המקדש וועלען מעהר קיין מאל ניט צוריק אויפגעבויעט ווערען. 8) משיח וועט ניט קומען בעפרייהען די יודען, נאר ער וועט זיך צום צווייטען מאל בעווייזען אונ מכפר זיין אויף די עונות פון אללע מענשען. 9) דער משיח וועט טאקי זיין גאטט אלליין, ער וועט אראבנעהמען די קללה פונ'ם פאלק ישראל אונ וועט זיי אנוייזען דעם רעכטען וועג.

דעם עפיסקאפ איז די זאך זעהר געפאלען אונ חאטש די ניין עיקרים, וואס אלישע שור האט געשטעלט, זענען נאך געוועהן גאנץ ווייט פונ'ם קריסטענטהום, האט ער געוואוסט אז דאס אלליין וועט אויך גענוג פערשלאגען די יודען די קאפ, אונ ער האט געהייסען מען זאל באלד אבדרוקען די עיקרים אויף לשון קדש אונ פוליש אונ מען זאל זיי צושיקען אין אללע יודישע שטאדט. אויסער דעם האט ער דעם 20 יוני 1757, ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז פונקט אין צוויי חדשים ארום מוזען די רבנים ארויסשיקען שליחים קיין קאמעניץ, וואס זאלען דארט מיט די פראנקיסטען א ויכוח האבען; דערביי האט ער זיי מזהיר געוועהן, אז פאר יעדען טאג וואס זיי וועלען פערשפאטיגען וועלען זיי צאהלען שטראף, אונ ווי באלד זיי וועלען גאר ניט קומען וועט ער הייסען פערברענען דעם תלמוד אונ וועט רעכנען, אז מיט'ן שווייגען זענען זיי מודה אז די פראנקיסטען האבען רעכט.

אזא אויפטהוא פון די פראנקיסטען האט אנגעמאכט א געוואלד צווישען די פולישע יודען. דער ענין פון ויכוח אלליין איז ביי די יודען קיין נייעס ניט געוועהן, ניט איין מאל איז זיי שוין אויסגעקומען אפענטליך זיך ארויסצושטעלען געגען די שונאים אונ האלטען מלחמה מיט דבורים; נאר דעמאלט זענען געוועהן אנדערע צייטען אונ אנדערע מענשען: יודישע לומדים זענען געוועהן בקי אין פערשיעדענע חכמות אונ לשונות' אונ האבען געוואוסט וואס צו ענטפערן. אז מען האט די יודען גערופען צו א ויכוח אים דרייצעהנטען יאהרהונדערט, האט זיך געפונען ארמב"ן. וועלכער איז אים שטאנד געוועהן אין א פייעריגע רעדע צושלאגען אללע בעשולדיגונגען געגען זיין פאלק; אז א גאנצע מחנה פון שונאי ישראל האבען אים פינפצעהנטען יאהרהונדערט געשלעפט די רבנים צו א ויכוח, האבען זיך אבגעזוכט אזעלכע גרויסע לייט, ווי ר' יוסף אלבו, דון ווידאל פערער אונ ר' זרחיה הלוי, אונ מען האט די גיפטיגע פיילען ניט צוגעלאזט צום יודענטהום. אצונד איז אבער געלעגען א שרעקליך חשכות אויף די פולישע יודען, זייערע רבנים האבען זיך, אויסער

ש"ס אונ פוסקים, מיט קיין זאך ניט בעשעפטיגט, קיין שום פרעמדע שפראכע האבען זיי ניט פערשטאנען, ווי אזוי זשע האבען זיי געקאנט זיך בשליסען צו האבען א וכוח מיט די פראנקיסטען, וועלכע האבען גערעדט גוט פוליש אונ צווישען זיי זענען טאקי געוועהן רעכטע געלעהרטע. דערצו האבען זיך די רבנים נאך מעהר געשראקען דערפאר, וואס זיי האבען געהערט, אז די פראנקיסטען וועלען ברענגען אללע זייערע ראיות פונ'ם זהר, אונ דערמיט וועלען זיי זיין געבונדען, ווייל דעם זהר האבען זיי אויך געהאלטען פאר הייליג. אודאי איז געוואָרען צווישען די פולישע רבנים א גרויסער רעש, זיי האבען צושיקט בריעף קיין אויסלאנד אונ געשריגען אז דאס איז „גזרת השמד", אז מען וויל זיי מיט געוואלד אויסטויפען; זיי האבען זיך אפילו געפרואווט צו זוכען א וועג צום פאפסט אונ איהם בעטען ער זאל מבטל זיין דעמבאווסקי'ס בעפעהל, אונ האבען געשיקט קיין אמשטרדם. מען זאל זיי ווענינגסטענס געבען א שפאנישען יודען, וועלכער זאל קאנען איבערזעצען אלדינג וואס מען וועט זיי פרעגען ביי דעם וכוח. פון די אללע זאכען איז מן הסתם גאר ניט געוואָרען; עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס זיי האבען נאר פערשפעטיגט עטליכע טאג אונ סוף כל סוף האבען זיי געמוזט ארויסשיקען קיין קאמעניץ פיער רבנים, פון סאטאנוב – ר' מענדיל, פון מעזיבוז – ר' ליב, פון יאזלאוויץ – ר' בער, אונ פון מאהילוב – ר' יוסף קרעמעניצער. פון די פראנקיסטענס זייט זענען געקומען ביז דרייסיג פערשטעהער, אונ בעזאנדערס האבען דעמאלט געשפיעלט א ראללע יהודה ליב קריסא פון נאדווארנא, שלמה בן אלישע שור פון רוהאטין אונ נחמן בוסקער. ביי אזא לאגע, וואו די רבנים האבען קיין מויל ניט געקאנט אפנען אונ האבען מיט גרויס מיה פערשטאנען די שאלות, וועלכע מען האט זיי פארגעלעגט, איז קיין וואונדער ניט וואס די פראנקיסטען זענען געבליבען גערעכט. דעם 14 אקטאבער 1757 האט דער עפיסקאפ ארויסגעגעבען א פסק, אז דאס שאדליכקייט פונ'ם תלמוד איז בעוויזען געוואָרען, אז מען מוז פערברענען אללע גמרות וואס געפינען זיך אין גאנץ פאדאליען, אז די יודען מוזען בעצאהלען די פראנקיסטען 5000 גולדען פאר זייער טרחא אונ 154 רענדליך דארפען זיי מנדר זיין אויף צורעכטצומאכען די קאמעניצער קאטאלישער קירכע, אונ א חוץ דעם זענען זיי מחויב רוהיג אויסצוהערען די פראנקיסטען, ווען זיי וועלען זיי זאגען מוסר אונ צורעדען זיי זאלען זיך נעהמען אויף זייער וועג.

א פחד איז געפאלען אויף די פולישע יודען, ווען זיי האבען געזעהען אז דעמבאווסקי טרייבט טאקי קיין קאטאוועס ניט אונ ער האט שוין געגעבען

א בעפעהל מען זאל זוכען אין אללע יודישע הייזער אונ צונעהמען אללע גמרות, וואס מען וועט דארט געפינען. זיי האבען זיך געקלאגט פאר'ן קאניג אלליין אונ האבען געפונען אפילו א שטיקעל צד, ווייל דער ערשטער מיניסטער, דער גראף בריהל האט געהאלטען ביי זיך א יודישען פאקטאר ברוך יונג, אונ ער האט זיי צוגעזאגט גאנצע גליקען; נאר זיי האבען אומזיסט אויסגעבראכט געלד אונ האבען גאר ניט געפועלט. פון אללע זייטען האבען זיך דערווייל געשלעפט וואגענס, פול מיט גמרות, קיין קאמעניין אונ פונקט ערב ראש חדש כסלו האט מען דעם תלמוד פערברענט. די יודען האבען דעם טאג גע־פאסט אונ האבען דאס אומגליק גערופען „שרפת התורה". די פראנקיסטען האבען ווידער געטאנצט אונ זייער שמחה איז נאך גרעסער געווארען, ווען דער עפיסקאפ האט געהייסען דער פאליציע זי זאל נייטהען די ווייבער, וועלכע האבען זיך פריהר אבגעזאגט פון זיי – וועגען דעם חרם וואס די רבנים האבען זיי פריהר מחרים געוועהן –, זיי זאלען זיך צוריק אומקעהרען צו זייערע מאנ־נער. דעמאלט האבען עטליכע פרויען אלליין זיך דאס לעבען גענומען, ווייל זיי האבען גערעכענט פאר א גרויסען חטא צו בלייבען צווישען די פראנ־קיסטען.

באלד האט זיך אבער דאס גליק אבגעטהון פון די פראנקיסטען אונ איז איבערגעגאנגען צו די יודען. קיין חדש איז ניט אבגעלאפען זייט מען האט דעם תלמוד פערברענט אונ דעמבאווסקי איז פלוצלונג געשטארבען. די וועלט זאגט א ווארטעל, אז דער טויט איז קיין נקמה ניט, פון דעסטוועגען האבען די יודען געשריגען, אז דאס האט דעמבאווסקי געהאט א מפלה פאר דעם גרויסען חלול השם וואס ער האט אנגעמאכט, אונ קוים האבען זיי דערפיהלט, אז די פראנקיסטען האבען שוין מעהר קיין בעשיצער ניט, האבען זיי זיך גענומען מיט אללע כוחות זיי צובעצאהלען כפל כפלים פאר די צרות, וועלכע זיי האבען איבערגעטראגען. מסירות האט זיך ווייטער אנגעהויבען שיטען אויף די פראנקיסטען, אונ דערצו זענען נאך די יודען געפאלען אויף א שכל אונ צו יעדער מסירה האבען זיי צוגעלעגט א היבשע מטבע, אונ דאס איז געוועהן דער בעסטער בעוויז, אז זיי זענען גערעכט. ביי אזעלכע מיטעל איז קיין וואונדער ניט וואס אין א קורצער צייט האט מען די פראנקיסטען ניט געקאנט דערקענען: א סך פון זיי האט מען איינגעזעצט אין תפיסה; די דאזיגע וואס מען האט איבערגעלאזט האט מען אבגעגאלט א האלבען קאפ מיט א האלבען בארד, עס זאל הייסען, אז דאס זענען ניט קיין יודען אונ ניט קיין קריסטען; פיעל זענען

זיך צולאפען קיין בעסאראביען, וואס איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון טירקיי, נאר די פולישע רבנים האבען זיי דארט אויך ניט געלאזט רוהען, זיי האבען אוועקגעשיקט בריעף צום חכם־באשי קיין קאנסטאנטינאפאל אונ ער האט זיי גערודפט נאך מיט מעהר כעס. עס פלעגט צו ליעב דעם אפט קומען צו געשלעג, אונ איין מאל ביי אזא געשלעג האט מען דערהרג'ט דעם אלטען אלישע שור.

אז דאס וואסער האט שוין דערגרייכט ביז צום האלז אונ די פראנקיסטען האבען מעהר ניט געקאנט אויסהאלטען, האבען זיי זיך געווענדט צום קאניג אלליין, אונ האבען איהם דערצעהלט וואס פאר א חסד דעמבאווסקי האט מיט זיי געטהון, ווי עס איז זיי געראטהען צו דערווייזען דאס שאדליכקייט פונ'ם תלמוד, אונ ווי די יודען האבען זיך דערנאך מיט זיי דערפאר אבגערעכענט, אונ מען האט זיי פונ'ם הימעל אראבגעווארפען טיעף אין דער ערד אריין. דער 11 יוני 1758 האט דער קאניג אויגוסט דער דריטע ארויסגעגעבען א בעפעהל אז די מלוכה דארף שיצען די פראנקיסטען, אונ זיי האבען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין גאנץ פולין. די יודען האבען זיך אבער געטהון וויערם: זיי האבען ווייטער געשיט מיט געלד אונ דעם קאניגס בעפעהל איז געבליבען נאר אויפ'ן פאפיער. ווי באלד די פראנקיסטען האבען א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט, אונ אז אהן א פארשטעהער וועט מען זיי טאקי צום איבריגען דערקוועטשען, האבען זיי אוועקגעשריבען צו פראנק'ן, וואס איז דעמאלט געזעסען אין טירקיי ער זאל זיי געבען איין עצה. פראנק האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ איז אים אנהויב פונ'ם יאהר 1759 אלליין געקומען קיין פולין בעטראכטען וואס עס פעהלט זיין חברה, אונ מיט וואס מען קאן זיי העלפען. דעמאלט האבען זיי בעשלאסען, אז עס איז נאך וועניג וואס מען ווייזט די קאטאלישע גייסטליכע פון דער ווייטענס אז מען איז נוטה צום קאטאליציזים, נאר מען מוז זיי עס בעווייזען בפועל. פראנק האט פארגעלעגט מען זאל פשוט ווערען קריסטען אונ אללע האבען מסכים געווען צו זיין דעה, ווייל עס איז ביי זיי קיין ספק ניט געוועהן אז די גייסטליכע וועלען זיך מיט זיי שטארק משמח זיין אונ זיי אויפהאפען ווי א אבן טוב. זיי האבען באלד אנגעשריבען א פאפיער צום נייעם עפיסקאפ ווראטיסלאוו לובינסקי, אונ האבען איהם מודיע געוועהן, אז זיי זענען אללע פערטיג אנצונעהמען דאס קריסטענטהום, אונ דערביי האבען זיי איהם געבעטען ער זאל פון זייערט־וועגען אפנען א פעלד, וואו זיי זאלען קאנען מלחמה האלטען מיט די שונאים

פונ'ם אמת, אונ ער זאל זיי ערלויבען נאך אמאל א ויכוח צו האבען מיט די יודען. לובינסקי האט זיי אבער זעהר קאלט אויפגענומען; וועגען ויכוח האט ער זיך גאר ניט ווייסענדיג געמאכט, אונ וועגען זייער איבערגאנג צום קאטאליציזמוס האט ער זיי געזאגט, אז ווארטער האבען קיין ווערטה ניט, אז אזעלכע זאכען טהוט מען פריהר אונ דערנאך קאן מען דערפון רעדען. יעדענפאלס האט ער געהייסען זייער פאפיער אבדרוקען, כדי ער זאל זיי קאנען האלטען ביים ווארט.

לובינסקי'ס קאלטע תשובה האט א ביסעל אבגעהאלטען די פראנקיסטען פון זייער פלאן אונ עס זענען אזוי אוועקגעגאנגען עטליכע חדשים ביז זיי האבען זיך געקאנט בערעכנען וואס זיי זאלען טהון. יעדענפאלס האט זיי פראנק אנגעזאגט זיי זאלען קיין שום שריט ניט מאכען ביז זיי וועלען ניט ווייסען אז זייער לאגע איז געזיכערט, אונ ערשט דעם 16 מאי 1759 האבען זיי אוועקגעשיקט צוויי בקשות, איינע נאך אמאל צום עפיסקאפ לובינסקי, וועלכער האט דעמאלט בעקומען שוין א גראסערע שטעללע, אונ די אנדערע צום קאניג. ביידע בקשות האבען אונטערגעשריבען, אים נאהמען פון אללע פראנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אין דער בקשה צום קאניג איז געשטאנען אז זיי ערווארטען פון איהם טאקי ארעכטע הילף אונ האפען אז ער אלליין וועט אכטונג געבען מען זאל זייערע ווארטען פינקטליך אויספאלגען, ווייל אויף זיין בעפעהל פון פריהר האט מען זיך ניט אומגעקוקט, אונ די יודען, וואס האבען אפילו פאר גאטט קיין מורא ניט, האבען געמאכט פון זיי א תל, אונ דערביי האבען זיי געבעטען ער זאל לאזען אויסרופען אין גאנץ פוילין אונ ליטא, אז ווער פון די פראנקיסטען עס האט זיך בעהאלטען, מעג זיך ארויסווייזען אונ דארף פאר קיינעם קיין מורא ניט האבען, אז די מלוכה מוז זיי שיצען אונ זיי אומקעהרען זייערע ווייבער אונ קינדער. וועלכע האבען זיך גענומען אין דער שלעכטער צייט אבטהיילען פון זיי, אונ אז זיי האבען דאס רעכט זיך בעשעפטיגען מיט עהרליכע פרנסות אין דער גאנצער מדינה.

ביים עפיסקאפ לובינסקי האבען זיי געבעטען צוויי זאכען: ערשטענס, האבען זיי אנגעוויזען, אז עס איז זעהר נאטהיג מען זאל זיי ערלויבען צו האבען א ויכוח מיט די רבנים, ווייל זיי ווייסען אז צווישען די יודען זענען דא זעהר פיעל, וואס פיהלען אין הארצען אז די פראנקיסטען האבען רעכט נאר זיי האבען נאך ניט אזוי פיעל כח זיי זאלען זיך אבטהיילען פון אנדערע, אונ אז זיי וועלען אבער זעהען, ווי די רבנים וועלען פערליערען זייער ווערטה ביים ויכוח, וועלען

זיי ביי זיך שטארקער ווערען און וועלען אויך ארויסשפּרינגען גלייך מיט זיי. אויסער דעם האבען זיי געדרונגען, אז צו ליעב דעם זכות וועלען די איבריגע יודען אויך אפנען די אויגען און די קאטאלישע קירכע וועט בעקומען צעהנער טויזענדער נייע קאטאליקען. צווייטענס האבען זיי געבעטען, מען זאל זיי אבּ-זוכען עפּיס א מעמד פרנסה, ווייל זיי זענען כמעט אללע זעהר פערארעמט געווארען און לעבען פון נדבות, וואס מען שיקט זיי צו פון אונגארן און וואלעכייא. און דערפאר מוז מען זעהען זיי זאלען זיך קאנען בעזעצען מעהר צווישען קריסטען און די פריצים אלליין זאלען זיי מקרב זיין, כדי זיי זאלען זיך פערדיענען עהרליך זייער שטיקעל ברויט און ניט דארפען אזוי ווי די יודען, האלטען שענקען און שינדען די הויט פונ'ם פאלק. די פראנקיסטען האבען גערעכענט, אז דאס מאל וועט זיי געראטהען, ווייל דער קאניג האט שוין פריהר נאך ארויסגעוויזען אז ער האלט פון זיי און וועט זיי אצונד געוויס ניט אבזאגען, און לובינסקי וועט זיי אויך צו ליעב טהון, בעזאנדערס ביי דער גרויסער מאכט וואס ער האט דעמאלט געהאט. זיי האבען אבער א טעות געהאט: דעם קאניג איז די זאך נמאס געווארען, און ער האט זיי אפילו ניט געוואלט אנטפערן; לובינסקי האט זיי אפילו יא געשיקט א תשובה, נאר קיין גרויסע הנאה האבען זיי דערפון ניט געהאט. ער האט זיי געגעבען אנצוהערען אז זיי דרעהען מיט דער צונג, אט זאגען זיי אז זיי גלויבען אין קריסטוס און אט שרייען זיי אז זיי ווארטען אויף משיח, און מען קאן צו זיי קיין צוטרויען ניט האבען, און ביז זיי וועלען זיך ניט טויפען טארען זיי ניט רעדען פון קיין הילף. די יודען ווידער האבען ניט אויפגעהערט מלחמה צו האלטען. זיי האבען געשריגען, אז די פראנקיסטען וועלען קיין מאל ניט ווערען קיין אמת'ע קריס-טען, פונקט ווי פון די שבתי צבי'ניקעס זענען ניט געווארען קיין אמת'ע טירקען, און פון זיי וועט נאר ארויס א שעדליכע קריסטליכע סעקטע. ביי דער אייגענער מיינונג איז אויך געוועהן דער שליח פונ'ם פאפּסט אין פולין, דער גייסטליכער ניקאלאי סערבא. וועלכער האט געשריבען קיין רום אז מען מוז די פראנקיסטען לאזען טויפען און אז דעמבאווסקי האט אומזיסט אנגעמאכט וועגען זיי אזא געוואלד.

אזוי האבען די פראנקיסטען זיך געמוטשעט און געליטען ביז דאס רעדעלע פונ'ם מזל האט זיך ווייטער א דרעה געטהון צוריק, און עס האבען זיך אנגע-הויבען פאר זיי עפּיס ליכטיגערע טאג. לובינסקי האט געמוזט אוועקפאהרען און זיין שטעללע האט פערנומען מיקוליטש-מיקאלסקי, וואס האט געוואלט

אז די וועלט זאל נאר ווערען קאטאליקען. די פראנקיסטען האבען באלד פער־שטאנען, אז ביי איהם וועלען זיי אלדינג אויספיהרען אונ האבען זיך צו איהם געווענדט מיט א בקשה, ער זאל זיי העלפען אין דער נויט, אונ אויסער דעם זאל ער זיי לאזען א ויכוח האבען מיט די רבנים. מיקאלסקי האט אבער זיי גע־אנפערט, אז קודם כל מוזען זיי בעווייזען אז זיי גלויבען פעסט אין די יסודות פונ'ם קריסטענטהום אונ דערנאך קאן מען שוין רעדען וועגען א ויכוח. דעמאלט האבען ביידע פארשטעהער פון די פראנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור אנגעשריבען א גאנצע מגלה אויפ'ן נאהמען פון מיקאלסקי אונ האבען וועגען זייער אמונה אריינגעשטעלט זיבען פונקטען: 1) אז וואס די נביאים האבען געזאגט איבער משיח'ן איז שוין מקוים געווארען; 2) אז משיח איז געוועהן גאטט אליין מיט זיין נאהמען „אדני", אונ ער האט אנגענומען דאס געשטאלט פון א בשר ודם, כדי ער זאל קאנען מכפר זיין די עונות פון אללע; 3) אז זייט משיח איז געקומען זענען בטל געווארען אללע מנהגים אונ דינים פון קרבנות; 4) אז יעדער איז מחויב צו דיענען דעם משיח, ווייל אין איהם ליעגט די גאנצע ישועה; 5) אז דער קרייץ איז משיח'ס חתימה אונ א זכר פונ'ם דרייאייניגען גאטט; 6) אז ביז מען טויפט זיך ניט קאן מען ניט משיג זיין דאס גרויסקייט פונ'ם מלך המשיח; 7) אז דער תלמוד בעפאהלט מען זאל נוטצען קריסטליך בלוט, אונ אז יעדער וואס גלויבט אין איהם קאן זיך אהן דעם בלוט ניט בעגעהען. דעם לעצטען פונקט האבען זיי געשטעלט מיט א בע־זונדער כונה אונ האבען בפירוש געשריבען, אז זיי וועלען עס דערוויזען אונ די רבנים וועלען מוזען מודה זיין, ווען מען וועט זיי נאר לאזען זיך מיט זיי אויסטענה'ן. זיי האבען געוואוסט גאנץ גוט, אז אויף אלדינג קאן מען זיי נאך איבערפרעגען טויזענדער שאלות, אונ די הויפט־פראגע מוז זיין: פאר וואס זיי טויפען זיך נאך אליין ניט? דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען דעם בלבול פון בלוט אריינגעבען פאר א נדן אונ דא וועט מען זיי שוין לאזען טהון וואס זיי וועט געפאלען. די פראנקיסטען האבען טאקי קיין טעות ניט געהאט: קוים האט מיקאלסקי דערהערט, אז ביים ויכוח וועט מען רעדען וועגען עלילות הדם האט ער זיך אין דעם אנגעהאפט מיט ביידע האנד, אונ אפילו ניקאלאי סערבא, דער שליח פונ'ם פאפסט, וואס האט איבערהויפט געקוקט קרום אויף די פראנקיסטען, איז אויך געוועהן נייגעריג צו וויסען וואס פאר בע־האלטענע סודות די אינווענינגסטע שונאים פון די יודען וועלען ארויסגעבען. אין יענער צייט האט גראד דער פאפסט קלעמענטי דער דריצעהנטער

ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז מען טראכט אומזיסט אויס אויף די יודען אז זיי דארפען בלוט אויף פסח, אונ אז מעהר זאלען אזעלכע זאכען אין די קאטאלישע לאנדער ניט פארקומען. דארויף האט איהם ארויפגעבראכט א געוויסער יעלעק, א יוד מיט א היים יודיש הארץ, וואס האט ניט געזשאלעוועט קיין מיה אונ קיין צייט אונ איז אליין געפאהרען קיין רום אונ האט ניט גערוהט ביז דער פאפסט האט איהם ניט אויסגעהערט אונ גוט איבערגעקוקט אללע בעוויזע, וועלכע ער האט געבראכט. אודאי האט ניקאלאי סערבא זעהר געגארט אז דער זכות זאל שוין זיין, די פראנקיסטען זאלען שוין גיכער אויסזאגען די אינוועניגסטע סודות, אונ ער זאל האבען וואס צו מעלדען קיין רום. אונ ער האט פון זיין זייט אויך צוגערעדט מיקאלסקי'ן ער זאל לאזען ביידע צדדים זיך אויסטענה'ן, ווייל סאי ווי סאי וועלען זיי איינע אויף די אנדערע ארויסזאגען דעם אמת, אונ מען וועט דערווייל געוואהר ווערען די חסרונות פון אללע.

פון דעסטוועגען איז מיקאלסקי'ן ניט אזוי גרינג אנגעקומען ביז ער האט געקאנט בעשטימען עס זאל ווערען א ויכוח צווישען די יודען, אונ די פראנקיסטען. כמעט אללע גייסטליכע האבען ניט געקאנט ליידען די פראנקיסטען אונ האבען געשריגען, אז אפילו ווען זיי וועלען זיך טויפען וועט מען פון זיי האבען שטאנדיג גרויסע צרות, עס וועט פון זיי נאר ארויס א שעדליכע סעקטע אונ קוים וועלען זיי נאר פערבעסערן זייער לאגע, וועלען זיי זיך נוהג זיין מיט'ן קריסטענטהום גלייך ווי אצונד מיט'ן יודענטהום, אונ וועלען זאגען דעות אז דאס איז ביי זיי הייליג אונ יענץ ניט. אז מיקאלסקי האט זיך וועגען דעם ויכוח אנגעפרעגט ביי לובינסקי'ן, האט ער געזאגט אז מען דארף זיך נאך גוט מיישב זיין, אונ האט געהייסען זיך אנפרעגען: ערשטענס, וואס פאר א חלוק עס איז צווישען די פראנקיסטען, וואס רעכענען זיך פאר געגנער פונ'ם תלמוד, אונ די קראימעס, וועלכע גלויבען אויך ניט אין איהם? צווייטענס, צו האבען די פראנקיסטען פעסטע געזעצע אין זייער אמונה? דריטענס, צו מיינען זיי טאקי די זאך לשמה אדער זיי רעכנען פשוט, עס זאל זיי בעסער ווערען אין פרנסה, ווען זיי וועלען זיך טויפען? פיערטענס, צו וועט מען האבען א רעכטען מענשען, וואס זאל געטריי איבערזעצען אלדינג וואס עס וועט גערעדט ווערען ביים ויכוח? אונ פינפטענס, ווער זענען די צוויי מענשען, וואס שרייבען שטאנדיג אים נאהמען פון אללע פראנקיסטען, צו זענען זיי עהרליכע לייט אונ צו האבען זיי א כח הרשאה פון זייערע ברידער? אויף די אללע שאלות האט מיקאלסקי,

ווי עס שיינט, געגעבען א קלארע תשובה, אונ עס איז ענדליך בעשטימט געווארען, אז דעם 16 יולי 1759 זאל אין לעמבערג זיין דער וכוח, אונ מען האט צו וויסען געגעבען אללע רבנים פון דער געגענד זיי זאלען אויסקלויבען דריי שלוחים אונ ווי באלד זיי וועלען פערשפּעטיגען וועלען זיי מוזען בעצאהלען שטראף טויזענד טהאלער, אחוץ דעם וואס עס וועט שאדען דעם כלל ישראל.

מיקאלסקי האט אויף דעם וכוח פיעל גערעכענט, אונ ער האט זיך טאקי איינגערעדט, אז ווי באלד די פראנקיסטען, אדער, ווי ער האט זיי גערופען, זהריסטען, וועלען גובר זיין די תלמודיסטען, האט ער שוין פערטיגע קאטאליקען פון אללע פּולישע יודען. ער האט געהייסען אויספּוצען די הויפּט-קירכע פון לעמבערג, וואו דער וכוח האט בעדארפט פארקומען, אונ די גרעסטע שררות האבען זיך אהין פערזאמעלט. מען האט געצאהלט פאר בילעטען זעהר גרויסע מקחים, אונ דאס געלד איז געגאנגען אויף די ארעמע פראנקיסטען. פון די יודען זיינען געקומען ביז פיערציג רבנים, אונ בראשם זיינען געוועהן, דער לעמבערגער רב ר׳ חיים הכהן ראפּאפּארט, אונ דער יאזלאוויצער רב ר׳ בער, וואס איז שוין געוועהן ביים ערשטען וכוח אין קאמעניץ אונ האט שוין געהאט א ביסעל געניטהשאפט; פון די פראנקיסטען׳ס זייט זענען געקומען יעקב פראנק אלליין אונ זיינע ביידע מקורבים, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אודאי, אז די רבנים האבען פאר זיך דערזעהען דעם גרויסען עולם, די פּולישע מאגנאטען מיט זייערע אויסגעפּוצטע דאמען, זענען זיי ביי זיך גאר ארא[?]געפאלען. די פראנקיסטען האבען ווידער גערעדט גאר מיט א אנדער שטארקהייט, זיי האבען געפיהלט, אז ביי אללע, וועלכע שטעהען ארום זיי, זענען זיי שוין פון פריהר גערעכט. דערצו זענען נאך די רבנים געוועהן געבונדען, ווייל ערשטענס, האבען זיי געמוזט אנקומען צו א איבערזעצער אונ ער האט ניט געקאנט אונ אפשר טאקי ניט געוואלט אקוראט איבערגעבען זייערע רעד; צווייטענס, האבען די פראנקיסטען זייערע אללע ראיות געבראכט פונ׳ם זהר אונ עס איז זיי שווער געוועהן אבצוזאגען זיך פון דעם ספר, וואס איז ביי זיי אויך הייליג געוועהן; אונ דריטענס, האבען זיי פּשוט מורא געהאט צו רעדען איבריגע ווערטער, די קריסטען זאלען ניט זאגען אז מען שאנדט זייער גלויבען. אזוי האט מען זיך אבגעמוטשעט גאנצע דריי טאג, דעם 16, 23 אונ 30 יולי. די רבנים האבען כמעט קיין מויל ניט געעפענט, אפילו וועגען עלילות דם, האבען זיי זיך ניט געקאנט רעכט אויסטענה׳ן, ווייל זיי האבען

קיין געשיכטע ניט געקאנט. פון די טויזענדער בעווייזע, וואס געלעהרטע יודען האבען שוין פריהר מיט הונדערטער יאהרען געבראכט, האבען זיי ניט אנגעהויבען וויסען, זיי האבען זיך נאר געקאנט שווארען אז זייער פאלק איז אומשולדיג; נאר אויפ'ן ווארט האט זיי קיינער ניט געוואלט גלויבען, חאטש זייערע שונאים האבען אויך מעהר ניט געהאט ווי ווערטער, אונ, בעדעקט מיט שאנד אונ שפאט, האבען זיי געמוזט צוזעהען ווי דער גאנצער עולם איז זיך משמח מיט די פראנקיסטען אונ מען שרייעט, אז ביי זיי איז גאר דער גאנצער אמת.

פונקט ווי צוויי יאהר צוריק אין קאמעניץ, האבען די רבנים געהאט דעם איינענעם פסק אין לעמבערג, נאר די נאכוועהענישען פונ'ם צווייטען ויכוח זענען שוין ניט געוועהן אזעלכע: מען האט זיך בעגניגט מיט'ן בזיון, וואס מען האט אנגעטהון די יודען, מען האט פון זיי חוזק געמאכט, פון נייע גזרות אבער האט מען שוין ניט גערעדט. אונ די עטליכע גמרות, וואס האבען זיך נאך פערוואלגערט אין די ישיבות אונ בתי מדרשים, זענען געבליבען גאנץ. דערפאר איז די לאגע פון די פראנקיסטען דוקא געווארען שוואכער. נאך דעם וואס זיי האבען זיך אין אלע פאפירען ארויסגעשטעלט ווי אמת'ע קריסטען, נאך דעם וואס זיי האבען ביים ויכוח מיט פייערינע רעד בעוויזען אז זייער גלויבען איז דאס קריסטענטהום, האבען זיי די גייסטליכע אנגעהויבען דערקוטשען זיי זאלען זיך טאקי טויפען, אונ עס זאל ווערען איין ענדע. די פראנקיסטען איז אבער שווער געוועהן זיך דארויף צו ענטשליסען, ווייל רעדען מיט'ן מויל, אדער אפילו שרייבען מיט דער האנד, האבען זיי זיך מתיר געוועהן אלדינג; אז עס איז אבער טאקי געקומען צום רעכטען עיקר, האבען זיי ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע יסודות, וואס זענען פארט געוועהן אנדערע, ווייל זיי האבען ניט געהאלטען פון קיין אנדער משיח, אויסער שבתי צבי אונ יעקב פראנק. וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, האבען די גייסטליכע וועניגער זיי געלאזט רוהען אונ האבען געשריגען, אז אזוי בלייבען טארען זיי ניט אונ מוזען אננעהמען דעם קאטאליציזמוס. די פראנקיסטען האבען זיך בעטראכט אונ האבען געזעהען אז קיין אנדער וועג האבען זיי ניט, אונ ווי באלד זיי וועלען זיך טאקי ניט טויפען וועלען זיי מאוס אבשניידען פון בײדע זייטען, אונ סאי יודען, סאי קריסטען וועלען מאכען פון זיי אהל. דערצו האבען זיי זיך נאך בערעכענט אז קיינער קאן זיי ניט פארוועהרען צו בלייבען אין הארצען די איינענע וואס זיי זענען, חאטש די וועלט וועט זיי האלטען

פאר קריסטען, אט איז דאך שבתי צבי געבליבען דער איינציגער משיח האטש ער איז געוואָרען א מחמד'נער, וואס זשע וועלען זיי פערליערען אז זיי וועלען איבערגעהען צום קריסטענטהום? אזא תירוץ האבען זיך די פראנקיסטען געפונען, פראנק אַלליין האט זיי שוין לאנג צוגערעדט דערצו, אונ עס איז ביי זיי געבליבען אז זיי זאלען אללע פון גרויס ביז קליין ווערען קאטאליקען.

דעם אמת מוז מען זאגען, אז א שטארקע נגיעה אין דעם, וואס די פראנקיסטען האבען זיך אויסגעטויפט, האבען אויך די יודען געהאט. באלד נאך דעם לעמבערגער וכוח האבען די רבנים געמאכט אין קאנסטאנטינאוו, א גרויסע אסיפה אונ עס איז נגמר געוואָרען ביי זיי, מען זאל אנווענדען אללע מיטעל אונ זעהען אז די פראנקיסטען זאלען זיך אויפהערען צו רעכנען פאר יודען. זיי האבען פערשטאנען, אז כל זמן די פראנקיסטען וועלען ניט ארויס פון זייער כלל, וועט מען זיי נאך ניט איין מאל שלעפען צו א דין תורה, אונ דווקא צו אזעלכע דינים, וואס קאנען דעם כלל ישראל אריינוואַרפען אין גרויסען אומגליק; דאריבער איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען זיך לאזען קאסטען א היבשע מטבע אונ זיי צוטרייבען צו דער טויפע. דאס איז אויך געווען די אמת'ע סבה, וואס די קאטאלישע גייסטליכע האבען זיך אזוי גענומען צום הארצען, אונ האבען ניט געוואלט ליידען די פראנקיסטען זאלען בלייבען אין מיטען; צוויי טויזענד יודישע רענדליך האבען אונטערגעגעבען אזא היזק, אז מען האט פשוט די פראנקיסטען געצויגען ביי די פאלעס אונ מען האט זיי געשלעפט צום טויפען. נאר איין געגנער האבען דערמאלט די רבנים געהאט, דאס איז געווען ר' ישראל בעל שם טוב. מען דערצאהלט נאך פון איהם, אז ווען ער איז געוואָהר געוואָרען ווי די יודען שיטען נאך מיט געלד אבי זיי זאלען פטר'ן די פראנקיסטען, האט ער דארויף זעהר געקרעכצט אונ האט געזאגט, אז גאטט אלליין וויינט אויף אזעלכע זאכען, ווייל כל זמן א קראנקער אבער איז נאך צוגעהעפט צום גוף, קאן מען נאך האפען, אז ער וועט אמאל געזונד ווערען, ווי באלד מען שניידט איהם אבער אב, איז ער שוין אויף עביג פערלאָרען....

נאך אין דעם איינענעם יאהר 1759 האבען זיך די פראנקיסטען אנגעהויבען צו טויפען, אונ נאר אין איין לעמבערג האבען זיך אין א פאר חדשים אויסגעטויפט מעהר פון טויזענד. די ערשטע, וועלכע האבען אנגענומען דאס קריסטענטהום זענען געוועהן אלישע שור'ס ביידע זיהן; שלמה שור, וואס האט זיין נאהמען איבערגעביטען אויף לוקאס פראנציסקי וואלאווסקי

און נתן שור, וואס האט זיך דערנאך גערופען מיכאיל וואלאוועסקי. יעקב פראנק אליין האט זיך געטויפט שפעטער פון אללע, ווייל ער האט געוואלט מאכען דערפון א גאנצע צערעמאניע. ער איז אריינגעפאהרען קיין ווארשא, און האט זיך דארט געפיהרט גאר גרויס; געלד האט ער געהאט גענוג, און אז ער פלעגט ארויספאהרען אין א טהייערע קארעטע מיט זעקס פערד, אנגעטהון אין די שאנסטע טירקישע קליידער און ארומגערינגעלט מיט פינפציג רייטער, איז מען איהם נאכגעלאפען און ער האט אנגעמאכט א שטארקען רעש. ער האט זיך פארגעשטעלט דעם קעניג, און האט איהם געבעטען ער זאל איהם דינען ווי א פאטער ביי דער טויפע, און אויגוסט דער דריטע איז מרוצה געווארען צו זיין פראנק'ס טויף-פאטער. מיט גרויס פאראד איז פראנק איבערגעגאנגען צום קאטאליציזמוס, ביים טויפען האט ער זיך געגעבען א נייען נאהמען: יוסף, צוזאמען מיט איהם האבען זיך אויך געטויפט זיין פרוי חנה און זיין טאכטער חוה. איהם האבען שוין נאכגעטהון די איבריגע פראנקיסטען און קיין איינציגער פון זיי איז ניט געבליבען אין יודישקייט.

אצונד האבען שוין, דאכט זיך, די פראנקיסטען געקאנט רעכנען אז זייערע צרות האבען זיך שוין אויסגעלאזט, צום סוף האבען זיי זיך ערשט אנגעהויבען: דאס קריסטענטהום וואלט זיי באמת געוועהן געבראכט רוה, ווען זיי נעהמען עס מיט'ן גאנצען הארצען און מיינען דערביי קיין שום חכמות ניט, זיי האבען זיך אבער ארומגעטראגען מיט א מחשבה זרה, אז נאר לפנים וועלען זיי זיך רעכנען פאר קריסטען, און געטריי וועלען זיי טאקי בלייבען שבתי צבים-תורות, דערפאר האבען זיי ניט אויפגעהערט, אפילו נאך דעם טויפען, צו בעטען ביי דער מלוכה מען זאל זיי אבגעבען א בעזונדער ארט צו וואהנען. פריהר האט עס נאך געהאט א זין, ווייל זיי האבען געשריגען, אז זיי קאנען ניט זיצען צוזאמען מיט די יודען, וואס טשעפען זיך צו זיי אומזיסט און טהוען זיי אן צרות; אצונד אבער האט מען פערשטאנען אז זיי ווילען לעבען אבגעזונדערט נאר צו ליעב דעם, זיי זאלען זיך קאנען פיהרען פריי אויף זייער אלטען דרך. אודאי איז אויף זיי געפאלען א חשד און נאך מעהר וואס מען האט געוואוסט, אז אויף זייער פארשטעהער פראנק קאן מען זיך ניט פערלאזען, ווייל ער האט זעהר לייכט געביטען די אמונה: פריהר איז ער געוועהן א מחסדנער און דערנאך איז ער געווארען א קאטאליק. מען האט זיך אנגעהויבען מעהר צוצוקוקען צו זייערע הנהגות און ביסלעכווייז האט זיך אנגעהויבען א שטארקע בעשולדיגונג, אז זיי זענען פאלש דעם נייעם גלויבען. די

פראנקיסטען האבען אפילו פון זייער זייט אנגעגעבען דער מלוכה א פאפיער אונ בעשריבען אלדינג, וואס איז מיט זיי פארגעקומען די גאנצע צייט, נאר אין דעם פאפיער האבען זיי זיך נאך ערגער פערדרעהט, ווייל זיי האבען פון פראנק'ן דערצעהלט גאנצע מופתים, ווי ער האט זיי עטליכע מאל נביאות געזאגט, אונ עס איז אללעס מקוים געווארען, אונ סוף כל סוף האבען זיי אויסגעדרונגען, אז זיי האלטען פראנק'ן פאר א פערבארגענעם משיח, אונ אז זיי האבען אויף זיין לייב אליין געזעהען די וואונדען פון קריסטוס. דערמיט האבען זיי אויף זיך ארויפגעשלעפט נאר א גרויסע צרה, ווייל די גייסטליכע האבען טאקי אנגעהויבען שטארק מורא צו האבען. זיי זאלען ניט אנמאכען א נייע קריסטליכע סעקטע; זיי האבען זיך שוין נאר אנדערש גענומען צו זיי אונ זעכס פראנקיסטען, וואס מען האט זיי, ווי עס שיינט, שרעקליך גע-מוטשעט, האבען ארויסגעגעבען אללע סודות. עס איז נאך קיין יאהר ניט אוועקגעגאנגען זייט פראנק איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, האט מען איהם אונ נאך פיעל פון זיין חברה, אים יאנוואר 1760, איינגעזעצט אונ מען האט איהם אנגעקלאגט, אז ער גיט זיך אויס פאר משיח'ן אונ אז ער האט מחלל געוועהן די קדושה פונ'ם קריסטענטהום דערמיט, וואס ער האט עס אימיסטען אנגענומען כדי ער זאל קאנען בעפעסטיגען זיין שעדליכען גאנג. צוויי חדשים האט געדויערט, אונ עס איז ארויס דער משפט מען זאל איהם אונ זיינע אללע מקורבים האלטען דאס גאנצע לעבען פערשלאסען אין א פעסטונג אונ אויסער דעם זאלען נאך זיינע צוהעלפערס. ווי קריסא, שור אונ אנ-דערע, נאטהען צו די שווערסטע ארבייט. לויט דעם געזעץ, איז פראנק'ן אייגענטליך געקומען פערמשפט ווערען צום טויט, נאר מען האט געלעגט כבוד אויפ'ן קאניג, וואס איז געוועהן זיין טויף-פאטער, אונ מען האט איהם געשענקט דאס לעבען. די יודען האבען גאר אומגערעכט דערלעבט א נקמה, ווייל האטש זיי האבען ניט אויפגעהערט צו רודף'ן די פראנקיסטען, האבען זיי אויף אזא ביטערן סוף ניט געקאנט ארויסקוקען אונ, אז זיי האבען דערזעהען ווי מען האט פראנק'ן מיט זיינע לייט איינגעקאוועט אין קייטען, אונ מען האט זיי אוועקגעפיהרט קיין טשענסטאחאב אונ די איבריגע פראנקיסטען האט מען צושיקט אין די ערטער, וואו זיי זענען געבארען געווארען, אונ די מלוכה האט צוגעשריבען מען זאל אויף זיי גוט אכטונג געבען, זיי זאלען זיך מעהר ניט אבגעבען מיט אזעלכע שעדליכע זאכען, האבען זיי ניט געגלויבט די אייגענע אויגען.

נאך ווענינער האט זיך פראנק אליין געקאנט גלויבען, אז פלוצלונג וועט ער האבען אזא מפלה דארט וואו ער האט גערעכענט, אז עס איז נאר אויף זיין חברה געקומען די רעכטע ישועה, און אז ער דארף שוין מעהר פאר קיינעם ניט מורא האבען. ביי איהם איז דאס קריסטענטהום נאר געוועהן א מאסקע און מען האט דערנאך געפונען, אז ער שרייבט טאקי אין זיינע כתבים, אז מיט דעם שריט האט ער אבגענארט די קריסטען פונקט ווי יעקב אבינו האט אבגענארט יצחק'ן און האט זיך אנגעטהון אין א פעל מיט האר, כדי דער פאטער זאל איהם ניט דערקענען און איהם שענקען זיין ברכה. דערפאר האט ער זיך אפילו ניט געוואלט שטארק פערשטעלען און קוים האט ער זיך מיט אללע פראנקיסטען גערעכענט פאר קריסטען האט ער זיך ווייטער געטהון זיינס. ער האט אויסגעקליבען פון זיינע מקורבים צוועלף מענשען, פונקט געגען דער צאהל פון די שבטים און פון קריסטוס'ס שליחים (אפאסטאל), און האט זיך שוין געבראכען דעם קאפ איבער א פלאן, ווי אזוי ער זאל זיין מאכט צוטהיילען צווישען די דאזיגע צוועלף תלמידים, און זיי זאלען זיך דערנאך פערשפרייטען אויף דער גאנצער וועלט. ער האט אבער פערגעסען, אז קיין סודות זיינען נישט אייביג: אודאי מען האט זיי גוט נאכגעקוקט און צו וויסען געגעבען די גייסטליכע, אז ניט קיין פערבלאנזעטע שאפעליך האבען זיי צונויפגעזאמעלט אין דער קאטאלי'שער קירכע נאר באזע וועלף, וואס רייסען זיך נאך אלץ צוריק אין וואלד אריין. עטליכע האבען זיך מודה געוועהן און גאר גיך איז פראנק'ס האפנונג אין גאנצען צושטערט געווארען: ער האט געמיינט אז ער איז שוין גאר נאהענט צום ציעל און צום סוף האט מען איהם גאר פערשלאסען אין טשענסטאחובער פעסטונג, און זיין חברה האט מען צווארפען אין אללע עקען פונ'ם לאנד.

ביטער איז אודאי געוועהן די פראנקיסטען, וואס מען האט זיי פערמשפט צו תפיסה אדער צו שווערע ארבייט, נאר ניט פיעל בעסער איז געוועהן די דאזיגע, וועלכע מען האט צושיקט אין פערשיעדענע שטאדט. זיי האבען געמיזט ארומגעהען אין די הייזער, און אזוי ווי יודען און קריסטען האבען זיי פיינד געהאט האט מען זיי אפילו קיין נדבות ניט געוואלט געבען, און א סך זענען פשוט אויסגעשטארבען פון הונגער. אזוי האבען זיי זיך אבגעמוטשעט מעהר פון א יאהר, ביז די גייסטליכע האבען אויף זיי פארט רחמנות בעקומען און האבען זיי אוועקגעשיקט קיין זאמושץ אויף ארבייט, זיי זאלען חאטש זיך פערדיענען דאס טרוקענע שטיקעל ברויט. דאס קאן מען

פערשטעהען, אז קיין גרויס ליעבשאפט צו די יודען האבען די פראנקיסטען ניט געקאנט האבען, אונ וואו עס פלעגט נאר אויסקומען האבען זיי זיך ניט געפוילט ארויפצולעגען אויף זיי כל הרעות. אין א קליין שטאדטעל וואילאוויץ, ניט ווייט פון זאמושץ, האבען די פראנקיסטען אבגעטהון די יודען אזא שפיצעל: זיי האבען גענומען זייערע א פרוי אונ זי אנגעטהון אין אזעלכע קליידער, וואס פאסען פאר אלטע פרומע יודישע ווייבער, כדי עס זאל הייסען אז זי איז די רביצין, אונ זי איז געקומען צום גייסטליכען אונ האט איהם איבערגעגעבען א סוד, אז איהר מאנן, דער רב מיט נאך עטליכע בעלי בתים האבען פאר פסח דערהרג׳ט א קריסט אונ בענוצט זיין בלוט. פון דעם שפיצעל האט זיך אבער אויסגעלאזט זעהר א ביטערע זאך: מען האט דעם רב אונ נאך אנדערע איינ־וואהנער, וואס די פראנקיסטען האבען זיי געוואלט טרעפען אונ האבען גע־הייסען דער פערשטעלטער רבי׳צין דערמאנען זייערע נאהמען פערמשפט צום טויט, אונ די אמת׳ע רבי׳צען. וואס פון איהר איז קלאמערשט געקומען די מסירה אונ זי האט געביך פון קיין זאך ניט געוואוסט, האט מען אזוי לאנג געמוטשעט אונ אנגעטהון ענוים קשים ביז זי האט זיך געמוזט טויפען מיט פינף קינדער. די איבריגע יודען זענען זיך צולאפען אונ פונ׳ם שטאדטעל איז געווארען א תל.

דרייצעהן יאהר איז פראנק געזעסען אין טשענסטוחוב. די ערשטע צייט איז איהם זעהר שלעכט געוועהן, ווייל מען האט איהם געהאלטען זעהר שטרענג אונ ער האט ניט געטארט ארויסגעהען פון דער פעסטונג. פון דעסטוועגען האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען אונ שטארקען אללע זיינע חברה־לייט, זיי זאלען ביי זיך ניט אראבפאלען אונ אננעהמען דאס אומגליק פאר א נסיון, וואס גאטט פרייוט זיי דערמיט, כדי זייערע הערצער זאלען ווערען ריין אונ געלייטערט. אויף זיין ענש אליין האט ער געזאגט, אז ער האט עס פריהר געוואוסט אונ האט אויסגעוויזען פונ׳ם זהר, אז דארט געפינט מען א רמז, אז ער וועט מוזען זיצען אין געפאנגעניש גלייך מיט שבתי צבי. ביסלעכווייז האבען זיך אנגעהויבען מעהר פראנקיסטען צו בעזעצען אין טשענסטוחוב, כדי זיי זאלען זיין נאהענטער צו זייער ראש, אונ דעמאלט האט אויך פראנק בעקומען איין ערלויבניש צו וואהנען אין שטאדט, נאר ניט ארויספאהרען פון דארט. זיינע אנהאנגער האבען געשמירט מיט געלד מען זאל זיך ניט אזוי שטארק צוקוקען צו פראנק׳ס הנהגות, אונ באלד האט מען שוין געזעהען פון איהם מופתים. עס האט געהייסען, אז ער האט צוויי מתים לעבעדיג געמאכט. די פעסטונג

פלעגען די פראנקיסטען רופען „די טהויערן פון רום״, און דאס האבען זיי בדוקא אנגעהאנגען אין א גמרא, ווייל אין דער מסכתא סנהדרין שטעהט, אז ר׳ יהושע בן לוי האט אמאל געפונען זיצען אליהו הנביא ביי א היל און האט איהם געפרעגט, ווען משיח וועט קומען? „געה פרעג איהם!״ האט אליהו געענטפערט. דארויף האט איהם דער תנא נאך אמאל געפרעגט: וואו וועט ער איהם געפינען? האט אליהו איהם געזאגט, אז משיח זיצט ביי די טהויערן פון רום. נאר ר׳ יהושע האט זיך ניט בעגנוגט מיט דער תשובה און האט איבערגעפרעגט: ווי אזוי וועט ער דערקענען משיח׳ן? דא האט איהם אליהו געגעבען א סימן, אז ער זיצט צווישען די קראנקע און מצורעים און היילט זיי. אט אין דער דאזיגער גמרא האבען זיך די פראנקיסטען אנגעהאפט און האבען געדרונגען, אז עס געהט אויף פראנק׳ן און אז דארט וואו זיין תפיסה איז געפינען זיך די טהויערן פון רום.

אין דער צייט וואס פראנק האט זיך געפונען אין טשענסטאכאב און האט שוין ניט געהאט אייגענטליך וואס אנצווערען, ווייל אויף דער הילף פון די קאטאלישע גייסטליכע האט ער ניט געקאנט מעהר רעכענען, האט ער אויסגעארבייט עטליכע יסודות פון זיין אמונה, און האט שוין גאר ניט געוואלט קיינעם איינרעדען אז זיין גלויבען גלייבט זיך אוים מיט׳ן קאטאליציזמוס. נאך זיין למוד, איז אויסגעקומען, אז גאטט בעשטעהט פון דריי חלקים, פון רעם עתיקא קדישא, פון דער שכינה און פון אלהי ישראל. און פראנק אליין מאג זיך רעכענען פאר אלהי ישראל, ווייל ער האט אין זיך אללע דריי טהייל פון דער געטטליכער קראפט און דארף אבקומען פאר די זינד פון ישראל, און דער גלויבען פון די פראנקיסטען איז א מיטעל וועג אויף אויסצוגלייכען דאס קריסטענטהום מיט׳ן יודענטהום. מיט אזעלכע יסודות האט ער אנגעפילט א גאנץ ספר, וואס זיינע תלמידים האבען דארט דערנאך צוגעשריבען א סך זאכען פון זיין נאהמען און האבען עס גערופען „פראנק׳ס תורה״; נאר קיין בעזונדערע אויפטהועכצען האט מען פון איהם ניט געזעהען, דאס זענען געוועהן פונקט אזוינע פערדרעהטע געדאנקען, וועלכע די פראנקיסטען האבען שוין ניט איין מאל ארויסגעגעבען אין זייערע פאפירען צום פולישען קאניג און צו די קאטאלישע גייסטליכע, עס איז אויסגעקומען, די אייגענע נארישקייטען נאר מיט אנדערע ווארטער, מיט מעהר עזות און אויסגעלאסענהייט.

ווי ווייט פראנק איז געוועהן איינגעבילדעט, אז די יודען מיזען צושטעהען צו זיין אמונה, וואס ער האט זיי גערופען אמונת אדום; הט מען ארוים

דערפון וואס ער האט נאך אים יאהר 1767, ווען ער איז געזעסען אין טשענסטאכובער פעסטונג, געשיקט א בריעף צו דער יודישער קהלה אין בראדי אונ האט זיי געווארנט זיי זאלען זיך נעהמען גאטט אין הארצען אונ ניט בלייבען ביי די אלטע נארישקייטען. וויל די גבורה איז איבערגעגאנגען צו די פעלקער פון אדום אונ דער רצון פונ'ם אויבערשטען איז אז די קינדער פון אברהם יצחק ויעקב זאלען אננעהמען מיט ליעבשאפט זייער גלויבען. דערביי האט ער זיי געשריבען אויך א סימן אז אין ניבע צייטען וועלען די יודען פון קראקויא האבען א שטארקען פסק אונ גאטט'ס שטראף וועט זיי טרעפען. די בראדער יודען האבען מן הסתם זיך אויסגעלאכט פון זיין בריעף, נאר שפעטער מיט דריי אונ דרייסיג יאהר האבען פראנק'ס תלמידים נאך אמאל איבערגעשריבען דעם דאזיגען בריעף אונ צושיקט אין אנדערע קהלות, אונ דעמאלט האבען זיי שוין געקאנט דערוויזען, אז זייער רבי'נס נביאות איז מקוים געווארען אונ אז די קראקויער יודען האבען זעהר פיעל געליטען פון דער מלחמה וואס רוסלאנד האט אנגעהויבען מיט פולין.

אים יאהר 1768 איז ביי פראנק'ן געבארען געווארען א נייער געדאנק, וואס האט איהם אויף א קורצער צייט געגעבען זעהר גרויסע האפנונגען. ער איז געוואהר געווארען, אז דאס רוסישע חיל מיט'ן גענעראל רעפנין האט זיך צוגערוקט קיין קראקויא, אונ האט פערשטאנען אז דער פולישער מלוכה איז גענוג פערדרעהט דער קאפ, אונ מען וועט איהם וועניג אין זין האבען. דעמאלט האט ער אויסגעקליבען דריי געטרייע שליחים פון זיינע חברה-לייט אונ האט זיי שטילערהייד אוועקגעשיקט קיין ווארשא צום רוסישען ארכימאנדריט נאר מיט א נייעם פלאן. דער ארכימאנדריט האט אויפגענומען פראנק'ס שליחים אונ איז גאר נבהל ומשתומם געווארען, אז ער האט דערהערט פון זיי ווי פראנק ליידט נעביך אומזיסט, ווי די קאטאליקען רודפ'ן איהם נאר דערפאר וואס ער האט געזעהען על פי קבלה, אז די הייליגסטע פון אללע אמונות איז נאר די גריכישע (פראוואסלאוויע), אונ ער האט געוואלט די דאזיגע אמונה בעפעסטיגען צווישען זיינע תלמידים. ווער שמיעסט אז די שליחים האבען איהם געגעבען אנצוהערען, אז ווען פראנק ווערד פריי האט ער שוין פערטיגע צוואנציג טויזענד יודען וואס וועלען אננעהמען פראוואסלאוויע, האט זיך דער פרומער ארכימאנדריט אנגעהאפט אין דעם מיט ביידע הענד, אונ האט זיי געהייסען פאהרען קיין מאסקווא צו עטליכע גרויסע שררות, וואס זענען אים שטאנד געוועהן זיי צו העלפען. מיט גוטע רעקאמענדאציעס פונ'ם ארכימאנדריט

און פון נאך אזעלכע געהויבענע מענשען, זענען די שליחים געקומען קיין מאסקווא, און האבען זיך דארט גענומען ארבייטען נאר אויף איין אנדער אופן. די פריהערינגע פאפירען, וואס קריסא און שור האבען ערשט ניט לאנג ארויסגעלאזט, און האבען זיך בעמיהט מיט פסוקים פון דער תורה און פשטליך פון דער קבלה צו בעווייזען דאס היילינקייט פונ'ם קאטאליציזמוס, האבען די שליחים איבערגעדרעהט און די גאנצע קדושה אריינגעלעגט אין פראוואסלאוויע, און זיי האבען באלד אבגעזוכט אזעלכע מענשען, וואס האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז פראנק קומט טאקי אב פאר זיין ליעבשאפט צו דער גריכישער קירכע און אז אונטער זיינע פלייצעס שטעהען טאקי צוואנציג טויזענד תלמידים, וואס זענען מוכן ומזומן צוזאמען מיט איהם צו ווערען פראוואסלאוונע.

עס קאן זיין אז די שליחים וואלטען זיך געוועהן צו עפיס צוגעשלאגען, נאר די יודען האבען זיך באלד דערוואוסט וואס דא נעהט פאר און האבען אוועקגעשיקט זייער בעקאנטען שתדלן ברוך יון גלייך קיין פעטערסבורג און ער האט זיי דארט גאר אין גאנצען מבטל געוועהן. ברוך יון האט זיך געטוינגט אויף אזעלכע זאכען און האט געוואוסט וואו א טהיר אפענט זיך און ער האט אומגעווארפען דעם גאנצען בנין, וואס פראנק'ס שליחים האבען גערעכענט אז זיי זענען שוין מיט איהם פערטיג. ער האט מיט געבראכט בריעף צו די גראסטע רוסישע גייסטליכע און האט אומעדום אויפגעקלעהרט אז פראנק איז א פשוט'ער שווינדלער, אז אין תפיסה זיצט ער צו ליעב אבנארעריי, אז ער וויל שוין צום פינפטען מאל בייטען די אמונה, ווייל ער איז שוין געוועהן א יוד, א שבתי צבי'ניק, א טערק און א קאטאליק, און אז ער וועט מיט זיך ניט מיט ברענגען אפילו ניט קיין הונדערט-חלק פון דער צאהל, וואס זיינע שליחים בעריהמען זיך. אודאי האבען זיי גאר ניט געפועלט, און האבען געמוזט אוועקפאהרען פון רוסלאנד מיט חרפה און בושה: זיי האבען נאך געדאנקט גאטט, וואס מען האט זיי אבגעלאזט, ווייל מיט קיין פאסער זענען זיי ניט געקומען און רוסיש האבען זיי קיין ווארט ניט גערעדט.

אזוי האט זיך גאר נישט אויסגעלאזט פון פראנק'ס האפנונגען, און ער האט געמוזט בלייבען אין טשענסטוחוב נאך פינף יאהר. מיט איין זאך האט ער זיך האטש געטרעסט, וואס ער האט דערלעבט א שטיקעל נקמה אין פולין. פון אללע זייטען האט מען זיך גענומען שטארק צו צערייסען דאס לאנד און פראנק האט אין זיך געהאט אזוי פיעל העזה צו שרייען אז דאס רעכענט זיך גאטט אב מיט דער פוילישער מלוכה דערפאר וואס זיי האבען איהם אנגעטון

אזוי פיעל צרות. א הויז דעם האט איהם זעהר געפרעהט ווען ער האט פון ווייטענס געהערט, אז זיינע תלמידים שווייגען ניט אונ פערשפרייטען זיין תורה אין מאהרען אונ באהמען. עס איז טאקי אים יאהר 1769 געראטהען עטליכע פראנקיסטען זיך אריינצוכאפען קיין פראשניץ, אונ אזוי ווי דארט האט נאך געגליעט א פונק פונ'ם בעריהמטען מקובל לייבעלע פראשניץ, איז זיי ניט שוועהר געוועהן אבצוזוכען מאמינים, אונ באלד האט דאס שטאדטעל אנגעהויבען זידען ווי א קעסעל. פון דארט האבען זיך די פראנקיסטען צולאזט איבער גאנץ באהמען ביז זיי האבען זיך צוגעשלאגען קיין פראג, נאר דא האט זיי דער בעריהמטער רב ר׳ יחזקאל לאנדויא ניט געלאזט קיין קאפ אויפהייבען, ער האט זיי באלד אריינגעלעגט אין חרם אונ האט נאך צושיקט בריעף אין אללע יודישע שטאדט מען זאל זיך היטען פאר זיי ווי פאר פייער.

ענדליך איז אויך געקומען אויף פראנק'ן א ישועה. אים יאהר 1772 האט דאס רוסישע חיל אבגענומען טשענסטוחוב, אונ פראנק האט אנגעהויבען ארבייטען מיט אללע כוחות ער זאל נושא חן זיין ביי די רוסישע הויפט-לייט. וואס ער האט אזוינס אויפגעטהון, צו האט ער זיך פאר זיי אויסגעגעבען ווי א מענש וואס ליידט צו ליעב זייער רעליגיאן, אדער ער האט זיי פשוט געדיענט ווי א שפיאן, איז שוועהר צו וויסען, נאר אין עטליכע חדשים ארום האט איהם סובאראב געהייסען בעפרייען אונ ער האט זיך געמאגט פאהרען וואהין ער האט געוואלט. פראנק האט טאקי באלד, אים יאהר 1773, אוועקגעווארפען טשענסטוחוב, אונ האט ווייטער צושיקט א בריעף צו אללע יודישע קהלות. אין דעם בריעף האט ער שוין גערעדט שארפער אונ האט מודיע געוועהן די יודען, אז עס איז שוין צייט זיי זאלען זיך בעטראכטען וואו זיי האלטען אין דער וועלט, זיי זאלען זיך ניט איינרעדען אז מען וועט זיי לאזען צו רוה, עס וועלען קומען צייטען וואס מען וועט זיי ניט לאזען קיין גאס דורכגעהען, מען וועט אויף זיי שפייען אונ ווארפען שטיינער אונ קיינער וועט זיך פאר זיי ניט אננעהמען. דערפאר איז זיין עצה, אז די יודען זאלען אננעהמען די אמונה פון אדום, אונ דעמאלט וועט דער שלאפער גובר זיין דעם שטארקען אונ זיי וועלען האבען דאס רעכט זיך צו רעכנען פאר דער ערשטער אמונה אונ פערנעהמען א בכבוד'ן פלאץ צווישען אללע פעלקער.

ווי עס שיינט, האט זיך פראנק די ערשטע צוויי יאהר נאך דער בעפרייהונג ארומגעדרעהט אין פערשיעדענע ארטער, אונ האט אלין געוואוסט, אז זיין בריעף

צו די יודישע קהלות זאל האבען עפּיס אפּעולה, נאר אז ער האט געזעהען אז די יודען זענען פארט עקשנים, אונ לאנגער בלייבען אין פולין האט ער מורא געהאט. האט ער זיך אים יאהר 1775 בעזעצט אין ברינן, דיא הויפט-שטאדט פון מאהרען, אונ זיינע דריי תלמידים, ביידע ברידער וואלאווסקי אונ עמערדסקי-דעמבאווסקי, וועלכער האט אין יודישקייט געהייסען ירוחם בן ליפּמאן פון טשארטקוב, האט ער איבערגעגעבען די קאמאנדע זיי זאלען ארבייטען אין בראדי, לעמבערג, לובלין אונ נאך אנדערע שטאדט פון פולין אונ באהמען. די תלמידים האבען טאקי געננוג געארבייט, אונ ווען די צאהל פון די פראנקיסטען איז ניט גרעסער געווארען, איז אבער דערפאר ביי פראנק'ן אין קעשענע פרעהליכער געווארען, ווייל צווישען די יסודות פון דער נייער אמונה האט זיך גערעכענט פאר'ן הייליגסטען חוב צו געבען נדבות פראנק'ן. עס איז געווארען אזא גרויסע מצוה ווי א מאל קרבנות אונ דערפאר האט אפילו דער ארמסטער פון די פראנקיסטען אבגעריסען ביי זיך פונ'ם מויל אונ האט איהם געשיקט א פדיון. אוודאי האט פראנק געקאנט לעבען נאר ברייט; געלד געהט צו געלד, פון אללע זייטען האט מען איהם אבגעשיקט מיט רענדליך, זיין הויף האט אנגעהויבען ווערען א מקום קדוש אונ איז שטענ-דיג געוועהן פול מיט פראנקיסטען, וואס פלעגען געהן אהין עולה רגל זיין, אונ פראנק איז געוועהן ארומגערינגעלט מיט עשר אונ כבוד.

אים יאהר 1778 איז פראנק אויף א קורצער צייט אריינגעקומען קיין וויען אונ האט דארט געשפּיעלט נאר די גרויסע ראללע. ער האט אבגענומען פאר זיך מיט זיין חברה איינס פון די גרעסטע הייזער, ער פלעגט ארויספאהרען מיט די טהייערסטע פערד אונ זי שענסטע קארעטעס, אונ ביי אזא רייך לעבען האט ער צו זיך צוגעצויגען פיעל מענשען אונ די מלוכה האט זיך אויך אנ-געהויבען צוקוקען צו זיין הנהגה. צום אנהויב האט דער ערשטער מיניסטער גראף קוניץ איהם דוקא געשטיצט אונ אפילו ביי דער קייזערין מאריא טהערעזיא אלליין האט ער נושא חן געוועהן, ווייל מען האט איהם אונ זיינע מקורבים גערעכענט פאר פרומע קאטאליקען וועלכע האבען זיך שטארק אנגעליטען צו ליעב דעם גלויבען. באלד זענען אבער אנגעלאפען מסירות פון יודען אונ פראנק איז געצוואונגען געוועהן אוועקצווארפען וויען אונ זיך צוריק אומקעהרען קיין ברינן, וואו קיינער האט איהם ניט געשטערט אונ ער האט זיך געקאנט פריי צופיהרען די האנד.

אין ברינן האט זיך פראנק געפיהרט פשוט ווי א מלך. ער האט געבען

זִיךְ גֶעהַאט עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט פְרַאנְקִיסְטֶען · וָואס הָאבֶּען אִין פּוֹלִין אַוֶועקְגֶע־וָוארְפֶען וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער אוּנ זֶענֶען גֶעקוּמֶען זִיךְ וַואלְגֶערְן בַּיים רַבִּי'ן אִין הוֹיף ; פוּן זֵיי הָאט זִיךְ פְרַאנְק אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען זַיינֶע לַייבּ־מֶענְשֶׁען וָואס פְלֶעגֶען אִיהם אָבְּהִיטֶען אוּנ דִינֶען גֶעטְרַיי אַזוֹי וִוי סָאלְדַאטֶען , אוּנ גַאנְץ אָפְט אִיז נָאר גֶעוֶועהן צוּ בֶּעווּנְדֶערְן וִוי גִיךְ דִי פְּרַאסְטֶע פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיס־גֶעלֶערְנְט צוּ טְרָאגֶען אַ פָּארְמֶע · גֶעהֶען מִיט שְׁוֶוערְדֶען אוּנ זִיךְ פִיהרֶען וִוי אַלֶע קְרִיגְס־לַייט . פְרַאנְק הָאט מְקָרֵב גֶעוֶועהן גְרָאבֶּע מֶענְשֶׁען , אוּנ עֶס קָאן זַיין אַז עֶר הָאט קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט , וַוייל קֵיין לוֹמְדִים זֶענֶען צוּ אִיהם נִיט גֶעקוּמֶען ; נָאר אִין זַיינֶע כְּתָבִים פֶערֶענְפֶערְט עֶר דִי זַאךְ גָאר אַנְדֶערְשׁ : עֶס וָואלְט גָאר קֵיין קוּנְץ נִיט גֶעוֶועהן , זָאגְט עֶר , וֶוען דֶער רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם פִיהרְט זַיין וֶועלְט נָאר דוּרְךְ קְלוּגֶע מֶענְשֶׁען ; דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער טְהוּט אָבֶּער פּוּנְקְט פֶערְקֶעהרְט , אוּנ דַוְקָא דוּרְךְ קְלֵיינֶע אוּנ נַארִישֶׁע מֶענְשֶׁעלִיךְ בֶּעוַוייזְט עֶר אוּנְז זַיין כֹּחַ . פְרַאנְק הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ הַאלְטֶען אִין מוֹרָא אַלֶע זַיינֶע לַייט , וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעהֵייסֶען: „חֶבְרָה ה״" אָדֶער „מַחֲנֶה", אוּנ וָואס פְלֶעגֶען זִיךְ צְווִישֶׁען זִיךְ רוּפֶען אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן: שְׁוֶועסְטֶער אוּנ בְּרִידֶער. דֶערְצוּ הָאט עֶר זֵיי אַזוֹי אוֹיסְגֶעמוּשְׁטִירְט, אַז זֵיי זָאלֶען קָאנֶען זַיין בַּעֲלֵי סוֹד , אוּנ דָארְט וואוּ מֶען דַארְף זָאלֶען זֵיי זִיךְ אֲפִילוּ אַזוֹי פֶערְשְׁטֶעלֶען , אַז זֵיי קָאנֶען קְלָאמֶערְשְׁט פְרַאנְק'ן נִיט אוֹיפ'ן פָּנִים . דְרַיי זַאכֶען , גֶעפִינְט מֶען אִין זַיינֶע כְּתָבִים , הָאט עֶר זֵיי אָנְגֶעזָאגְט : עֶרְשְׁטֶענְס , אַז אִיהר וֶועט פָאלְגֶען נַיין אוּנ נַיינְצִיג מָאל אוּנ דָאס הוּנְדֶערְטֶע מָאל נִיט . אִיז גְלַייךְ וִ'י אִיהר זֶענְט קֵיין מָאל נִיט גֶעטְרַיי גֶעוֶועהן ; צְוַוייטֶענְס , אַז אִיךְ זָאג אַייךְ , אַז דִי עֶרְד אִיז פוּן גָאלְד דַארְפְט אִיהר בְּלִינְד גְלוֹיבֶּען אוּנ גָאר נִיט אִיבֶּער פְרֶעגֶען ; אוּנ דְרִיטֶענְס , אַז אִיהר זֶעהְט מִיךְ אִין גַאס גֶעהֶען צוּ פוּס אָדֶער רַייטֶען אוֹיף אַ פֶערְד טָאר קֵיינֶער מִיר נִיט נָאכְקוּקֶען אוּנ דֶערְנָאךְ אֲפִילוּ נִיט דֶערְצֶעהלֶען דֶער אֵיינֶענֶער פְרוֹי מִיט דִי קִינְדֶער , אַז מֶען הָאט מִיךְ בֶּעגֶעגֶענְט , וַוייל פוּנ'ם אִיבֶּרִיגֶען פְלוֹידֶערְן קוּמְט קֵיין גוּטְס נִיט אַרוֹיס . גַאנְץ אָפְט פְלֶעגְט פְרַאנְק לֶערְנֶען קַבָּלָה מִיט זַיין מַחֲנֶה אוּנ הָאט זֵיי פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען , אַז אִין אֱמוּנָה זֶענֶען דָא דְרַיי מַדְרֵגוֹת : דִי עֶרְשְׁטֶע אִיז דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם , וָואס עֶס הָאט זֵיי דֶערְצוּ צוּגֶעפִיהרְט ; דִי צְוַוייטֶע אִיז דַת אוּנ דֶערְבַּיי הַאלְטֶען זֵיי אַצוּנְד ; אוּנ דִי דְרִיטֶע אִיז אֱדוֹם , נָאר דֶערְצוּ קָאן מֶען עֶרְשְׁט דֶערְגְרֵייכֶען , אַז מֶען אִיז גוּט אוּנ פְרוּם , אוּנ מֶען הָאט אַ גְרוֹיסֶען זְכוּת אִין הִימֶעל .

פְרַאנְק'ס גַאנְצֶע הַנְהָגָה אִיז גֶעוֶועהן פוּל מִיט סוֹדוֹת . פוּן אַלֶע אוֹרְחִים

וואס פלעגען קומען קיין ברינן האבען נאר עטליכע געצאהלטע געקאנט האבען די זכיה איהם אבגעבען שלום און מיט איהם רעדען א פאר ווערטער, די איבריגע האבען זיך געמוזט בעגניגען דערמיט, וואס זיי האבען זיך א צייט ארומגעדרעהט ביי איהם אין הויף און האבען איהם פון דער ווייטענס געזעהען פאהרען, חאטש זיין פנים האבען זיי ניט געקאנט אנקוקען, ווייל די קארעטע איז געוועהן צוגעדעקט פון אללע זייטען. פראנק האט געהאלטען, א הויז נביאים, שרייבערס און משרתים, ביז זיבציג לייב-מענשען, און אז ער פלעגט ארויספאהרען איבער דער שטאדט איז דאס געוועהן א גאנצער פאראד: דער קוטשער איז געוועהן אנגעטהון אין א גרינעם רוסישען מונדיר, ארום דעם וואגען פלעגען פאהרען צוועלף רייטער מיט לאנגע שפיזען. ער אלליין האט שטאנדיג געטראגען א רויט זיידען היטעל, און אונטער דעם רויטען לאנגען זיידענעם מאנטעל טהייערע פולישע קליידער אזוי ווי די גרויסע מאגנאטען, אויפ'ן פנים אבער האט ער אויסגעזעהן ווי א פראסטער פולישער יוד, מיט א געדיכטער בארד און מיט לאנגע פאות. און נאר די שווארצע פינקעלדיגע אויגען האבען ארויסגעגעבען דעם סוד, אז דאס איז ניט קיין געוועהנליכער מענש. אין קירכע פלעגט ער זעהר זעלטען קומען, נאר אללע טאג איז ביי איהם געוועהן דער מנהג ארויספאהרען אין א וואלדעל און דארט דאווענען ביחידות; דעמאלט איז איהם געוועהנליך, אויסער זיינע מקורבים, נאכגעפאהרען א בעזונדער רייטער, און האט מיטגעפיהרט וואסער אין א לעדער. פראנק האט יעדעס מאל אנגעוויזען א בעזונדער פלאץ, דארט האט מען אויפגעשפרייט א טהייערן קאוויאר (טעפפיך) און ער האט דארט איינער אלליין זיך געשטעלט אויף די קניע און געזאגט פערשידענע תפלות, דער עולם האט געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האט ניט געטארט צוגעהען נאהענט, און אז דאס דאווענען האט זיך געענדיגט האט מען דעם פלאץ בעגאסען מיט וואסער.

פון זיין קדושה האט פראנק אבגעטהיילט דעם גרעסטען חלק זיין שאנער טאכטער חוה, וואס איז, נאך דער מוטטער'ס טויט, די גאנצע דרייצעהן יאהר, וועלכע דער פאטער האט פערבראכט אין דער טשענסטאחוב'ער פעסטונג, אויפגעוואקסען געווארען אין ווארשא ביי איינעם פון די גרעסטע שררות און זי איז געווארען א וועלטענע יפת תאר, געלערנט און מיט אללע מעלות וואס פאסען פאר א עדעל קינד. פראנק האט פערשטאנען אז צו זיין שווינדעל וועט איהם די טאכטער שטארק צו נוטץ קומען, און ער האט אנגעהויבען

שרייען אז אין איהר ליעגט נאך מעהר רוח הקדש ווי אין איהם, און אז ניט ער אלליין, ניט אפילו שבתי צבי און די היילינע אבות האבען געהאט אזא געהויבענע נשמה ווי זי. ער האט זי אנגעהויבען רופען „אמונה" און זיינע אללע כתבים זענען פול געווארען מיט איהרע שבחים. „אז זי וועט אוועקגעהען פון אונז, פלעגט ער אפט זאגען, וועלען מיר אללע בלייבען ווי א גוף אהן א נשמה, און אז איהר זכות וועט אויף אונז מגין זיין וועלען מיר האבען ביידע וועלטען!". חוה האט גיך איבערגענומען דעם פאטערס דרך, און איז נאך געווארען מעהר בריה פון איהם, און א כח האט זי טאקי געהאט א גראָסערן, ווייל א שאנע פרוי איז דער בעסטער מאגנעט, און קאן צו זיך מעהר צו שלעפען ווי אללע אנדערע מיטעל. זי האט זיך נאך אנגעהויבען זעלטענער ארויסצווייזען ווי פראנק און איז שטאנדיג געוועהן ארומגערינגעלט מיט פיערצעהן מאדלעך; עס פלעגט זעהר שווער אנקומען זי צו זעהען, און דערפאר האט מען נאך מגזם געוועהן איהר שאנהייט און וואס ווייניגער מען האט זיי אנגעקוקט האט מען אלץ מעהר גערעדט פון איהר און מען האט דערצעהלט גאנצע נסים ונפלאות. עס איז א סברא אז צו איהר האט זיך געשדכנ'ט איינער פון די רייכסטע פולישע מאגנאטען, דער גראף לובאמירסקי, און צו ליעב דעם פלעגט ער אפט קומען קיין ברינן.

אים יאהר 1782 איז פראנק צוזאמען מיט זיין בעריהמטער טאכטער נאך א מאל אריבערגעפאהרען קיין וויען, און האט דארט מיט זיין גרויס רייכקייט און מיט'ן ברייטען פיהרונג נאך מעהר אויפגעריסען די אויגען ווי מיט פיער יאהר צוריק. הונדערטער פראנקיסטען האבען זיך ארומגעדרעהט ביי איהם אין הויף, און עס איז זיי געראטהען אריינצונארען ניט ווענינ יודען אין זייער נעץ. אין עסטערייך האט דעמאלט געהערשט דער גוטער און מענשענפריינדליכער קייזער יאזעף דער צווייטע, וואס האט געגעבען פרייהייט אללע פאלקער און דאריבער האט אויך פראנק געקאנט טהון וואס ער האט געוואלט. די פאליציע האט זיך אפילו יא אומגעקוקט אויף זיין הנהגה און האט איהם געפרעגט פון וואנען עס קומט צו איהם אזא עשירות, נאר פראנק האט זיך אויסגעדרעהט מיט א תירוץ אז איהם שיצט די קייזערין פון רוסלאנד יעקאטערינא די צווייטע. די תשובה וואלט גענוג געוועהן ווען די יודען וואלטין איהם ניט מעהר זאטשעפעט, ער האט אבער געהאט שונאים, אי צווישען די פרומע, אי צווישען די אויפגעקלאהרטע, ביידע צדדים האבען איהם נערעבענט ניט אהין און ניט אהער און מען האט אנגעהויבען קלאגען דער

מלוכה אז ער איז פשוט א שאדליכער מענש, ווייל ער שלעפט צו זיך צו יונגע לייט און קליינע קינדער און זיי בעגנב'נען די עלטערן און טראגען איהם אוועק דעם לעצטען גראשען. אוודאי האט שוין די מלוכה ניט געקאנט שווייגען, מען האט איהם געהייסען פון ווינען ארויספאהרען. און ער איז צוריק גע-פאהרען קיין ברינן, דארט האט ער שוין אבער אויך ניט געקאנט לאנג בלייבען, ווייל מען האט אויף איהם אכטונג געגעבען און ער האט געמוזט לעבען א ביסעל איינגעהאלטענער. און ער האט זיך ענטשלאסען צו זוכען פאר זיך מיט דער גאנצער „מחנה" א נייע היים און לחלוטין אוועקוואַרפען ברינן, וואו ער האט כמעט דרייצעהן יאהר כסדר געלעבט רוהיג און גליקליך.

נאך אין פולין האט פראנק און זיין גאנצע חברה זיך בעמיהט צו בעקומען א בעזונדער ארט. וואו זיי זאלען זיך קאנען זיצען אליין און קיינער זאל זיי ניט מישען אין זייערע ענינים, נאר עס איז זיי ניט געראטהען און דערפון האבען זיך נאך אנגעהויבען פאר זיי די גרויסע צרות; אצונד, אז מען האט פראנק'ן טאקי אהן צערעמאניעס ארויסגעשיקט פון אסטערייך, איז ביי איהם געבליבען אז מעהר וואהנען צווישען שכנים איז קיין תכלית ניט, און אז דאס בעסטע וואלט געוועהן ווען ער ווערד אליין א בעל הבית און דארף גאר ניט אנקומען צו קיין פרעמדע. ער האט אנגעהויבען נאכזוכען א פלאץ און האט אים יאהר 1778 געפונען א טהייערן שלאס, ניט ווייט פון דער שטאדט אפענ-באך, וואס האט געהערט צום פירסט איזענבורג בירשטיין, און אזוי ווי ער איז געוועהן א גרויסער נצרך און פראנק האט איהם נאך געגעבען זעהר א וואהלען מקח, האט ער איהם פערקויפט דאס גאנצע שלאס מיט דיא ערד און מיט אללע רעכטע וואס ער האט געהאט, און פראנק האט בעקומען דעם טיטעל באראן פאן אפענבאך און, פונקט ווי אללע אנדערע פירסטען, האט ער שוין געהאט צו שאפען איבער אללע איינוואהנער פונ'ם שלאס, און די גאנצע מאכט איז איינגעשטאנען ביי איהם אין די האנד. מעהר האט טאקי פראנק ניט בעדארפט, ווייל ביי זיך אין שלאס האט ער געהאלטען נאר זיין „מחנה" און קיינער האט איהם שוין ניט געשטארט זאגען קיין דעה. מיט גרויס פאראד איז פראנק אריינגעפאהרען אין זיין שלאס צוזאמען מיט ביידע זיהן, יעקב און יוסף, און מיט זיין הייליגער טאכטער חוה און די איינוואהנער פון אללע שטאדט ארום האבען זיך אנגעהויבען ברעכען די קאפ, פון וואנען האט זיך צו זיי גענומען דער נייער פריץ. פראנק האט אליין ארויסגעלאזט א קלאנג, אז ער איז איינער פון די גרויסע רוסישע שררות, אז ער שטעהט

אונטער דעם שוטץ פון דער קייזערין יעקאטערינא, אונ אז חוה איז א רוסישע פרינצעסין. באלד האט מען אנגעהויבען דערצעהלען גאנצע מעשות: א טהייל האבען געזאגט, אז פראנק איז א פולישער פירסט. אנדערע האבען געדרונגען אז ער איז א געוועזענער רוסישער מלך. אונ נאר די קלוגע האבען אויסגעוויזען, אז ער איז מעהר ניט ווי איין אלטער רוסישער גענעראל וואס איז צוגעשטעלט געווארען, ער זאל אכטונג געבען אויף חוה'ן, וועלכע בעהאלט איהר נאהמען אונ איז איינענטליך די טאכטער פון דער רוסישער קייזערין עליזאבעטהע פעטראוונא. קיין אנדערע נעדאנקען האבען טאקי קיינעם ניט געקאנט קומען אויפ'ן מח, ווען מען האט בעטראכט פון דער ווייטענס דאס רייכקייט פון פראנק'ן, אונ ער אלליין האט טאקי געוואלט מען זאל אויסטראכטען וואס מען וויל, אבי ווייטער זיין פונ'ם אמת.

צום אנהויב האט פראנק מיט זיך אלליין מיט געבראכט אין שלאס אריין ביז זעכס הונדערט חברה־לייט. נאר דערנאך האט זיך די צאהל פערגרעסערט אונ אפט פלעגען זיך געפינען ביי איהם אין הויף מעהר פון טויזענד מענשען. די בשורה, אז פראנק האט זיך געמאכט א קליינע מלוכה אונ ביי איהם קאנען זיך די פראנקיסטען פיהרען נאך די ריינע יסודות פון זייער אמונה אונ פער־שפארען זיך צו פערשטעלען, האט זייערע הערצער אנגעפילט מיט פרייד אונ יעדער פון זיי האט מיט פערגניגען אוועקגעשיקט אהין די שאנסטע מתנות אונ אפילו דער ארמסטער האט גערעכענט פאר א חוב האטש איין מאל זיין אליין ביים רבי'ן, איהם איבערלאזען ארעכטען פדיון אונ אנקוקען מיט אייגענע אויגען זיין גדולה. פראנק האט זיך אויפ'ן נייעם ארט געפיהרט נאך מיט מעהר גדלות אונ זעהר זעלטען האט ער זיך געוויזען פאר די הונדערטער פרעמדע וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים פערשלעפט צו איהם אין שלאס אריין אונ געגוג בעצאהלט נאר דערפאר זיי זאלען בעטראכטען האטש די פיער וואנד פון זיין וואהנונג. חוה האט זיך אויך אזוי נוהג געוועהן אונ נאר איין מאל אין וואך האט מען זי געקאנט זעהען, ווען זי פלעגט ארויסגעהען פאר'ן טויער פונ'ם שלאס אויסטהיילען נדבות די ארעמע לייט. פראנק'ס הכנסה איז געוועהן אזוי גרויס, אז ער איז אים שטאנד געוועהן אויסצוהאלטען אויף זיין רעכנונג עטליכע הונדערט איינוואהנער פונ'ם שלאס אונ א חוץ דעם נאך צוטהיילען טויזענדער רענדליך פרעמדע קבצנים, אונ דאס אלדינג האבען געגעבען די פראנקיסטען אונ גראסטענטהיילס מעהר ווי פיעל די כוחות זייערע האבען געטראגען.

די הנהגה פון די פראנקיסטען ביי זייער משיח אין שלאס איז געוועהן אקוראט לויט פראנק'ס תורה, ווי ער האט אנגעשריבען אין טשענסטאחוב, נאר פראנק אליין פלעגט זעהר זעלטען דאווענען בצבור. זיי האבען געהאט זייער אייגענע קירכע ביים טייך מאין און אז פראנק פלעגט אמאל קומען אהין, האט מען איהם געשטעלט אונטער א טהייערע חופה, און דארט האט ער מתפלל געוועהן ביחידות. דאס פלעגט אבער געשעהן נאר עטליכע געצאהלטע מאל אין יאהר; זיין געוואהנליך דאווענען איז געוועהן ווי פריהער אין א וואלד, וואו ער פלעגט פאלען כורעים, און דערנאך האט מען דאס ארט בעגאסען מיט וואסער. געטראגען האט ער שטאנדיג זיין רויטען מאנטעל, ווייל זיין אמונה האט ער גערופען אדום און אדום הייסט אויך רויטה אויף לשון קדש, נאר אפט פלעגט ער זיך אנטהון ווייסע קליידער פון א כהן גדול, און מען דערצעהלט, אז ווען ער איז אמאל געפאהרען קיין פראנקפורט דורך אפענבאך און דער ווינד האט גראד צובלאזען דאס גרינע פארטוכעל פון דער קארעטע האט מען איהם דערזעהען זיצען אין א ווייסען קיטעל מיט א אורים ותומים אויפ'ן הארץ און מיט קליינע גלאקלעך ארום די זוימען פון די מלבושים.

דריי יאהר זענען אזוי אוועקגעגאנגען און פראנק האט דערפיהלט אז ער ווערט אלט און די כוחות לאזען זיך איהם אויס, דערצו האט ער בעמערקט אז אין זיין קאססע ווערט אלץ וועניגער, און ער איז נאך אריינגעקראכען אין חובות, ווייל ווי די פדיונות האבען זיך ניט געשיט פון אלע זייטען האט עס פארט ניט געקאנט טראגען אויף אזא ברייטען לעבען. פראנק האט געוואלט בעווארנען די קינדער און זיי איבערלאזען א פעטע ירושה, און דאריבער האט ער אים יאהר 1781 מודיע געוועהן אלע פראנקיסטען זיי זאלען קומען צו איהם, ווייל ער זעהט אז לאנג ציהען וועט ער שוין ניט, און ער וויל זיך מיט זיי געזעגנען פאר'ן טויט. א שטארקען רעש האט די ידיעה אנגעמאכט אומעדום, וואו די פראנקיסטען האבען געוואהנט, און בעזאנדערס אין ווארשא, ווייל דארט האבען זיך געפונען די רייכסטע און די פערמאגליכסטע פון זיי, און עס איז ביי זיי אלע געבליבען, אז עס מאג זיי קאסטען זייער גאנצ'ן עשירות און זיי מוזען נאך בעקומען פראנק'ס ברכה עהדער ער וועט צומאכען די אויגען. זיי האבען אבער מורא געהאט די מלוכה זאל זיך ניט אומקוקען אז צופיעל מענשען פאהרען ארויס און זאל זיך ניט שטויסען וואוהין די נסיעה איז, דערפאר האבען זיי פריהער ארויסגעשיקט די ווייבער מיט די

קינדער קיין דייטשלאנד און דערנאך האבען זיי ביסלעכווייז צונויפגענומען אללע זייערע קאפיטאלען און זענען אויך אריבער די גרעניץ. צו שפּאט האט זיך די פולישע מלוכה געהאפּט און האט אין גאנצען פערהאלטען אין וועג עטליכע מענשען מיט פיערציג טויזענד רענדליך. דאס איז אבער ניט געוועהן אפילו קיין צוואנציגסטעל פון דעם וואס די פראנקיסטען האבען איבערגעפיהרט פראנק'ן און געבראכט זיינע קינדער א פערטיגע ירושה.

טאקי נאך אין דעם יאהר, דעם 10 דעצעמבער איז פראנק געשטארבען און מעהר פון אכט הונדערט פראנקיסטען זענען געוועהן ביי זיין לויה. מיט גרויס פאראד האט מען איהם מקבר געוועהן אין אפּענבאך, נאר קיין גייסטליכער איז ניט געוועהן דערביי, ווייל האטש דער טויט האט ביי זיי צוגענומען זייער מנהיג איז זיי געבליבען הייליג „פראנק'ס תורה", און זיי האבען אללע גוט געוואוסט, אז מיט די קאטאליקען געהערען זיי זיך גאר ניט אן, און אז אצונד דארפען זיי נאך איינוועהנדען מעהר כח צו בעפעסטיגען די אמונה פון אדום.

אקיילעכדיגען יאהר האבען די פראנקיסטען בעוויינט זייער משיח'ן און געטראגען טרויער נאך איהם, נאר קיין יתומים זענען זיי פארט ניט געבליבען: חוה האט איבערגענומען די גאנצע ארבייט פונ'ם פאטער, און עס איז איהר אויך ניט שווער געוועהן, ווייל פראנק האט שטענדיג געשריגען, אז קיין הייליגערע פון איהר איז גאר ניטא, און דער עולם האט זיך שוין פון לאנג געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז זי מוז נאך זיין טויט ארויף אויף זיין ארט. חוה האט טאקי פערשטאנען ווי אזוי צו דרעהען דאס ראדעל: ביידע ברידער זענען ביי איהר געוועהן געטרייע נבאים, און אחוץ דעם האבען איהר געהאלפען די אלטע פראנקיסטען וואלאווסקי, דעמבאווסקי און נאך אנדערע, וואס זענען שוין געבליבען וואהנען אין שלאס און האבען דארט איינגעפיהרט א קליינע נאר א זעלבסטשטענדיגע מלוכה מיט חיל און כלי זין. אויף אזעלכע זאכען דארף מען אבער האבען א סך געלד, און די פדיונות, וואס מען פלעגט ברענגען, האבען ניט געקלעקט אויף אזא הוצאה; ווער שמיעסט אז עס זענען נאך אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר, און דער עולם האט אנגעהויבען וועניגער פאהרען צו איהר, האט חוה אנגעהויבען פיהלען א מאנגעל, און איז געצוואונגען געוועהן צו מאכען חובות. געטרויעט האט מען איהר אומעדום, ווייל קיינער איז ניט מסופק געוועהן, אז זי איז טאקי א רוסישע פרינצעסין, און דערפאר איז זי אים יאהר 1798 שוין שולדיג געוועהן דריי מיליאן גולדען. אז עס איז איהר

געוואָרען שטאַרק ענג האָט זי צולאָזט פיעל פון איהרע דיענער, און אַ סך פראַנקיסטען, וואָס האָבען בײַ איהר אין הויף געלעבט, האָבען געמוזט זיך אומקעהרען קיין פולין אָדער זוכען זיך אַרבײַט ערגיץ אין די פאַבריקען פון דײַטשלאַנד. די בעלי חובות האָבען מן הסתם אויך ניט געשוויגען, נאָר זי האָט זיי אָנגעהויבען פיהרען מיט הבטחות אַז אָט אָט דאַרף איהר אָנקומען געלד פון רוסלאַנד און זי וועט זיך מיט אַללע אָבּרעכנען. דערווײַל האָבען איהרע נביאים צושיקט בריעף אין אַללע שטאָדט, וואו די פראַנקיסטען געפינען זיך, און האָבען מודיע געוועהן, אַז חוה איז אין אַ גרויסער נויטה, און זיי האָבען באַלד ווײַטער אויסגעלעדיגט די קעשענעס; בעזאָנדערס האָט מען איהר אַרײַנגעשיקט פיעל געלד פון פראָג. עס איז שוין אָבער אַלץ וועניג געוועהן, זעהר וועניג מײַלער האָט זי דערמיט געקאָנט פערשטאָפּען און, ווי עס שײַנט, האָט מען איהר אָנגעהויבען שטאַרק דערקוטשען. חוה האָט נאָך אַמאָל געמוזט מאַכען אַ שווינדעל, און האָט אים יאָהר 1800 צוקלעבט אין אַללע גאַסען פון אָפּענבאַך מודעות, אַז זי שיקט אַרויס איהר ברודער קיין פּעטערסבורג און פון דאָרט וועט ער אין זעקס חדשים אַרום צוריק קומען מיט היל און געלד, און דעמאָלט וועט זי די דאָזיגע, וואָס וועלען רוהיג וואַרטען, בעצאָהלען פּינקטליך זייער קאַפּיטאַל מיט פּראָצענט, און די, וועלכע וועלען זײַן עזות־פּנים׳ער, וועלען זיי האָבען וואָס צו געדענקען. ווי נאַריש אַזאַ מודעה וואָלט זיך בעדאַרפט אויסווײַזען, האָבען זיך געפונען גענוג נאַראָנים, וואָס האָבען איהר געגלויבט, און אַז מען האָט געזעהען אַז חוה אַלליין איז אויף אַ צײַט אוועקגעפאָהרען קיין וועגעדיג און איהר ברודער יעקב האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין רוסלאַנד האָבען זיי זיך געקוויקט מיט דער האָפנונג אַז גאָר גיך וועט זיך אַנום טהון אַרעגען פון רוסישע רענדלעך, און זיי וועלען בעקומען אַ מנה יפה. קוים האָט זיי אָבער חוה אײַנגעשטילט, האָט זי זיי שוין אַללעמען פערגעסען. וואָס זי האָט געטהון אין וועגעדיג — איז ניט בעקאַנט, נאָר אַז איהר ברודער איז געפאָהרען קיין פּעטערסבורג נאָר ניט זוכען געלד, זעהט מען אַרויס דערפון, וואָס שפּעטער מיט פיערצעהן יאָהר האָט ער שוין געדיענט ווי אַיין אָפּפיציער אין דער רוסישער אַרמעע.

מיט אַ וועטהיג אין האַרצען האָבען דעמבאָווסקי און וואָלאָווסקי, די גרויסע זײַלען וואָס אויף זיי האָט זיך נאָך אין גאַנצען געהאַלטען דער בנין פון אמונת אדום, בעטראַכט ווי פראַנק׳ס אַרבײַט געהט לאבוד, און זיי האָבען זיך ענטשלאָסען צו מאַכען די לעצטע פּרווו און שיקען אַ בריעף צו

דער יודישער קהלה אין פראג, טאמער וועט זיך אויפבלאזען דער פערלאשענער פונק, אונ עס וועט ווערען א נייע שרפה. אין דעם בריעף, וואס איז געוועהן געשריבען מיט רויטהען טינט פאר א זכר פון אדום, האבען זיי דערמאנט די יודען דעם מאמר פון דער גמרא: „יעקב אבינו לא מת" אונ איהם אנגעווענדעט אויף פראנק'ן אונ געוויזען, אז יעקב פראנק איז ניט געשטארבען, ווייל זיין תורה לעבט אונ וועט עביג לעבען; זיי האבען מזהיר געוועהן די עקשנים, וואס פערמאכען די אויגען פאר'ן ליכט פונ'ם אמת, אז אין גיכע צייטען וועלען זיי חרטה האבען דארויף וואס זיי פערלירען ביידע וועלטען, נאר עס וועט זיי ניט העלפען אונ צוריקכאפען דאס גליק, וואס זיי האבען אלליין פון זיך אוועקגעשטופט, וועלען זיי ניט קאנען. דער דאזיגער בריעף האט אבער ניט געהאט די אייגענע פעולה ווי אללע פריהריגע בריעף, וואס פראנק אלליין האט געשיקט: עס איז ניט נאר ניט צוגעקומען קיין נייע פראנקיסטען, נאר די צאהל פון די אלטע האט זיך אנגעהויבען פערקלייגערן, די דאגות פרנסה האבען יעדען פערשלאגען דעם קאפ אונ זעהר זעלטען האט זיך עמיצער דערמאנט צו שיקען א פדיון דער רבי'צין, וואס האט דערוויל געמוזט אויסשטעהן גענוג צרות; וואו זי האט דערטאפט א גראשען האט זי אלץ אריינגעשטופט די בעלי חובות, אזוי האט זי זיך אבגעמוטשעט נאך פיער יאהר ביז עס איז איינעם פון איהרע קרעדיטארען נמאס געווארען, אונ ער האט זיך געווענדט צום געריכט. עס איז שוין געוועהן בעשטימט דער טאג פונ'ם משפט, נאר פלוצלונג איז אין אפענבאך ארויס א קלאנג אז חוה איז געשטארבען, אונ מען האט זי שוין בעגראבען. דער טויט מיט דער קבורה איז אזוי שטיל אונ גיך צוגעגאנגען אז קיינער האט זיך ניט געוואלט גלויבען, אונ עד היום רעכענט מען, אז זי איז דעמאלט נאר פאר בושה אנטלאפען קיין פולין אונ ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זי דארט געפונען איהר עביגע רוה.

אזוי האט זיך אויסגעלאזט די גאנצע מאכט פון יעקב פראנק אונ זיין טאכטער חוה, אונ ווען עס קומט איינענטליך פאר ווי א וואונדער, וואס מען האט כמעט דרייסיג יאהר געלאזט עקסיסטירען א קליינע יודישע מלוכה, קאן מען עס נאר פערענטפערן דערמיט, וואס גראד אין יענע צייט זענען אללע לאנדער פון אייראפא געוועהן פערדרעהט מיט מלחמות אונ האבען זיך גאר ניט געקאנט אומקוקען ווי איינער פון די דייטשע באראנען מאכט זיך משוגע אונ פיהרט זיך עפים משונה, האלב ווי א יוד אונ האלב ווי א קריסט. קוים זענען

אונטערגעוואקסען אפאר דורות, זענען שוין די קינדער פון די פראנקיסטען געווארען ריינע קאטאליקען און האבען מעהר ניט געדענקט די יודישע מנהגים, וואס זייערע עלטערן האבען נאך אבגעהיט, האטש גאנץ לאנג פלעגען זיי זיך נאך משדך זיין איינער מיט'ן אנדערן און צו ליעב דעם איז ביי זיי געבליבען א זכר, אז זיי קומען ארויס פון די פראנקיסטען. נאך אצונד געפינען זיך אין ווארשוי אסך משפחות, ווי בזשעזינסקי, יאסינסקי, קראסינסקי, מאיעווסקי, פיאטראווסקי, וואלאווסקי, זאוואדסקי, זעלינסקי און נאך אנדערע, וואס רעכנען זייער יחוס פון יהודה ליב קריסא און אלישע שור. אסך פון זיי שאהמען זיך ניט מיט זייער יודישען שורש, און דער בעריהמטער פוילישער אדוואקאט דאמיניק זעלינסקי האט זיך אפט ליעב געהאט צו בעריהמען אז זיין באבע פלעגט איהם אים שבת מכבד זיין מיט „קוגעל", ווען ער איז געוועהן א קליין קינד. איבערהויפט איז דער יודישער כבוד געבליבען איינגעבאקען ביי אללע עניקלעך פון די פראנקיסטען און, אז עס האט זיך אמאל געמאכט וואס איינער פון די שונאי ישראל האט אויפגעווארפען דעם אבער-פראקוראר קאנטי וואלאווסקי, אז זיין עלטער זיידע איז געוועהן א יוד, האט ער מיט גאוה געענטפערט דארויף, אז ער נעהמט זיך אדרבא איבער דערמיט וואס ער שטאמט ארויס פון לומדים און האט געקאנט פון זיי ירשנ'ען אסך שאנערע מעלות און מדות ווי דער ווילדער כח וואס איז איבערגעגאנגען צו פיעל פריצים פון זייערע אבות און אין דעם בעשטעהט אין גאנצען זייער חכמה.

עס איז נאר צו בעוואונדערן וואס די גאנצע צייט, ווען אין פולין האבען די שבתי צבי'ניקעס געפיהרט אזיינע ווילדע, און פון זיי איז ארויס אזא מענש ווי יעקב פראנק, האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט פאר זיך פארט אזא גרויסען צד ווי ר' יהונתן אייבשיץ, וואס האט געוויס די זאך געמיינט ערנסט און אלדינג האט ער געטהון לשם שמים. חאטש ר' יהונתן אייבשיץ האט זיך שוין גוט אבגעבריהט מיט די קמיעות און האט זיך געמוזט ארייןלאזען אין אזא מחלוקת, וואס נאר זיין כבוד התורה האט איהם ארויסגעראטעוועט פון דער סכנה, האט ער ביז צום טויט ניט אויפגעהערט שטילערהייד צו שטיצען די שבתי צביניקעס, ווייל ער האט שטארק געגלויבט אז זיי וועלען אויסארבייטען עפיס א נייעם דרך, וואס וועט פארט בעסער זיין פונ'ם אלטען. עס איז איהם אבער נעביך בעשערט געוועהן צו זעהען ווי אללע זיינע האפנונגען ווערען צושטערט, ווייל זיין אייגענער יונגסטער זוהן וואלף אייבשיץ

איז געוואָרען אַ פייערינער פראַנקיסט, ער האָט געמאַכט יד נחת מיט וואָלאָווסקין, נאָר ער האָט זיך נאָך דערצו אַריינגעלאָזט פּשוט אין שווינדעל, ער האָט אויסגעבראַכט פיעל געלד, אונ איז אַריינגעקראָכען אין גרויסע חובות אונ אַז די בעלי חובות האָבען איהם אָנגעהויבען רודפ׳ן, האָט איהם די אָסטערדייכישער מלוכה געשיצט, ווייל ער האָט זי פערזיכערט אַז ער וועט זיך טויפען, אונ צו ליעב דעם האָט ער נאָך ביי איהר אויסגענאַרט דעם טיטעל באַראָן פאָן אַדלערסטהאַל. אַוודאי האָט דער אַלטער ר׳ יהונתן אייבעשיץ דערפון קיין נחת ניט געקאָנט האָבען אונ זיינע געגנער האָבען געדרונגען אַז דאָס שטראָף איהם גאָטט דערפאַר וואָס ער האָט געוואָלט זיין קליגער פון אַנדערע אונ האָט זיך אַריינגעלאָזט אין אַזעלכע דרכים וואָס האָבען געקאָנט מאַכען אַ תל פונ׳ם גאַנצען יודישקייט.

כמעט אין דער אייגענער צייט וואָס דאָס קליינע יודיש וועלטעל אין פולין האָט געקאָכט ווי אַ קעסעל צו ליעב דער גרויסער מלחמה וואָס האָט זיך אָנגעהויבען צווישען ר׳ יהונתן אייבעשיץ אונ די איבריגע רבנים וועגען קמיעות אונ צווישען די יודען אונ די פראַנקיסטען, איז אין איין אַנדער עק פון דער מדינה געקומען אויף זיי אַ נייע צרה, וואָס מען האָט זיך גאָר אויף איהר ניט געריכט. הונדערט יאָהר זענען שוין אַוועקגעגאַנגען זייט באָגדאַן חמעלניצקי האָט אָנגעמאַכט זיין גרויסע שחיטה, דער גאַנצער דור, וואָס האָט נאָך געקאָנט געדענקען די שרעקליכע צייט, איז שוין לאַנג אויסגעשטאָרבען אונ נאָר איין טרויעריגער זכר איז געבליבען — דאָס זענען געוועהן די תעניתים, וואָס פרומע יודען האָבען אָבגעהיט אונ די טרערען וואָס זיי האָבען פערגאָסען אויף די קברים פון טויזענדער הרוגים — פּלוצלונג האָבען זיך די קאָזאַקין, אים יאָהר 1768, ווייטער צו בונטעוועט אַקעגען פולין אונ זייער פיהרער גאָנטאַ, אַ שרעקליכער רוצח, איז געפאַלען אויפ׳ן שכל אַז מען דאַרף מאַכען דעם אָנהייב פון יודען. דער דאָזיגער אָנהויב האָט די פולישע יודען אָבגעקאָסט געננוג בלוט, ווייל די קאָזאַקען האָבען ניט געוואָלט זיין בעסער פון זייערע עלטער־זיידעס די היידעמאַקעס אונ זענען אַזוי ווי ווילדע חיות אָנגעפאַלען אויף אַלע יודישע שטאָדט. אין סמילא האָבען זיי אַ סך יודען אויפגעהאַנגען אונ אָבגעבראָכעוועט זייער פערמעגען, אַזוי האָבען זיי זיך אויך נוהג געווען מיט די יודען פון באַר אונ באַללאַ אונ בעזאָנדערס האָבען זיי אַרויסגעוויזען זייערע אכזריות אין אומאַן, — דאָרט האָבען זיי אויסגעקוילעט מעהר פון אַכט טויזענד יודען אונ דאָס איז געשעהען אים כ׳ סיון, פּונקט אין דעם טאָג ווען צוריק מיט

הונדערט יאהר איז אין נעמירוב אויך געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דער דאזיגער קלאפ איז די יודען לאנג געלעגען אין טעם, ווייל כמעט אין גאנץ אייראפא איז זייער לאגע געוועהן זעהר טרויעריג, רירען זיך האבען זיי ניט געהאט וואוהין אונ ניט מיט וואס, ווייל מען האט זיי געמאכט פאר אביונים. דערצו האט זיך שוין זייער צאהל שטארק פערגרעסערט, אונ זיי האבען געמוזט בלייבען ביי דער אלטער האפנונג, אז די צייט וועט פערהיילען אויך די פרישע וואונדען אונ האבען זיך געטרעסט דערמיט וואס מען מוז גאטט'ס משפט אננעהמען פאר ליעב.

אין פראנקרייך איז אין יענע יאהרען דער מעמד פון די יודען געוועהן גאר ניט קיין פרעהליכער: גרעסטענטהיילס האבען יודען געוואהנט אין עלזאס אונ לאטרינגען, אונ אזוי ווי זיי זענען ארויסגעקומען פון די אנטלאפענע מאראנען, וואס די קריסטען האבען זיי שטאנדיג גערודפ'ט, איז די שנאה איבערגעגאנגען אויך צו די נייע דורות, אונ די יודען האבען דארט קיין נחת ניט געהאט. איינעם פון די עלזאסער יודען, ר' הירץ לוי, זעהר א ערענטליכען מענשען אונ דעם שאנסטען בעל הבית פון וויטאלסהיים, איז בעשערט געוועהן צו פאללען פאר א קרבן פון דעם שרעקליכען האס, וואס די קריסטען האבען אין הארץ געטראגען אונ וואס צו ליעב איהם זענען זיי פערטיג געוועהן יעדען יודען דערטרענקען אין א לאפעל וואסער. אים יאהר 1754, פונקט צום ערשטען חנוכה-ליכטעל, זענען גנבים אין א דארף הוססען אנגעפאלען שפעט ביי נאכט אויף א קריסטליכער פרוי, איין אלמנה, אונ אזוי ווי אין שטוב האט זיך מעהר ניט געפונען ווי די בעל הבית'טע מיט א דיענסט האט מען זיי געבונדען, אונ מען האט זיי אזוי לאנג געשלאגען אונ געמוטשעט ביז זיי האבען געמוזט אנווייזען וואו זייער געלד איז בעהאלטען. אז די גנבים האבען אבגעטהון זייערס האבען די אומגליקליכע געמאכט א געוואלד, דאס גאנצע דארף איז זיך צונויפגעלאפען, נאר געהאפט האט מען קיינעם ניט, ווייל די גנבים זענען געוועהן אין מאסקעס אונ א חוץ דעם האבען זיי זייערע פנים'ער אויסגעשמירט מיט סאזשע. דעמאלט איז געבליבען מען זאל מאכען א בלבול אויף די יודען, אונ די דיענסט האט עדות געזאגט, אז זי האט דערקענט פיער יודען, וואס פלעגען אפט קומען אהין: ר' הירץ לוי, ר' מנחם דער שוחט, ר' משה לאנג, אונ ר' שמעון פיים. די קריסטען האבען שוין לאנג ארויסגעקוקט אויף אזא מעשה, מען האט דערפון באלד מודיע געוועהן דעם געריכט אונ מען האט אללע בעשולדיגטע יודען איינגעזעצט, אויסער ר' הירץ לוי, וואס איז גאר

אין דערהיים ניט געוועהן, ווייל ער איז נאך פריהר מיט אפאר טאג אוועקגעפאהרען קיין סירעניץ אויף חנוכה צו זיינע א שוועסטער, דער אויבערשטער האט אזוי געפיהרט, אז דעם גאנצען וועג זאל ער זיך בעגעגנען מיט בעקאנטע מענשען אונ זיי זאלען דערנאך קאנען בעווייזען וואו ר׳ הירץ לוי האט זיך געפונען די נאכט ווען די גנבה איז געשעהען. דערפאר איז ער ביי זיך געוועהן פעסט, ווען מען האט איהם געשיקט זאגען וואס פאר איין אומגליק עס האט זיך געמאכט, אונ חאטש זיינע גוטע פריינד האבען איהם געראטהען ער זאל שוין גאר ניט צוריקפאהרען אונ זאל בעסער אריבער די גרעניץ קיין שווייץ, האט ער בשום אופן ניט געוואלט דארויף בעשטעהען: ער האט געשריגען, אז ערשטענס, דארף ער גאר קיין מורא ניט האבען, ווייל ער פיהלט זיך אין קיין זאך ניט שולדיג, אונ דער אמת מוז ארויס ווי בוים-אהל אויפ'ן וואסער. אונ צווייטענס, טאר ער עס ניט טהון די יודען. וואס מען האט שוין איינגעזעצט, ווייל ווי באלד ער וועט אנטלויפען וועט שוין אויף זיי געוויס פאלען א חשד אונ דער פלעק וועט טאקי בלייבען אויפ'ן גאנצען כלל ישראל. אזוי האט זיך ר׳ הירץ לוי אומגעקעהרט צוריק קיין ווייטאלסהיים, אונ מען האט איהם באלד ארעסטירט, נאר ער איז ביי זיך ניט אראבגעפאלען, ווייל ער האט גוט געוואוסט, אז זיינע יסורים זענען נאר לפי שעה אונ אז עס וועט איהם ניט שווער זיין אויסצוווייזען דורך בעגלויבטע מענשען, אז ער איז אין דער גנבה ניט שולדיג. ר׳ הירץ לוי האט אבער, אפנים, ניט געקענט דאס שלעכטקייט פון די שופטים, זיינע עדות האט מען ניט געוואלט אננעהמען, מען האט זיי אללע געהרג'ט געשלאגען זיי זאלען זיך מודה זיין אונ דערנאך האט מען זיי פערמשפט צום טויט. די אומגליקליכע יודען האבען שוין ארויסגעזעהען אין וואס פאר א צרה זיי זענען אריינגעפאלען, נאר זיי האבען נאך פארט געהאפט, אז דאס האבערע געריכט אין קאלמאר, וואוהין זיי האבען זיך געווענדעט מיט איין אפעלאציע, וועט ניט דערלאזען אזא רציחה, אז מען זאל מענשען אומברענגען אומזיסט אונ מען זאל גאר ניט וועלען אויסהערען זייערע בעווייזע. זייער לעצטער האפנונג איז אבער אויך פערשוואונדען געווארען: די שופטים פון קאלמאר האבען אויך ניט געהאט גאטט אין הארצען, זיי האבען זיך ניט געוואלט אומקוקען דארויף, וואס די רעד פון די עדות האבען זיך ניט אויסגעגלייכט אונ מען האט לייכט זיך געקאנט איבערציינגען אז זיי האבען פאלש געשווארען, זיי האבען זיך ניט געשטעלט דארויף, וואס מען האט אויסגעוויזען אז אללע בעשולדיגטע זענען גאנץ רייכע בעלי בתים, וואס בעשעפטיגען זיך שטאנדיג מיט עהרליכע פרנסות

און זענען ניט פעהיג אויף גנבה און גזלה; עס איז גאר ניט אנגעגאנגען וואס אללע עדות זענען געוועהן פערברעכער. וואס זענען נאר וואס ארוים פון געפאנגעניש און וואס זענען פערטיג געוועהן צו קוילען א איינגענעם פאטער; זיי האבען אפילו ניט געלעגט קיין כבוד אויף זייער א בעקאנטען פריץ. איינער פון די בכבודסטע עלזאסער קריסטען, וואס האט ניט געקאנט צו זעהען דאס רחמנות פון אומשולדיגע און האט געשיקט דעם געריכט א בריעף, אז ער האט אלליין אין דער נאכט פון דער גנבה בעגעגענט פאהרען ר׳ הירץ לוי קיין סירענץ. גאר אהן ישר האבען זיי געפסקט, אז מען זאל דערוויל טיידטען נאר איין ר׳ הירץ לוי, נאר פאר׳ן טויט זאל מען איהם אנטהון ענוים קשים, כדי ער זאל זאגען אויף די איבריגע, און דעמאלט וועלען זיי זיך שוין מעהר ניט קאנען פעראנפערן. ר׳ הירץ לוי איז אויך איבערגעשטאנען דעם נסיון: מען האט איהם אנגעטהון אויפ׳ן קאפ א אייזערנע רייף און דורך א בעזונדער שרויף האט מען אזוי לאנג געדרעהט ביז די רייף האט שטארק איינגעקלעמט דעם קאפ און עס האט זיך געלאזט דאס בלוט פון די אויגען און פון די אויערן. מען האט איהם אודאי צוגענומען פון דארט האלב א טויטען, נאר פון דעסטוועגען האבען די תליינים ניט געקאנט ציהען ביי איהם ווארטער. אויפ׳ן אנדערן טאג איז געוועהן בעשטימט דער טויט, אדער בעסער געזאגט, די מיתה משונה, וואס מען האט איהם בעדארפט אנטהון. ביי נאכט האט מען אנגעהויבען בויען דעם עשאפאט און די יודען זענען באלד געווארען געוואהר דערפון. גאנץ פריה האבען זיי זיך מיט גרוים מיה אריינגעבעטען אין געפאנגניש כדי זיי זאלען זיך האט׳ש געזעגענען מיט ר׳ הירץ לוי. ער האט נאך ניט געוואוסט אז זיין סוף איז שוין נאהענט, נאר אז ער האט דערזעהען פאר זיך א מנין יודען האט ער שוין פערשטאנען וואס איהם ערווארטעט און ער האט זיך גאנץ רוהיג אבגעזעצט אויפ׳ן בעט און האט מיט זיי געזאגט ודוי. אללע האבען זיך גוט אויסגעוויינט און די יללה איז געווארען נאך גרעסער, אז ער האט זיך געהייסען ברענגען זיין זוהן אברהם, א קינד פון פינפצעהן יאהר, און האט איהם מוסר געוועהן און געבעטען: עס זאל איהם ניט אבשרעקען דער שרעקליכער טויט פונ׳ם פאטער, און ער זאל טאקי בלייבען גוט און פרום, צו גאטט און צו לייט, זאגען קדיש נאך איהם, און ווי ווייט זיינע כוחות וועלען טראגען זאל ער זיך בעמיהען ביי דער מלוכה צו דערוויזען, אז זיין פאטער איז געשטארבען אונשולדיג, ווייל ער איז פעסט איבערצייגט, אז דער אמת וועט זיך ריין ארויסווייזען און דער שקר וועט אומפאלען. אין דער ריהרענדער מינוט, ווען

דער אלטער פאטער האט צוגעפרעסט זיין קינד צום קראנקען הארץ אונ איהם געגעבען די לעצטע ברכה פאר'ן טויט, האבען זיך נאך געפרווט די גייסטליכע פארצולעגען ר' הירץ לוי, ער זאל אוועקווארפען זיין אמונה אונ בעקומען א כפרת עון, נאר ער האט זיי גאר ניט געלאזט רעדען, אונ האט זיי נאר געבעטען זיי זאלען איבערגעבען זיין משפחה, אז מען זאל בעצאהלען א פרוי פון קאלמער צוועלף טהאלער, ווייל דער חוב איז גראד ניט פערשריבען ביי איהם אין בוך, אונ דערנאך וועט מען ניט וויסען צו עס קומט איהר צו גיין. פונקט דריי א זייגער ביי טאג האט מען געבראכט ר' הירץ לוי צום עשאפאט אויפ'ן מארק-פלאץ, וואס איז געווען בעלאגערט פון טויזענדער קריסטען, וועלכע זענען זיך אימיסטען צונויפגעפאהרען פון פערשיעדענע ערטער שעפען תענוג אונ צוקוקען ווי מען איז זיך נוקם אין א יודען. אין א שטיבעל ניט ווייט פונ'ם עשאפאט האט זיך צונויפגעקליבען ווייטער א מנין יודען אונ צוזאמען מיט'ן יונגען יתום האבען זיי געזאגט תהלים אונ גאטט געבעטען ער זאל שטארקען דעם קדוש אין דער לעצטער רגע אונ אהן יסורים איהם גיכער צונעהמען אין א בעסערע וועלט. ר' הירץ לוי איז טאקי בעהארצט אונ אהן מורא ארויפגעגאנגען אויפ'ן עשאפאט, האטש ער איז געווען שטארק פערמוטשעט פון די ענוים קשים וואס מען האט איהם פריהר מיט א טאג אנגעטהון. דער תלין האט איהם באלד אויסגעבראכען אללע ביינער אונ האט איהם ארומגעבונדען ארום א ראד, אונ כדי דאס אכזריות זאל זיין נאך גרעסער, האט ער די ראד קלייגער געמאכט אונ צו ליעב דעם האט דער קאפ געמוזט אראבהאנגען. ביי אזא טויט איז דער דין געווען, אז דער בעשולדיגטער האט בעדארפט בלייבען אויפ'ן ראד אכטצעהן שעה כסדר, אונ אז ער האט עס אויסגעהאלטען האט איהם שוין דער תלין געמוזט דערהרג'נען. אוודאי האבען די אללע, וואס האבען זיך געשטופט אויפ'ן מארק-פלאץ אונ געוואלט שטעהען נאהנטער צום ראד געמוזט האבען שטיינערנע הערצער, ווען זיי האבען געקאנט אויסהערען אונ אויסהאלטען דאס געשריי פון א מענשען, וואס מען האט איהם נאר ניט דערקוילעט אונ וואס האט געבעטען מען זאל איהם גיכער מאכען א טויט... ניין א זייגער ביי נאכט האט ר' הירץ לוי געשריגען, מען זאל איהם דערקוויקען מיט א טרונק וואסער, נאר דער תלין האט איהם צוגעטראגען וויין, ווייל ער האט געוואוסט אז ער וועט ניט טרינקען קיין יין נסך. ערשט אין דער פריה צעהן א זייגער, האט איהם דער תלין געגעבען דעם לעצטען קלאפ אונ ער האט אויסגעהויכט זיין כשר'ע נשמה. די ראד מיט'ן טויטען קארפער האט מען אויפגעהאנגען

אויף א הויכער תליה, כדי עס זאל בלייבען פאר א זכר אויף דור דורות, אונ דעם עשאפאט האט מען געלאזט שטעהען, ווייל מען האט זיך גערעכט אז ניט היינט-מארגען וועט מען דארפען טוידטען די איבריגע. מען קאן זיך פאר-שטעלען די אימה וואס איז געפאלען אויף אללע עלזאסער יודען; די דריי בעשולדיגטע, וואס האבען זיך נאך געמוטשעט אין תפיסה האבען זיך געווים גערעכענט פאר פערלארען. נאר זיי האבען געציטערט מען זאל ניט אויסגיסען דעם כעס אויף אללע יודען. אין אזא לאגע האבען זיי זיך געהאפט צו די אלטע מיטעל: מען האט גוזר תענית געוועהן אונ מען איז ניט ארויסגעקראכען פון די שולען, וואו גרויס אונ קליין האבען געיאמערט אונ געקלאגט; מען האט געזאגט סליחות אונ מען האט גאטט געבעטען, אז ער אליין טאקי זאל זיך דא אריינמישען אונ שיקען זיין ישועה. זייער געוויין האט טאקי דער-גרייכט צו די שערי רחמים אונ גאר ניך האט זיך געוויזען א קליינע שיין פון הילף. איינער פון די שופטים, וואס האט פערמשפט ר' הירץ לוי אונ וואס אויף זיין ישר האבען בעדארפט איבערקומען די איבריגע בעשולדיגטע, האט גע-מוזט אוועקפאהרען פון קאלמאר אונ דער אנדערער משפט איז אבגעלעגט געווארען אויף עטליכע חדשים. אין דעם האבען די יודען שוין דערזעהען א אצבע אלהים, אונ מען האט זיך באלד דערמאנט אין ר' הירץ לוי'ס צוואה, ווי ער האט געבעטען פארן טויט מען זאל ניט לאזען זיין נאהמען בלייבען פארפלעקט אויף עביג אונ מען זאל איהם אבוואשען פון דעם חטא, וואס מען האט אויף איהם אומזיסט ארויפגעלעגט. ווי שווער עס האט זיך לכתחלה אויסגעוויזען מען זאל עפיס פועל'ן, ווייל עס איז זיך פשוט ניט געוועהן וואהין צו קלאגען אויפ'ן הארבען געריכט פון קאלמאר, האבען די יודען פארט זיך ענטשלאסען אוועקצושיקען עטליכע מענשען קיין פאריז, אונ פיער פאר-שטעהער פון די יודישע קהלות אין נאנסי אונ שטראסבורג זענען אהין ארויסגעפאהרען. גרינג אנגעקומען איז עס זיי אודאי ניט; עס האט גענוג גע-דויערט ביז זיי האבען געפונען א וועג גלייך צום קאניג. מען האט ארויס-געפאדערט אללע פאפירען פון קאלמאר, אונ מען האט דעם גאנצען פראצעס איבערגעגעבען דעם פארלאמענט פון מעץ. דעם ערשטען סימן האבען די עלזאסער יודען געהאט אז די סכנה איז שוין ניט אזוי גרויס, ווען מען האט פלוצלונג אין א פריה מארגען צוגענומען דעם עשאפאט, וואס איז נאך אלץ געשטאנען ביז אהער אין מיטען שטאדט אונ געווארט אויף יודישע קרבנות. אין מעץ האט מען די זאך בעטראכט מיט ישוב הדעת. מען האט אראבגעשיקט

א גאנצע קאמיסיע מען זאל אויפ'ן ארט אויספרעגען אללע עדות, אונ עס
האט זיך מן הסתם אקוראט ארויסגעוויזען אז קיין איינציגער פון די יודען איז
ניט שולדיג אין דער גנבה. ניין חדשים זענען אוועקגעגאנגען ביז מען האט
אין מעץ ארויסגעגעבען א משפט, אז די דריי יודען, וואס מען האט נאך גע-
האלטען אין געפאנגניש, זאלען באלד בעפרייהט ווערען, אז דער טויט פונ'ם
אומשולדיגען ר' הירץ לוי מוז בעטראכט ווערען ווי ארציחה, אז זיין טויטען
קערפער דארף מען אבגעבען זיין משפחה, כדי מען זאל איהם ברענגען צו קבר
ישראל, אונ אז זיינע קינדער האבען דאס רעכט צו מאנען היזק ביי די
שופטים וואס האבען איהם אומזיסט פערמשפט צום טויט. פונקט אים שמחת
תורה איז אנגעקומען די טהייערע בשורה פון דעם נייעם משפט, אונ דער
טאג איז פאר די יודען געוועהן א דאפעלטער יום טוב. אסרו חג האט מען
באלד אראבגענומען די ראד פון דער תליה, אונ מען האט דעם גוף פון ר'
הירץ לוי מקבר געוועהן מיט גרויס כבוד. די מלוכה פון איהר זייט האט די
שופטים פון קאלמאר אבגעזאגט פון זייערע שטעלען, אונ דעמאלט איז געווארען
שטיל, ווייל דאס פאלק האט אקוק געטהון אז מען שפיעלט זיך ניט מיט זיי,
אונ זיי האבען פערשטאנען, אז ווי באלד זיי וועלען נאך מאכען אזעלכע
בלבולים וועט עס זיי טהייער קאסטען.

די בלבולים האבען טאקי אויפגעהערט, נאר די שנאה צו די יודען האט
זיך נאך א צייט שטארק געהאלטען אין פראנקרייך, ווייל זיי האבען אייגענטליך
דארט ניט געטארט וואהנען אונ, אויסער עלזאס אונ לאטרינגען, זענען
זיי אין עטליכע פראנצאזישע שטאדט געזעסען ווי איינגעבעטענע אונ האבען
זיך בעדארפט שרעקען פאר'ן מינדסטען ווינטעלע. עס איז קיין וואונדער ניט
וואס דער בעריהמטער פראנצאזישער שרייבער פראנסוא מאריע דע-
וואלטער, וואס ווי גרויס זיין חכמה איז געוועהן אזוי נידריג אונ פערדאר-
בען זענען געוועהן זיינע מדות, האט זיין גאנצע גאל אויסגעגאסען אויף די
יודען, ווייל ער איז געגאנגען מיט דעם כלל, אז א געשלאגענעם מאג מען צום
איבריגען דערשלאגען. וואלטער'ן איז שטענדיג בעשערט געוועהן האבען צו
טהון מיט יודען: נאך אז ער האט געוואהנט אין לאנדאן האט איהם א יודישע
קאנטאר דע-מעדינא אנגעזעצט א סך געלד; דערנאך, אז ער האט זיך
אויפגעהאלטען אין בערלין אונ פאדסדאם, אונ איז געווארען א בן בית ביים
קאניג פרידריך דעם צווייטען, האט ער עפיס געפיהרט ניט קיין ריינע
געשעפטען מיט א יובעליר הירש אונ א קאפיטאליסט אפרים פייטעל.

ער האט זיי געוואלט אפנארען, און האט זיי אונטערגערוקט פאלשע דימאנטען און פאלשע חתימות, זיי האבען זיך אבער ניט געלאזט; עס איז געווארען א פראצעס, די זאך איז אנגעקומען צום קעניג, און וואלטער האט געהאט בזיונות. אט די דאזיגע מפלה האט ער ניט געקאנט מוחל זיין די יודען, און האט שפעטער זיין גאנץ ביטער הארץ אויסגעלאזט צום גאנצען יודישען פאלק. דערצו האט וואלטער זעהר ווייניג געהאלטען פון רעליגיאן איבערהויפט און אזוי ווי מיט'ן קריסטענטהום האט ער מורא געהאט צו זאטשעפען האט ער זיך נוהג געווען ווי די באזע שוויגער, וואס זאגט דער טאכטער און מיינט די שנור. וואס ער האט געהאט אין דער לונג אויף אללע אמונות איז ביי איהם ארויס אויף דער צונג נאר געגען יודען און יודישקייט אליין. און ער האט געשריגען אז אללע אומגליקען נעהמען זיך נאר פון זיי.

פאר וואס וואלטער קלינגט אזוי אויף אללע גלאקער, און האלט יודען אין מויל מעהר ווי אנדערע – איז דוקא קיין סוד ניט געוועהן, די וועלט האט איהם גענוג געקענט, און מען האט געוואוסט אז ער נעהמט זיך ניט אן קיינעמס קריוודע, נאר ער וויל זיך פשוט אברעכנען מיט אייגענע שונאים, און צו ליעב זיין נקמה מאכט ביי איהם נאר ניט אויס וואס ער פאלט אן אויף א גאנץ פאלק. עס האט זיך אבער קיינעם ניט געגלוסט ארויסצושפרינגען געגען איהם, ווייל זיין פעדער איז געוועהן צו שארף, און ער האט געקאנט זיינע געגנער פערשיטען מיט פייער. פון דעסטוועגען האט זיך אפגעזוכט אין בארדא א געבילדעטער יוד ר' יצחק פינטא, וואס איז ארויסגעקומען פון מאראנען; איהם האט א שטארקען ברען געטהון וואלטער'ס שקרים האבען איהם אונטערגעצונדען, און ער האט ניט געקאנט איינרוהען ביז ער האט איהם ניט געאנטפערט און דערוויזען אז ער איז נאר א אומזיסטער שונא. זיין תשובה וואלט געוועהן אנגעמאכט גאר א שטארקען רושם, נאר צום אומגליק, איז ר' יצחק פינטא געוועהן פון די שפאנישע יודען, און די ספרדים האבען שטאנדיג אראבגעקוקט מיט גאוה אויף די אשכנזים, גלייך ווי זיי וואלטען ניט געטראגען דאס אייגענע פאקעל צרות ווי זייערע איבריגע ברידער. די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר גרויסע מיוחסים און האבען אפט זיך בעריהמט, אז זיי קומען ארויס גלייך פונ'ם שבט יהודה, דערביי איז זייער צאהל געוועהן ניט גרויס, זיי האבען זיך אומעדום געקאנט אריינגנארען און אפילו אין פראנקרייך, וואו עס האט ניט געטארט זיין קיין זכר פון א יודען, האבען זייערע געצאהלטע נגידים געשפיעלט א גרויסע ראללע, און דאס בעריהמטע

האנדעלס-הויז גראדיס האט בעלעבט דעם מסחר אונ פלעגט מיט אייגענע שיפען אריינברענגען סחורה פון גאנץ ווייט. אז עס האבען זיך אנגעהויבען לאזען קיין באָרדאָ דייטשע אונ פולישע יודען, האבען די ספרדים מורא גע-האט פאר זיך, מען זאל זיך ניט ארומקוקען, אונ צו ליעב די גאסט זאל מען זיי אויך ניט הייסען ארויס, אונ דערפאר האבען זיי אללע געארבייט ביי דער מלוכה, מען זאל ארויסגעבען א בעזונדער געזעץ געגען די אשכנזים, אונ מען זאל זיי הייסען אין דריי טאג ארויס פאהרען פונ'ם לאנד. מילא ביי דער מלוכה איז זיי געראטהען דאס צו פועל'ן, חאטש עס איז זיי אנגעקומען מיט גרויס מיה, אונ זייער שתדלן אין פאריז ראדריג פעריירא, וואס איז צוזאמען מיט זיין מוטטער אנטלאפען פון דער שפאנישער אינקוויזיציאן אונ האט זיך בעריהמט געמאכט מיט איין ערפינדונג פון צייכענס וואס טויב-שטומע זאלען זיך קאנען פערשטעהען איינע די אנדערע, האט געמוזט בענוצען זכות אבות ביז מען האט זיך געחאפט טרייבען די אשכנזים. די קריסטען האבען אבער ניט געקאנט פערשטעהען וואס דא טהוט זיך; געוואוסט האבען זיי גאנץ גוט, אז יודען איז פערוועהרט זיך צו בעזעצען אין פראנקרייך אונ אז לויט דעם געזעץ דארפען די ספרדים אויך זיך דארט ניט געפינען; האבען זיי פשוט ניט פערשטאנען פון וואנען עס האט זיך פלוצלונג גענומען, אז א טהייל זאלען כשר, אונ די איבריגע זאלען טרף. די ספרדים האבען געפיהלט, אז מען מוז די קריסטען אנטפערן א תירוץ אויף דער שאלה, האט זיך ר' יצחק פינטא בע-נוצט מיט דער געלעגענהייט וואס ער האט אנגעהויבען א מלחמה מיט וואלטער'ן אונ האט אין די תשובה אריינגעלאזט א שטארקען גיפט געגען די אשכנזים, ער האט געדרונגען, אז זיי זענען טאקי שאדליכע מענשען, אז זיי ווילען זיך ניט בעשעפטיגען מיט קיין ארבייט אונ אז זיי זענען כמעט אללע בעטלערס אונ שנארערס, האטש ער האט ניט פערלייגענט, אז שולדיג אין דעם זענען זיי אויך ניט אונ, אז נאר די שרעקליכע רדיפות אונ צרות האבען זיי געבראכט דערצו. זיין תשובה האט אזוי אויסגעזעהען, אז ער איז מודה אויף א סך חסרונות, וועלכע וואלטער ווייזט אן, נאר דערביי האט ער געגעבען אנצו-הערען, אז אזעלכע חסרונות געפינט מען נאר ביי די דייטשע אונ פולישע יודען, אונ דערפאר פערדריסט איהם וואס וואלטער האט די כפרדים אויך ארונטערגענומען אונטער איין טלית. פאר וואלטער'ן איז אזא תשובה געוועהן ווי געוואונשען; ער האט באלד צו ליעב געטהון פינטאן אונ האט איהם גע-ענטפערט, אז ער האט טאקי א טעות געהאט וואס ער האט די ספרדים ניט

ארויסגענומען פונ'ם כלל, אונ דערפאר איז ער נאך **מיט מעהר** [illegible]
פאלען אויף די איבריגע יודען. די אשכנזים האבען **אבער אויך** ניט [illegible]
אונ עס האט זיך אנגעהויבען א קריעג געגען איין **שונא פון צוויי צדדים, וואס**
האט'ש זיי שלאגען זיך צווישען זיך פיהלען זיי פון דעסטוועגען, אז זיי מוזען
זיך ווערען צוזאמען אונ אז די פיילען פונ'ם פיינד פאלען אויף זייערע אללע
קאפ גלייך. די צייטונגען האבען געהאלטען דווקא פאר יודען, נאר דער רעש,
וואס מען האט אנגעמאכט, האט געעפענט די אויגען פון די קריסטען, אונ
זיי האבען זיך דערווייל בעטראכט, אז פאר זיי וואלט גלייכער געוועהן, אז
אין לאנד זאלען זיך ניט געפינען ניט קיין ספרדים אונ ניט קיין אשכנזים אונ,
אז דער גאנצער מסחר זאל בעסער איינשטעהען ביי זיי אין די הענד. אודאי
האבען די קריסטען אנגעהויבען אויסווייזען, אז מען דארף די ספרדים אויך
ארויסטרייבען, ווייל ווען מען האט זיי אריינגעלאזט קיין באָרדא האט מען זיי
גערעכענט פאר ניי-קריסטען, אונ אצונד, אז עס לאזט זיך אויס, אז זיי זענען
גאר יודען דארף מען זיי טהון זייער רעכט אונ ארויסווארפען גלייך מיט אנ-
דערע. דעמאלט האט ראדריג פערייראַ געמוזט אנשרייבען א גאנץ בוך
אונ אויסווייזען ווי האללאנד אונ ענגלאנד זענען גליקליך געווארען דורך די
יודען, אונ וואס פאר א צרה פראנקרייך קאן זיך אנארבייטען ווען זי וועט
פערלירען אזעלכע פעהיגע סוחרים ווי די ספרדים, אונ עס האט גענוג אבּי-
געקאסט געלד אונ בלוט ביז מען האט די זאך פערריבען, אונ די יודען זענען
ווייטער געבליבען אין פראנקרייך.

אין דער אייגענער צייט האט זיך אויך אין ענגלאנד אנגעהויבען א קאבעניש
מיט די יודען, וואס מען האט געוואלט פערבעסערן זייער צושטאנד, אונ
מאכען אז זיי זאלען זיך קאנען רעכנען פאר אמת'ע קינדער פונ'ם לאנד.
שוין גאנצע הונדערט יאהר זענען אייגענטליך אוועקגעגאנגען זייט די יודען
האבען זיך נאך א מאל בעזעצט אין ענגלאנד, אונ האבען אין די גרויסע האנדעלס-
שטאדט, בעזאנדערס אין לאנדאן, געהאט ארענטליכע קהלות; דאס געזעץ
האט אבער אויף זיי געקוקט ווי אויף פרעמדע, זיי האבען נאך אלץ געהייסען
נאך די לאנדער, פון וואנען זייערע עלטערן זענען אראבגעקומען, מען האט
זיי גערופען, שפאניער, פארטוגעזען, האללאנדער אדער דייטשען אונ זיי האבען
געמוזט צאהלען א בעזונדער מס גלייך מיט די דאזיגע מענשען, וועלכע געפינען
זיך אין ענגלאנד נאר לפי שעה, אונ גלייך ווי זיי זענען דארט ניט געבארען
געווארען. נאר עטליכע געצאהלטע גבירים איז געראטהען וואס די מלוכה האט

זיי געגעבען די רעכטע פון אללע היימישע איינוואהנער. דערפאר איז זעהר שלעכט געוועהן דער צושטאנד פון די איבריגע וואס האבען אזעלכע רעכטע ניט געהאט אונ וואס די מלוכה האט גאר ניט געוואלט וויסען פון זייער אמונה. ניט איין מאל פלעגט מען זיי בעשטראפען פאר דעם וואס זיי קומען ניט אין קירכע, ווייל מען האט זיי נאך געהאלטען פאר האלבע קריסטען. נאך ערגער איז געוועהן די עטליכע יודען, וואס זענען אהין געקומען פון דייטשלאנד אונ פולין: זיי האבען געהייסען אשכנזים, אונ אפילו די ספרדים, וועלכע האבען זיך אויך גערעכענט פאר איינגעבעטענע, פלעגען אויף זיי קוקען קרום אונ זיי האבען געהאט צרות פון צוויי זייטען, אי פון איינענע, אי פון פרעמדע. ביסלעכווייז האט זיי אפילו די מלוכה אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען, זי האט זיי שוין בעטראכט ווי יודען, אונ די ריכטער האבען אזוי פיעל כבוד געלעגט אויף זייער אמונה אז זיי פלעגען קיין יודישע עדות ניט ארויסרופען אים שבת. דערווייל האט זיך די מאכט פון ענגלאנד פערשפרייט אויף פערשיעדענע ערטער, וואו עס האבען זיך געפונען יודען פון פריהר. די דאזיגע יודען זענען, מן הסתם, געבליבען ביי זייערע רעכטע, אונ דאס האט איינגעגעבען א חשק אויך די ענגלישע יודען זיי זאלען בעטען די מלוכה מען זאל זיי אויך שענקען די איינענע רעכטע אונ זיי זאלען ניט שטעהען נידריגער פון זייערע ברידער אין אנדערע ערטער. וואס געפינען זיך אויך אונטער ענגלאנד'ס שוץ. זיי האבען געהאט גוטע פריינד, וואס האבען זיי צוגעהאלפען, דער מיניסטער פעלהאם איז אויך געוועהן א אוהב ישראל אונ האט פארגעשטעלט דער מלוכה, אז די יודען זענען זעהר פעהיגע אונ נוצליכע מענשען, אונ האטש די שונאים האבען אנגעמאכט א געוואלד אז די יודען וועלען אויסזייגען דאס גאנצע עשירות פון דער מדינה אונ די קריסטען וועלען ווערען ביי זיי קנעכט, האט דער קאניג געארג דער צווייטע אונטערגעשריבען, אים יאהר 1753, א געזעץ וועגען יודען אונ האט זיי געשטעלט גלייך מיט אללע. דאס געזעץ האט אבער מעהר ניט געדויערט ווי א יאהר, ווייל צווישען דאס פאלק איז געווארען אזא שרעקליכער רעש, אז די מלוכה האט פשוט מורא געהאט עס זאל דערפון ניט ארויס א מרידה. עס האט זיך ארויסגעוויזען אזא שרעקליכע שנאה געגען די יודען, וואס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען דארויף. ווער עס האט געוואלט רעדען עפיס א גוט ווארט פאר זיי איז מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, אללע צייטונגען זענען פול געווארען מיט שרעקליכע מעשות

װֶעגֶען יוּדֶען אוּנ אֵיין לִיגֶען אִיז גֶעװֶעהן גְרֶאסֶער פוּנ׳ם אַנְדֶערְן; אִין בְּרִיסְטָאל הָאט מֶען פֶערְבְּרֶענְט אֶפֶענְטְלִיךְ דָאס בִּילְד פוּנ׳ם גַייסְטְלִיכֶען טוּרְקְער, װָאס הָאט זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ הָאט נִיט גֶעװָאלְט מַסְכִּים זַיין צוּ דֶער דֵעָה פוּן דִי דָאזִיגֶע פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען, װֶעלְכֶע הָאבֶען גֶעדְרוּנְגֶען אַז מֶען טָאר גָאר דִי יוּדֶען קֵיין רֶעכְטֶע נִיט גֶעבֶּען דֶערְפַאר װָאס, װֶעדְלִיג אִין דֶער תּוֹרָה שְׁטֶעהט, מוּזֶען זֵיי בְּלַייבֶּען צוּזָאעט אוּנ צוּשְׁפְּרֵייט צְװִישֶׁען דִי פֶאלְקֶער בִּיז גָאטט װֶעט זֵיי נִיט צוּנוֹיפְזַאמְלֶען אוֹיף זֵייעֶר אֵייגֶענֶער עֶרְד. אַוַדַאי אִיז דִי מְלוּכָה גֶע־צְװאוּנְגֶען גֶעװֶעהן מְבַטֵּל צוּ זַיין דָאס גֶעזֶעץ. נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי גוּט אוֹיפְגֶעפִיהְרְט אוּנ בֶּעװִיזֶען זֵייעֶר נוּצְלִיכְקַייט, אַז אֲפִילוּ זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט שְׁװַייגֶען, אוּנ בִּיסְלֶעכְװַייז הָאט זֵיי דָאס לֶעבֶּען אַלֵיין גֶעגֶעבֶּען אַלֶע רֶעכְטֶע, חָאטְשׁ אוֹיף פַּאפִּיר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ אַ הִיבְּשֶׁע צַייט אַלְץ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע.

נָאר וִיעֶן אִין גַאנְץ אֵייראָפַּא הָאט זִיךְ עֶפִּיס גֶעטְהוּן אוּנ גֶערוּדֶעװֶעט מִיט דִי יוּדֶען, אִיז זֵייעֶר אִינְװֶענִיג לֶעבֶּען אִין פוֹלִין אוּנ דַייטְשְׁלַאנְד — דַוְקָא אִין דִי לֶאנְדֶער װאוּ זֵייעֶר צָאהל אִיז גֶעװֶעהן גְרֶאסֶער וִוי אוּמֶעדוּם — גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי וִוי פֶערְפְרוֹירֶען, בֶּעדֶעקְט מִיט אַ שְׁרֶעקְלִיךְ פִינְסְטֶערְנִישׁ אוּנ פֶערְקָאװֶעט כִּמְעַט בִּיז צוּם גְרוּנְד מִיט אַייז, כְּדֵי דָאס וַואסֶער זָאל זֵיי אִין עֶרְגִיץ נִיט פֶערְטְרָאגֶען אוּנ דִי הַחֲלוֹמוֹת זָאלֶען נִיט הָאבֶּען קֵיין שׁוּם שַׁיְיכוּת צוּם גְרוֹיסֶען בְּרֵייטֶען לֶעבֶּענְס־יַם, װאוּהִין עֶס גִיסֶען זִיךְ אַרַיין אַזוֹי פִיעל טַייכֶען... דָאס אָרֶעמֶע פָאלְק, װָאס הָאט נֶעבִּיךְ גֶעהָארֶעװֶעט מִיט׳ן בִּיטֶערְן שְׁװֵייס אוֹיפ׳ן שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט אַז עֶס הָאט אִיבֶּערְגֶעשְׁטוּפְּט דִי זִינְדִיגֶע װֶעלְט אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּגֶעבֶּען מִיט הוֹיכֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נָאר אִין זִין גֶעהַאט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם שֻׁלְחָן עָרוּךְ מִיט נַייעֶ חוּמְרוֹת, אוּנ דֶער מַעֲמָד פוּן זֵייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּלִינְדֶע בְּרִידֶער אִיז זֵיי גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְ־גֶען. דָאס אִיז אָבֶּער גֶעװֶעהן דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ, װָאס װֶעְרד שְׁטַארְקֶער דַוְקָא עֶהְדֶער עֶס הֵייבְּט אָן טָאג צוּ װֶערְן: בַּאלְד הָאט זִיךְ גֶעװִיזֶען אַ שְׁװַאכֶע שַׁיין אוּנ בִּיסְלֶעכְװַייז הָאט אַלֶע מָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר לִיכְטִיגֶער װֶערֶען. צְװֵיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען, אֵיינֶער אִין פּוֹלִין אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד. דָאס זֶענֶען גֶעװֶעהן, ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אוּנ ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָאהן. אֵיינֶער הָאט אוֹיפְגֶעריסֶען דָאס פֶענְסְטֶער פוּנ׳ם אַיינְגֶעהֵייקֶערְטֶען יוּדִישֶׁען שְׁטִיבֶּעל, עֶס זָאל אַ בִּיסֶעל אַרוֹיס דִי אוּנְרֵיינֶע פֶער־דוּמְפֶּענֶע לוּפְט, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט אוֹיסְגֶעדְרֶעהט דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן צוּ

*דער מזרח־זייט אונ האט די פערשלאפענע אנגעוויזען דעם גלאנץ פונ'ם מארגענשטערן; איינער האט זיך ניט אזוי פיעל מתכוון געוועהן, דער אנדערער האט צו פיעל געמיינט, נאר ביידע האבען אנגעמאכט א שטארקע בעוועגונג, אונ מיט רעכט קאן מען זאגען אז פון זיי הויבט זיך אן פאר יודען א נייע צייט.

די נייע צייט.

ערסטעס קאפיטעל.

ר׳ ישראל בעל שם טוב אונ זיין דרך.

(1698—1760 נאך קריסטוס געבורט).

אז מען קוקט זיך צו **צו** דער ביטערער לאגע פון די פוילישע יודען פון חמעלניצקעס צייט ביז איינינע דורות שפעטער, וואו זייער פריידליך לעבען פון א מאל איז פערשטערט געווארען, די טייכען פון יודיש פערגאסען בלוט זענען נאך ניט אויסגעטריקענט געוועהן, וואו פרנסה האט געפעהלט, אונ אויסער שרעק אונ דאגות האט דער יוד נישט געהאט, איז גאר קיין חדוש ניט, וואס אזעלכע שווינדלער ווי א שבתי צבי אונ א יעקב פראנק האבען זיך געקאנט אויסגעבען פאר משיח'ן אונ איינרעדען דעם עולם, אז גאט האט זיי געשיקט אויסצולייזען זיין ארעם ליידענד פאלק פון זיינע פיין אונ צרות. דער מענש וואס גלויבט מיט'ן גאנצען הארצען אין בורא עולם, אין זיין יושר אונ רחמים אונ וואס פיהלט אין זיינע אייגענע מעשים אונ מדות קיין אונרעכט ניט, ער זאלל קאנען אננעהמען פאר פערדינט די שטראף וואס קומט אויף איהם, גלויבט, אז גאט שיקט די פיין אויף איהם ניט אלס שטראף אלליין אבער אויך אלס נסיון, איהם צו פרובען ווי שטארק זיין אמונה אונ בטחון איז; אונ אז ער שטעהט אויס דעם נסיון אונ טרעט פון זיין גאטט ניט אב, האפפט ער, וועט גאטט באלד זיך מרחם זיין אונ וועט איהם די ישועה צושיקען, ער זאלל אללע זיינע איבערליטענע פיין אונ ליידען דערצאהלען אין פריידען. אזוי איז אויך א גאנץ פאלק. די איבערליטענע צרות זענען דענמאלט אזוי פיעל אונ אזוי גרויס געוועהן, אז דער יוד האט

זיי ניט געקאנט אננעהמען אלס שטראף פאר זייגע זינד אליין, דאריבער האט ער אין זיי געזעהן אויך דעם לעצטען נסיון אונ געגלויבט, אז דאס זענען די „חבלי משיח", דאס שטאק פינסטערנים וואס עס ווערט עהדער דער העללער טאג דארף אויפשיינען. די חבלי משיח האבען זיי שוין געזעהן, וואו איז דען דער משיח אליין? האט געוויס יעדער ביי זיך געפרעגט. די שאלה צו פער־אנטפערן האבען זיך גענומען שווינדלער, אונ עס איז קיין חדוש ניט וואס מען האט זיי געגלויבט. דער עולם האט מיט אונגעדולד משיח'ן דערווארט, מיט די אויגען איהם געזוכט, איהם געוואלט געפינען, געוואלט זוכה זיין איהם צו זעהן, אונ אז עס האט זיך געפונען א מענש וואס האט אויסגעשריען אליין, אדער ער האט אנגעשטעלט שרייער, וואס האבען געשריען: אט איז ער! האט מען געגלויבט אונ מען האט משיח'ן געזעהן. אונ וויפיעל האט דער שווינדעל יודען אבגעקאסט! וויפיעל צרות אונ פיין איז מען אויסגעשטאנען אונ וויפיעל ברידער האט מען דורך דעם פערלארען!... נאר א דאנק גאטט, מען איז די קרענק אויסגעשטאנען, דער שווינדעל איז ארוים אונ ניט די שבתי צביניקעס ניט די פראנקיסטען, וואס זענען פון טאג צו טאג וועניגער אונ שפל'ר געווארן, האבען מעהר ניט געקאנט קיינעם פערפיהרען. צו אזא צייט, דאכט זיך, האבען די רבנים, אלס פארשטעהער אונ לעהרער פון זייער אמונה אונ געפייניגט פאלק, געברויכט זיך צוזוקוקען צו דעם מאראלישען לעבען פון זייערע נידריגערע ברידער, אונ איינזעהן, אז דער מכשל פון פאלשע משיחים וואס האט פונ'ם המון אזוי פיעל פערפיהרט, האט געקאנט געשעהן נאר־דאנק, ווען דער המון האט ניט געקאנט זיין צופריעדען מיט דער הנהגה אין אמונה וואס זיי, די רבנים, האבען זיך מיט איהם נוהג געוועהן, אונ זיי האבען געברויכט אנהייבען מקרב צו זיין דעם פראסטען עולם, מיט טראסט אונ גוטע האפנונג איהם כח געבען צו קאנען אריבער טראגען די שלעכטע צייטען, ביז גאטט וועט צושיקען די אמת'ע ישועה וואס מיר אללע האפען, אזוי ווי עס האבען שטאנדיג געטהון אונזערע חכמים אונ גרויסע לייט ביי יעדער גזרה רעה, ביי יעדען אונגליק פון זייערע ברידער; איז אבער דא ניט אזוי געוועהן: די רבנים פון יענער צייט זענען טיף פערזונקען געוועהן אין זייער פלפול אין תלמוד אונ זייגע מפרשים, פון קיין אנדער וויסענשאפט, אויסער תלמודישע אונ קבלה, ניט געוואוסט אונ ניט געוואלט וויסען, בעטראכט דעם גאנצען תכלית פון יודישען לעבען נאר אין קאנען זיין קלאר, לכל הפחות, גאנץ ש"ס. אונ האבען פערלאנגט, אז אללע יודען פון אללע קלאסען זאללען זיין לומדים אזוי ווי זיי אליין. די רבנים

האבען ניט פערשטאנען אז א גאנץ פאלק קאן ניט בעשטעהען פון לומדים אונ רבנים אלליין, ניט דערמאנט אז זעלבסט ווען יודען זענען אין זייער אייגען לאנד געזעסען, יעדער אין זיין אייגענעם ווייגגארטען, צווישען אייגענע ברידער זענען אויך געוועהן, אי לומדים אי עמי הארץ, בפרט ווען יודען זענען אזוי פערוואגעלט, אזוי געיאגט אונ געפלאגט, וואו ער איז קיינמאל ניט נאר מיט זיין פרנסה ניט זיכער, אבער אויך פאר זיין איינגעבעטען ביטער היים ברויך ער ציטערן מען זאלל איהם ניט ארויס טרייבען, אונ וואו זעלבסט זיין לעבען הענגט אויף א האר, — ווי די לאגע פון די פוילישע יודען איז דאמאלט געוועהן, — ווי קאנן מען פערלאנגען פון אזא פאלק, אז אללע זאלען לערנען תורה טאג אונ נאכט, אדער פאר שפל האלטען דעם המון פונ׳ם פאלק וואס קאן עס ניט אזוי זיין ווי די רבנים ווילען? זיי, די לומדים אונ די רבנים האבען עס ניט פערשטאנען אונ האבען דאריבער אויף דעם עם הארץ געקוקט וויא אויפ׳ן גראסטען שפל, וואס איז גאר ניט כדאי וועגען איהם צו רעדען. זיי האבען געשריבען ספרים פאר נאך אזעלכע לומדים ווי זיי, געזאגט דרשות אונ פלפולים אין די בתי מדרש אונ שולען, וואס זענען צום לעבען אונ לעבענספראגען ניט נוגע, אונ עס איז גאר זייער דאגה ניט געוועהן, וואס עס זענען דא אמענגע יודען וואס פערשטעהען ניט אונ קאנן ניט פערשטעהן ניט זייערע ספרים אונ ניט זייערע דרשות. נאר א למדן, נאר א מופלג איז אלייט, איין עם הארץ איז גלייך ווי גאר נישט, נאר זיי די לומדים זענען געווארען דער גאנצער יחוס פונ׳ם פאלק, די גאנצע דעה אין אללע ענינים, דער קאפ פון דער אומה, אבער וועה צו דעם גוף וואו דער קאפ מיינט, אז אללע אנדערע אברים זענען גאר איבריג אונ ער וויל אויף זיי ניט קוקען אונ פאר זיי ניט זארגען, זיי זאללען אויך געזונד זיין, אונ זאללען אויך האבען דאס וואס זיי פעהלט...

אזוי האבען זיי פערוואהרלאזט דעם המון עם, אין אללע ענינים איהם נידריג געשטעלט, צו קיין זאך איהם ניט צוגעלאזט, זעלבסט זיך אנטהון אפיינערן בגד האט ער ניט געטארט. אומעדום איז ער געוועהן א שפל, א נחות דרגא, אונ האט ניט נאר אין לעבען קיין העכערס ניט געקאנט דערגרייכען אבער זעלבסט אויף נאכ׳ן טוידט האט ער פיעל ניט געקאנט האפען. עס איז גענוג אריינצוקוקען אין די פיעל מוסר־אונ קבלה־ספרים וואס זענען געשריבען ביז יענער צייט, אום איינצוזעהן ווי שווער זייערע מחברים האבען געמאכט פאר׳ן המון, דעם וועג וואס פיהרט דעם מאמין צו עולם הבא. וויפיעל דינים, נדרים אונ גזרות האבען זיי אין דעם וועג אנגעשטעלט פאר דעם צוברעכענעם

געפלאגטען יודען, וואס זיין קאפ איז איהם פערשלאגען מיט שווערע דאגות, דער רוקען איינגעבויגען פון דעם שווערן יאך פון זיין ביטערער פרנסה, דאס הארץ, פול מיט וואונדען פון אלץ וואס ער קאנן נאר געדענקען פון זיין היסטאריע, ער זאלל ניט קאננען צוקומען צו זיין לעצטער טרייסט, צו עולם הבא האטש נאכ'ן טוידט! אונ עס איז קיין וואונדער ניט, וואס דער המון עם האט זיך אנגעהייבען דערווייטערן פון די לומדים אונ לעבען פאר זיך אין זיין פינסטערן וועלטעל נאך זיין אייגענעם שכל. אונ ביסלעכוועיז האט מען אין דעם וועלטעל אנגעהייבען הערן א נייעם מוסר, מיט א נייע תורה, אז ניט דווקא דורך א סך גמרא לערנען קאנן מען זיין א ערהליכער יוד אבער אויך דורך מעשים טובים, אונ ניט נאר די מעשים טובים, אבער די גוטע כוונה, וואס מען האט דערביי, איז דער עיקר, אונ מען מאג גאר קיין למדן ניט זיין נאר אז מען גלויבט מיט'ן גאנצען הארצען אין בורא עולם אונ מען היט אב זיין געבאט האטש וויפיעל איינער איז ביכולת, האט מען שוין עולם הבא גלייך מיט די וואס זיצען טאג אונ נאכט איבער דער גמרא. ביסלעכוועיז האבען דיזע ווערטער אנגעהייבען נאכצורעדען פיעל פון די ביז אהער פערשטויסענע קלאסען אין יעדער יודישער קהלה, אונ מען האט דעם נייעם גאנג אין אמונה אנגעמען געגעבען חסידות. דאס הייסט: אמת'ע פרומקייט. צו קיין בעזונדער סעקטע איז דאס אבער נאך ניט געקומען, ווייל די כללים זענען נאך ניט אויסגעארבייט געוועהן, אונ דער עולם האט עס נאר נאכגערעדט אלס פראטעסט געגען יענע וואס האבען זיך געגרייסט מיט זייער תורה אונ חריפות, עס האט נאך געפעהלט דער מענש וואס זאלל אין זיך דעם כח האבען צוזאמענצונעהמען אט די אללע פראטעסטירענדע קולות, זיי צו ארדנען אונ מאכען פון זיי כללים וויא דער עולם זאלל זיך נאך זיי פיהרען אין לעבען. עס האט געפעהלט דער מענש, וואס זאלל מיט א ריינער איבערצייגונג אונ אמת'ער ליבשאפט צו זיינע ארעמע פערוואהרלאזטע ברידער, אפען פאר דער גאנצער וועלט ערקלערן, אז דער המון עם אונ דער עם הארץ זענען אויך יודען בני אברהם יצחק ויעקב פונקט ווי די לומדים, אונ זיי האבען אויך א חלק ניט נאר אין עולם הבא, נאכ'ן טוידט, אבער אויך דא אויף דער ערד לעבעדיגערהייד האבען זיי א חלק אין זייערע שולען אונ בתי מדרשים אונ אין אלץ וואס געהאר צו דער אומה אזוי ווי לומדים אונ ווי אללע מיוחסים אונ זיי ברויכען גאר ניט צו זיין אזוי אראבגעפאללען ביי זיך ווי די רבנים האבען זיי ביז אהער אראבגעווארפען...

אזא מענש האט זיך טאקי באלד געפונען און דאס איז געוועהן ר׳ ישראל בעל שם טוב פון מעזיבוז, וואס איהם איז בעשערט געוועהן אט די אללע אונצופריעדענע פערזאמלען ארום זיך, זיי צו געבען כללים אין אמונה און לעבען, זיי ניט לאזען זיך אין גאנצען מרחיק זיין פון די רבנים און זיי ניט לאזען ווייט אראבקריכען פון יודישען וועג און פון דער תורה און איבער־הויפט, ניט לאזען זיי פערפיהרט ווערן, ווי עס זענען פערפיהרט געווארען אללע אנדערע יודישע סעקטען.

אין יענע יאהרען האט מען אין די פוילישע שטאדטלעך זעלטען פערשריבען ווען א קינד קומט אויף דער וועלט, דאריבער איז שווער צו בעשטימען אקוראט ווען ר׳ ישראל איז געבאהרן געווארן; נאר ווי פון יעדען גרויסען מענשען, וואס האט א גרויסע ראלע געשפיעלט אין ענייני אמונה פון זיין פאלק, ווערט דערצעהלט וואונדערליכע און איבערנאטירליכע מעשות, אזוי האט זיך אויסגעארבייט אגאנצע געשיכטע פולל מיט וואונדער־געשיכטען, וועלכע דער־צאהלען נסים ונפלאות ווי אזוי ר׳ ישראל בעל שם טוב איז אויף דער וועלט געקומען, ווי אזוי ער איז פון קליין גרויס געווארן, אלץ ניט בדרך הטבע ווי אבי וועד. לויט נאך דיזע געשיכטען איז ער געבאהרען אים יאהר 1698 אין אקליין שטאדטעל אקופ ביי דער גרעניץ צווישען פוילען און וואלאכיי.

מען דערצעהלט, אז דער פאטער ר׳ אליעזר איז געוועהן א יוד א למדן און איז שטאנדיג געזעסען און געלערנט, און די גאנצע ברויטגעבערין איז גע־וועהן די מוטטער, וואס פלעגט ציהען איהר פרנסה דערפון, וואס זי איז געוועהן א אקושערין. ניט איין מאל פלעגט זי זיך בעוואשען מיט טרערען פאר וואס גאטט גיט איהר ניט קיין אייגענע קינדער און האט אלץ געהאפט, אז דער אויבערשטער וועט אויף איהר פארט רחמנות האבען און איהר שיקען א קדיש אויף דער עלטער. פלוצלונג האט זיך אבער געמאכט א גרויס אומגליק און זי האט שוין כמעט אין גאנצען פערלארען איהר האפנונג: טאטארען פלעגען אפט אנפאלען אויפ׳ן שטאדטעל, אבראבעוועוען די איינוואהנער און א מאל טאקי אוועקפיהרען עטליכע פון זיי געפאנגען, כדי זיי זאלען זיי אין דער פרעמד פערקויפען פאר קנעכט, און גאר אומגערעכט האבען זיי אויפגעחאפט ר׳ אליעזר׳ן און האבען איהם אוועקגעשיקט ערגיץ ווייט. דארט האט ער זעהר עהרליך און געטריי געדיענט דעם בעל הבית, וואס האט איהם געקויפט און איז ביי איהם געווארען אזא חשוב, אז מען האט איהם ערלויבט אים שבת ניט צו ארבייטען. דער בעל הבית איז אבער געוועהן א גוטער ברודער מיי

ערשטען מיניסטער אונ האט איהם געוואלט שאנקען א טהייערע מתנה, האט ער ניט געפונען קיין בעסער געשאנק ווי אוועקצוגעבען איהם זיין געליעבטע קנעכט. ביים מיניסטער האט ר' אליעזר אויך נושא חן געוועהן אונ ער איז ביי איהם פריהר געווארען א לייב-מענש אונ דערנאך — זיין נאנטער יועץ. עס האט זיך אזוי געפיהרט, אז ר' אליעזר האט אמאל געגעבען א וויכטיגע עצה, וואס דערפון איז ארויסגעקומען דער מדינה א גרויסע טובה, אונ דער סולטאן אלליין האט איהם געוואלט זעהען. דא איז שוין זיין מזל גאר געהויכט געווארען, ווייל ער איז דעם סולטאן שטארק געפאלען אונ ער האט איהם חתונה געמאכט מיט א טאכטער פון א גרויסען שררה. ר' אליעזר האט לפנים געמוזט צו ליעב טהון, נאר ער האט זיך צו זיין פרוי ניט צוגערירט אונ האט איהר נאר מגלה סוד געוועהן אז ער איז א יוד אונ דאריבער טאר ער מיט איהר ניט וואהנען. די פרוי האט אויף איהם רחמנות געקריגען אונ האט איהם פון איהר פערמעגען געגעבען א סך געלד, כדי ער זאל אנטלויפען אונ זיך צושלאגען אהיים. ר' אליעזר האט טאקי אזוי געטהון, נאר אויפ'ן וועג זענען איהם גזלנים בעפאלען, מען האט ביי איהם אלדינג צוגענומען, אונ ער איז, נאך א לאנגער צייט, צוריקגעקומען א קבצן ווי ער איז געוועהן פריהר, אונ געבליבען אזוי כל ימיו. אודאי איז די שמחה פון זיין ווייב, וואס האט זיך שוין לאנג גערעכענט פאר איין עגונה, געוועהן זעהר גרויס, נאר נאך גרעסער איז געווארען איהר פרייד, אז גאטט האט איהר געשאנקט א קינד אונ זי האט מיט מזל געהאט א יונגעלע. דאס איז געוועהן ר' ישראל בעל שם טוב, נאר אויפציהען איהם איז זיי ביידע ניט בעשערט געוועהן. גיך איז ר' אליעזר געשטארבען אונ באלד נאך איהם איז אויך דאס ווייב נאכגעגאנגען אין קבר אריין אונ דער קליינער ישראל איז געבליבען א יתום. נאר איין ירושה האבען איהם די ארעמע עלטערן איבערגעלאזט, — דאס איז געוועהן א פעסטע האפנונג אז דער אייבערשטער וועט איהם ניט פערלאזען, האטש ער בלייבט איינער אלליין. פארן טויט, דערצאהלט די לעגענדע, האט איהם דער פאטער גענומען אויף די האנד אונ האט איהם געזאגט, אז ער זאל זיך ניט שרעקען פאר קיינעם אונ נאר האפען אויפ'ן אבי יתומים וואס וועט איהם געוויס ניט פערלאזען, אונ ניט איין מאל פלעגט דער בעל שם דערמאנען דעם פאטערס לעצטע דבורים אונ האט פערזיכערט, אז די דאזיגע רעד זענען ביי איהם געווארען דער פונדאמענט פון א ריינער אמונה אין בורא עולם. דאס שטאדטעל האט געדענקט וואס פאר א פרומער יוד ר' אליעזר איז געוועהן אונ מען האט

מְגַדֵל געוועהן דעם קליינעם יָתוֹם גְלַייך מִיט אַללע אַנדערע קינדער. אַז ער אִיז אַלְט געוואָרען פִינְף יָאהר הָאט מען אִיהם אַוועקגעגעבען אִין אַ חֶדֶר, וואו ער הָאט געליטען ווִי יעדעס שְׁוַואך קִינְד, וָואס הָאט נִיט וֶוער עס זָאלל זִיך פַאר אִיהם אָננעהמען. דערצוּ הָאט מען נָאך בֶּעמערקט אַז ער אִיז גָאר קַיין מַתְמִיד נִיט, אַז ער הָאט לִיעב אַוועקצוּקוּקען פוּנ'ם סֵפֶר אוּנ אִיז שְׁטֶאנדִיג פַארְטְרַאכְט; גַאנְץ אָפְט פְלֶעגְט ער גָאר פֶערְפַאלֶען ווערען אוֹיף גַאנְצֶע טֶאג אוּנ מען פְלֶעגְט אִיהם גֶעפִינֶען אִין וַואלְד שְׁטֶעהֶען פֶערְשְׁמַאכְט, אָהן עֶסֶען אוּנ אָהן טְרִינְקֶען אוּנ נִיט וִויסֶען וָואס מִיט אִיהם טְהוּט זִיך. דִי עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וָואס פְלֶעגֶען נָאך אַ מָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיפ'ן יָתוֹם אִיז נִמְאָס גֶעוָוארען זִיך מִיט אִיהם אַרוּמְפִיהרֶען, מען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז שְׁלָאגֶען הֶעלְפְט אִיהם נִיט הָאט מען אַרָאבּ גֶענוּמֶען פוּן אִיהם דִי הַשְׁגָחָה אִין גַאנְצֶען. עֶלְף יָאהר אִיז ער אַלְט געוועהן, וֶוען ער הָאט שׁוֹין בֶּעדַארְפְט אַרָאבּ אוֹיף זַיין אֵייגֶענֶער קֶאסְט, אוּנ ער אִיז געוואָרֶען אַ בֶּעהֶעלְפֶערִיל אִין אַ חֶדֶר. דָא הָאט זִיך שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זַיין עֶדֶעל הַארְץ, וַוייל ער הָאט זֶעהר אָבְּגֶעהִיט דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער, וָואס מען הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען, אוּנ וָואס זֶענֶען אֵייגֶענְטְלִיך נִיט געוועהן אַ סַךְ יוּנְגֶער פוּן אִיהם. שְׁפֶּעטֶער הָאט ער נִיט אֵיין מָאל אִיבֶּער גֶעחַזֶרְט, אַז דָאס זֶענֶען בַּיי אִיהם געוועהן דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע יָאהרֶען, וֶוען ער פְלֶעגְט זָאגֶען מִיט דִי קִינְדֶער „מוֹדֶה אֲנִי", אוּנ דַאוְונֶען מִיט זֵיי אִין שׁוּל אוֹיף אַ הוֹיךְ קוֹל...

אַז ער אִיז גֶעוָוארֶען בַּר מִצְוָה, הָאט ער בֶּעקוּמֶען אַ הֶעכֶערֶע שְׁטֶעלֶע, אוּנ מען הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ אוּנְטֶער-שַׁמָשׁ אִין שׁוּל. דָא אִיז אִיהם שׁוֹין בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל אַרְבַּייט הָאט ער גֶעהַאט זֶעהר וֶוענִיג, קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט נָאכְגֶעקוּקְט אוּנ ער הָאט גֶעהַאט גֶענוּג צַייט זִיך צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט אַלְץ, וָואס ער הָאט גֶעוָואלְט, אוּנ הָאט גַאנְץ רוּהִיג גֶעלֶעבְּט אִין דֶער צַייט, דֶערְצֶעהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע. הָאט ער גֶעשְׁמַאק גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה אוּנ הָאט גֶעהַאט גַאנְצֶע פֶּאק מִיט גֶעשְׁרִיבֶּענֶע סְפָרִים. ווִי אַרוּם דִי דָאזִיגֶע סְפָרִים זֶענֶען גֶעקוּמֶען צוּ אִיהם, הָאט מען שְׁפֶּעטֶער דֶערְצֶעהלְט אַ גַאנְצֶע מַעֲשֶׂה: עֶרְגִיץ אִין אַ וַוייטֶער מְדִינָה הָאט גֶעלֶעבְּט אַ גְרוֹיסֶער צַדִיק וָואס הָאט גֶעהַאט דִי זְכִיָה צוּ גֶעפִינֶען אִין אַ הֵייל אַ סַךְ כְּתָבִים. פַאר'ן טוֹיט הָאט ער אָנְגֶעזָאגְט זַיין זוּהן, אַז ער זָאל זִיך אַוועקְלָאזֶען קַיין פוֹלִין אוּנ דָארְט אִין אַ שְׁטֶעדְטֶעל אָקוּפּ זָאל ער אָבְּזוּכֶען אַ בָּחוּר'ל פוּן פִירְצֶעהן יָאהר, וָואס הֵייסְט מִיט'ן נָאמֶען „יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר", אוּנ אִיהם זָאל ער אָבְּגֶעבֶּען דִי

כְּתָבִים, וַוייל עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אִין חָלוֹם אַז נָאר עֶר דַארְף זַיי בֶּעקוּמֶען. דֶער זוּהן הָאט פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעפִילְט דִי צַוָואָה פוּן זַיין פָאטֶער אוּנ אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵיין אָקוֹפּ, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַתִּים, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי זַאךְ הָאט גֶעמוּזְט צוּגֶעהֶען בְּסוֹד אוּנ עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אַ בִּיסֶעלֶע גֶעדוֹיֶערְן בִּיז עֶר וֶועט גֶעפִינֶען דֶעם רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר ווִיל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין אָקוֹפּ אוּנ קוֹיפֶען דָארְט אַ שְׁטוּב. אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל, אַז עֶס קוּמְט פְּלוֹצְלוּנְג אַרָאבּ אַ רַייכֶער יָרֵשׁ, בֶּעפַאלֶען אִיהם בַּאלְד דִי שַׁדְכָנִים: קֵיין וָואךְ אִיז נָאךְ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען, הָאט מֶען דֶעם יוּנְגֶען מַאנְן טַאקִי דָא חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מִיט אַטָאכְטֶער פוּן דִי אָקוֹפֶּער גְבִירִים. נָאךְ דֶער חֲתוּנָה הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען אַרוּמְקוּקֶען אוּנ אִיז זֶעהר עֶרְשְׁטוֹינְט גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט אִין גַאנְץ שְׁטָאדְט נִיט גֶעפוּנֶען קֵיין אַנְדֶער-יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר" וִוי נָאר דָאס קְלֵיינֶע שַׁמָשׁ'ל. דֶער גְבִירִישֶׁער אֵיידֶעם הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אִיבֶּערְצַייגֶען צוּ הָאט עֶר קֵיין טָעוּת נִיט אוּנ אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל: עֶר הָאט גֶעבֶּעטֶען דֶעם שְׁוֶוער עֶר זָאל אִיהם לָאזֶען לֶערְנֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל נֶעבֶּען דֶער שׁוּל אוּנ זָאל דִינְגֶען דֶעם קְלֵיינֶעם שַׁמָשׁ עֶר זָאל אִיהם בֶּעדִינֶען. עֶר הָאט בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט וִוי דֶער יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר פֶערְבְּרֶענְגְט גַאנְצֶע נֶאכְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט טַאקִי עֶפִּיס אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער כֹּחַ, אוּנ נָאר פַאר דֶער וֶועלְט פֶערְשְׁטֶעלְט עֶר זִיךְ אוּנ מַאכְט זִיךְ אַז עֶר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט אַ עַם הָאָרֶץ, אוּנ עֶר הָאט אִיהם דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם סוֹד אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַלֶע כְּתָבִים. דֶער יוּנְגֶער מַאנְן הָאט אָבֶּער אוֹיךְ גֶעוָואלְט לֶערְנֶען קַבָּלָה אוּנ ר' יִשְׂרָאֵל הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן. פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זַיי זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר חֲבֵרִים, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין שׁוּל הָאט מֶען זַיי גֶעקֶאנְט שְׁטֶערֶען, הָאט דֶער רַייכֶער אֵיידֶעם גֶעדוּנְגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אוּנ דָארְט זֶענֶען זַיי שׁוֹין עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט.

ר' יִשְׂרָאֵל אִיז דֶערְוַוייל אַלְט גֶעוָוארֶען אַכְטְצֶעהן יָאהר אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיף אִיהם אוֹיךְ אָנְגֶעזוּכְט אַ בַּעַלְן, וָואס הָאט אִיהם זַיין טָאכְטֶער גֶעגֶעבֶּען פַאר אַ וַוייבּ. זִי אִיז אָבֶּער בַּאלְד נָאךְ דֶער חֲתוּנָה גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ טַאקִי תֵּיכֶף הָאט עֶר פֶערְלָארֶען אוֹיךְ דֶעם רַייכֶען חָבֵר אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אֵיינְצִיגֶער אַלֵיין. זַיין גַאנְצֶע פַּרְנָסָה אִיז אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעוֶועהן פוּנ'ם חָבֵר אוּנ אַז דֶער טוֹיט הָאט אָבֶּער דֶעם אוֹיךְ פְּלוּצְלוּנְג צוּגֶעכַאפְּט, הָאט זִיךְ ר' יִשְׂרָאֵל

געמוזט אנהויבען זוכען עפּיס אַ אַנדער פּרנסה. דעמאלט איז ער אַוועקגעפאהרען קיין בראָדי און איז דארט ערגיץ אין אַ אונטער־גאסעל, וואו די קבצנים וואהנען, געוואָרען אַ דרדקי־מלמד. דער עולם האט זיך אָבער באלד אומגעקוקט אַז דאס איז עפּיס ניט קיין פּראָסט מלמד'ל, זיין פרומקייט און נאך מעהר זיין ליעבשאפט צו מענשען האבען זיך געוואָרפען אין אויג, און מען האט אנגעהויבען איהם אָפּט נעהמען פאר אַ כורר, מען פלעגט זיך אויף איהם פערלאזען. אַמאָל האט זיך געמאַכט אַז איין צד האט איהם בענוטצט צו אַ דין תורה וואס דער אַנדערער צד איז געוועהן איינער פון די שאַנסטע בראָדער בעלי בתים, ר' אַבְרָהָם קוּטאָווער. דער פאטער פונ'ם בעריהמטען בראָדי'ר רב ר' גרשון קוטאָווער. ר' ישראל האט ביי דעם דין תורה אַרויסגעוויזען אַזוי פיעל געניטהשאפט אין וועלט־זאַכען און דערצו נאך טאַקי ניט ווייניג חריפות אין לערנען, אַז דער אַלטער ר' אַבְרָהָם האט גאר ניט געקאנט פערשטעהען ווי קומט עס צו אַזאַ געוואהנליכען מענשען. ער האט זיך כיט איהם אַ ביסעל מעהר צורעדט, און אַז ער איז געוואהר געוואָרען, אַז ער איז איין אַלמן האט ער איהם פארגעלעגט ער זאל חתונה האבען מיט זיינע אַ טאָכטער אַ גרושה. ר' ישראל איז דארויף מרוצה געוואָרען, נאר איין תנאי האט ער מיט איהם אויסגענומען, אַז קיינער זאל דערווייל דערפון ניט וויסען. ר' אַבְרָהָם איז אין עטליכע טאג ארום געשטארבען, די זאך איז געבליבען בסוד. אַז ר' גרשון קוטאָווער האט זיך גענומען, נאך שבעה, איבערקוקען דעם פאטערס פאפּיערען, איז ער נבהל ומשתומם געוואָרען ווען ער האט געפונען „תנאים", וואס דארט איז בפירוש געשטאַנען, אַז ר' אַבְרָהָם האט פערקנס'ט זיין טאָכטער פאר אַ אונבעקאַנטען יודען ישראל בן אליעזר. ער האט געפרעגט די שוועסטער צו ווייסט זי ניט עפּיס דערפון, נאר פאר איהר איז דאס אויך געוועהן אַ נייעס, און עס איז ביי זיי ביידע געבליבען, מען זאל וואַרטען און זעהען וואס די צייט וועט ווייזען. אין עטליכע חדשים ארום איז טאַקי געקומען צו ר' גרשון קוטאָווער, וואס האט שוין דעמאלט געשפּיעלט די גרויסע ראָללע, אַ יוד אָנגעטהון אין אַ גראָב קורץ פעלצעל און האט אַרויס גענומען פון דער קעשענע „תנאים" און געוויזען אַז דאס האט ער געגעבען זיין וואָרט ר' אַבְרָהָם'ן און אַצונד איז ער געקומען עס מקיים זיין. ר' גרשון קוטאָווער האט געשיקט רופען די שוועסטער, און עס איז זיי אַוודאי ביידע גוט פינסטער געוואָרען אין די אויגען אַז זיי האבען בעטראַכט דעם „חתן": ר' ישראל האט אויסגעזעהען ווי אַ פערגראָבטער רענבאר, וואס ווייס קיין צורה פון קיין אלף ניט,

אונ זַיי הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקֶאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דֶער פָּאטֶער הָאט אַזֵיינְס דֶערְזֶעהֶען אִין דֶעם „פְּרָאסְטַאק". נָאר וִוי שְׁוֶוער עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאװֶער זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט אַ ווִילְד פְרֶעמְדֶען גְרָאבֶּען מֶענְשֶׁען, אונ. דֶער שְׁוֶועסְטֶער — זִיךְ צוּ פֶערְבִּינְדֶען אוֹיף עֶבִּיג מִיט אַזַא מִין מַאנְן, הָאבֶּען זַיי פָּארְט נִיט גֶעקֶאנְט גֶעהֶען גֶעגֶען רָצוֹן פוּנ׳ם פָּאטֶער אונ מֶען הָאט בֶּעשְׁטִימְט דֶעם טָאג פוּן דֶער חֲתוּנָה. דִי לֶעגֶענְדֶע דֶערְצֶאהלְט, אַז פַאר דֶער חוּפָּה הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶער כַּלָה וֶוער עֶר אִיז אונ הָאט זִי גֶעבֶּעטֶען זִי זָאל זִיךְ גוּט בֶּעטְרַאכְטֶען צוּ וֶועט זִי קֶאנֶען מִיט אִיהם גְלַייךְ פֶערְשְׁוַוארְצְט וֶוערֶען אונ טְרָאגֶען דִי צָרוֹת פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אונ אַז זִי הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס וָוארְט דַארוֹיף אונ הָאט צוּגֶעשְׁוָוארֶען, אַז דֶער סוֹד וֶועט נִיט אַרָאבּ פוּן אִיהרֶע לִיפֶּען, אִיז גֶעוָוארֶען אַ חֲתוּנָה, אונ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט צוּ טְהוּן גֶעהַאט מִיט דֶעם שְׁוָואגֶער, וָואס דֶער בְּרָאדִי׳ר רַב הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אונ מֶען הָאט עֶס נִיט גֶעוואוּסְט וִוי עֶס אוֹיסְצוּדֵייטֶען.

פַאר ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאװֶער אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע בּוּשָׁה אונ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אַלֵיין לֶערְנֶען מִיט׳ן שְׁוָואגֶער אונ אִיהם מַאכֶען פַאר אַ מֶענְשֶׁען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אָבֶּער, דֶערְצֶאהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע, גֶעפִיהלְט אַז עֶס אִיז נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען דִי צַייט וָואס עֶר זָאל קֶאנֶען עֶנְטְדֶעקֶען וֶוער עֶר אִיז, אונ אַרוֹיסְוַוייזֶען זַיין דֶרֶךְ, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעמַאכְט אַז עֶס אִיז אִיהם זֶעהר שְׁוֶוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס מֶען לֶערְנְט מִיט אִיהם, אונ עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז ר׳ גֵרְשׁוֹן הָאט דִי גֶעדוּלְד פֶערְלָארֶען אונ הָאט גֶעזָאגְט דֶער שְׁוֶועסְטֶער, אַז זִי מוּז אֵיין מָאל פַאר אַלֶע מָאל: אָדֶער גֶטְ׳ן זִיךְ מִיט׳ן מַאנְן אָדֶער אַוֶועק פָאהרֶען פוּן בְּרָאדִי, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט דַארְפֶען לַיידֶען קֵיין חֶרְפּוֹת־בּוּשׁוֹת. דֶער שְׁוֶועסְטֶער אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער וֶועטְהִיג וָואס זִי הָאט נִיט גֶעטָארְט רֶעדֶען אונ זִי הָאט גֶעמוּזְט בֶּעשְׁטֶעהֶען, ר׳ גֵרְשׁוֹן זָאל אִיהר קוֹיפֶען אַ פֶערְד אונ וָואגֶעלֶע אונ גֶעבֶּען אַ בִּיסֶעל גֶעלְד, אונ אַזוֹי הָאט זִי זִיךְ מִיט אִיהר מַאן אַוֶועקְגֶעלָאזְט זוּכֶען אַ נַייעֶ הֵיים.

לַאנְג הָאבֶּען זַיי אוּמְגֶעוַואנְדֶערְט בִּיז זַיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אֵיין אָרְט עֶרְגִיץ אִין אַ דָארְף, צְוִוישֶׁען קוּטָאװ אונ קָאסָאװ אונ הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט אונ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צִיהֶען דִי פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט דִי גַאנְצֶע וָואךְ פֶערְבְּרֶענְגֶען אִין וַואלְד צְוִוישֶׁען דִי בֶּערְג אונ דָארְט גְרָאבֶּען לֶעהם, אונ דִי פְרוֹי פְלֶעגְט דְרַיי מָאל אִין וָואךְ אַרוֹיסְפָאהרֶען צוּ אִיהם מִיט׳ן פֶערְד אונ וָואגֶעלֶע, פֶערְנֶעהמֶען דִי לֶעהם אונ זִי פֶערְקוֹיפֶען אִין שְׁטָאדְט. פוּן אַזַא מִין

פרנסה פלעגען זיי כון הסתם געננוג ליידען הונגער, נאר ר׳ ישראל׳ן האט עס וועניג געאהרט, די פרוי האט אויף איהם קיין תרעומות ניט געהאט, ווייל ער האט איהר פריהר געזאגט, אז זי וועט דארפען געננוג אויסשטעהען, ביז עס וועט קומען די גוטע שעה, וואס ער וועט קאנען נתגלה ווערען פאר דער וועלט, אונ זי איז דארויף בעשטאנען. ער אלליין ווידער פאר זיך האט כמעט גאר ניט בעדארפט. ער פלעגט שטאנדיג פאסטען אונ זיין גאנץ מאכל איז בעשטאנען אין א טרוקען שטיקעל ברויט, וואס ער אלליין פלעגט דאס מעהל אויסמישען מיט וואסער אונ עס באקען ביי דער זונן. ר׳ ישראל האט זיך גליקליך געפיהלט ווען ער פלעגט איינער אלליין ארומבלאנזשען צווישען די געדיכטע וואלדער אויף די בערג קארפאטען -- די גאנצע געגענד האט ביי איהם אויסגעזעהען ווי א גן עדן אונ זיינע פרייע געדאנקען, וואס זענען געוועהן תמיד פערטיעפט אין דער גרויסקייט פון דעם, וואס האט דיזעלבע בערג אונ וואלדער בעשאפען, האבען איהם כח געגעבען אללע זיינע נויטהען אריבערצוטראגען. פון קינדהייט אן האט ר׳ ישראל׳ן געצויגען אין וואלד אריין, דארט האט ער ניט איין מאל אויסגעגאסען זיין הארץ ניט אין קיין בעשטימטער תפלה פונ׳ם סדור׳ל, נאר אין א היים געבעט, וואס פליסט ווי א קוואל פון פרומען הארצען. אזוי האט ער אבגעלעבט גאנצע זיבען יאהר.

א פרוי איז אבער פארט שוואכער פון א מאנס־פערשוין. ר׳ ישראל׳ס פרוי איז מיעד געווארען צו ליידען; דעם תענוג, וואס ער האט געשעפט אין וואלד, האט זי ניט געקאנט פיהלען, זי האט נאר געוואוסט, אז לעהם פיהרען איז זעהר שווער, אונ אז נאך שווערער איז, ווען מען הארעוועט זיך גוט אן אונ מען האט נאך דעם ניט מיט וואס דאס חיות צו דערהאלטען. זעהר זעלטען פלעגט ר׳ ישראל אריינקומען צו איהר אין דארף, אונ אז ער האט געזעהען איהר איינגעשרומפען פנים, איהר אויסגעדארטקייט פון הונגער אונ נויטה, האט איהם דאס הארץ גוט וועה געטהון, דערפאר האט ער איהר צו ליעב געטהון, אז זי האט זיך איין מאל צוגעזעצט צו איהם אונ האט איהם אנגעהויבען בעטען, ער זאל רחמנות האבען אויף זיך אונ אויף איהר אונ זאל מיט איהר פאהרען קיין בראדי צום ברודער בעטען ביי איהם הילף. ביי ר׳ גרשון קוטאווער זענען זיי, צום אנהויב, ניט געוועהן קיינע בעליבטע גאסט, נאר דערנאך האט ער געמוזט בעסער ווערען אונ האט זיי אבגעגעבען ביי זיך א וואהנונג. ער האט זיך אפילו געפרובט מאכען ביי זיך ר׳ ישראל׳ן פאר א שמש, נאר עס האט זיך גיך ארויסגעוויזען אז ער טויג דערצו אויך ניט. ר׳ גרשון האט גע־

זעהען, אז עס איז קיין תכלית ניט. אונ האלטען ביי זיך א עם הארץ א שוואגער האט איהם ניט געפאסט, האט ער געמוזט ארויסנעהמען עטליכע רענדליך אונ דינגען דער שוועסטער א קרעטשמע אויף דעם וועג פון קוטאוו, ניט ווייט פון טייך פרוט.

דעמאלט האט זיי שון אנגעהויבען בעסער צו געהען, ווייל די קרעטשמע איז געשטאנען אויף א וואהלען טראקט אונ פיעל מענשען פלעגען זיך דארט אבשטעלען. ר' ישראל האט נאך אלץ געלעבט אבגעזאנדערט: ער האט זיך אימיסטען אויסגעבויעט א קליין שטיבעלע ביים טייך, אונ דארט איז ער געזעסען אונ האט געלערנט. אהיים פלעגט ער קומען נאר פון איין שבת צום אנדערן אונ נאר אז עס איז געווען א סך ארבייט, בעת עס פלעגען זיך צונויפפאהרען פיעל אורחים אונ די פרוי אליין האט זיך ניט געקאנט אבפערטיגען, פלעגט זי איהם אברייסען פון דעם לערנען אונ ער האט איהר געמוזט העלפען. קיינעם האט גאר ניט געקאנט איינפאלען, אז דער פראסטער רענדאר מיט די גראבע מלבושים, וואס טראגט האלץ אונ דערלאנגט יעדען עסען, איז א בן תורה. זיי האבען געהאט פרנסה בשפע, נאר ר' ישראל האט גאר וועניג דערפון הנאה געהאט; פאר איהם איז גענוג געווען א ברויט, וואס ער פלעגט מיט זיך נעהמען אויף א גאנצער וואך. נאר שבת האט ער געהייסען מאכען א ברייטען; דעמאלט פלעגט ער אראבווארפען פון זיך די וואכענדיגע קליידער אונ אנטהון ווייסע מלבושים, אונ דעם גאנצען טאג פערברענגען פרעהליך אונ אויפגערעגט. אויף ימים נוראים פלעגען זיי אריינפאהרען קיין קוטאוו אונ דארט בלייבען א גאנצען חדש; נאר ר' ישראל האט זיך אין שטאדט שטארק אבגעהיט מען זאל ניט וויסען ווער ער איז אונ מען זאל איהם האלטען נישט מעהר ווי פאר א פשוט'ן רענדאר.

עס איז זיך אבער פארט שווער שטאנדיג צו בעהאלטען. א מאל האט זיך געמאכט, אז עס איז פערפאהרען אין דער קרעטשמע א רב אונ האט דארט געמוזט שבת האלטען, אונ אז ער האט בעמערקט דאס דאווענען אונ די גאנצע הנהגה פון ר' ישראלן, האט ער זיך אנגעשטויסען, אז דאס איז א פערבארגענער צדיק. דער רב האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האט געגעבען ר' ישראלן אנצוהערן, אז ער האט איהם דערקענט. ר' ישראל האט זיך לכתחלה געוואלט אויסדרעהען אונ איינרעדען דעם רב, אז ער איז מעהר ניט ווי א רענדאר, נאר עס האט ניט געהאלפען, ער איז געצוואונגען געווען איהם אויסצוזאגען דעם אמת אונ האט איהם געבעטען ער זאל די זאך האלטען

בסוד, ווייל עס איז נאך ניט געקומען די צייט אז די וועלט זאל פון איהם געוואהר ווערען. דערוויל האט זיך געמאכט, מען האט ביי איהם אויסגעדונגען די קרעטשמע אונ ער איז ווייטער געבליבען אהן פרנסה. היבשע עטליכע יאהר האט ער זיך אבגעמוטשעט; פאר'ן עסען אליין האט ער זיך פערדונגען צו איין אנדער רענדאר אונ האט געלערנט מיט זיינע קינדער גמרא. דערנאך איז ער אין טלוסט, געוואָרען נאך אמאל אדרדקי מלמד אונ האט פונ'ם קנעלען אזוי פיעל געהאט אז ער איז שטאנדיג געגאנגען אין צוריסענע שיך. אזוי האט ר' ישראל געלעבט אין דחקות, ביז דער עולם האט זיך ניט אנגעהויבען צוקוקען צו זיין פאסטען, צו זיין פייעריג דאוונען, צו זיין טובל'ן זיך אין אקאלטער מקוה אפילו אים ווינטער, אונ איבערהויפט צו אללע זיינע פרומע מדות, אונ עס איז ארויס אקלאנג, אז ר' ישראל דער ארעמער מלמד, דער אבגעקומענער רענדאר, איז א בעהאלטענער צדיק, א בעל שם. בעקאנט געוואָרען פאר דער וועלט איז ר' ישראל אים יאהר 1735 אונ פון דעמאלט אן איז שוין זיין נאהמען ארומגערינגעלט געווארען מיט אזוי פיעל וואונדערבארע ערצעהלונגען, אז עס איז אונמעגליך צו דערגעהען א וואָרט אמת. איינס קאן מען זיכער זאגען, אז ווען מען קוקט זיך צו מיט אפענע אויגען צו דער צייט, ווען ר' ישראל האט אנגעהויבען ארבייטען אפענטליך צווישען פאלק, צום ארט, וואו ער האט זיין גאנץ לעבען פערבראכט אונ צו די מענשען, וועלכע האבען זיך אנגעהאפט אין איהם, מוז מען מודה זיין, אז פון איהם האט קיין אנדערער זיך ניט געקאנט ארויס, נאר א בעל שם, א צדיק, וואס איז פול מיט סודות אונ מען זעהט פון איהם נאר נסים. מען דארף ניט פערגעסען אין וואס פאר א לאגע עס האבען זיך דעמאלט געפונען די יודען פון פאדאליען, גאליציען אונ בוקאווינא: די פאלישע מלוכה האט זיי ווענינ געקאנט שיצען פאר אויסוועניגסטע שונאים, אונ ווער שמיעסט נאך פאר אינווענינסטע. יעדער פריץ האט פון זיי געשונדען די הויט אונ האט אויף זיי געקוקט ווי אויף א מעלקעדיגער קוה, וואס קוים האט ער אבגענומען די מילך האט איהם ניט געאהרט אז אויף דער בהמה זאל זיך נאר האלטען די פעל מיט די ביינער. אחוץ דעם האבען זיך אללע מאל, זייט דעם יאהר 1730 אנגעהויבען צו זיי אריינהאפען די היידאמאקעס אונ האבען זיי פריהר שטילערהייד געראבעוועט, ביז דער חשק האט זיך אין זיי ניט צוברענט אונ זיי האבען אים יאהר 1768 אנגעמאכט די גרויסע שחיטה. ביי אזא ביטערן מעמד, ווען די פרנסה איז געשלאגען, פון אללע זייטען פרעסט מען צו, די רבנים וויללען זיך

נאר ניט אנקעהרען מיט די עמי הארץ, מוז דאס פראסטע פאלק ארא־ פאלען גאנץ נידריג, ווערען פערגראבט און פול מיט נארישקייטען און אבער־ גלויבען; דערצו איז נאך די טבע פונ'ם מענשען אזוי, אז גראד ווען עס איז איהם שטארק שלעכט גלויבט ער גיכער אין יעדער ישועה, נאר די פער־ גראסערטע האפנונג, דאס ווילען זיך אנכאפען אין א שארף פון א שווערד, נעהמט ביי זיי צו דעם שכל, ער הערט אויף צו דענקען און קלעהרען, ער פערגעסט אז די וועלט פיהרט זיך נאך בעשטימטע כללים, און יעדער זאך, זי מאג געשעהן גאנץ נאטירליך, קומט ביי איהם אויס ווי א מופת. דערפון נעהמט זיך וואס טאקי באלד, נאך די ערשטע קלאפ, וואס די פולישע יודען האבען געכאפט פון חמעלניצקי'ן, האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיי ארומ־ וואיזען בעלי שמות, און דער עולם האט זיך ניט געפוילט אנצודערצעהלען פון זיי די נסים ונפלאות. אים יאהר 1648 האט שוין געשם'ט ר' יואל בעל שם. מען האט דערצעהלט פון איהם אז ער האט אין פאזען ארויסגעטריבען די קליפה פון א משוגענעם יודען; וועלכער איז נאך דעם באלד געזונד געווארן, און אז חמעלניצקי'ס חברה זענען אנגעפאלען אויף א קליין יודיש שטאדטעל, און די עטליכע יודען וואס זענען נאך דארט געוועהן, האבען זיך געמוזט ראטעווען מיט א שיפעל, האט ר' יואל זיי אללע מציל געוועהן פון דער גראסטער סכנה, ווייל די קאזאקען זענען זיי נאכגעשוואומען אין וואסער, נאר ער האט געזאגט אזא שפראך, אז זיי האבען בשום אופן ניט געקאנט דערלאנגען די יודען. אזעלכע זאכען האט מען נאך דעם דערצעהלט אויך פון אנדערע מקובלים, ווי ר' משה פראגער, ר' בנימין כהן און ר' אליהו בעל שם, און עס האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס האבען מיט זייערע אויגען געזעהען ווי די דאזיגע „הימעל־מענשען" האבען זיך גערא־נגעלט מיט שדים און זיי גובר געוועהן. דאס איז גאנץ לייכט צו פערשטעהען, ווייל דאס פאלק זעהט שטאנדיג דאס וואס עס וויל זעהען. אודאי אז ר' ישראל האט זיך צוגעלאזט צום געמיינעם עולם, אלליין האט ער זיך געפיהלט פראסט, און די ארעמע לייט און דער אונצו־ פריעדענער המון עם האבען דערפיהלט, אז זיי האבען פלוצלונג בעקומען א פארשטעהער, וואס מאכט פון זיך ניט אזא פרוש ווי די רבנים און לומדים און האלט זיך ניט פאר א גרויסען מיוחס, האבען זיי איהם געמוזט אנטהון די איינציגע קרוין וואס זיי האבען געהאט, און האבען איהם אנגעהויבען בעטראכטען ווי א בעל שם. זיין דרך אין פרומקייט האט דאס פאלק ניט געקאנט פערשטעהען; ערשט א סך יאהרען שפעטער האבען זיינע תלמידים

אונ מקורבים דער וועלט בעקאנט געמאכט אין וואס זיין רעכטע כונה איז בעשטאנען; די ערשטע צייט אבער האט דער עולם מעהר ניט געוואוסט, אז עס איז נתגלה געווארען אנייער צדיק, וואס קאן דערוויזען מופתים, אונ מען האט טאקי געזעהען די מופתים, ווייל מען האט זיי געוואלט זעהען . . .

אנגעהויבען האט ר׳ ישראל בעל שם טוב פון היילען קראנקע. ער פלעגט ארומפאהרען איבער פערשיעדענע שטאדט. אין דער צייט, וואס ער האט זיך אויפגעהאלטען אין די וואלדער אונ אויף די הויכע קארפאטען-בערג, איז ער געוואהר געווארען פון אסך גראזען, וואס זענען איהם דערנאך צו נוטץ געקומען ווי רפואות. אזוי ווי ער האט. אבער געגלויבט אין דעם כח פון דער קבלה, וואס ער האט געלערנט. פלעגט ער געווים זאגען פערשיעדענע שפריכע אונ לחשים, ווען ער האט בעדארפט דעם קראנקען איינגעבען עפיס אינוועניג אדער צולעגען א פלאסטער, אונ דערפאר איז ביים עולם איינגערעדט געווען, אז טאקי נאר אין דעם ליעגט דער גאנצער כח זיינער. זעהר אפט פלעגט פארקומען, אז ער האט זיך ניט געקאנט אויסגלייכען מיט די דאקטוירים אונ דערפאר האט ער ניט ליעב געהאט צו היילען אזא קראנקען וואס איהם האט שוין בעהאנדעלט א דאקטאר, אונ דעסטגלייכען האט ער ניט געוואלט געהען אויף אזעלכע ערטער, וואו מען האט שוין פריהר גערופען א טאטער אדער א כשוף-מאכער. ניט איין מאל האבען איהם די דאקטוירים גערודפט, ווייל ער האט זיי פשוט געשאדט צו די פרנסה, אונ אז ער פלעגט אריינפאהרען אין א שטאדט אריין איז מען איהם נאכגעלאפען אין די גאסען אונ ביז שפעט אין דער נאכט האט ער געמוזט אויפנעהמען קראנקע, געבען סגולות אונ טהיילען קמיעות. די דאקטוירים פלעגען פון איהם חוזק מאכען אונ אפט האבען זיי איהם געפרעגט מיט א געלעכטער: ווער האט עס איהם אויסגעלערנט מעדיצין? נאר ר׳ ישראל פלעגט ענטפערן גאנץ קאלט, אז זיין חכמה האט ער געלערנט ביי א גרויסען פראפעסאר — ביי גאטט אליין. ניט שטענדיג איז ער אבער אבגעקומען מיט דעם וואס די דאקטוירים פלעגען מאכען חוזק פון איהם; אין אוסטראה האט איהם א דאקטאר געוואלט שיסען, אונ דער עולם האט ווייטער געהאט די מעגליכקייט צו דערצעהלען מופתים, ווי אזוי ער איז ניצל געווארען אונ די קויל איז צו איהם ניט צוגעשטאנען. ר׳ ישראל איז געוועהן א גרויסער עניו אונ דערצו האט ער טאקי געגלויבט אז אלדינג איז פון גאטט, אונ אז מען פלעגט איהם קומען דאנקען, ווען א קראנקער איז פון זיינע רפואות

געזונד געווארען, פלעגט ער זאגען, אז אין איהם איז גאר ניט געווענדעט, אונ אז די ישועה קומט פונ'ם הימעל. דאס איז לייכט צו פערשטעהען אז אזא מענש איז ניט-קיין בעריהמטער. אונ ער פלעגט נאר צונעהמען דאס וואס מען האט איהם געבראכט אונ וואס יעדער איז געוועהן ביכולת איהם צו געבען. דערפאר האט מען איהם זעהר ליעב געהאט אונ אפילו קריסטען האבען פאר איהם געהאט גרויס דרך ארץ. א מאל האט זיך אויף איהם געקלאגט איינער פון די פריצים, וואס שונאים האבען איהם אנגעשטעלט, אונ ער האט זיך געוואלט לאזען קאסטען א סך געלד אבי מען זאל איהם ארויסשיקען פון מעזעבוז. נאר די פאליציע האט דערפון ניט געוואלט הערען, אונ האט בפירוש געזאגט דעם פריץ, אז ר' ישראל איז א הייליגער מענש אונ ניט-קיין אבנארער, אז ניט אומזיסט איז ער אזוי בעליעבט ביים פאלק, אונ עס קומט איהם ניט מען זאל געגען איהם טהון איין עולה.

די הויפט-ראללע צווישען אללע סגולות, וואס דער בעל שם פלעגט ארויסגעבען, האבען געשפיעלט די קמעות. אונ דאס קליינע שטיקעל פארמעט מיט עטליכע אונפערשטאנדליכע ווערטער אהן א שום געדאנקען, האט בעדארפט אבהיטען קליינע קינדער אונ דערוואקסענע פון אלדעס באז. אויף די קמיעות האט זיך געווארפען דער גאנצער עולם. ווייל מען האט זיי גענוצט שטאנדיג אונ ניט נאר צו קראנקהייט אלליין; ביי יעדען איז געוועהן איינגערעדט אז זיי זענען די גרעסטע שמירה וואס לאזען ניט צו-קיין שום הולאת. אז מען האט ערגיץ אין א שטוב געזעהען ווי איינער ווערד אפילו פערשלאפט אונ די קמיע האט איהם ניט געהאלפען, האבען אללע איבריגע געזונדע געדרונגען, אז טאקי נאר די קמיעות האבען זיי דערהאלטען ביים לעבען. דערפאר איז דער כח פון דער קמיע יעדעס מאל מעהר חשוב'ר געווארען, אונ ר' ישראל האט גע-מוזט האלטען ביי זיך עטליכע שרייבערס, וועלכע האבען אויך קוים געקאנט צושטעלען אזוי פיעל קמיעות ווי פיעל דער עולם האט פערלאנגט. בע-זאנדערס האט זיך אבער ר' ישראל אויסגעצייכענט מיט די מופתים, וואס מען האט געזעהען פון איהם, ווי עס ווערט דערצאהלט אין דעם ספר „שבחי בעל שם טוב". וואס מען האט אבגעדרוקט נאך ר' ישראל'ס טויט. דארט ווערען דערצעהלט שטארקע גוזמאות, וואס מען קאן זיי גאר מיט'ן שכל ניט משיג זיין, ווי, למשל, אז ער האט געהאט „קפיצת הדרך" אונ האט געקאנט אין איין רגע איבערפליהען טויזענדער מייל אונ איבערשווימען די גרעסטע ימים, אדער אז ער האט אין מעזיבוז געזעהען וואס אין אמשטרדם טהוט זיך

און נאך פון דעם מין איבערנאטירליכע זאכען וועלכע ווערן נאך איצט דער־צאהלט צווישען חסידים.

די ערשטע צייט איז ר' ישראל ארומגעפאהרען אין פערשידענע שטאדט פון פאדאליען און וואלין, ווי זאסלאב, נעמירוב, באר, פולנאה, טולטשין, קאמינקע, חמעלניק, שארגאראד און נאך אנדערע שטאדט, און דערנאך האט ער זיך בעזעצט אין מעזיבוז, און האט דארט פערבראכט די לעצטע צוואנציג יאהר פון זיין לעבען. זיין דאוונען איז געוועהן אהן א סדר און ניט אין קיין בעשטימטער צייט, און אפילו ווען ער איז געוועהן אין שול האט ער ניט געקוקט אויפ'ן עולם, און ווען אללע זענען שוין לאנג אהיים געגאנגען האט ער נאך געקאנט שטעהען פערטראכט א גאנצע שעה און זיך ניט רירען פונ'ם ארט. פריהר פלעגט ער מאכען גרויסע הכנות צום דאוונען ביז ער האט בעקומען דאס פייער, דעם ברען, וואס אהן דעם האט ביי איהם קיין איינציגע תפלה ניט געקאנט אראב פון די ליפען מיט א רעכטער כונה; דעמאלט פלעגט ער שרייען און ברומען, ציטערן מיט אללע אברים, מאכען מיט די האנד, און עס איז גאר ניט מעגליך געוועהן איינצושטעהען נעבען איהם. אפט פלעגט ער פלוצלונג, אין מיטען דער שטילער שמונה עשרה, א געשריי טהון, און דאס אלדינג איז ביי איהם געוועהן אהן קונצען און נאר ווייל ער האט גערעכענט, אז אבהאפען גלאט אזוי דאס דאוונען האט קיין שום ווערטה ניט אונ, אז יעדער איז מחויב גוט איבערצוטראכטען איבער יעדען ווארט פון די תפלות און אפילו איבער יעדען אות. אין זיינע דרשות האט ער זיך נוהג געוועהן צו זאגען א געדאנקען און דעם געדאנקען סומך זיין אויף א פסוק, און חאטש אין פסוק איז גאר דער געדאנק ניט געלעגען, האט ער אבער דעם פסוק אזוי פערטייטשט ווי עס האט געפאסט צו זיין געדאנקען. דאס אבגעזונדערט לעבען, וואס ער האט אין דער יוגענד געפיהרט, האט געבראכט דערצו אז עס איז איהם שווער געוועהן זיינע געדאנקען ארויסצוגעבען ווי עס דארף צו זיין, און דורך דעם האט דער עולם אין זיינע תורות טויזענדער סודות געפונען. ר' ישראל האט אפילו ניט געוואלט ליידען מען זאל פון זיין נאהמען ארויסגעבען ספרים און קיינער האט זיך טאקי ניט איינגעשטעלט צו געהען געגען זיין רצון. ווי עס ווייזט אוים, האט ער מורא געהאט, אז די שרייבערס וועט ניט געראטהען איבערצוגעבען אויף פאפיער דעם אמת'ן זין פון זיינע רעד און דערנאך וועט מען אויף איהם ארויפלעגען אזעלכע זאכען וואס ער האט קיין מאל אין דער מחשבה ניט געהאט.

פון דעקסטוועגען האָבען ר׳ ישׂראל׳ס תּלמידים ר׳ יעקב יוסף כּהן, דער פּולנאה׳ער רב, און ר׳ בער מעזעריטשער, וואָס האָט שפּעטער פערנומען דעם בעל שם׳ס אָרט, געזאַמעלט די תּורות פון זייער רבּי׳ן, און אים יאָהר 1784 האָט דער אַפּטער רב, ר׳ אהרן כּהן, אַרויסגעלאָזען אַ ספר מיט דעם נאָמען, „כּתר שם טוב״ אום בּעקאַנט צו מאַכען אויף דער וועלט דעם בעל שם׳ס געדאַנקען. אין דער אייגענער צייט האָט מען אויך געפונען צווישען די פּאַפּיערען פון׳ם יאַנאָווער רב, ר׳ ישעיה, אַ קליין ספר׳ל וואָס האָט געהייסען „צואת ר׳ ישׂראל בּעל שם טוב״ און מען האָט עס אויך אָבּגעדרוקט. פון די דאָזיגע צוויי ספרים איז לייכט אַרויסצוזעהען אין וואָס דער דרך פון ר׳ ישׂראל׳ן איז בּעשטאַנען און מיר קאָנען דאָ אין קורצען בּעשרייבען די עלף יסודות, אין וועלכע ער האָט זיך פעסט געהאַלטען:

1) אומעדום איז גאָטט! זיין כּח ליעגט אין דער גרעסטער און אויך אין דער קליינסטער זאַך, וואָס דער זינדיגער מענש קאָן זעהען מיט די אויגען און וואָס ער איז ניט ווערטה צו זעהען. אַ מענש דאַרף שטענדיג געדענקען, אַז גאָטט איז מיט איהם אויף יעדען אָרט און צו יעדער צייט, אַז אָהן זיין הייליגען ווילען קאָן גאָר נישט געשעהען, און אַז ווען אַ מענש האָט גוט אין זין דעם הימלישען בּעשעפער און פערגעסט ניט אַז אין אַלדינג, וואָס עס קומט איהם פאַר די אויגען זעהט ער זיין חכמה און גבורה, איז ער שוין דערמיט אַליין יוצא אין פרומקייט און דיענט גאָטט מיט׳ן גאַנצען האַרצען

2) צווישען די האָכערע וועלטען, וואָס מיר זעהען ניט, און דער ערד, אויף וועלכער מיר געפינען זיך, איז דאָ אַ פערבּינדונג, און פונקט ווי דאָס מזל פון׳ם מענשען ווערד בּעשטימט אין הימעל, אַזוי מאַכען דאָרט אַרויס די מעשׂים פון יעדען: טהוט עמיצער גוטס – האָט מען אויבען דערפון הנאה און דער יצר טוב ווערד בּיי זיך פעסטער, טהוט מען אָבער שלעכטס – ווערד דערפון אַ גאַנצע אונאָרדנונג און דער יצר הרע בּעקומט גבורה אַ כּח שלעכטס אָנצוטהון.

3) דער מענש דאַרף זיך בּעהעפטען אין רבונו של עולם, זיך איבּערגעבּען איהם מיט אַלע אבריס, מיט אַלע מחשבות, מיט אַלע געפיהלע, פאַר׳ן מענשען איז געוויס בּעסער צו וויסען, אַז עס איז דאָ אַ בּורא עולם, וואָס פיהרט די וועלט נאָך זיינע געזעצע, און אַז ער האָט זיך אויף וועמען צו פערלאָזען. און אַזוי ווי עס איז ניט נתפּעל צו ווערן פון גוטס אַזוי בּרויך מען ניט אַראָבּפאַללען פון שלעכטס.

4) דער עיקר אמונה ליעגט אין דעם אינעווייניגסטען געפיהל. דער מענש דארף זיך ניט האלטען פאר קיין גרויסען חכם, ער טאר ניט וועלען אלדינג מיט'ן שכל משיג זיין אונ טראכטען, אז אין אללעמען וואס ער פער־שטעהט ניט מאג ער שוין ניט גלויבען. דעם מענשענס אויגען זעהען צוגעדעקט ווי מיט א שטאר, אונ זעהן וועלטען האט ער די זכיה צו זעהען דאס וואס איז טאקי אמת. דער ווארט מיינט, אז גלויבען קאן מען נאר אין דעם וואס מען ווייסט געווים, פערגעסט, אז דער שוואכער מענש איז פול מיט חסרונות אונ קאן נאר קיין זאך ניט וויסען געווים. ווייל ער איז ניט זיכער צי זיינע אויגען קוקען גלייך אונ צי זיינע אויערן הערען ריכטיג. אז עמיצער לאכט פון אמת'ע מאמינים, וואס פרעגען נאר קיין קשיות ניט אונ גלויבען, ווייל דאס הייסט זיי אזוי טהון — איז ער געגליכען צו א טויבען, וואס מאכט חוזק ווען ער זעהט ווי כלי זמר שפיעלען אונ דער עולם טאנצט: איהם קומט אויס פשוט א געלעכטער וואס איינער מאכט עפיס מיט'ן שמיטשעק אראב אונ ארויף אונ דער אנדערער טאנצט אונ עס איז א שמחה אויף ביידע, ער קאן ניט פערשטעהען פון וואנען עס נעהמט זיך אזא פרייד. וואס הייבט דעם בעל שמחה אין דער לופט, זיי האבען ביי איהם אללע א פנים ווי משוגעים, אונ ער פערגעסט גאר, אז גיכער דארף מען איהם אננעהמען פאר א חסר דעה דערפאר וואס ער וויל ניט וויסען פון זיין אייגענעם חסרון, ווייל ווען ער זאל ניט זיין טויב וואלט ער געהערט די שאנע קולות אונ וואלט פערשטאנען, אז מען טאנצט ווי מען שפיעלט אונ אז א וועלט איז ניט משוגע.

5) דאס דאווענען מוז שפיעלען איין הויפט־ראללע ביים מענשען, נאר זיין געבעט דארף זיין ריין, הייס, מיט כונה, עס מוז זיך ארויסגיסען פון די טיעפסטע ווינקעלעך פונ'ם הארצען. מיט דער תפלה קאן דער מענש דערגרייכען ביז צום כסא הכבוד אונ אויסבעטען גוטס ניט נאר פאר זיך אלליין, נאר פאר אללע וואס ער האט דערמאלט אין זין. ווען דער מענש דאוונט טאר ער זיך אויף איין רגע אפילו ניט פערגעסען פאר וועמען ער שטעהט; ער דארף אין גאנצען זיך אויסטהון פון דער וועלט, אראב־ווארפען פון זיך דעם זינדיגען גוף מיט אללע זיינע בעדארפעניסען, וואס פיהרען איהם ניט איין מאל אראב פונ'ם וועג, אונ מוז נאר טראכטען ווערטה צו זיין, אז די געדאנקען זאלען איהם אוועקטראגען גאנץ ווייט פון דער ערד אויף די הויכע הייליגע עולמות. ניט איטליכען קאן אבער געראטהען זיך צושלאגען צו אזא מדרגה ביים דאווענען, אונ דערפאר מוז מען פריהר א ביסעל צו ארבייטען

ביז די תפלה קומט ארויס אזוי לויטער אז זי זאל קאנען מאכען א רושם דארט אין די שערי רחמים. יעדער פרומער יוד מוז מאכען בעוועגונגען מיט אללע אברים, זיך שאקלען אהין אונ אהער, גוט איבערחזר'ן יעדעס ווארט אונ וועלען פערשטעהען דעם טעם דערפון, אונ עס זאל איהם גאר ניט אנגעהען וואס אנדערע וועלען אפשר לאכען פון זיינע תנועות. ווייל מאכען א געלעכטער פון אזעלכע זאכען קאנען נאר די איינענע שוטים, וואס וועלען אויך לאכען ווען זיי וועלען זעהען ווי איינער שווימט אין טייך אונ מאכט מיט די האנד; מען דארף זיך אבער ניט אומקוקען אויף אזעלכע נאראנים וואס ווילען ניט פערשטעהען, אז פונקט ווי דער שווימער מוז פון זיך מיט די האנד אוועק־טרייבען די חוואליעס כדי ער זאל קאנען צושווימען צו א ברעג, אזוי מוז דער פרומער מיט זיינע תנועות צוטרייבען אללע זייטיגע זאכען, וואס קאנען איהם אבברייסען פון דער ערנסטער מחשבה, אונ ער איז געצוואונגען ארומצולויפען, שרייען אונ גוואלדעווען ביז ער בעקומט דעם אמת'ן ברען, אונ דעמאלט איז ער זיכער אז זיין תפלה וועט אנגענומען ווערען.

6) דאס לערנען איז ניט אזא עיקר אונ עס איז א סך גלייכער צו זיצען איבער א מוסר ספר אונ שעפען פון דארט מדות טובות עהדער פער־ברענגען די צייט מיט קנייטשען די גמרא אונ ברעכען זיך דעם מח איבער א שאלה, וואס מען דארף זי ניט האבען ניט צום פרומקייט אונ ניט צום פראקטישען לעבען. ר' ישראל האט געזעהען וואס פאר א מין דערהויטערקייט עס ווערט צווישען די מיוחסים, די לומדים, וואס מיינען אז נאר זיי וועט קומען דער גאנצער עולם הבא — אונ דעם פאלק, וואס הייבט שוין אן ביי זיך ארויס־צופאלען אונ רעכנען, אז איין עם־הארץ איז טאקי די אומגליקליכסטע בריאה אויף דער וועלט. עס האט איהם נאך מעהר פערדראסען, ווען ער האט בע־רעכענט אז צווישען יודען איז גאר ניטא כמעט איינער וואס זאל לחלוטין אונוויסענד זיין, אונ דער גרעבסטער פון זיי קאן נאך מעביר סדרה זיין אונ האפען א קוק אין א ספר. דערפאר פלעגט ער אנפאלען אויף די לומדים וואס האבען צופיעל געהאלטען פון זיך, אונ האט געדרונגען אז זיי זענען צבוע'קעס, אז זיי ווילען זייער תורה נאר מאכען פאר א מיטעל צו האבען כבוד אויף דער וועלט, אונ אז דווקא דער פראסטאק, וואס נעהמט א מאל א מוסר־ספר אין די האנד אריין אונ וויל טאקי פערשטעהען וואס מען שרייבט דארט, כדי די גוטע מדות זאלען זיך אין איהם אנקלעבען, איז א סך נאהענטער צו גאט ווי די וואס גרויסען זיך מיט זייער פלפול אונ חריפות. „מיר זעהען אין

לעבען, — פלעגט דער בעל שם אפט זאגען -- צווייערליי [illegible], אזעלכע וואס זינדיגען אפענטליך און אללע האלטען זיי טאקי פאר בעלי עבירה, און אזעלכע וואס טהוען כל הפסלנות און ווילען נאך מען זאל פאר זיי דרך ארץ האבען, ווייל דער יצר הרע האט נאך פערגרעסערט זייער שעדליכקייט און האט זיי געמאכט פאר לומדים; די ערשטע קאנען נאך האבען א תקנה, ווייל זיי דארפען נאר תשובה טהון איז שוין פאר זיי אפען דער וועג צו פרומקייט, די אנדערע אבער — וועגען אויף עביג פערלארען, ווייל ביי זיי איז איינגערעדט, אז זיי זענען גאר די צדיקים, און עס קאן זיי גאר ניט איינפאלען חרטה צו האבען אויף זייערע שלעכטע מעשים.

7) צו פיעל פאסטען און פייניגען דעם גוף איז איין עבירה, ווייל ביים איבערשטען איז אנגעלעגט, ווען דער מענש איז געזונד און קאן איהם דיענען מיט אללע כוחות. דערמיט האט זיך ר׳ ישראל אבגעזאגט פון דעם דרך, וואס ער איז אין דער יוגענד געגאנגען, ווען ער האט זיך געפונען אויף די בערג אין די וואלדער און האט גאנצע וואכען כסדר ניט געגעסען. ער האט אבער פערשטאנען, אז דאס, וואס ער אלליין איז אים שטאנד געוועהן איבערצוטראגען, איז נאך ניט קיין ראיה פאר אנדערע, און ער האט אנגע־זאגט, אז יעדער איז מחויב צו דערוויטערן פונ׳ם הארץ דאס טרויעריגקייט און, פארקעהרט, שטענדיג זיין ביי זיך פרעהליך, מונטער, אויפגעלעגט. סאי ביים לערנען, סאי ביים דאווענען האט ער געהייסען אוועקטרייבען פון זיך עצבות. גאטט האט ליעב דעם מענשען וואס קומט צו איהם מיט א פעסטען בטחון און וואס לאזט א טרער נאר פאר פרייד. אפילו ביים לערנען איז אויך בעסער ווען דער מענש לייענט הויך מיט שמחה יעדעס ווארט. פון אזא לערנען האט גאטט הנאה, ווייל אזא לערנען, גאר אהן הבנות, קאן יעדער בעל הבית, און ווי באלד מען לערנט נאר מוז זיך עפיס אנקלעבען. און אפילו ווען איינער פערשטעהט ניט א מאל וואס ער לייענט איז דאס אויך גוט, ווייל דער איבערשטער האט דערפון דעם אייגענעם תענוג, וואס א פאטער, ווען ער הערט זיין קליין קינד פלאפלען און ווייסט אז עס קאן נאך ניט שארף רעדען, אבער עס ווענדט זיך צום פאטער מיט ליעבע און האפנונג. אז די פרומע האבען א מאל איבערגעפרעגט דעם בעל שם: צו עס איז פארט ניט גלייכער צו האלטען תעניתים, האט ער זיי געענטפערט: שטעלט אייך פאר אז עס זענען דא צוויי דאקטורים. איינער היילט די קראנקהייט מיט א ביטערן רעצעפט און דער אנדערער גיט דוקא א זיסע רפואה, נאר ביידע ווילען דעם חולה געזונד

מאכען, וועט איהר דען ניט פאלגען בעסער דעם לעצטען דאקטאר, וואס זיין רעצעפט איז אסך גרינגער איינצונעהמען? דאס אייגענע איז אויך אין אמונה־זאכען: צו וואס דארפען מיר מוטשען די מענשען און פארדערן פון זיי אזעלכעס, וואס ניט יעדער קאן דארויף בעשטעהען, אז מיר קאנען דאס אייגענע אויספיהרען אויף איין אנדער אופן און זעהען פאר זיך שטאנדיג פראהליכע פנים'ער און געטרעסטע הערצער, וואס קומען מיט שמחה צו זייער פאטער אין הימעל און דיענען איהם מיט פרייד און מיט געזאנג.

8) מען דארף אבהיטען א מצוה, נאר ניט צו פיעל מדקדק זיין און זיך אביינלאזען אין קליינינקייטען, ווייל די דאזיגע קליינינקייטען פערדרעהען אפט דעם קאפ און מען פערגעסט דעם תכלית פון א גאטהיגע הויפט־זאך. דעם אמת'ן מאמין דארף גאר ניט אהרען ווען ער איז אמאל אומגערן עובר אויף א דין אדער ער טהוט חלילה איין עבירה; ער דארף נאר חרטה האבען אין הארצען, טהון תשובה, און גלויבען אז דער אויבערשטער וועט איהם אודאי מוחל זיין. דעסטגלייכען זאל דעם מענשען ניט פערדריסען ווען עס געראטה איהם ניט מקיים צו זיין אזא מצוה וואס ער האט דוקא געוואלט טהון, און ער זאל ניט רעכנען אז דורך דעם האט ער עפיס פערלארען, ווייל גאטט זעהט אז ער האט דעם רצון געהאט, נאר ער האט עס ניט געקאנט אויספיהרען, און מיט דער כונה אליין איז ער שוין יוצא געוועהן.

9) אללע מענשען דארפען זיין ביי זיך גלייך און זיך ליעב האבען ווי ברידער, ווייל ביי גאטט זענען אללע פארגעבענט פאר קינדער נאר אהן א שום אונטערשיעד, און אפילו ביים גרעסטען זינדיגען אין הארצען געפינען זיך היילינע פונקען, וואס קאנען זיך נאך צו ברענגען ווען ער וויל זיך נאר איין קנייטש טהון און בעטען רחמים ביי זיין בארמהארציגען פאטער. דערפאר טאר קיינער זיך ניט אננעהמען גאטט'ס קריוודע, און יעדער מאמין מוז שטאנדיג געדענקען אז אללע ברואים פערדיענען רחמנות און ליעבע.

10) א מענש קאן דערגרייכען די גרעסטע מדרגה פון נביאות, ווען ער האט שטאנדיג נאר גאטט אין זין און שיידט זיך אב פון אזעלכע וואס בינדען איהם צו צו נארישע תאוות. אודאי קאנען עס אויספיהרען נאר געצאהלטע, און ווען זיי זענען פערטיעפט אין זייערע געדאנקען און עס קומט זיי פלוצלונג ארויף א מחשבה אדער עס ווייזט זיך זיי אוים, אז אין די אויערן קלינגען אזוי ווי קולות, איז א סימן אז זיי האבען טאקי ארומגעשוועבט אין

אין די הויכע וועלטען אונ גאטט האט זיי מזכה געוועהן זיי זאלען זעהען אונ הערען אזעלכעס וואס בלייבט פאר א אנדער בשר ודם איין עבּיגער סוד.

11) דער צדיק איז דער יסוד פון דער וועלט. אונ ווען יעדער מענש קאן דורך זיין פרומקייט בעקומען די גראסטע זכיה אין הימעל איז דער צדיק פשוט א הימעל־מענש, ער רעכענט זיך ביי גאטט פאר א פערמיטלער צווישען איהם אונ זיינע בעשאפענישען, אונ אזוי ווי א געליעבט קינד פיהרט ער אלדינג אוים ביים הימעלישען פאטער. די נשמה פונ'ם צדיק פליהט שטאנדיג ארום אין די הויכע וועלטען אונ יעדער וואס ריהרט זיך צו איהם צו מוז אויך געהויבען ווערען. דערפאר איז גוט צו זיין פונ'ם צדיק'ס מקורבים, ווייל ער קאן מגין זיין מיט זיין זכות אפילו אויף שטארק זינדיגע מענשען אונ אויסבעטען פון זייערטוועגען א אמת'ע כפרת עון. דער בעל שם האט אויך אנגעזאגט אז אויף א צדיק טאר מען גאר קיין שאלות ניט פרעגען אונ וואס מען זעהט פון איהם דארף ניט קשה זיין, ווייל ער ווייסט וואס ער טהוט אונ אפילו ווען ער קריכט בפירוש אראב פונ'ם רעכטען וועג איז פאר איהם געגוג נאר איין ביוג זיך צו טהון אונ פונ'ם פערלאשענעם פונק ווערט שוין ווידער א פלאם פייער.

דאס גאנצע לעבען פון ר' ישראל בעל שם טוב בעווייזט, אז מעהר ווי געגען אנדערע איז ער געוועהן שטרענג געגען זיך אליין אונ די אללע מדות וואס ער האט געלערנט זיינע מאמינים האט ער אליין זיך שטארק אין זיי געהאלטען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואס פון יאהר צו יאהר איז ער מעהר אנגענומען געווארען אונ האטש די רבנים האבען אויף איהם קרום געקוקט איז די צאהל פון זיינע חסידים געווארען אללע מאל גראסער. דאס פאלק האט איהם פערגאטטערט פאר זיינע מופתים אונ האט אין איהם געשאצט דעם בעריהמטען בעל שם, וואס קאן פון טויט לעבעדיג מאכען; די עדלערע ווידער, וועלכע האבען שוין געהאט א שטיקעל בעגריף אין ר' ישראל'ס דרך אונ האבען פערשטאנען צו וואס אזא חסידות קאן פיהרען, האבען איהם גאר פשוט בעטראכט ווי א נביא, וואס איז געקומען אויפטהון ניי'עס, כדי צו בעפעסטיגען דעם אלטען אמת. צום אנהויב האבען זיך צו איהם צוגעשארט אללע מקובלים אונ די בעהאלטענע שבתי צבי'ניקעס. וואס זענען נאך איבער־געבליבען פון יהודה חסיד, נאר שפעטער זענען צוגעשטאנען אויך לייטישע יודען אונ צווישען זיינע מקורבים האט מען שוין געקאנט געפינען גרויסע

לומדים און מורי הוראה. אין דער לעצטער צייט איז ר' ישראל'ס נאהמען געווארען אזוי הייליג, אז אין א סך שטאדט פון פאדאליען, וואלין און גאליציען האט מען אהן זיין סמיכה ניט געוואלט אויפנעהמען קיין רבנים, שוחטים און חזנים.

די רבנים פון די גרויסע שטאדט האבען פון דעסטוועגען ניט אויפגעהערט צו זיין מתנגדים פונ'ם בעל שם, האטש אפענטליך ארויסצושפרינגען געגען איהם האבען זיי ניט געקאנט און האבען אויך ניט געהאט פאר וואס זיך צו טשעפען צו אזא פרומען יודען. איין מאל האבען זיי זיך יא געוואלט פריווען צו בעריהרען זיין כבוד און דערווייזען דער וועלט, אז ער שטעהט נידריגער פון זיי און קאן זיך מיט זיי ניט פערגלייכען אין לומדות, נאר עס איז זיי ניט געראטהען, ווייל ר' ישראל האט זיך גאר מיט זיי ניט געוואלט אריינלאזען אין קיין ויכוח. דעמאלט האט נאך געהאט צו שאפען איבער אללע יודישע עסקים אין פולין דער „ועד ארבע ארצות" און ביי איין אסיפה האט דער זאמושטשער רב, ר' אברהם אבא, פארגעלעגט: מען זאל ר' ישראל'ן שיקען רופען און מיט איהם רעדען פון תורה, כדי מען זאל ארויסזעהען אז ער איז גאר א קנאפער למדן. זיי האבען גערעכענט אז דער בעל שם וועט מורא האבען און וועט זיך אבזאגען, נאר ער איז דוקא געקומען. מיט גאוה האט איהם איינער פון די רבנים געזאגט, אז וועדליג ער פיהרט זיך ווייזט אויס, אז ער איז פול מיט רוח הקדש און צום סוף האלט מען איהם פאר איין עם-הארץ, דערפאר וויל ער, אז דער בעל שם זאל איהם פארענטפערן א שאלה, ווי אזוי א יוד דארף זיך נוהג זיין, ווען ער האט פערגעסען צו זאגען „יעלה ויבא". עס איז א סברא אז ר' ישראל האט זיי געענטפערט קורץ און שארף, אז ער פערשפארט זיך גאר צו ברעכען דעם קאפ איבער אזא דין, ווייל ער האט פיינד צו פערגעסען. דעמאלט זענען ארויס צוויי דעות: די שונאים האבען געשריגען אז די רבנים האבען חוזק געמאכט פון ר' ישראל'ן און האבען געזאגט אז ער האט זיך אימיסטען אויסגעדרעהט מיט א גלייכווארטעל, ווייל ער האט פשוט ניט געוואוסט דעם דין, און די חסידים האבען געדרונגען אז די רבנים זענען בטל געווארען פאר'ן בעל שם, ווייל ער האט זיי באלד אויפ'ן פלאץ געוויזען א מופת און זיי האבען געזעהען אז מען טאר זיך מיט איהם ניט טשעפען.

דער בעל שם איז געוועהן גאר פראסט ביי זיך; אין שטוב מיט'ן עסען און טרינקען האט ער זיך געפיהלט ווי א געוועהנליכער בעל הבית. מיט

א לאנגען לילקע-ציבעך פלעגט ער זיך אפט ארומדרעהען אין מארק און רעדען מיט'ן קליינסטען האטש, ער האט שוין דעמאלט געהאט מעהר פון צעהן טויזענד חסידים. זיין הכנסה איז געוועהן גרויס, ווייל מען פלעגט איהם ברענגען זעהר פיעל געלד פון אללע קראנקע, וועלכע האבען דורך איהם בעקומען א רפואה שלמה; נאר פון דעסטוועגען האט ער געלעבט אין דחקות, אי דאס איז נאך גוט געוועהן וואס די משפחה איז קליין געוועהן. די פרוי איז געשטארבען נאך אין די ערשטע יאהרען ווען ער איז נאר וואס נתגלה געווארען און זי האט איהם איבערגעלאזט אין גאנצען צוויי קינדער, א זוהן צבי הירש און א טאכטער האדעל. דאס גאנצע געלד פלעגט אויפגעהען אויף צדקה און ניט זעלטען פלעגט ר' ישראל'ן אויסקומען צו [illegible] גרויסע סוממען, ווייל ער האט זעהר געהאלטען פון פדיון שבוים און דעמאלט האבען די פריצים ליעב געהאט איינצוזעצען אין תפיסה די רענדארעס וואס האבען ניט געקאנט צו דער צייט בעצאהלען די ראטע, און ניט איין רענדאר האט איהם געהאט צו פערדאנקען וואס ער איז ניט פערפוילט געווארען אין געפאנגעניש. ווער שמיעסט אז עס פלעגט זיך מאכען עפיס א בלבול אויף יודען און מען האט אויסגעטראכט אויף יודישע קהלות, ווי זאסלאב און פאוואליטש, אז זיי הרגענען קריסטליכע קינדער און בעניצען זייער בלוט אויף פסח, דא האט זיך דער בעל שם גאר מוסר נפש געוועהן: פון געלד קאסטען האט מען גאר ניט וואס צו רעדען, נאר ער פלעגט נאך אליין ארומלויפען צו די גראסטע שררות, בעטען און וויינען, פערהאנדלען און בעווייזען, און האט ניט גערוהט ביז דער אמת איז ניט ארויס און הונדערטער אומשולדיגע זעהען ניצל געווארען.

פונקט ווי ער האט ניט געקאנט ליידען די שטאלצע לומדים און רבנים, אזוי איז ער צו געלאזט געוועהן צו איינפאכע יודען, וועלכע ער האט בעמערקט אז זיי האבען אין זיך גוטע מדות. אמאל האט דער בעל שם זיך צוגעקוקט אין שול ווי א בעל מלאכה, וואס פלעגט ארבייטען זאקען, שטעהט און דאווענט ערנסט, איז ער צוגעגאנגען צו איהם און האט זיך מיט איהם צורעדט און איהם אבגעגעבען גרויס כבוד. ר' ישראל האט גוט געזעהען ווי דער עולם וואונדערט זיך און קאן ניט פערשטעהען ווי קומט עס אז דער בעל שם זאל גאר האבען דרך ארץ פאר אזא פראסטאק, דאריבער האט ער באלד געזאגט: „עס זאל אייך גאר קיין חדוש ניט זיין, דאס תמימות פון דעם יודען האב איך דערקענט אין זיין שטיל דאווענען, און וויסען זאלט איהר אז

אויף איהם האלט זיך אונזער שול". ער האט אויך פיינד געהאט די מגידים, וועלכע פלעגען ארומפאהרען פון שטאדט צו שטאדט שטראפען דאס פאלק פאר וואס מען איז ניט גענוג פרום, אונ שרעקען מיט יענער וועלט אונ מיט'ן פייערינען גיהנם. אמאל האט זיך געמאכט דאס דער בעל שם האט גראד שבת געהאלטען אין א שטעדטעל אונ דארט איז אויך געוועהן א מגיד, וואס האט זיך געשטעלט זאגען א דרשה, ווי דער שטייגער איז געוועהן, אונ האט אנגעהויבען דעם עולם מאכען א מורא אונ לעגען שטיינער אויפ'ן הארצען. אז דער בעל שם איז דערפון געוואהר געווארען איז ער גאר ניט צופרידען געוועהן; זיינע מקורבים האבען עס פערשטאנען אונ האבען צו וויסען געטהון די בעלי בתים פון דער שול אונ זיי זענען זיך אללע, כן הסתם, באלד צוגאנגען. אויפ'ן אנדערן טאג איז זיך דער מגיד דורכגעגאנגען צום בעל שם אונ האט איהם געפרעגט וואס ער האט צו איהם אונ פאר וואס האט ער איהם אנגעטהון אזא בושה, אז ער האט געמוזט די דרשה ענדיגען פאר די פיער וואנד. דא איז ר' ישראל אויפגעשפרונגען פונ'ם פלאץ, טרערען האבען זיך איהם אנגעהויבען גיסען פון די אויגען אונ מיט א וויינענדיג קול האט ער געשריגען: „אומזיסט פאלט איהר אן אויף אונזערע יודען, ניט שרעקען דארף מען זיי, נאר טרעסטען! בעטראכט ווי דער יוד הארעוועט זיך נעביך אן א גאנצען טאג, ווי שווער איהם קומט אן דאס טרוקען שטיקעל ברויט, אונ פון דעסטוועגען האט ער פארט אין זין צו דיענען דעם אויבערשטען ווי ווייט ער קאן נאר, אונ אז עס קומט די צייט פון מנחה ווארפט ער אוועק די ארבייט אונ דאווענט ניך אב. אונ עס זאל אייך גאר ניט אהרען וואס ער חאפט אונ לאזט אריבער א מאל א ווארט, ווייל דווקא אט די דאזיגע קורצע תפלה מאכט אן דעם גרעסטען רעש אין הימעל". פון די עטליכע ווארטער קאן מען ארויסזעהען וואס פאר א חלוק עס איז צווישען דעם בעל שם, וואס ווערט נתפעל פון א ריינער תפלה אהן קונצען – אונ די רבנים, וואס מאכען אן טויזענדער שאלות וועגען א פערפעהלטען „יעלה ויבא"!

אויף דער עלטער איז ר' ישראל'ן בעשערט געוועהן צו האבען גרויס צער איבער די פראנקיסטען, אונ די גאנצע זאך האט איהם פערביטערט דאס לעבען. נאך פריהר האט ער אנגעזאגט זיינע חסידים זיי זאלען זיך ניט אנקעהרען מיט די שבתי צבי'ניקעס אונ האט זיי פערווערט אפילו צו קוקען אין זייערע ספרים. מען דערצעהלט גאר, אז דער בעל שם פלעגט אפט זאגען, אז ער האט אלאנגע צייט צו טהון געהאט מיט דער נשמה פון שבתי צבי אונ האט

זי געוואלט אבברייניגען, נאר עס איז איהם ניט געראטהען: דערמיט האט ער געגעבען צו פערשטעהען אז ער האט זיך געגוג געמיהט אויסצוליטערן שבתי צבי'ס דרך און זוכען א וועג, וואס זאל זיין חברה אויך צופיהרען צוריק צו יודישקייט, נאר עס איז איהם אונמעגליך געוועהן. אז דא זענען נאך אויפגעשטאנען די פראנקיסטען, און עס האט זיך אנגעהויבען אזא שרעקליכע שנאה צווישען זיי און די פוילישע יודען, איז דאס פאר ר' ישראל'ן געוועהן א וועהטיג פון ביידע זייטען: פון איין זייט האט ער געפיהלט אז עס קאן ניט בלייבען אזוי ווי די איינגעשפארטע רבנים ווילען און אז די דאזיגע, וואס פאדערן אז דאס יודישע לעבען זאל זיך א ביסעל דערפרישען און בעניהען, זענען ניט אזוי שטארק אומגערעכט; פון דער אנדערער זייט אבער האט ער געמוזט מודה זיין, אז די פראנקיסטען זענען צו ווייט פערקראכען און אז זיי ווילען אזוי פיעל איבערמאכען און איבערבויען, אז עס קאן חלילה דער גאנצער בנין פונ'ם יודישקייט איינפאלען. מען קאן זיך פארשטעלען ווי אזוי די מלחמה צווישען די פראנקיסטען און זייערע געגנער האט געמוזט וואַרפען פון די פיס אזא מענשען ווי דער בעל שם, וואס שלום און ברידערליכע ליעבע זענען ביי איהם געוועהן דאס הייליגסטע.

אים יאהר 1759 האט ר' ישראל געמוזט פאהרען קיין לעמבערג צום ויכוח מיט די פראנקיסטען און איז פון דארט צוריקגעקומען גאר א דערשלאגענער. זיין עדלע נאטור האט ניט געקאנט איבערטראגען די שרעקליכע שנאה וואס ער האט דערזעהען פון ביידע צדדים; זיין גוט הארץ האט שיער ניט געפלאצט ווען ער האט זיך דערמאנט, אז די יודען אליין שטופען פון זיך אוועק זייערע אייגענע ברידער. און מען מאג באמת זאגען, אז ווען ער האט די פראנקיסטען פערגליכט צו „אבגעשניטענע אברים", איז דאס ניט געוועהן גלאט אזוי דבורים, ווייל ער האט טאקי געליטען גליך ווי מען שניידט ביי איהם אליין אויס גליעדער פון זיין קארפער. דאס גאנצע יאהר איז ער געוועהן זעהר שוואך, נאר ליעגען אין בעט האט ער ניט געוואלט; געפיהלט האט ער אז די כוחות לאזען זיך איהם אויס און פון דעסטוועגען האט ער זיך געהאלטען אויף די פיס ביז צו דער לעצטער מינוט. דעם ערשטען טאג שבועות פונ'ם יאהר 1760 איז דער עולם נאך געקומען צו איהם בעגריסען מיט'ן יום טוב, ער האט זיי געזאגט תורה און קיינער האט זיך גאר ניט גערעכט אז זיי זעהען איהם צום לעצטען מאל. ר' ישראל האט זיך מיט אללע געזעגענט און געזאגט ווען די זונן וועט פערגעהען וועט זיך אויך זיין לעבען ענדיגען. אזוי איז

טאקי געשעהען און נאך אין דער לעצטער מינוט פאר'ן טויט האט ער אללע געבעטען מען זאל ניט וויינען. „מיך דארפט איהר ניט בעוויינען, האט דער בעל שם געזאגט, ווייל איך געה אוועק אין א סך א בעסערער וועלט, נאר פאר זיך בעט גאטט, ער זאל אייך שיקען אויף מיין ארט א מנהיג, וואס זאל ענדיגען מיין ארבייט מיט אזא אמתע כונה ווי איך האב זיי אנגעהייבען".
נאכ'ן בעל שם'ס טויט האט די וועלט אנגענומען זיין תלמיד ר' בער מעזעריטשער און איהם צו ליעב איז די צאהל פון די חסידים אין ליטא זעהר גרויס געווארען. ער איז דער ערשטער, וואס האט איינגעפיהרט צווישען זיינע חסידים צו דאווענען נאך דעם נוסח אר"י אנשטאט דעם נוסח אשכנז, וואס האבען ביז אהער געדאווענט אללע יודען אין פוילין און אפילו דער בעל שם אלליין אויך. מיט דעם געבען א טהייל יודען א נייען נוסח אין די שוהלען, האט ער, קאן מען זאגען, צוריסען דעם יודישען גוף אין צוויי שטיקער און נאר אנגעמאכט שנאה און קנאה צווישען ברידער, רדיפות און מסירות, וועלכע האבען נישט מעהר ווי שאדען און חלול השם אנגעמאכט פון אנהייב אן ביז א פאר דורות נאך איהם. די רבנים פון יענער צייט וואלטען געוויס איהם ניט געשוויגען פאר אזא אויפטהועכץ, צום אונגליק איז שוין אבער זייער מאכט געבראכען געוועהן: סטאניסלאוו אויגוסט פאניאטאווסקי, וואס איז צו יענער צייט קאניג געוועהן אין פוילין, האט תיכף ווי ער איז קאניג געווארען, אים יאהר 1764 מבטל געוועהן דעם „ועד ארבע ארצות" און דער־מיט אבגענומען די מאכט פון די רבנים ארויסצוגעבען א פסק, א חרם, אדער אזוי צו פיהרען מיט תקיפות ווי זיי האבען דאס רעכט געהאט ביז אהער; דאריבער האבען זיי גאר נישט געקאנט טהון געגען די נייע איינפיהרונגען צווישען חסידים, און וואו עס האט זיך נאר צוזאמענגעקליבען א מנין פון זיי, האבען זיי זיך באלד געמאכט זייער אייגענע שוהל, וועלכע זיי האבען א נאמען געגעבען „שטיבעל". דאס שטיבעל איז געוועהן פאר זיי א מקום צו דאווענען נאך דעם נייעם נוסח, אויך צו פערברייננגען די צייט פרעהליך אין דערצאהלען וואונדערליכע מעשׂות פונ'ם בעל שם אדער פון די נייע צדיקים זייערע און בעזאנדערס צו ווערבאווען נייע חסידים, כדי צו מעהרען זייער צאהל און דערמיט פערגרעסערען די הכנסה פון זייער חברה. די ליטווישע חסידים האבען זיך אויך באלד צוטהיילט אין צוויי פארטהייען: „מעזעריטשער" און „קארלינער". פונדעסטוועגען איז דאס נאך אלץ צוגעגאנגען בשתיקה, זיי האבען נאך קיין העזה געהאט אפען זיך ארויסצווייזען, אבער אז איינער

פון זיי א געוויסער ר׳ איסר האט געפרובט שטעלן אפוס אין ווילנא, אונ האט דארט אנגעהייבען צו ציהען עטליכע פונ׳ם פראסטען עולם זיי צו מאכען פאר חסידים, איז געווארען אזא רעש, אז מען האט געקאנט מיינען, אז דער שטורם וועט עוקר מן השורש זיין אלץ וואס איז ביז אהער געפלאנצט אונ געזייעט געווארען אין דעם פעלד, וואס מען האט עס אנגערופען „חסידות״. אין דער צייט האט אין ווילנא געלעבט ר׳ אליהו גאון, אדער ווי די וועלט דערמאנט נאך איצט זיין הייליגען נאמען מיט ליעבע אונ כבוד: „דער ווילנאר גאון״. געבארען אים יאהר ת״פ (1720) דעם ערשטען טאג פסח. דער פאטער זייער ר׳ שלמה זלמן פון ווילנא איז ארויסגעקומען פונ׳ם בעריהמטע גאונים. נאך אז ער איז א קינד געוועהן, האט מען ארויסגעזעהן, אז עס וואקסט א גרויסער מאנן צווישען יודען וואס וועט צו איהם קיין גלייכען ניט זיין, אז ער איז אלט געווארען זעקס אונ אהאלב יאהר האט ער אין ווילנא׳ר שוהל געזאגט א חלוק, וואס זיין פאטער האט איהם אויסגעלערנט, אונ אז דער בעריהמטער גאון ר׳ העשיל, וואס איז דעמאלט אין ווילנא רב געוועהן, האט איהם שבת צו שלש סעודות געפרובט צו וועט ער קאנען זאגען אזא חלוק, ניט א אויסגעלערנטען, נאר טאקי אליין פראגען קשיות אין גמרא אונ אליין פערענטפערן, האט דאס זיבענייאהריגע קינד ארויסגעוויזען אזא שארפען אונ טיפען גלייכען שכל אין לערנען, אז דער גאון ר׳ העשעל אונ אללע גדולים וואס זיינען דעמאלט ביים טיש געוועהן, זענען אויפגעשטאנען, איהם געהאלזט אונ געקושט, אונ האבען בפה אחד געזאגט, אז דאס וואקסט א גרויסע ליכט פאר יודען, אצירונג פאר זיין פאלק אויף אייביגי דורות. זייערע נביאות איז טאקי אמת געוועהן, גאנץ גיך האט די וועלט געקלונגען מיט דעם גאונ׳ס נאמען, פון דער גאנצער וועלט האט מען זיך צו איהם געווענדט וועגען שווערע שאלות, אונ וועמען עס איז זוכה געוועהן איהם צו זעהן אונ מיט איהם צו רעדען, האט זיינע שבחים ניט געקאנט אויסדערצאהלען. זיין גראדער שכל אין לערנען, זיין קלארער בליק אין אללע שאלות פונ׳ם לעבען אונ זיין טיפקייט אין יעדען ענין פון תורה אונ חכמה האבען יעדען איינציגען איבערראשט, אונ מען האט איינגעזעהן, אז נאך אזא ווי ער איז טאקי ניטא, אונ די גאנצע יודישע וועלט האט איהם דערקענט פאר דעם גאון הדור. אונ ער איז באמת געוועהן א גאון אין אלץ, סיי אין דער הייליגער תורה, סיי אין טהייערע מדות הנפש האט ער צו זיך קיין גלייכען געהאט; זיין ליעבשאפט צו אללע מענשען בכלל אונ צו יודען בפרט, זיין אמתע אהבה צו שלום

אונ צו אלץ וואס איז ליכטיג אונ אמת, זעהט מען ארוים פון אלץ וואס איז פון איהם אונ פון זיינע בעריהמטע תלמידים געשריבען געווארען. נאך אז ער איז גאנץ יונג געוועהן האט זיך אנגעהייבען די גרויסע מחלקה צווישען ר' יעקב עמדן אונ ר' יהונתן אייבעשיץ, אונ אז די ביידע גאונים, וואס זענען פיעל עלטער געוועהן פאר איהם, האבען זיך געווענדעט צו איהם, ער זאלל זיין מיינונג ארויסזאגען ווער עס איז גערעכט, האט ער, ניט אריינצופאללען אין דער מחלקה, געאנטווערט: „איך בין נאך צו יונג זיך אריינצומישען צווישען אזעלכע צוויי גרויסע לייט אין אזא וויכטיגען ענין, נאר איך בעט ביי גאטט אונ איך האף, אז ער וועט בעלייכטען מיט דער ליכט פונ'ם אמת זיי ביידען, זיי זאללען אלליין געפינען דעם אמת אונ זאללען אויפהערן צו צורייסען דאס ארעם פאלק ישראל מיט מחלקת אונ שנאת חנם, וואס איז געוויס די גרעסטע זינד אונ דער גרעסטער שאדען פאר יודען.

זיין דרך אין תלמוד איז געוועהן, נאר דער ריינער פשט אונ די קלארקייט פון דעם ענין. איהם דארף מען פערדאנקען וואס ער האט אבגעשאפט דעם פלפול אונ איבריגע חריפות, וואס די לומדים ביז איהם האבען שטאנדיג דער־מיט זיך בעשעפטיגט זייער גאנצען לעבען. אויך האט ער אין תנ"ך נאר דעם ריינעם פשט געזוכט, פיינט געהאט איבריגע אונ ווייטלויפיגע דרשות אויף די פסוקים ווי עס האבען זיך נוהג געוועהן די דרשנים אין פולין ביז איהם. חוץ דעם איז ער געוועהן א אוהב חכמה אונ האט מקרב געוועהן יעדען גע־בילדעטען יודען וואס האט א ידיעה געהאט אין וועלטליכע וויססענשאפטען חוץ תלמודישע, אונ האט יעדען וואס קאן, געבעטען, איבערזעטצען די חכמות פון פרעמדע לשונות אין לשון הקדש, כדי יודען זאללען אויך קאנען לערנען חכמה אונ וויססענשאפט, אונ האט גאר קיין מורא געהאט די חכמה זאלל קיין סתירה ניט זיין צו דער אמונה, ווי עס האבען שטאנדיג מורא געהאט אללע פולישע רבנים ביז איהם אונ נאך איהם. פון דער קבלה האט ער געהאלטען אונ האט פיעל געלערנט אונ געשריבען קבלה, אבער די תורה אונ דער תלמוד איז ביי איהם דער עיקר געוועהן, ער האט נאר אזא קבלה פאר הייליג געהאלטען, וואס איהר יסוד איז אין דער תורה אונ תלמוד; דאריבער איז ער שטארק געקרענקט געוועהן וואס די קבלה איז געוויס די סבה געוועהן עס זאל דורך איהר פערפיהרט ווערן שבתי צבי אונ אנדערע אונ האבען דורך זייער פאלשען פערשטעהן די קבלה אזוי פיעל יודען אראבגעפיהרט פון יודישקייט אונ אזוי פיעל אונגליקען אנגעמאכט צווישען יודען. מען קאן

פערשטעהן ווי שטארק איז זיין עגמת נפש געוועהן, אז ער האט דערהערט, אז נאך די פאלשע „קבלה־משיחים“, איז געווארען א נייע כתה יודען, וואס נעהמען ווידער אן די קבלה פאר׳ן עיקר. און נאך מעהר, זיי לערנען זי ווי זיי ווילען און מיט וועמען זיי ווילען, אפילו מיט אזעלכע וואס קאנען אליין ניט א פסוק אין דער תורה פערטייטשען, אדער א פרק משניות אבלערנען; און נאך מעהר, וואס, געפינען זיך אזעלכע קבלה לערנער וואס מאכען שוין חוזק פונ׳ם פשט פון פסוק, און לאכען פון תלמוד און פוסקים, און די דאזיגע לייט רופען זיך נאך „חסידים“, אמת׳ע פרומע, וואס נאר זיי האבען געפונען דעם אמת׳ן וועג צו גאטט און צו זיין הייליגען רצון. מען האט דעם גאון חסידישע ספרים געבראכט און כתבים אין וועלכע ער האט געזעהן, אז עס איז דא שטארק מורא צו האבען, עס זאלל פון דער נייער כתה ניט ארויס א נייער מכשול פאר יודען; דאריבער, האטש ער איז זיין גאנצען לעבען ווייט געוועהן פון קריג און פון אריינמישען זיך מיט אדעה ערגעץ אין א מחלקת, האט ער דא ניט געקאנט שווייגען, און בפרט אז פון פיעל רבנים און חשובים זיינען איהם בריף אנגעקומען, וואו עס זענען בעשריבען געוועהן די הנהגות פון די חסידים אין זייערע „שטיבלעך“ זייער אבשפאטען פון תלמוד און פון די לומדים. דעמאלט האט דער גאון אין אנהייב מיט תחנונים רחמים געבעטען, אז זיי זאללען זיך אומקעהרען צום אלטען דרך, ניט מאכען קיין נייעס אין יודישקייט, זיך ניט צוטהיילען אין בעזונדערע כתות אין עניני אמונה, וואס קאן קיין גוטס דערפון געווים ניט ארויסקומען. זיינע גוטע קלוגע רייד און תחנונים האבען ניט געהאלפען, פערקעהרט, עס האבען זיך צווישען חסידים געפונען אזעלכע, וואס האבען פערברייטערט ליגען און שקרים, אז דער גאון אליין האט מודה געוועהן, אז זיי זענען גערעכט, און דאס האט געפיהרט דערצו, אז דער שטילער פריעדליכער מענש האט געמוזט ארויס מיט א פייערינען בריעף געגען זיי און האט זיי מחרים געוועהן. דער חרם האט אנגעמאכט א גרויסען רשם, און אז באלד נאך דעם איז נאך ר׳ בער מעזעריטשער געשטארבען האט עס אויסגעוויזען, אז דאס חסידות איז אין גאנצען בטל געווארען, עס איז טאקי א צייט שטיל געווארען און מען האט כמעט פון די חסידים ניט גערעדט און ניט געהערט; דאס איז אבער א טעות געוועהן, דער חרם האט נאר אזוי פיעל געווירקט, אז די חסידים און זייערע צדיקים זאללען זיך בעהאלטען, און בעהאלטענערהייט האבען זיי זיך געקליגט ווי צו בעפעסטיגען זייער מעמד. אזוי האבען זיי שטילערהייט געארבייט און געווערבאוועט נייע

חֲסִידִים, בִּיז דֶער סוֹד אִיז ווִידֶער אַרוֹיס, אוּנ שׁוֹין מִיט מֶעהר חוּצְפָּה אוּנ עַזוּת. דֶער גָאוֹן אִיז שׁוֹין אַלְט אוּנ קְרַאנְק גֶעווֶעהן, אוּנ חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין שְׁוַואךְ גֶעפִיהלְט אָנְצוּהֵייבֶּען פוּן דָאס נַיי דִי אַלְטֶע מִלְחָמָה גֶעגֶען דֶער נַייֶער כִּתָּה, הָאט עֶר קֵיין מִיה נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוּנ הָאט וַוייטֶער אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַכְּרִיעָה. וואוּ עֶר בֶּעט יֶעדֶען יוּדֶען ווָאס זַיין אֱמוּנָה אוּנ זַיין פָּאלְק אִיז אִיהם לִיעבּ אוּנ טְהַייֶער, עֶר זָאלל טְהוּן ווָאס עֶר קָאנְן, נִיט צוּ פֶערְלָאזֶען דִי נַייֶע כִּתָּה אַקָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, אוּנ עֶר הָאט דִי עַקְשָׁנִים נָאךְ אַמָאל מַחֲרִים גֶעווֶעהן. דָאס אַלְין בֶּעווייזְט, ווִי גִיךְ דִי נַייֶע כִּתָּה אִיז אַוֶועק וַוייט פוּן דֶעם דֶרֶךְ, ווָאס דֶער בַּעַל שֵׁם הָאט גֶעמֵיינְט אִין אִיהם יוּדֶען צוּפִיהרֶען אִין אֱמֶת׳ר אֱמוּנָה. עֶס הָאבֶּען דֶעמָאלְט צְווִישֶׁען דִי חֲסִידִים פַּאסִירְט אַזֶעלְכֶע מַעֲשִׂים ווֶעלְכֶע עֶס הָאבֶּען בְּכֹחַ גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּבְּרֵיינְגֶען פוּן זַיין גֶדֶר זֶעלְבְּסְט אַזַא רוּהִיגֶען פְרִידְלִיכֶען גֶענְיַאלֶען מֶענְשֶׁען ווִי רַבֵּנוּ אֵלִיָּהוּ גָאוֹן, אוּנ דִי מַעֲשִׂים, דִי מְסִירוֹת אוּנ אִינְטְרִיגֶעס ווָאס הָאבֶּען זִיךְ צוּ לִיעבּ דֶעם אָנְגֶעהֵייבֶּען צְווִישֶׁען יוּדֶען הָאבֶּען אַזַא גָאוֹן — ווָאס אִיז אַלִיכְט גֶעווֶעהן פַאר זַיין פָּאלְק — פֶערְפִינְסְטֶערְט זַיינֶע לֶעצְטֶע טֶאג אוּנ דֶעם צַעַר, ווָאס עֶר הָאט דֶערְפוּן גֶעהַאט, אִיהם גֶעלָאזְט מִיטְנֶעהמֶען אִין קֶבֶר. דֶעם דְרִיטֶען טָאג חוֹל הַמוֹעֵד סֻכּוֹת אִים יָאהר תקנ״ח אִיז עֶר נִסְתַּלֵּק גֶעווָארֶן, אַכְט אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר אַלְט. אִיהם הָאבֶּען מַסְפִּיד גֶעווֶעהן אַללֶע גְאוֹנִים אוּנ גְדוֹלִים פוּן דֶער ווֶעלְט אוּנ נָאךְ אִיהם אִיז שׁוֹין צְווִישֶׁען יוּדֶען אַזַא גָאוֹן נִיט מֶעהר גֶעווֶעהן, אוּנ גָאטְט ווייס אוֹיבּ אַזַא ווֶעט נָאךְ בַּיי יוּדֶען אַמָאל זַיין. חָאטְשׁ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְהוּן ווייֶער׳ס אוּנ זֶענֶען פוּן יָאהר צוּ יָאהר מֶעהר גֶעווָארְן, מוּז מֶען מוֹדֶה זַיין, אַז דוּרְךְ דֶעם, ווָאס דֶער גָאוֹן אִיז אַזוֹי שְׁטַארְק אַרוֹיס גֶעגֶען זֵיי, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַללֵיין אַרוּמְגֶעקוּקְט, אַז זֵיי הֵייבֶּען אָן בֶּאֱמֶת צוּפֶערְקְרִיכֶען צוּ וַוייט פוּן יוּדִישֶׁען ווֶעג אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּרִיק זִיךְ צוּנֶעהמֶען צוּ תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד.

צְווייא גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶענוּמֶען זֵייעֶר עוֹלָם אִין דִי הַאנְד אִיהם נִיט צוּ לָאזֶען פֶערְבְּלָאנְזֶען צוּ וַוייט, דָאס זֶענֶען גֶעווֶעהן: ר׳ יִשְׂרָאֵל דֶער קָאזִינִיצֶער מַגִּיד, ווֶעלְכֶער אִיז אַלְלֵיין גֶעווֶעהן אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ ר׳ זַלְמָן לַאדִיעֶר, ווָאס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי גְאוֹנִים פוּן יֶענֶער צַייט; נָאר בְּעֵת דֶער קָאזִינִיצֶער הָאט זַיינֶע חֲסִידִים פוּנ׳ם פְּרַאסְטֶען הָמוֹן צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ דוּרְךְ אִיבְּרִיגֶע פְרוּמְקַייט אוּנ דוּרְךְ דֶעם ווָאס מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַבַּעַל מוֹפֵת, הָאט ר׳ זַלְמָן לַאדִיעֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דִי עֶדֶעלֶערֶע קְלַאסֶע דוּרְךְ זַיין

שארפזיננינגען קאפ אין תורה און דורך גוטע מדות. ער האט ראשית, ארויס־געגעבען א נייעם „שלחן ערוך" אין וועלכען ער האלט זיך פעסט אין אללע דינים פון'ם אלטען שלחן ערוך, און לאזט זיינע חסידים ניט אבטרעטען פון דעם קלענסטען דין אין יודישקייט; אויך זיין קבלה לערנען מיט זיינע מקורבים איז שוין געוועהן אין א האבערן און פיינערן ערך, וואס קאנן נאר פערשטעהן אזא מענש, וואס האט פריהער א סך תלמוד און מפרשים געלערנט, און דער־מיט האט ער דעם עולם צוריק געצויגען צום תלמוד, און האט זיין דרך אין זיין למוד אמונה אנגאמען געגעבען „חב"ד" דאס זענען די ראשי תיבות פון „חכמה", „בינה", „דעת", און צווישען זיינע חסידים איז כמעט זעלטען גע־וועהן א פראסטאק און א עם הארץ. פון איהם שטאמען ארויס די ליובאוויטשער גוטע יודען מיט דער פאמיליע שניאורסאן. אין פולין אבער, וואו דעם גאון'ס חרם האט ניט אנגעמאכט אזא רשם ווי אין דער ליטא, זענען געבליבען די גוטע יודען און חסידים כמעט אויף דעם זעלבען מצב פון אמאל, און מען קאן זאגען, אז דארט איז דורך דעם די תורה און דער תלמוד א צייט יאהרען כמעט פערגעסען געווארען. נאך דעם בעל שם האט דעם עולם געפיהרט זיין טאכטער האדעל. ווי עס פערשטעהט זיך, ניט מיט איהר תורה, נאר מיט דעם זכות פון איהר פאטער. נאך איהר האט איבערגענומען דאס רבנות איהר זוהן ר' ברוך'ל, שפעטער האבען א גרויסע ראללע אנגעהייבען שפילען איהר צווייטער זוהן, ר' אפרים, דער סודילקאווער רב, איהר ענייקעל פון א טאכטער פייגעלע, ר' נחמן, ר' ליב שרה'ס, ר' יהושע העשיל, דער אפטער רב, ר' משה דער סאווראניער רב און ר' לוי יצחק דער בערדיטשובער רב, וועלכער האט זיך בעקאנט געמאכט דורך זיין אמת'ע מענשענליעבע און זיין דן זיין דעם גראסטען חוטא לכף זכות.

אזוי זעהען מיר ווי די האפנונג פון ר' ישראל בעל שם טוב איז האלב ערפיהלט געווארען: פינפציג יאהר נאך זיין טויט האבען איהם צוויי מיליאן יודען פערגאטטערט, און די ערסטע חסידים האבען זיך געפיהרט נאך זיינע כללים.... נאר צום אומגליק איז מיט זיין דרך געשעהען דאס אייגענע וואס ווערט פון פיעל הויכע געדאנקען, וואס פערליערען מיט דער צייט דעם אמת'ן ווערטה. וואס מעהר די צאהל פון די חסידים האט זיך פערגרעסערט, האט מען אנגעהויבען מעהר אוועקצוגעהען פון'ם בעל שם'ס וועג, און ביס־לעכווייז האט מען כמעט אין גאנצען פערגעסען דעם עיקר, וואס ער האט געוואלט דעם אמת, שלום און אהבת אחים צווישען יודען, און מען האט

אנגענומען דעם תפל: די „אמונת צדיקים”, אונ ניט צדיקים, וועלכע ער האט געמיינט, נאר צדיקים פון פראפעסיאן... אונ זיינע אללע אנדערע כללים זענען כמעט פערגעסען געווארען

---

2 ר׳ משה מענדעלסזאהן אונ זיין צייט.

(1760—1789 נאך קריסטוס געבורט).

די איינענע ראטהעניישען, וועלכע מיר בעגעגנען שטאנדיג אין דעם יודישען לעבען אונ פיהרען אונז אפט ארויף אויף דעם געדאנק, אז דאס יודישע פאלק לעבט פשוט מיט נסים, זעהט מען אויך אין דער נייער צייט, אונ עס איז שווער מיט׳ן שכל צו פערשטעהען ווי אזוי האט פלוצלונג געקאנט ליכטיג ווערען דארט וואו עס איז געוועהן אזוי פינסטער? פונקט ווי די ישועה אין א נויטה קומט צו די יודען כמעט תמיד אומגעריכט, וועניגסטענס, ווייזט זיך עס אזוי אויס פונ׳ם ערשטען קוק, אזוי איז אויך דאס מאל פאר זיי אויפגעגאנגען די זונן פון בילדונג אונ אויפקלעהרונג אונ דווקא אין בערלין, וואו דאס פינסטערניס איז געוועהן שרעקליך גרויס, וואו עס האבען געמאגט וואהנען נאר געצאהלטע יודען, אונ די זעלבע האבען נאר געהערט וואס זייערע רבנים זאגען אונ האבען זיך פעסט געהאלטען אין זייערע דרכים. אודאי קומט עס פאר ווי א וואונדער, וואס אין דעם איינענעם בערלין, וואו מען האט דעם אלטערזיידען פון דעם איצטיגען באנקיר בלייכרעדער אריינגעלעגט אין הרם דערפאר, וואס עס האט זיך נאר אויסגעוויזען אז ער וויל אריינקוקען אין דייטשע ביכלעך, האט פלוצלונג איין קליין הארבאטע יודעל געקאנט אנג׳ מאכען אזא איבערקעהרעניש! אז מען בעטראכט אבער גוט די זאך זעהט מען, אז האטש איין שוואלב, ווי די וועלט זאגט, קאן קיין זומער ניט מאכען, נאר אז די שוואלב לאזט זיך אראב ערגעץ איז פארט א סימן, אז עס דארף דארטווארם ווערען אונ אז געוויסע כוחות פון דער נאטור וועלען שוין באלד די קעלט פערטרייבען. קיין בערלין האבען זיך געלאזט עטליכע שוואלבען, וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים ארויסגעריסען פון זייער נעסט, אונ דאס האט שוין געפיהרט דערצו, וואס ר׳ משה מענדעלסאהן איז אים שטאנר געוועהן אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות.

אִין דֶעסוֹי, אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אִין דַייטְשְׁלַאנְד, אִיז דֶעם 17 אויגוּסְט 1728 בַּיי אֵיין אָרֶעמֶען יוּדֶען אַסוֹפֵר, ר׳ מְנַחֵם מֶענְדֶעל, גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַזוּהן מֹשֶׁה, וָואס הָאט זִיךְ שְׁפֶּעטֶער אָנְגֶערוּפֶען נָאךְ דֶעם פָּאטֶערְס נָאהמֶען, „מֶענְדֶעלְס-זָאהן" אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסְזָאהן. דִי גְרֶעסְטֶע הַשָּׂגָה פוּן אֵיין אָרֶעמֶען סוֹפֵר אִיז, מִן הַסְתָּם, אַז זַיין זוּהן זָאל וֶוערֶען אַרַב. אוּנ אַז דֶער קְלֵיינֶער משה הָאט זִיךְ נָאךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען פַאר אַגוּט קָאפֶּעל הָאט מֶען אִיהם גֶענוּג גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט גְמָרָא אוּנ פּוֹסְקִים, אוּנ פוּן דִי פְרִיהֶעסְטֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט. זַיין גְרוֹיסֶע הַתְמָדָה, דָאס זִיצֶען שְׁטֶאנְדִיג אַיינְגֶעהוֹיקֶערְט אִיבֶּער אַסֵפֶר אוּנ נִיט וִויסֶען פוּן קֵיין רוּה, דָאס אַלְדִינְג הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אָבְּגֶעשְׁוַואכְט דָאס קְרֶאנְקְלִיכֶע קִינְד, בִּיסְלֶעכְוַויין אִיז דֶער רוּקֶען אִיהם גֶעוָוארֶען אַיינְגֶעבּוֹיגֶען אוּנ שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר טַאקִי בֶּעקוּמֶען אַהָארְב, וָואס הָאט אִיהם פוּן דֶערְסְטֶ-וֶועגֶען נִיט מְאוּם גֶעמַאכְט, וַוייל פוּן זַיין פָּנִים הָאט אַרוֹיסְגֶעלַייכְט דִי חָכְמָה אוּנ אִין זַיינֶע צְוֵויי פַייֶערִיגֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹיגֶען הָאט גֶעבְּרֶענְט אַגֶאטְלִיכֶער פַייֶער. גֶעלֶערְנְט הָאט מִיט אִיהם דֶער דֶעסוֹי׳ר, ר׳ דָוִד פְרֶענְקֶעל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ אַרוֹיסְגֶענוּמֶען קֵיין בֶּערְלִין, הָאט אוֹיךְ מֶענְדֶעלְסְזָאהן בֶּעשְׁלָאסֶען אַהִין אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען, חָאטְשׁ עֶר אִיז דֶעמָאלְט אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן פִירְצֶעהְן יָאהר. תּוֹרָה הָאט עֶר אַוַדַאי בַּיי זַיין אַלְטֶען רֶבִּי׳ן גֶעפוּנֶען גֶענוּג, נָאר נִיט אֵיין מָאל הָאט עֶר גֶעלִיטֶען הוּנְגֶער אוּנ הָאט זִיךְ גֶעטְרַייִ גֶעהַאלְטֶען אִין דִי וֶוערְטֶער פוּנ׳ם פֶּרֶק: „וֶוער עֶס ווִיל לֶערְנֶען מוּז עֶסֶען בְּרוֹיט מִיט זַאלְץ, אֲפִילוּ וַואסֶער זִיךְ זְשַׁאלֶעוֶוען אוּנ אוֹיף דֶער עֶרְד שְׁלָאפֶען". דָאס אַלְדִינְג הָאט עֶר גוּט מְקַיֵים גֶעוֶועהן, וַוייל הָאטְשׁ זַיין רַבִּי הָאט אִיהם בֶּעשְׁטֶעלְט „טֶאג" בַּיי בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ הָאט אִיהם נָאךְ גֶעצָאהלְט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיבֶּער גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיף תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי, הָאט עֶר פוּן דֶעם גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל הַכְנָסָה אַז נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט עֶר זִיךְ לֶעגֶען שְׁלָאפֶען הוּנְגֶערִיג. אִין בֶּערְלִין אִיז מֶענְדֶעלְסְזָאהן בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע פוֹילִישֶׁע לוֹמְדִים ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ, פוּן וֶועלְכֶען מִיר וֶועלֶען שְׁפֶּעטֶער רֶעדֶען בֶּעזוּנְדֶער. עֶר הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַוֶועג אִין חֲקִירָה-סְפָרִים אוּנ הָאט מִיט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען דֶעם „מוֹרֶה נְבוּכִים", וָואס הָאט מֶענְדֶעלְסְזָאהן גֶעאֶפֶענְט דִי אוֹיגֶען. אַחוּץ דֶעם הָאט אִיהם ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ צוּנוֹיפְגֶעפִיהרְט מִיט זַיינֶעם אַתַּלְמִיד ר׳ אַהֲרֹן גוּמְפֶּערְץ, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען דָאקְטָאר, אוּנ עֶר הָאט מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט לַאטֵיין. אוּנ אַז מֶענְדֶעלְסְזָאהן

איז אונטערגעוואקסען האט ער איהם אריינגעגעבען פאר א הויז-לעהרער צו א רייכען פאבריקאנט ר' יצחק בערנארד. דעמאלט האט מענדעלסזאהן דאבגעווארפען פון זיך צום ערשטען מאל דעם ביטערן מאנגעל, ער איז געוועהן זאט, ער האט געהאט א מקום מנוחה און האט זיך ערסט גענומען צום לערנען.

מענדעלסזאהן האט ליעב געהאט אין א זעלטענער פרייהער שעה, צווישען טאג און נאכט, ווען מען מוז שוין אוועקלעגען דאס לערנען, זיך צו בע-שעפטיגען מיט שאך-שפיעלען, און צו ליעב דעם איז ער בעקאנט געווארען מיט'ן בעריהמטען דייטשען שרייבער גאטטהאלד אפרים לעססינג, וואס איז נאך דעמאלט אויך געוועהן א יונגער מאנן און איז נאר וואס ארויס אויף דער וועלט. לעסינג איז אויסגעוואקסען אין א שטוב, וואו מען האט ניט געוואוסט קיין האס צו מענשען פון א פרעמדען גלויבען: זיין פאטער וואס איז געוועהן א פרומער גייסטליכער, האט איהם פון קינדהייז אן געלערנט, אז מען דארף אללע גלייך ליעב האבען, און דאריבער איז קיין וואונדער ניט, וואס האטש אין יענע יאהרען האט מען גוט פיינד געהאט די יודען, האט זיך לעסינג ניט געשאמט אנצושרייבען א קליין טהעאטער שטיק „די יודען" און אויסווייזען, אז דאס יודישע פאלק האט אויך מעלות, און א יוד קאנן אויך האבען די שאנע מדות וואס אנדערע האבען. ביי לעסינג'ן איז געוועהן דער גרעסטער תענוג צו שפיעלען שאך מיט א בר שכל, און אז מען האט איהם געזאגט, אז אין בערלין געפינט זיך א יודישער יונגער מאנן, וואס שפילט גוט שאך, האט ער איהם באלד אבגעזוכט, און פון דעמאלט אן האבען זיי ביידע פערבונדען א עביגע פריינדשאפט. יעדער פון זיי איז געוועהן א מבין אויף די גרויסע כוחות וואס גאטט האט זיי געגעבען, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען ארבייטען פאר דער מענשהייט. צום אנהייב האט מענדעלסזאהן זעהר שלעכט גערעדט דייטש און נאך ערגער געשריבען, נאר לעסינג האט איהם א סך געהאלפען און פלעגט איהם געבען די בעסטע עצות. ער האט איהם אויך צו גערעדט, ער זאל זיך פרובען שרייבען, און אזוי ווי מענדעלסזאהן האט מורא געהאט צו שטעלען אויף זיך און איז דערצו געוועהן א גרויסער ענו, האט ער ביי איהם פשוט גענומט אויסנארען זיין ערשט ספר: „פילאזאפישע געשפרעכע", ער האט איהם פערזיכערט, אז ער וועט עס נאר איבערקוקען און אויסבעסערן די פעהלער, און צום סוף האט ער עס אהן זיין וויסען אבגעדרוקט, און האט דורך דעם זיין נאהמען בעקאנט געמאכט

אין דייטשלאנד. אזוי זענען אוועקגעגאנגען היבשע עטליכע יאהר אונ מענ-דעלסזאהן'ס מזל האט זיך גאר אין גאנצען פערריכט. דער פאבריקאנט בערנארד האט איהם ביי זיך געגעבען א שטעללע פון בוכהאלטער אונ ער האט שוין געהאט שאן פרנסה. דעמאלט האט ער אויך חתונה געהאט מיט פרומע גוגענהיים פון האמבורג, אונ דאס גליק האט איהם דא אויך געשפיעלט, ווייל ער האט בעקומען זעהר א גוטע פרוי וואס האט איהם זעהר געשעצט אונ ליעב געהאט. די פרייע צייט וואס איז איהם געבליבען פון דער ארבייט, האט ער אלץ פערבראכט מיט לערנען אונ מיט שרייבען. לעסינג האט איהם צונויפגעפיהרט מיט אללע בעסטע דייטשע געלעהרטע פון בערלין, אונ אז דער געלעהרטער ניקאלאי האט אנגעהייבען ארויסצוגעבען א צייטונג איז מענדעלסזאהן געווען ביי איהם דער ערשטער מיטארבייטער. דעמאלט האט איהם אויך די בערלינער אקאדעמיע געשענקט א מתנה פון פינפציג רענדליך דערפאר וואס ער האט פערענפערט א וויכטיגע פילאזאפישע שאלה. זיין ליעב-שאפט צום אמת אונ דאס וואס ער האט בעטראכט דייטשלאנד ווי זיין איינציג פאטערלאנד, האט געפיהרט דערצו, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ איז ארויסגעשפרונגען מיט עטליכע פרייע ווארטער געגען דעם קאניג פרידריך דעם גרויסען, וואס האט אויך ליעב געהאט אמאל צו שרייבען אונ דריגגען, אז אללע מוזען לערנען ביי די פראנצאזען, אונ האט איהם געמאכט פארווירפע דערפאר, וואס דאס פראנצאזישע שפיעלט ביי איהם א גרעסערע ראללע ווי דאס אייגענע דייטשע. אין הויף האט עס שטארק פערדראסען, וואס א יוד זאגט גאר פלוצלונג א דעה, אונ מען האט אזוי לאנג געארבייט ביז דער קאניג האט מענדעלסזאהן געשיקט רופען. ניט אהן מורא איז מענדעלסזאהן געקומען צום קאניג, נאר פאראנפערן זיך אדער אבזאגען זיך פון זיינע געדאנקען האט ער ניט געוואלט. פריי אונ בעהארצט האט ער בעוויזען, אז דעם אמת מאג מען זאגען אויפ'ן אייגענעם פאטער אונ אפילו א קאניג, ווען ער שרייבט איז געצוואונגען אויסצוהערען די מיינונגען פון אנדערע. מען האט גערעכענט אז מענדעלסזאהן וועט האבען א פסק, נאר דער קאניג האט איהם דווקא פריינדליך בעהאנדעלט אונ האט איהם געהייסען פער-שרייבען צווישען די שוטץ-יודען, דאס הייסט: דעמאלט האט ער בעקומען דאס רעכט צו וואהנען אין בערלין ווי א תושב, ניט ווי קיין איינגעבעטענער א שטיקעל שנאה, ווי עס ווייזט אויס, האט פרידריך פארט געטראגען אין הארצען: אז די בערלינער אקאדעמיע האט שפעטער געוואלט מענדעלסזאהן

אנטהון כבוד אונ איהם אריינרעכענען צווישען איהרע מיטגלידער, האט איהם פרידריך אויסגעמעקט פונ'ם צעטעל. אונ זעהר אפט פלעגט מענדעלסזאהן זאגען, אז עס טהוט איהם א סך מעהר הנאה וואס דער קאניג האט איהם ניט ארייננגעלאזט עהדער די אקאדעמיע אלליין זאל איהם האבען אבגעזאגט.

זיין ספר „פעדאן", וועגען דער אונשטערבליכקייט פון דער מענשליכער נשמה, האט איהם געבראכט נאך מעהר כבוד, ווייל ער האט מיט דעם בוך ערפרייעט טויזענדער הערצער, וועלכע האבען זיך געטראסט געפונען צו זעהען בעוויזען מיט אותות ומופתים דאס, וואס זיי האבען נאר פריהר געפיהלט אונ געגלויבט. דער „פעדאן" איז אין א קורצער צייט איבערזעצט געווארען כמעט אין אללע איירָאפּאישע לשונות אונ ניט נאר די גראסטע געלעהרטע האבען געהאלטען פאר א זכיה זיך צו בעקענען מיט מענדעלסזאהן, נאר אפילו פירסטען אונ פרינצען פון קאניגליכער פאמיליע האבען גערעכענט פאר א חוב איהם מקרב צו זיין אונ דערמיט אויסדריקען זייער דאנק דעם בעריהמטען יודישען פילאזאף. ביז דעמאלט האט מענדעלסזאהן געארבייט סתם פאר דער וויססענשאפט אונ צו ליעב יודען אלליין האט ער נאך קיין איינציגע שורה ניט געשריבען, דאס האט ארויפגעפיהרט דעם גייסטליכען יאהאן קאספער לאוואטער אויף דעם געדאנק, אז מענדעלסזאהן איז גאר פרעמד פון זיין פאלק, אונ אז ער האט מיט איהם אפט געמאכט א רעדע וועגען קריסטענטהום אונ האט געזעהען מיט וואס פאר א יראה אונ דרך ארץ ער דערמאנט דעם נאהמען פון קריסטוס, האט ער ניט פערשטאנען, אז א זא גרויסער מאנן ווי מענדעלסזאהן שאצט דאס גוטע וואס געפינט זיך אין יעדער רעליגיאן, אונ ער האט עס אנגעהאנגען אין דעם וואס מענדעלסזאהן שטעהט גאנץ ווייט פון זיין אמונה. אוודאי האט זיך לאוואטער איינגערעדט, אז עס וועט איהם געראטהען אבצורייסען מענדעלסזאהן פונ'ם יודענטהום, אונ אזוי ווי ער האט געוואוסט, אז ער איז א גרויסער אוהב אמת איז ביי איהם געבליבען ער זאל איהם אריינציהען אין א ווכוח, אונ קוים וועט ער ארויסזעהען אז לאוואטער האט רעכט, וועט ער זיך ניט שאמען מודה צו זיין, אז ער האט ביז אהער געלעבט אין טעות אונ וועט צושטעהען צום קריסטענטהום. דעמאלט האט גראד א שווייצער פראפעססאר קאספאר באנע ארויסגעגעבען א בוך איבער דעם קריסטענטהום אויף פראנצאזיש. לאוואטער האט עס באלד איבערזעצט אויף דייטש אונ האט עס געשיקט מענדעלסזאהן פאר א מתנה אונ האט איהם געבעטען ער זאל מיט זיין חכמה, עהרליכקייט אונ ליעבע צום

אמת גוט בעטראכטען אללע בעווייזע, וואס באנגע ברענגט, אונ אפענטליך איהם געבען זיין הסכמה דארויף, ווייל ער איז זיכער אז מענדעלסזאהן וועט דאס טהון מיט תמימות גלייך ווי סאקראטעס אלליין וואללט דאס געטהון, ווען מען קומט צו איהם מיט אזא שאלה. לאוואטער האט מענדעלסזאהן געשטעלט אין א זעהר שלעכטע לאגע: פון איין זייט האט ער געזעהען אז אין דרויסען איז נאך ניט אזוי ליכטיג, אז ער זאל מאגען פריי זיין מיינונג ארויסזאגען אין אזא וויכטיגער זאך, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער עס געהאלטען פאר א שטארקען חלול השם מען זאל גאר דיספוטירען וועגען דעם, וואס פאר א רעליגיאן איז בעסער, ווען אללע אמונות זענען גוט אונ נוצליך, ווייל זיי ווייזען אללע דעם מענשען דעם רעכטען וועג. אנפערן האט ער שוין אבער געמוזט; ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווארעם ווי באלד ער שווייגט, וואלט מען איהם געקאנט חושד זיין, אז ער איז ווי האלב מודה אונ האט נאר קיין דבורים ניט. מענדעלסזאהן איז ארויס מיט דער פעדער, נאר ער האט געטהון ווי א אמת׳ער חכם: עהדער אויסזוכען פרעמדע חסרונות, האט ער בעסער אנגעוויזען אייגענע מעלות, אונ דעמאלט האט מען טאקי ארויסגעזעהען וואס פאר א היים יודיש הארץ ער האט. „איך לייגען ניט – האט מענדעלסזאהן געשריבען -- אז ווען איך האב מיך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט ויסענשאפט איז מיין ערשטע כונה געוועהן נאכצופארשען צו גלייכט זיך די יודישע אמונה אויס מיט חכמה. אונ ווען איך זאל געוועהן געפונען אז צווישען זיי איז א שטארקער אונטערשיעד וואלט איך מיר באלד געזוכט איין אנדער וועג; אונ באמת וואס וואלט מיך טאקי געקאנט צובינדען צו אזא גלויבען, וואס מען האט פון איהם נאר צרות, אונ דערצו איז ער נאך געגען דעם געזונדען מענשענפערשטאנד? אמת, איך האב בעמערקט אין מיין גלויבען אסך איבריגע זאכען, וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט, נאר וואס פאר א רעליגיאן איז פריי פון אזעלכע מותרות? דער עיקר איז אבער פארט ריין אונ הייליג, אונ כל זמן איך ליעב אונ דענק קאן איך מיך ניט איבערמאכען אונ זיך אבזאגען פון דעם וואס איז ביי מיר אזוי טהייער! פאר די קריסטען איז געוויס גלייכער זיי זאלען איבערבייטען זייער מיינונג וועגען יודען, ניט צו ליעב א איבערגעביטענע אמונה, נאר צו ליעב די מעשים טובים וואס זייער אלטע רעליגיאן הייסט זיי טהון". מענדעלסזאהן׳ס תשובה האט אנגעמאכט א שטארקען רעש אונ אפילו די שונאים האבען ניט געהאט וואס צו זאגען. ער האט דעמאלט אזוי נושא חן געוועהן ביים הערצאג פון בראנשווייג, אז ער

הָאט גֶעלָאזְט בֶּעטֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין זַיין הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט אִיהם דֶער קְרָאנְפְּרִינְץ פוּן בְּרָאנְשְׁוַויג אֶפֶענְטְלִיךְ גֶעדַאנְקְט. פַאר דֶער מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע וָואס לִיעגְט אִין יֶעדֶער שׁוּרָה פוּן זַיין תְּשׁוּבָה, אוּנ דֶער פִירְסְט פוּן לִיפֶּע־שַׁיימְבּוּרְג הָאט אִיהם בַּיי זִיךְ פֶערְ־רֶעכֶענְט פַאר אַ בֶּן בַּיִת. אֲפִילוּ כָּאנֶע אַלַיין הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען לַאוָואטֶער׳ן, אַז עֶר אִיז נִיט צוּפְרִידֶען דֶערְפוּן וָואס מֶען הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט אַרֶעלִיגְיָאנְס־פְרַאגֶע, אוּנ לַאוַואטֶער אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַיינְצוּבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ אִיהם שִׁיקֶען אַדַאנְק־בְּרִיעף פַאר זַיינֶע קְלוּגֶע רֶעד.

וִוי בְּלִינְד דִי לוֹמְדִים אוּנ דִי רַבָּנִים זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אִין דַייטְשְׁ־לַאנְד – קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען דֶערְפוּן, וְואס זֵיי אִיז דַוְקָא נִיט גֶעפֶאלֶען דִי תְּשׁוּבָה, וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט מִיט אִיהם מְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם גֶעוֶועהן, נָאר דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט דָארְט דֶערְמָאנְט, אַז אִין יוּדִישְׁקַייט גֶעפִינְט עֶר „אַסַךְ אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען וָואס זַייטִיגֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעזֶעצְט". זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד גֶענוּמֶען לֶערְנֶען פְּרוּשִׁים אוּנ זוּכֶען בֶּעהַאלְטֶענֶע סוֹדוֹת אִין דִי דָאזִיגֶע וֶוארְטֶער, אוּנ עֶס הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעקָאכְט גֶענוּג מִיה בִּיז עֶר הָאט אִיבֶּערְצַייגְט דֶעם פְרוּמֶען רַב ר׳ הִירְשֶׁעל לֶעוִוין, אַז עֶר הָאט דֶערְמִיט חָלִילָה קֵיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעמֵיינְט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי רַבָּנִים אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף אִיהם קְרוּם, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין יֶענֶער צַייט אִיז אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיךְ אַ קְרִיסְטְ־לִיכֶער שְׁרַייבֶּער פוּן פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין, יָאהַאן בַּאלְטְהַאזַאר קֶעלְבֶּעלֶע, פְלֶעגְט זֵיי מֶענְדֶעלְסָזָאהן רוּפֶען „דִי יוּדִישֶׁע קַאלְבֶּעלֶעךְ".

מֵילָא אַז פְרִיהֶר הָאבֶּען דִי פְרוּמֶע יוּדֶען גֶעהַאט נָאר אַ שִׂנְאַת חִנָּם צוּ מֶענְדֶעלְסָזָאהן, הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד בֶּעקוּמֶען אַ גֶעלֶעגֶענְהֵייט זִיךְ נָאךְ מֶעהר טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהם אוּנ הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהַאט פַאר וָואס צוּ שְׁרַייעֶן. אִים יָאהר 1772 הָאט דֶער הֶערְצָאג פוּן מֶעקְלֶענְבּוּרְג־שְׁוֶוערִין אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז יוּדֶען זָאלֶען גְלַייךְ מִיט קְרִיסְטֶען נִיט טָארֶען מְקַבֵּר זַיין זֵייעֶרֶע מֵתִים פַאר דְרַיי טָאג, וַוייל עֶס הָאט זִיךְ שׁוֹין עֶטְלִיכֶע מָאל גֶעטְרָאפֶען וָואס מֶען הָאט מְקַבֵּר גֶעוֶועהן לֶעבֶּעדִיגֶע מֶענְשֶׁען. וָואס הָאט זִיךְ נָאר אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז זֵיי זֶענֶען טוֹיט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ גְזֵרָה אוּנ הָאבֶּען אַוֶועקְ־גֶעשִׁיקְט שְׁלוּחִים קֵיין אַלְטוֹנַא צוּ ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן עֶר זָאל זֵיי הֶעלְפֶען. ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן הָאט גֶעוואוּסְט אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיים הֶערְצָאג אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר דִי שְׁלוּחִים אָבְּגֶעשִׁיקְט צוּ אִיהם אוּנ אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער אַז עֶר וֶועט עֶס פוּעֶל׳ן. מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אָבֶּער גֶעעֶנְטְפֶערְט

אז ער רעכענט עס פאר דער גרעסטער עבירה זיך אקעגענשטעלען געגען אזא תקנה, וואס דערפון הענגט אב דאס לעבען פון מענשען, אונ האט נאך, פארקעהרט, אויסגעוויזען פון דער גמרא, אז נאך אין די אלטע צייטען האט מען זיך ניט געאיילט דעם מת ברענגען צו קבר ישראל ביז מען האט ניט געוואוסט אקוראט אז לעבעדיג קאן ער שוין ניט ווערען. אזא תשובה האט אונטערגעצונדען ר׳ יעקב עמדן מיט אללע איבריגע רבנים, אונ מענדעלסזאהן איז ביי זיי אין די אויגען געווארען א געפאהרליכער אפיקורוס.

מענדעלסזאהן׳ס בלינדע שונאים האבען ניט פערשטאנען, אז ער איז א צירונג פאר׳ן גאנצען יודישען פאלק אונ אז די קריסטען זעהען אין איהם א לעבעדיגען בעוויז, אז מען קאן זיין א יוד צו גאטט אונ צו לייט, אבהיטען יודישקייט אונ פארט זיין נוטצליך דעם לאנד. נאר דאס וואס מענדעלסזאהן׳ס איינענע ברידער איז שווער געוועהן צו פערשטעהען, דאס האט דווקא פערשטאנען זיין גוטער פריינד לעסינג, האטש ער איז געוועהן א קריסט, האטש אויף פיעל זאכען פונ׳ם יודישען לעבען האט ער ניט געקאנט זיין אזא מבין. ווי הויך לעסינג האט געשטעלט מענדעלסזאהן -- קאן מען ארויסזעהען פון זיין בעריהמטען טהעאטער־שטיק „נאטהאן דער ווייזע“, וואס ער האט אנגעשריבען אין דעם לעצטען יאהר פון זיין לעבען, אונ וואס האט איהם טאקי מקצר ימים געוועהן, ווייל אין דעם טהעאטער־שטיק האט ער אויפגעדעקט אזא אמת, וואס גאטט ווייסט אויב אפילו שפעטער מיט עטליכע הונדערט יאהר וועט מען וועלען הארען דערפון. אין זיין הויפט־העלד, נתן דעם חכם, א יוד אין עושר, וואס אללע האבען איהם ליעב אונ דערמאנען זיין נאהמען מיט דרך ארץ, האט לעסינג אויסגעמאלט מענדעלסזאהן מיט זיין גאנצען האראקטער, אונ עס איז גענוג נאר איבערצולעזען עטליכע שורות זעהט מען, אז דאס איז דער יודישער פילאזאף מיט אללע זיינע מדות. לעסינג שטעלט פאר, אז נתן האט געוואהנט אין ירושלים אין דער צייט פון די קרייצציגע, אונ אז די קריסטען זענען בעפאלען די היילינע שטאדט האבען זיי אבגעבראכעוועט זיין פערמעגען, פערברענט זיין הויז אונ אומגעבראכט זיין ווייב מיט זיינע קינדער. מיט דעם יודישען „גם זו לטובה“, וואס האט דעם יודען ניט איין מאל געגעבען כח איבערצוטראגען גאנצע בארג צרות, האט נתן אנגענומען פאר ליעב זיין ביטער מזל. אונ אז שפעטער האט מען איהם געראד געבראכט א קריסטליך קינד, א קליין ארעם יתומה׳לע האט ער עס אנגענומען פאר

א מתנה פון גאטט. ער האט בערעכענט אז דאס שיקט איהם גאטט א טראכט אויף דער עלטער, אז ער איז ממלא אויף אזא אופן זיין חסרון, אונ ער האט דאס קינד ערצויגען מיט ליעבע אונ צארטליכקייט פון א אייגענעם פאטער. דאס שאנע ריינע, גוטע אונ ערהאבענע, וואס איז ביי איהם אליין געוועהן היילינ – דאס אלדינג האט נתן איבערגעגעבען זיין טאכטער, אונ זי איז אויפגעוואקסען געווארען אין א גלויבען וואס האט זי גליקליך געמאכט אונ וואס האט ביי איהר אין קאפ איינגעווארצעלט דעם געדאנק, אז אללע מענשען זענען גלייך אונ אז ליעבע דארף זיי עביג פערבינדען. אין וואס נתן'ס אמונה בעשטעהט – זעהט מען ארוים אין דעם משל, וואס לעסינג האט איהם אין מויל אריינגעלעגט: אז דער סולטאן סאלאדין פרעגט ביי נתן, וועלכע פון די רעליגיאנען איז די בעסטע? דערצעהלט ער איהם א מעשה ווי א פאטער, וואס האט געהאט דריי זיהן אונ האט זיי גלייך ליעב געהאט, האט זיי געוואלט בעווארענען, אז נאך זיין טויט זאל קיינער פון זיי זיך ניט איבערנעהמען אונ ניט שרייען אז ער איז דער מיוחס אונ איהם קומט דער גראסטער חלק פון דער ירושה; דערפאר האט ער אין דער צוואה אריינגעשטעלט, אז ווער עס וועט ברענגען אזא אונ אזא רינג מיט אללע סימנים וואס ער האט פינקטליך בעשריבען, מוז בעקומען די גאנצע ירושה אונ יעדען פון די דריי ברידער האט ער שטילערהייד איבערגעגעבען פונקט די אייגענע רינג. אוודאי האט זיך ערשט נאך דעם פאטע"רם טויט אנגעהויבען א קריעג צווישען די יורשים. יעדער האט געשריגען אז נאר זיין רינג איז דער אמת'ער אונ די אנדערע זענען פאלש, אונ די מלחמה קאן נאר דעמאלט אויפהערען ווען די ברידער וועלען קומען צום שכל, אז ביי א פאטער קאן ניט זיין קיין חלוק צווישען זיינע קינדער, אונ אז דאס האט ער אומיסטען געטהון כדי זיי זאלען זעהען, אז ער האט קיינעם ניט געוואלט געבען די בכורה אונ זאלען זיך גלייך איינטהיילען מיט דער ירושה. אזא בילד פון א יודען ניט אונז לעסינג אונ טאקי געבען איהם שטעלט ער פאר א גייסטליכען אונ ווייזט אונז שוין פונקט דעם הפך: דער פאטריארך פון ירושלים געפינט, אז אזא יודען ווי נתן, וואס האט געטהון אזא גרויסע עבירה אונ האט ערצויגען ביי זיך א קריסטליך מיידכען, קומט צו ברענגען אויפ'ן פייער, אונ אז מען ווייזט איהם, אז פון דעם קינד וואלט געווארען א תל ווען דער יוד וואלט אויף דעם קיין רחמנות ניט געהאט, ענטפערט ער קורץ אונ שארף: „דאס איז קיין תירוץ ניט. דעם יודען מוז מען פארט

פערברענגען!"... מען קאן זיך פארשטעלען וואס פאר א רעש לעסינג'ס טהעאטער-שטיק האט אנגעמאכט אין דייטשלאנד; די שונאים האבען איהם קיין נאס נית געלאזט דורכגעהען, אונ מען מאג זאגען, אז ער איז דערפון פון דער וועלט געגאנגען פאר דער צייט. נאר צום אומגליק, האבען די יודען אפילו נית געוואוסט וואס פאר א מליץ יושר זיי האבען פלוצלונג פאר זיך בעקומען, אונ דעם, וואס האט לעסינג'ן ארויפגעבראכט דארויף, האבען די רבנים פערווארפען מיט שטיינער.

מענדעלסזאהן האט אבער נית געקוקט אויף דעם געשריי פון די פרומע אונ האט זיך געטהון זיינס. די יודען האבען דעמאלט נית געהאט קיין רעכטע דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה אונ ער האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען אזא איבערזעצונג, וואס ער האט פריהר געמאכט פאר זיינע אייגענע קינדער, ווען ער האט מיט זיי אנגעהויבען לערנען חומש. צוזאמען מיט דער איבערזעצונג איז ביי איהם אויך געבליבען ער זאל אנשרייבען א פירוש אויף גאנץ תנ"ך מיט'ן נאמען „באור" אונ צו דער ארבייט האט ער צו געצויגען אללע יודישע געלעהרטע, וואס זענען דעמאלט געוועהן אין בערלין, ווי ר' שלמה מדובנא, וואס איז געוועהן דער בעל מגיה ביים דרוקען, ר' נפתלי הירץ וויזעל, ר' אהרן יאראסלוי אונ ר' הירץ האמבערג. קוים זענען דערפון געוואהר געווארען די רבנים, איז געווארען א געוואלד, אז מענדעלסזאהן וויל איבערקעהרען דעם גאנצען יודענטהום. מען האט אנגעהויבען זיינע ביכער צו ברענען אונ עס האט נית געהאלפען אפילו וואס דער בערלינער רב ר' הירץ שעל לעווין האט געגעבען זיין הסכמה אונ האט געשריבען בפירוש, אז ער געפינט מענדעלסזאהן'ס ארבייט פאר זעהר נאטהיג אונ נוטצליך. מענדעלסזאהן איז זיך פון גאנצען געשריי אונ רעש נית אראבגעפאלען, איהם האט געשטארקט, דאס וואס די קריסטען האבען איהם דווקא געשטיצט אונ עס האט איהם ווענינגסטענס געפרעהט וואס, ווען די יודען ווילען דערווייל נאך נית פערשטעהען וואס ער טהוט פון זייערטוועגען, אפענט ער האטש א וועג פאר די קריסטען זיי זאלען דורך זיין איבערזעצונג זיך קאנען איבערצייגען וואס עס שטעהט אין דער יודישער תורה. מענדעלזאהן'ס איבערזעצונג איז טאקי פריינדליך אויפגענומען געווארען ביי די גרעסטע שררות, אונ דער קאניג כריסטיאן פון דענעמארק מיט'ן קראנפרינץ האבען די ערשטע זיך פערשריבען צווישען זיינע אבאנענטען. נאר דאס אלדינג האט פון דעסטוועגען נית אבגעהאלטען אזעלכע גרויסע רבנים, ווי

ר'יחזקאל לאנדא פון פראג, ר'רפאל כהן פון אלטונא און ר' הירש יאנוב פון פורטה, און זיי האבען געפסקנט אז מענדעלסזאהן'ס ספרים זענען אפיקורסישע ספרים, און דער איינציגער חסד איז געוועהן, וואס איהם אליין האבען זיי ניט געטשעפעט, חאטש עס האט זיך זיי שטארק געגלוסט איהם אריינצולעגען אין חרם. טאקי נאר דאס נוטסקייט און דער קאלטער ישוב הדעת פון מענדעלסזאהן האט פון זיין הארץ דערווייטערט יעדעס געפיהל פון פערדרוס אדער נקמה! ער פלעגט נאר אפט זאגען מיט א געלאכטער, אז ער האט גאר זיך ניט גערעכט, אז זיין איבערזעצונג זאל נאך זיין נאטהיגער פאר די רבנים ווי פאר'ן פראסטען פאלק. אוודאי האט דאס, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט אריינגעלאזט אין קיין מחלוקת מיט די רבנים, געפיהרט דערצו וואס זיינע שונאים האבען געמוזט מיעד ווערען און דער נייער דור, וואס איז דערנייל אונטערגעוואקסען האט דורך זיינע ספרים בעקומען א שטארקען חשק צו לערנען תורה און חכמה, און גאר גיך האט ר' משה מענדעלסזאהן זוכה געוועהן צו זעהען ארום זיך הונדערטער חברים און תלמידים, וואס האבען זיך גענומען אויף זיין דרך און האבען זייער גאנץ לעבען ניט אויפגעהערט זיך צו בעשעפטיגען מיט זיין גרויסער ארבייט.

די צרות, וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעטראגען פון די רבנים, און פרומע לומדים, האבען אויף קיין האר ניט פערקלייגערט זיין ליעבע צו די יודען און אז זיי האבען בעדארפט אנקומען צו זייער א טובה האבען זיי שטאנדיג ניט נאר אין איהם אליין געפונען א געטרייען איבערגעגעבענעם ברודער, נאר אפילו די קריסטען, וואס זענען געוועהן נעבען איהם, האבען אויך ליעב געהאט זיין נאציאן און עס איז ביי זיי געוועהן אנגעלעגט ווען זיי האבען מיט עפּיס געקאנט אבדיענען זייער עדלען יודישען פריינד. א זא כח האט אין זיך מענדעלסזאהן געהאט און ווער עס איז מיט איהם בעקאנט געווארען האט ער שוין געמוזט זיין מיט איהם נפש אחת און האט, איהם צו ליעב, געשאצט אויך אללע יודען. אז לעסינג איז געשטארבען, האבען די יודען בעקומען אלץ נאר דורך מענדעלסזאהן, איין אנדער בעשיצער, און דאס איז געוועהן איינער פון מענדעלסזאהן'ס קריסטליכע חברים כריסטיאן ווילהעלם דאהם, וואס דורך איהם זענען געהאלפען געווארען אסך יודען אין פראנקרייך, אסטערייך און שפעטער אויך אין דייטשלאנד.

אין יענע יאהרען איז די לאגע פון די יודען אין עלזאס און מעטץ.

וואס זענען שוין דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון דער פראנצאזישער מלוכה, געווען זעהר טרויעריג. אין אנדערע ערטער האבען זיי אפילו אויך געווען געליטען. נאר דאס איז נאך אלץ געווען אגאר ניט געגען דעם וואס זיי האבען זיך דארט געמוזט אנליידען. יעדער פריץ האט געטהון מיט זיי וואס ער האט נאר געוואלט: היינט האט ער זיי ערלויבט זיך צו בעזעצען ביי זיך אין דארף אדער אין שטאדטעל אונ מארגען האט ער זיי ארויסגעווארפען נאר אהן א פארוואס. אומעדום האבען זיי דארט געמוזט וואהנען אין בעזונדערע אבגעשלאסענע גאסען אונ קיינער פון זיי האט זיך ניט געטארט ארויסווייזען ערגיץ אין איין אנדער גאס. אין מעטץ האט מען ניט געלאזט וואהנען מעהר פון 180 יודישע משפחות, אונ דערפאר האבען דארט געמוזט די בחורים אונ בתולות פערזיטצען. מס האבען זיי אבער געצאהלט מעהר פון אללע איינוואהנער. מען האט ביי זיי געריסען אויף אלדינג, אפילו קירכען האבען זיי געמוזט אויסהאלטען. די הכנסה פון זיי איז געווען אזוי גרויס, אז ווי באלד דער קאניג האט געוואלט איינעם געבען א רעכטע מתנה, האט ער איהם אויף א צייט אבגעגעבען די יודען אין די האנד אריין. מען פלעגט זיי אזוי אויסלעדיגען, אז אפילו דער עלטסטער זוהן ביי א פאטער האט אנדערש ניט געקאנט בלייבען אין מעטץ ביז ער האט ניט בעצאהלט א מנה יפה. אונ ביי די אללע נתינות האבען די יודען געמוזט ציהען די פרנסה נאר פון געלד־ארבייט אונ מתחר פון בהמות, חאטש דער מסחר איז זיי אויך שווער אנגעקומען, ווייל ארימפאהרען האבען זיי ניט געהאט דאס רעכט, אדער זיי האבען געמוזט דערפאר בעצאהלען אסך מעהר ווי פיעל זיי וואלטען געקאנט פערדיענען. אונ אין פיעל מקומות, ווי אין שטראסבורג אונ נאך אנדערע שטאדט, האבען זיי אפילו ניט געטארט איבערנאכטיגען. אודאי האבען זיי ניט געהאט פון וואס צו לעבען אונ זענען געצוואונגען געווען זיך חאפען צום פראצענט, אונ אזוי ווי קיין גרויסע עשירים זענען זיי ניט געווען האבען זיי געקאנט נאר מאכען קליינע געשעפטלעך, זיי האבען געגעבען דאס ביסעל געלד אויף וואכערס געמיינע לייט אונ בעלי מלאכות. די נויטה האט זיי פערשטעהט זיך, געטריבען זיי זאלען רייסען ווי ווייט עס האט זיך נאר געלאזט, אונ דורך דעם זענען זיי פערהאסט געווארען ביים פראסטען פאלק, וואס האט נאר געהאלטען דעם יודען פאר אבלוט־צאפער אונ האט גאר ניט געוואלט בערעכנען, אז ער האט נעביך קיין אנדער ברירה ניט אונ אז ער מוטשעט אנדערע נאר דערפאר וואס מען ווערגט איהם.

מיט דעם אומגליקליכען מעמד פון די עלזאסער יודען האט זיך בענוצט זעהר א שלעכטער מענש העלל, וואס איז פריהר געוועהן א פראקטער שרייבער אונ בילעכוויז האט ער זיך אזוי ווייט אויפגעהויבען, אז מען האט איהם געמאכט פאר שופט. אזא מענש האט געריסען פון טויט אונ פון לעבעדיג, אונ ער האט זיך אימיסטען אויסגעלערנט לשון קדש אונ יודיש-דייטש, כדי ער זאל פערשטעהען אלדינג וואס קומט פאר צווישען די יודען אונ זיי זאלען זיך ניט קאנען בעהאלטען פאר איהם. דאס אומגליק איז אבער געשעהען וואס ער האט געהאט צו בריימע קעשינעס אונ ווי פיעל מען האט איהם געגעבען איז נאך אלץ ווייניג געוועהן; אוודאי אז ער האט שוין גוט אויסגעזויגען די יודען אונ האט פערשטאנען אז מעהר וועט ער שוין ביי זיי גאר ניט מוציא זיין, איז ער געווארען קלאמערשט א בעל טובה. עס האט געהייסען, אז ער נעהמט זיך אן פאר די אומגליקליכע וואס ליי׳ען געלד ביי יודען, אונ ער האט זיך גענומען צו די יודישע פראצענטניקעס. קודם כל האט ער אנגעהויבען צורעדען מען זאל מאכען פאלשע קוויטלעך אונ יעדער בעל חוב זאל צושטעלען דעם געריכט א צעטעל אז ער האט שוין אין גאנצען זיין חוב בעצאהלט. זיין רשעות איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען עס האט זיך געפונען איין ערענטליכער קריסט, וואס האט זיך ניט געוואלט בענוצען מיט א פאלש קוויטעל, האט ער אנגעשטעלט די גייסטליכע זיי זאלען עס ניט דערלאזען אונ זיי זאלען שרייען, אז נאכמאכען די חתימה פון א יודען, כדי זיין געלד זאל פערפאלען ווערען, איז גאר די גרעסטע מצוה. דערנאך האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך וועגען די יודען אונ האט מודה געוועהן, אז פאלשע קוויטלעך קומען טאקי פאר. נאר דאס פאלק האט קיין אנדער מיטעל ניט זיך צו ראטעווען פון די יודען. צום גליק האט זיך די מלוכה נאך צייטליך אומגעקוקט, מען האט העלל׳ן פריהר איינגעזעצט אין תפיסה אונ דערנאך האט מען איהם ארויסגעטריבען פון עלזאס.

אז די יודען האבען געפטרט דעם רשע, האבען זיי אנגעהויבען צו טראכטען אז עס איז קיין תכלית ניט ווייטער צו בלייבען אין אזא שרעקליכער לאגע, אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען דעם קאניג לודוויג דעם זעכצעהנטען איינגעבען א בקשה אונ בעטען ביי איהם רחמים. אזא פאפיער האט מען אבער בעדארפט שרייבען מיט שכל; צווישען זייערע פערשטעהער האבען זיי ניט געהאט אזעלכען וואס זאל זיין פעהיג אזעלכעס צו שרייבען, אונ זיי האבען זיך געווענדעט צו מענדעלסזאהן, וואס האט שוין דעמאלט געשמט

אויף דער וועלט, אונ האבען איהם פארגעלעגט ער זאל אויף זיך נעהמען די מצוה. מענדעלסזאהן איז אבער געוועהן אויך א פראקטישיר מענש, ער האט זיך איבערלעגט, אז אזא פאפיער איז גלייכער ווען א קריסט ארבייט עס אוס. אונ ער האט מיט דער מצוה מכבד געוועהן זיין יונגען פריינד דאהם, וואס האט דעמאלט נאר וואס ארויסגעלאזט א בוך וועגען געשיכטע אונ איז צו ליעב דעם געווארען א חשוב ביי דער מלוכה. דאהם איז געוועהן א בן בית ביי מענדעלסזאהן אונ איז מן הסתם געווארען איין אוהב ישראל. מיט שמחה האט ער אויף זיך גענומען די ארבייט אונ אזוי ווי ער האט געזעהען אז כמעט אין גאנץ אייראפא איז די לאגע פון די יודען זעהר געדריקט, האט ער זיך מישב געוועהן, אז עס איז בעסער ער זאל שרייבען וועגען כלל יודען אין אללע לאנדער אונ האט געשריבען א בעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „דאס פארבעסערן פונ׳ם יודישען מעמד".

דאהם האט זיך געשטעלט אויף דער אלף אונ האט אויסגעוויזען, אז געגען די יודען טהוט מען די גראסטע עולה, וואס דוקא זייערע גרויסע מעלות מאכט מען פאר חסרונות: דעם שארפען שכל אונ דעם חשק עפיס צו טהון אונ ניט לעדיג זיצען נעהמט מען אן פאר שווינדעל אונ בערייסעריי, די גוטע מדות רעכענט מען פאר נארעשקייטען אונ אויף זיין אלטען יחוס קוקט מען ווי אויף איין עקשנות. אמת, צווישען יודען געפינען זיך אויך שלעכטע מענשען פונקט ווי ביי אללע פעלקער, נאר ווי קאן מען גאר פון זיי פארדערן, אז זיי זאלען זיין בעסער פון אנדערע, ווען מען טהוט זיי אן אזעלכע צרות אונ מען טרייבט זיי מיט געוואלד זיי זאלען טהון שלעכטס. דאריבער האט דאהם געוויזען, אז עס איז א חוב אויף אללע וואס פערשטעהען, אז מען טאר ניט לאזען עטליכע מילליאן מענשען זיך ארומדרעהען אויף דער וועלט נאקעט אונ בלויז, הונגעריג אונ דארשטיג, זיי זאלען גלייך מיט איהם אויפהייבען זייער קול אונ בעטען די מלוכות, וואס ווילען זעהען זייערע לאנדער גליקליך, זיי זאלען געבען יודען פרייהייט אונ זיי בעטראכטען ווי גלייכע קינדער. אונ וואהל וועט זיין דער מדינה, וואס וועט זיך אזוי נוהג זיין, ווי עס פארדערן די געזעצע פון מענשענליעבע. נאר דיענען ביי דער קרוין אונ פערנעהמען הויכע שטעללען דארויף איז דאהם אלליין אויך ניט מרוצה געוועהן. פאר וואס — איז שווער צו וויסען: עס קאן זיין, אז ער האט מורא געהאט צו פיעל צופערלאנגען מען זאל איהם אין גאנצען ניט אבזאגען, נאר גיכער איז צו גלויבען, אז מענדעלסזאהן,

וואס האט איהם צוגעהאלפען ביים שרייבען, האט אזוי געוואלט, כדי עס זאל זיך באלד ניט אנהייבען קיין נייע קנאה און שנאה.

דאהם׳ס בוך האט אנגעמאכט א גרויסען רעש; מען האט איהם חושד געוועהן, אז די יודען האבען איהם איבערגעקויפט, און דוקא אין דייטשלאנד, וואו ער האט גערעכענט, אז מען וועט מעהר שטעלען אויף זיינע רעד ווי ערגיץ אנדערש, האט מען שלעכט געקוקט אויף איהם. אפילו אזא גרויסער מאנן ווי דער פראפעסאר יאהאן דוד מיכאליש, וואס האט גוט געקאנט העברעאיש, האט געשריבען געגען איהם און האט געדרונגען, אז פון יודען קאן גאר קיין לייט ניט ווערען. די מלוכה מן הסתם האט זיך צוגעהערט ניבער וואס די שונאים זאגען, און האט ניט געוואלט פערבעסערן די לאגע פון די דייטשע יודען. דערפאר האט דאהם׳ס בוך זעהר פיעל געהאלפען די יודען אין פראנקרייך. אויך דער קייזער יאזעף האט זיך גענומען ארויסצוגעבען נייע געזעצע וועגען די אסטערדייכישע יודען: ער האט געהייסען אפנען פאר זייערע קינדער אללע אקאדעמיעס און אוניווערזיטאטען, מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע שולען און זיי בעפרייהען פון דעם „יודישען מס” וואס זיי האבען געמוזט צאהלען אויסער אללע אנדערע נתינות. דאס איז נאר געוועהן איין התחלה, ווייל פיעל געזעצע זענען נאך אבער געבליבען! אין א סך ערטער האבען זיי זיך ניט געטארט געפינען, אפילו אין וויען האט מען זיי ניט ערלויבט צו האבען א שול, נאר עס איז שוין גוט געוועהן וואס מען האט אנגעהויבען צו טראכטען וועגען זיי, און דאס האבען זיי געהאט דאהם׳ן צו פערדאנקען.

פון זיין זייט האט מענדעלסזאהן געוואלט, אז אויסער דאהם׳ס גוטע רייד זאל מען נאך פאראנפערן אללע אנדערע שאלות וועגען יודען, כדי די שונאים זאלען קיין פתחון פה ניט האבען, און דאריבער האט ער געהייסען זיין תלמיד, דעם דאקטאר מארקוס הערץ, ער זאל פון ענגליש איבערזעצען ר׳ מנשה בן ישראל׳ס ספר, אין וועלכען ער האט אזוי ליכטיג צושלאגען אללע בעשולדיגונגען אויף יודען, און אליין האט מענדעלזאהן אנגעשריבען א פארערעדע מיט דעם נאהמען „רעטונג דער יודען” און האט אויסגעוויזען, אז מיט געוואלד קאן מען קיינעם ניט אנוואַרפען קיין אמונה און פון געצוואונגענע זאכען קאן קיין גוטס ניט ארויס. מענדעלסזאהן׳ס פארערעדע איז דער וועלט זעהר געפאלען, חאטש ער האט ארויסגעזאגט זעהר א ביטערן אמת, נאר עס האבען זיך געפונען אזעלכע קריסטען, וואס האבען זיך דערמיט אויך געוואלט בענוצען און האבען אנגעהויבען שרייען, אז מענדעלסזאהן איז גאר קיין יוד ניט,

ווייל בייא איהם שטעהט די מענשענליעבע האבער פון אלדינג, אונ דאס איז דאך דער פונדאמענט פון דער קריסטליכער רעליגיאן. איינער פון די קריסטליכע שרייבערס האט זאגאר ארויסגעלאזט א בעזונדער בוך אונ האט געשריבען, אז עס פרעהט איהם זעהר וואס מענדעלסזאהן האט סוף כל סוף אראבגענומען די מאסקע פונ'ם פנים אונ מען מאג איהם בפירוש רעכנען פאר א קינד פון דער קריסטליכער קירכע, וואס איז פול מיט יושר אונ רחמנות, אונ ניט פאר א קנעכט פון דעם יודישען גלויבען, וואס בעלאסטעט אויף אללע מיט קללות אונ חרמות. בייא אזא זאך האט מענדעלסזאהן ניט געטארט שווייגען, אונ ווי עס איז איהם זעהר ניט ליעב געוועהן אנצוהייבען א וכוח וועגען אמונה, האט ער פארט געמוזט ארויס מיט דער פעדער. דעמאלט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמטען ספר "ירושלים" אונ האט בעקאנט געמאכט ווי אזוי ער קוקט אויפ'ן יודענטהום, נאך מענדעלסזאהן'ס מיינונג קאן מען גאר ניט פערגלייכען די יודישע אמונה מיט אנדערע רעליגיאנען, ווייל יענע רעליגיאנען האבען געוויסע יסודות, וואס מען מוז אין זיי גלויבען, אונ די יודישע אמונה בעשטעהט פון דינים, וואס מען מוז זיי פאלגען; די תורה איז א געזעץ־בוך, וואס ווייזט דעם יודען כללים ווי אזוי ער דארף זיך פיהרען אונ לעבען צופרידען אונ גליקליך, אונ דערפאר טאר מען זיך ניט ערלויבען אפילו אויף איין האר אבצוטרעטען פון איהר, פונקט ווי יעדער איינוואהנער האט קיין רעכט ניט עובר צו זיין אויף די חקים פון זיין מדינה, מען מאג נאכקלאהרען דעם טעם פון יעדער מצוה, נאר אפט קאן מען פערשטעהען אז עס זענען דא פיעל זאכען וואס האבען א ווערטה אין געוויסע צייטען אונ נאר אויף בעשטימטע ערטער, נאר קיין שום איינציגער מענש טאר זיך אלליין ניט שאפען זיינע איינענע דינים. ווייל ווען דעם איבערשטענס רצון וועט זיין, אז עס זאל עפיס פעראנדערט ווערען וועט ער אונז זיין הייליגען ווילען מגלה זיין פונקט אויף אזא וואונדערבארען אופן ווי ער האט אונז געגעבען די תורה אויף דעם בארג סיני. מיט דעם דאזיגען ספר האט מענדעלסזאהן פשוט מרעיש עולם געוועהן, די גרעסטע געלעהרטע האבען איהם געלויבט, אפילו דער פראפעסאר מיכאליש, וואס איז געוועהן א שונא ישראל, האט געמוזט מודה זיין אז ער האט רעכט, אונ דער בעריהמטער פילאזאף קאנט האט איהם געשריבען אז ער בעוואונדערט דאס חריפות, וואס ער האט בעמערקט אין זיין ספר, אונ ער האפט אז זיינע אמת'ע געדאנקען וועלען מאכען א גרויסען רושם בייא אללע פעלקער, וועלכע וועלען זיך איבערצייגען אז די יודישע אמונה איז

פריי אהן קעטען, אהן צוואנגען, אהן א דעה זאגען דעם הארץ אדער דער מחשבה.

מיט וואס פאר א חשיבות מענדעלסזאהן'ס ספרים האבען זיך אויסגעצייכענט זעהט מען ארויס דערפון וואס, ווען שפעטער איז געקומען קיין בערלין דער בעריהמטער פראנצאזישער שרייבער, גראף מיראבא און האט געזעהען ווי מענדעלזאהן'ס נאהמען איז דארט גרויס נאכ'ן טויט, האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך און האט דער פרייסישער מלוכה געגעבען רעכטע עצות וועגען די ארדנונגען, וואס מען דארף איינפיהרען אין לאנד; און דערביי האט ער אויך ניט פערגעסען די יודען און ער האט זיי ניט קיין קליינע טובה געטהון.

נאר ווען מענדעלסזאהן האט געהאט געגוג ארבייט מיט די אויסווענינגסטע שונאים, האט ער געמוזט פיהרען מלחמה מיט זיינע פערנארטע ברידער אליין, וועלכע האבען ניט אויפגעהערט צו שרייען אז ער מאכט א תל פון דער יודישער אמונה. מיט שמחה האט מענדעלסזאהן בעגריסט דעם קייזער יאזעף'ס בעפעהל, ווען ער האט געהייסען עפנען אין עסטערייך יודישע שולען, און האט דערמיט בעוויזען אז די מלוכה הייבט אן ביסלעכווייז זארגען פאר די יודען און זיי בעווארנען זיי זאלען אויסוואקסען נוצליכע מענשען; צום סוף האבען די יודען אנגעמאכט א געוואלד, אז דאס איז א ביטערע גזרה און האבען זיך געוואלט אפילו לאזען קאסטען געלד אבי מען זאל זיי בעפרייהען פון די שולען. דעמאלט האט מענדעלזאהן א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט און אז מען מוז דעם פאלק עפנען די אויגען, און ער האט זיך ענטשלאסען אנצופאלען אויף די רבנים, וואס ווילען האלטען די יודען אין פינסטערניש. איינער פון זיינע תלמידים און גוטע פריינד. ר' נפתלי הירץ וויזעל האט אנגעשריבען א ספר "דברי שלום ואמת" און האט פערשטעהען געגעבען דעם עולם, אז די דאזיגע, וואס האלטען זיי אב פון בילדונג, טהוען זיי א גרויסע רעה, ווייל אנדערש וועלען זיך די יודען קיין מאל ניט קאנען אויפהייבען. די פרומע רבנים האבען אבער ניט געקוקט אויף די ראיות, וואס ר' נפתלי הירץ וויזעל האט געבראכט פון אללע הייליגע ספרים און האט אויסגעוויזען, אז אפילו די גמרא קאן ניט ליידען קיין תלמיד חכם וואס איז פרעמד פון וויסענשאפט. זיי האבען זיך געהאלטען איינס, און קוקענדיג אויף זיי, האט דאס בלינדע פאלק ניט געוואלט פון קיין זאך הערען און האט געברענט אללע ספרים פון מענדעלסזאהן און זיינע לייט. ווער ווייסט צו

עס וואלט געקאנט קומען, ווען די רבנים פיהלען ביי זיך א ביסעל מעהר תקיפות און האבען קיין מורא ניט פאר דער מלוכה. ביטער איז אודאי געוועהן מענדעלסזאהן צוצוזעהען ווי יודען אליין שטופען פון זיך אוועק זייער גליק, און א קליינער טראסט איז פאר איהם וועניגסטענס געוועהן דאס, וואס די יודישע קהלות פון ווענעדיג, פערארא און טריעסט האבען זיך גענומען מאכען שולען און האבען זיך צו איהם געווענדט מיט א בקשה, ער זאל זיי פערזארגען מיט שול־ביכער. דער געדאנק, אז זיין ארבייט איז פארט ניט געוועהן אומזיסט האט איהם דערקוויקט און זיס געמאכט זיינע לעצטע לעבענס־טאג.

אים יאהר 1786 איז מענדעלסזאהן געשטארבען, און די געלעהרטע וועלט, סאי יודען, סאי קריסטען, האט שטארק דערפיהלט די גרויסע אבדה. גאנצע הונדערט יאהר האבען בעדארפט אוועקגעהען ביז מען האט זיך אויסגעלערנט שאטצען זיין ווערטה: אז זיינע עדלע קריסטליכע חברים האבען געוואלט באלד נאך זיין טויט שטעלען זיין בילד פון א שטיין אויף דעם בערלינער אפערן־פלאץ, האט מען עס ניט דערלאזט, און ערשט אים יאהר 1887 האט מען איהם אין זיין געבורטס־שטאדט דעסויא געשטעלט א מאנומענט, און גאנץ דייטשלאנד האט זיך דערמיט משמח געוועהן. נאר די דאזיגע מצבה איז געוויס א גאר ניט געגען דעם זכרון וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעלאזט ביי זיין פאלק, און זיין נאהמען וועט בלייבען עביג, כל זמן תורה און חכמה וועלען נאך גילטען פאר דעם יודען ווי כבוד און גדולה.

צווישען די יודישע לומדים און געלעהרטע, וואס האבען אומגערינגעלט ר' משה מענדעלסזאהן און איהם מיטגעהאלפען, יעדער נאך זיינע קרעפטע, צו פערשפרייטען ליכטיגקייט אין יודישען פאלק, מוז מען קודם כל דערמאנען ר' ישראל זאמושטש, וואס איז געוועהן מענדעלסזאהן'ס רבי און האט איהם דער ערשטער געוויזען א וועג צו וויסענשאפט. ר' ישראל זאמושטש האט געהייסען נאך דער שטאדט זאמושטש, וואו ער איז אים יאהר 1700 געבארען געווארען. זיין יוגענד איז וועניג בעקאנט, נאר דאס ווייסט מען, אז פון קליינערהייד אן האט ער זיך געריבענט צווישען די מופלגים און וואלט געוויס ערגיץ געווארען רב, ווען דער חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט וויסענשאפטען טרייבט איהם ניט אוועק פונ'ם רבנות און הייסט איהם ניט אנהייבען ארומוואנדערן אויף דער וועלט. ער איז אויך געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען פון דער היים, ווייל חאטש ער האט נאר געקוקט אין יודישע חקירה־ספרים

אונ האט קיין פרעמדע לשונות ניט געקאנט, האבען פון דעסטוועגען די פרומע אנגעשמעקט, אז ער נעהמט זיך עפיס אויף א נייעם דרך אונ זיי האבען איהם אנגעהייבען אזוי שטארק רודפ'ן, אז ער האט זיך געמוזט זוכען איין אנדער היים. ער האט זיך אוועקגעלאזט קיין דייטשלאנד, נאר אזוי ווי דארט איז ניט געוועהן בעסער ווי אין פולין, פון מלמדות האט ער געקאנט האבען גאר ווייניג פרנסה אונ האט זיך נאך בעדארפט היטען פאר די פרומע, האט ער זיך אבגעמוטשעט צוואנציג יאהר אונ האט זיך קוים דאס טרוקענע שטיקעל ברויט פערדיענט. ערשט אים יאהר 1741 איז איהם געראטהען אבצודרוקען אין פראנקפורט אן דער אדער זיין ספר „נצח ישראל", וואס האט איהם געמאכט א גרויסען נאהמען אויף דער וועלט. מיט דעם דאזיגען ספר האט ער געמאכט איין התחלה צו לערנען יודען וויסענשאפטען, נאר אזוי ווי גלאט אזוי רעדען וועגען חכמה האט ער מורא געהאט טאמער וועט קיינער גאר ניט וועלען נעהמען זיין ספר אין די האנד אריין, האט ער איינגעוויקעלט זיין הויפט-כונה אין יודיש לומדות, אונ עס האט געהייסען, אז ער וויל נאר פארענטפערן אונ ערקלאהרען די דאזיגע ערטער אין דער גמרא, וואס האבען א שייכות צו געאמעטריע אונ אסטראנאמיע. דעמאלט איז מען פון איהם געוואהר געווארען אין בערלין, אונ איינער פון די בערלינער נבירים, ר' דניאל איטציג האט איהם אהין ארויסגענומען אונ האט איהם ביי זיך געהאלטען כמעט ביז זיין טויט. אין בערלין איז איהם שוין בעסער געוועהן, בעזאנדערס אז זיין תלמיד ר' משה מענדעלסזאהן איז געווארען אזוי גרויס, אונ ער האט איהם צונויפגעפיהרט מיט קריסטליכע געלעהרטע. נאר פון דעסטוועגען האבען איהם די צרות, וועלכע ער האט ביז אהער איבערגעטראגען, מיעד אונ אלט געמאכט אונ ער איז ניט אים שטאנד געוועהן ווייטער צו דרוקען זיינע ספרים, חאטש ער האט ניט אויפגעהערט צו שרייבען אונ האט זיך אפילו בעשעפטיגט מיט ערפינדונגען. ווי עס ווייזט אויס, האט עס איהם געצויגען אהיים קיין פולין, אונ אויף דער עלטער האט ער זיך בעזעצט אין בראדי, וואו ער איז געשטארבען אים יאהר 1772. ביים ארומפאהרען זענען ביי איהם פיעל כתבים פערפאלען געווארען אונ עס האט איהם בעזאנדערס באנג געטהון, וואס ער האט פערלארען א גרויס ספר וועגען אסטראנאמיע „ארבות השמים", וואס ער האט דארויף געארבייט אסך יאהרען. ערשט שפעטער מיט פינף אונ צוואנציג יאהר האט מען אבגעדרוקט זיין ספר „אוצר נחמד" — א פירוש אויפ'ן „כוזרי", אונ נאך א פירוש פון איהם אויף ר' יהודה אבן תבון'ס ספר

"רוח חן". ניט לאנג, א יאהר צעהן צוריק, האט מען אין בערלין געפונען א זונן־זייגער, וואס ר' ישראל זאמושטץ האט איהם אליין געמאכט און וואס מען רעכענט איהם פאר זיין אייגענע ערפינדונג.

נאך ביטערער איז געוועהן דער גורל פון ר' שלמה מימון, וואס האט אויך געלעבט אין בערלין אין מענדעלסזאהן'ס צייטען און וואס מען קאן זאגען, אז ער איז כמעט בעשאפען געווארען ער זאל דאס גאנצע לעבען ליידען דחקות און ניט האבען אפילו איין גוטע שעה. ר' שלמה מימון איז געבארען געווארען אין נעשוויז, א קליין שטאדטעל אין ליטא, ביי ארעמע עלטערן און אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט ער שוין געשם'ט פאר א עלוי און מען האט געזעהען אז ער וואקסט א גרויסער למדן. עלף יאהר איז ער אלט געוועהן ווען מען האט איהם חתונה געמאכט, און צוויי מחותנים האבען זיך געשלאגען איבער איהם, יעדער האט געוואלט האפען די מציאה און מען האט דעם פאטער צוגעצאהלט פאר איהם א מנה יפה. דער קליינער שלמה האט זיך ניט געוואלט בעגנוגען נאר מיט גמרא־לערנען, און אזוי ווי אין יענע יאהרען האבען זיך אין ליטא אנגעהויבען ארויסווייזען חסידים, האט ער זיך צו זיי צוגעלאזט און האב ביי זיי גענאשט פיעל זאכען פון קבלה. זיין שארפער מח האט נאר בעדארפט האבען מען זאל איהם ווייזען עפים א שיין פון חכמה, און ער האט שוין ניט געקאנט איינרוהען. ער האט זיך געהאפט צום "מורה נבוכים" ביסלעכווייז האט ער איבערגעקוקט אללע יודישע חקירה־ספרים, ביז ער איז געקומען צום שכל. אז ער מוז האבען ביכער אין פרעמדע לשונות. דא האט ער אבער געמוזט בלייבען שטעהען איבער צוויי סבות: ערשטענס, וואו האט ער געקאנט בעקומען די נאטהיגע ביכער אין דעם קליינעם שטאדטעל, וואו ער האט זיך געפונען און וואו ער אליין איז טאקי געוועהן דער איינציגער תקרן? און צווייטענס, וואס וואלט ער מיט זיי געטהון ווען ער האט זיי שוין אפילו, אז ער קאן קיין אות ניט לעזען? דא איז ער אבער געוואהר געווארען אז אין סלוצק איז דא א רב, וואס איז אמאל אין דער יוגענד געוועהן אין דייטשלאנד, און מען זאגט אז ער האט מיט זיך מיט געבראכט דייטשע ביכער. מימון האט ניט לאנג געטראכט, און האטיש עס איז געוועהן ווינטער, האט ער ניט געקוקט אויפ'ן שנעע מיט'ן פראסט און איז צו פוס אוועקגעגאנגען קיין סלוצק, א מרחק פון היבשע עטליכע מייל, בעטען ביים רב ביכער. דער רב איז נאר נבהל ומשתומם געווארען אז ער האט דערזעהען פאר זיך א יונגען מאנן, וואס צו ליעב לערנען שלעפט ער זיך אין דער קאלט אזוי ווייט, נאר

אז ער האט זיך מיט איהם אביסעל צורעדט האט ער פערשטאנען, אז פון איהם קאן אויסוואקסען א רעכטע כלי און ער האט איהם באלד אוועקגעגעבען אללע ביכער, וואס האבען זיך שוין ביי איהם דרייסיג יאהר געוואלגערט אויפ'ן בוידעם. מיט שמחה איז מימון אהיים געקומען, און חאטש עס איז איהם זעהר שווער אנגעקומען, ווייל ער האט זיך פריהר געגוג אנגעמוטשעט ביז ער האט זיך אויסגעלערנט פשוט לעזען, און דערנאך האט ער זיך ערשט בעדארפט בעהאלטען מען זאל איהם חאפען מיט א טרף-פסול. פון דעסטוועגען האט ער געשמאק געלערנט און די ביכער האבען איהם די אויגען געאפענט. אודאי האט ער שוין ניט געקאנט בלייבען מעהר ביי דער שוויגער אויף קאסט און עס האט איהם אנגעהויבען ציהען קיין דייטשלאנד, וואו ער האט געהאפט זיך צו עפיס צוצושלאגען. מיט גרויס מיה האט ער געפועלט ביי א סוחר ער זאל איהם מיט נעהמען קיין קאניגסבערג; דארט האט ער גערעכענט, אז ער דארף נאר ארויסגעהען אויף דער גאס און שרייען אז ער איז א תקון, וועט מען איהם אויפחאפען ווי א אבן טוב. ווי ערשטוינט איז ער אבער געווארען אז מען האט איהם אריינגעפיהרט אין קאניגסבערג צו א יודישען דאקטאר, און אז ער האט געזאגט אז ער וויל לערנען מעדיצין, האט מען פון איהם געמאכט דאס גראסטע געלעכטער: די אבגעריסענע קליידער פון איין זייט און דאס פערדארבענע ליטוויש רעדען פון דער אנדערער זייט, האבען אויף אללע געמאכט אזא איינדרוק אז מען האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען פון לאכען. אויפ'ן טיש איז אבער געלעגען גראד מענדעלזאהן'ס ספר „פעדאן" און מימון האט דערווייל א ביסעל אריינגעקוקט. דער דאקטאר איז א בעלן געוועהן איהם צו פרעגען אויב ער פערשטעהט עפיס, און איז מיט איהם צו ליעב דעם איינגעגאנגען אין א טיעפען שמועס. מימון האט מן הסתם ארויסגעוויזען זיין שארפען שכל און דער דאקטאר האט איהם געראטהען ער זאל גאר ניט מאכען קיין לאנגע שיהות און זאל שוין אוועקפאהרען קיין בערלין, ווייל נאר מענדעלזאהן מיט זיינע לייט וועלען זיין מבינים אויף אזא יונגען מאנן און וועלען איהם העלפען צו דערגרייכען זיין ציעל. איין אנדערער וואלט זיך אפילו בערעכענט, אז עס איז גאר קיין מאגליכקייט ניט ער זאל קאנען זיך מיט לעדיגע האנד צושלאגען קיין בערלין, נאר מימון האט גאר ניט געוואלט טראכטען, קוים האט מען איהם אנגעוויזען א וועג און ער האט פערשטאנען, אז דארטען ארום קאן ער קומען צו א תכלית, איז פאר איהם קיין זאך ניט שווער געוועהן און

ער האט זיך געלאזט אויף גאטט'ס בעראטה. אין זיין „לעבענס בעשרייבונג" וואס ער האט אויף דער אלטער אלליין ארויסגעגעבען, דערצעהלט ער וואס ער האט זיך אנגעליטען די גאנצע צייט ביז ער איז געקומען קיין בערלין, און די האר שטעלען זיך קאפויר. ער איז מעהר צו פוס געגאנגען ווי געפאהרען, דעם טאג פלעגט ער אבקומען מיט א דאר שטיקעל ברויט, זעקס חדשים כסדר איז ער צוזאמען מיט נאך איין ארעם-מאנן ארומגעגאנגען אין די הייזער, דערנאך איז ער געוועהן א מלמד, א מקבל, און פון די אללע גוטע פרנסות איז ער צעהן מאל אין טאג געשטארבען פאר הונגער. אז גאטט האט איהם שוין געהאלפען און ער האט זיך צוגעשלאגען קיין בערלין, איז איהם שוין געוועהן גוט: מענדעלסזאהן האט איהם שטארק מקרב געוועהן און ער האט געקאנט זיצען און לערנען און ניט וויסען פון קיין נויטה. לאנג האט דאס אבער ניט געקאנט דויערן, עס איז איהם נמאס געווארען זיך אזוי ארומצושלעפען, און עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיך נעהמען עפּיס צו א פאך. ער האט נאך אלץ געדענקט צו לערנען מעדיצין און דערפאר האט ער זיך ענטשלאסען אוועקצופאהרען ערגיץ אין א קלענערער שטאדט, וואו ער זאל קאנען רוהיג לערנען. דער מאנגעל האט איהם אבער ווייטער אנגעהויבען טרייבען פון איין ארט צום אנדערן, ער האט זיך א צייט אויפגעהאלטען אין האמבורג, פון דארט איז ער אריבער קיין האללאנד, צוויי יאהר האט ער געלערנט אין א גימנאזיום אין אלטונא, א פאר מאל איז ער צוריקגעקומען קיין בערלין, און אזוי האט ער זיך ארומגעדרעהט אהן א פעסטען מעמד, ביז ער איז ניט געקומען קיין ברעסלויא און איז ניט געווארען א לעהרער ביים בעריהמטען דיכטער אפרים קוה, וועלכער האט איהם אויסגעהאלטען שוין ביז צום לעצטען טאג פון זיי אומגליקליך אונרוהיג לעבען. געשטארבען איז ער אים יאהר 1800; ער איז אין גאנצען אלט געוועהן 47 יאהר, און פון איהם איז געבליבען א פירוש אויפ'ן „מורה נבוכים" און צוויי ספרים וועגען מאטהעמאטיק און אנדערע וויסענשאפטען „תעלומות חכמה" און „חשק שלמה". האטש ער האט געלעבט זעהר ארעם און אבגעזאנדערט, קיין כבוד האט ער געוויס ניט געזוכט, פון דעסטוועגען איז זיין נאהמען געוועהן בעקאנט, און די צוויי גרויסע דייטשע דיכטער שיללער און גאטהע האבען פון איהם געהאלטען און האבען זיך געוואלט מיט איהם פערזאנליך בעקענען.

ניט ווייניגער שלים-מזל'דיגע בריאה איז אויך געוועהן ר' אברהם אבא גלוסק, איינער פון די פוילישע לומדים, וואס האבען פאר זייער פריי דענקען

געמוזט אנטלויפען פון דער היים אונ זוכען זיך א מקום מנוחה אין דער פרעמד.
ר' אברהם אבא גלוסק איז געבארען געווארען אין לובלין, אונ צוזאמען מיט'ן
תלמוד האט ער זיך אויך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט פילאזאפיע אונ האט
אנגעשריבען פיעל חבורים אויף לשון קדש. די פרומע האבען אבער געווארפען
איין אויג אויף איהם אונ, ווי דער שטייגער איז, האבען זיי זיך גענומען
איהם רודפ'ן ער זאל ניט זיין צו קלוג. ער האט זיך ארומגעדרעהט אין עטליכע
שטאדט פון פולין אונ ליטא, נאר מען האט איהם אומעדום אנגעטהון אזעלכע
צרות אז סוף כל סוף איז ער געצוואונגען געוועהן זיך אוועקצולאזען קיין
דייטשלאנד. דעמאלט האט שוין מענדעלסזאהן'ס נאמען געקלונגען אויף דער
וועלט, אונ אזוי ווי ר' אברהם אבא גלוסק האט זיך אין די דייטשע שטאדט
אויך אנגעליטען גענוג פון די רבנים, וואס האבען געהאלטען פאר א מצוה זיך
נוקם זיין אין א „אפיקורוס", חאט'ש מען האט פון איהם קיין שלעכטס ניט
געזעהען, אונ זיין איינציגער חטא איז נאר בעשטאנען אין דעם, וואס ער
האט ליעב געהאט צו פיעל ארויסזאגען דעם אמת, איז ביי איהם געבליבען
ער זאל זיך צושלאגען קיין בערלין אונ זוכען שוטץ ביים בעריהמטען יודישען
פילאזאף. דאס ערשטע מאל, אז ער האט דערזעהען מענדעלסזאהן אין דער
פריה ארויסגעהען פונ'ם בית המדרש נאך דעם דאווענען, איז ער ביי זיך אזוי
בטל געווארען, אז ער האט ניט געוואגט צוצוגעהען צו איהם. מענדעלסזאהן
ווידער האט איהם, ווערליג זיין הלבשה איז געוועהן, אנגענומען פאר איין
ארעם-מאנן. אונ האט איהם געוואלט געבען א נדבה, נאר ער האט זיך אב-
געזאגט. נאך דעם אייגענעם טאג האט זיך ר' אברהם אבא גלוסק געמאכט
מעהר קוראזש אונ, אז מענדעלסזאהן איז געקומען צו מנחה איז ער גלייך צו
איהם צוגעגאנגען. מענדעלסזאהן האט איהם פערוואונדערט געפרעגט וואס
ער וויל פון איהם, אז קיין נדבה געהמט ער ניט? דארויף האט איהם ר' אברהם
אבא גלוסק געזאגט גאנץ קורץ, אז ער וויל ביי איהם לערנען תורה, אונ ערשט
דעמאלט האט איהם מענדעלסזאהן פערבעטען צו זיך ווי איין אורח. וואס
מעהר מענדעלסזאהן איז מיט איהם בעקאנט געווארען, גרעסער איז זיין ליעבע
געוועהן צו איהם, אונ האטש ר' אברהם אבא גלוסק האט באלד בעקומען
שונאים אויך אין בערלין אונ מען האט פון אללע זייטען געגעבען אן צו הארען
מענדעלסזאהן, אז ער טהוט ניט גלייך וואס ער איז מקרב אזא מענשען, האט
ער איהם געשטיצט ווי ווייט נאר זיינע כוחות האבען געטראגען. עס איז

געקומען אזוי ווייט אז אפילו ר' יעקב עמדן – וואס האט געטראגען א האס אין הארצען אויף ר' אברהם אבא גלוסק, וועלכען ער האט אראבגעווארפען פון אללע טרעפ דערפאר וואס ער האט איהם ניט אבגעגעבען אזא כבוד, ווען ער איז געוועהן ביי איהם אין אלטונא – האט געשיקט מענדעלסזאהן א בריעף און האט איהם געמאכט א פארוואורף פאר וואס ער האלט ביי זיך אזא „באזען הונד". נאר מענדעלסזאהן האט זיך ניט געוואלט אומקוקען אויף אזעלכע זאכען, ווייל ער האט גוט געוואוסט, אז ווי באלד ער וועט צונעהמען פון איהם די האנד וועט ער ניט האבען מיט וואס א טאג איבערצוקומען. ר' אברהם אבא גלוסק האט געזעהען אז ער איז ארומגערינגעלט מיט שונאים און אויסער מענדעלסזאהן האט ער ניט צווישען יודען אפילו איינעם וואס זאל זיך וועלען פאר איהם אננעהמען; ער האט זיך אבער שוין ניט געקאנט איבערמאכען און פלעגט, ווי עס שיינט, אפען רעדען אזעלכע דבורים, וואס האבען ניט געשמעקט א סך מיוחסים. די פארשטעהער פון דער בערלינער קהלה האבען א קוק געטהון אז מען קאן איהם אזוי ניט בייגען, האבען זיי זיך מיישב געוועהן, אז עס איז א מצוה איהם אנצולערנען אויף איין אנדער אופן. דעמאלט איז נאך געוועהן א געזעץ, אז אין בערלין האבען געמאגט זיצען נאר עטליכע געצאהלטע יודישע איינוואהנער, וואס מען האט זיי גערופען „שוטץ-יודען", און די איבריגע האבען זיך גערעכענט פאר פרעמדע און האבען געקאנט האבען דאס רעכט צו בלייבען אין בערלין נאר אין דער צייט, וואס זיי האבען געדיענט ביי א שוטץ-יודען. מיט דעם געזעץ האבען זיך בענוצט די ראשי הקהלה. אין איין שאנעם פריה מארגען איז מען מיט פאליציע צוגעפאהרען צום ארעמען שטיבעלע, וואו ר' אברהם אבא גלוסק האט געוואהנט, און מען האט זיך איהם געהייסען גאר אהן טענות אויפזעצען און ארויספאהרען פון בערלין. מיט גרויס מיה האט ער קוים געפועלט מען זאל איהם לאזען זיך געזעגענען מיט מענדעלסזאהן און דערמיט האט ער זיך געראטעוועט. אז מענדעלסזאהן האט איהם דערזעהען אין אזא שרעקליכער לאגע, איז ער באלד אוועקגעלאפען צו איינעם פון זיינע גוטע פריינד און האט געבראכט פון איהם א צעטעל, אז ער האט געדונגען ר' אברהם אבא גלוסק פאר א מלמד צו זיינע קינדער און דערמיט האט ער שוין ווייטער געמאגט בלייבען אין בערלין. די פארשטעהער האבען זיך אבער נאך ניט געקיהלט און אז עס איז זיי ניט געראטהען איהם ארויסצושיקען פון דער שטאדט, האבען זיי אויפ'ן אנדערן טאג אנגעגעבען אויף איהם ער זאל בעצאהלען דעם היזק, ווייל זיי האבען אומיסטען געדונגען

א וואגען און א פערד, כדי זיי זאלען איהם משלח זיין. ר' אברהם אבא גלוסק האט זיי דערמאלט געזאגט א משל, וואס האט זיי נאך מעהר ניט געמוזט שמעקען. ער האט זיי דערצעהלט: ווי אין לעמבערג פלעגען אפט די קריסטליכע נאס-יונגאטשעס פערוואַרפען די יודען מיט שטיינער און קיינער האט זיי קיין ווארט ניט געזאגט; א מאל האט זיך אבער געמאכט, וואס א שטיין איז גע- פלויגען אויף א יודענס קאפ נאר ער האט זיך פערבלאנזעט און האט גע- טראפען צו א קריסט אין א פענסטער און האט דארט אויסגעשלאגען א שויב. דער קריסט האט זיך געקלאגט און דער שופט האט געפונען, אז דער יוד דארף בעצאהלען דעם קריסט פאר דער שויב, ווייל דער שטיין איז דאך נאר צו ליעב איהם געווארפען געווארען און ווען ער האט אוועקגעדרעהט דעם קאפ און דער שטיין האט איהם ניט געטראפען איז דאך יענער ניט שולדיג". די פארשטעהער האבען פערשטאנען וואס ער מיינט; זיי האבען זיך פארט גע- שאמט אפענטליך ארויסצוווייזען אזא יושר ווי "דער לעמבערגער שופט" און האבען איהם צו רוה געלאזט. פון דעסטוועגען איז איהם נמאס געווארען צו וואהנען שטאנדיג צווישען שונאים און ער האט זיך ענטשלאסען זוכען דאס גליק ערגיץ אנדערש. עטליכע יאהר כסדר איז ער ארומגעפאהרען איבער דייטשלאנד, פראנקרייך און ענגלאנד, נאר אומעדום איז ער געבליבען דער איינענער קבצן, און איז צוריק געקומען קיין בערלין כמעט אהן א העמד אויפ'ן לייב. ער האט זיך געפיהלט עלענד, קראנק און נידערגעשלאגען, און עס האט זיך איהם פערגלוסט פאר'ן טויט אנצוקוקען נאך א מאל פולין. א צובראכענער האט ער זיך פערשלעפט צוריק צו דער אלטער היים און דארט האט ער שוין לאנג ניט געדויערט: דער טויט האט איהם גיך בעפרייהט פון אללע צרות, און מען ווייסט אפילו ניט וואו ער איז צו קבר ישראל געקומען. עס איז פון איהם גאר ניט געבליבען, ווייל נאך אין דער יוגענד האט מען אין ווילנא זיינע דרייצעהן ספרים פערברענט, און נאר דער בעריהמטער דייטשער דיכטער שאמיסא האט געלאזט א טרער אויף זיין אונבעקאנטען קבר און האט אין א בעזונדער שיר בעשריבען די שרעקליכע מלחמה, וואס ר' אברהם אבא גלוסק האט געמוזט פיהרען דאס גאנצע לעבען מיט זיינע איינענע ברידער פאר'ן אמת.

א ביסעל גליקליכער פון איהם איז געווען איין אנדער פוילישער למדן, ר' מענדיל לעפין, וואס האט אויך פערבראכט עטליכע יאהר אין בערלין ביי מענדעלסזאהן און איז דערנאך געווען איינער פון די ערשטע, וועלכע

האבען געארבייט פאר דער בילדונג פון די רוסישע יודען. ר' מענדיל לעפין איז געבארען געווארען אים יאהר 1741 אין סאטאנוב ביי ניט קיין געמיינע עלטערן, אונ אזוי ווי זיי האבען קיין גראסערע השגה גאר ניט געהאט ווי נאר צו מאכען פון זייער קינד א רב, האט מען מיט איהם געלערנט תורה ווי וויט מען האט נאר געקאנט. דאס זיצען נאנצע נאכט אין בית המדרש איבער דער גמרא האט איהם געשאדט צו דער ראיה אונ ער האט זיך געמוזט אנהייבען היילען די קראנקע אויגען. ר' מענדיל לעפין האט שוין אבער דערווייל שטילערהייד פערזוכט פונ'ם עץ הדעת: ער האט ערגיץ בעקומען דעם ספר „אלים" פון ר' יוסף שלמה דיל מדיגו אונ דער ספר אליין איז גענוג געוועהן צו דערוועקען אין איהם א גרויסען חשק צו לערנען וויסענשאפטען. אוודאי האט ער זיך זעהר דערפרייהט, אז די דאקטוירים פון זיין שטאדטעל האבען געראטהען די עלטערן זיי זאלען איהם אוועקשיקען קיין בערלין צו א גוטען אויגען-דאקטאר, ווייל ער האט שוין פון דער ווייטענס געהערט אז דארט געפינט זיך ר' משה מענדעלסזאהן אונ האט געהאפט, אז פאר איהם וועט זיך אפנען א נייער קוואל פון תורה אונ חכמה. ר' מענדיל לעפין האט אויך ניט קיין טעות געהאט: מענדעלסזאהן האט איהם אויפגענומען מיט ליעבשאפט ווי א אייגען קינד, אין א קורצער צייט איז ער געווארען א מושלם, ער האט געלערנט פערשיעדענע לשונות אונ איז אים שטאנד געוועהן צו פערנעהמען א כבוד'ן פלאץ צווישען די קריסטליכע געלעהרטע, וואס האבען ארומגערינגעלט מענדעלסזאהן. — די אויגען זיינע זענען געזונד געווארען, אונ עס איז איהם אויך ליכטיג געווארען. אז ער האט זיך געלאזט פאהרען פון בערלין אהיים, האט ער זיך אבגעשטעלט אין בראדי; דארט האט ער געפונען ר' נחמן קראכמאל אונ ר' יוסף פעריל, וואס זענען נאך דעמאלט געוועהן יונגע לייט. ער האט זיי געוויזען א וועג פון בילדונג אונ איהם האט מען צו פערדאנקען אלדינג וואס די צוויי גרויסע מענשען האבען געטהון פאר די יודען פון גאליציען. ביי דעם אללעמען איז ער מיט דער הלבשה אונ דער גאנצער הנהגה געבליבען דער אייגענער פראסטער פוילישער יוד, וואס ער איז פריהר געוועהן, ווייל ער האט ניט געוואלט איבערמאכען דאס מיט וואס ער איז פון קינדערווייז אן געוואהנט געוועהן, ער האט געזאגט אז דער עיקר איז דער מענש אליין, ניט זיינע קליידער. שפעטער מיט עטליכע יאהר האט ער זיך בעזעצט מיט זיין משפחה אין פאדאליען אין א קליין שטאדטעל מיקאלאיעוו, וואס האט

גֶעהֶערְט צום פּוֹלִישֶׁען פִּירְסְט אַדַאם טְשַׁארְטָאריזְשְׁסְקִי. דָארְט הָאט זַיין װַייבּ גֶעהַאלְטֶען אַ קְלֵייטֶעל פון טֶאפּ און הָאט מְפַרְנֵס גֶעוֶועהן דָאס הויז־געזינד, און עֶר פְלֶעגְט זִיךְ זִיצֶען אִין דֶער הֵיים און לֶערְנֶען. דֶער פִּירְסְט הָאט גֶעוָואהְנְט אִין מֶעזִיבּוז. נָאר אָפְּט פְלֶעגְט עֶר אַרַיינְקוּמֶען קֵיין מִיקָאלַאיֶעוו און הָאט לִיעבּ גֶעהַאט אַרוּמְצוּגֶעהֶען אִיבֶּער דֶעם מַארְק און רֶעדֶען מִיט דִי יוּדֶען. אַ מָאל אִיז דֶער פִּירְסְט דוּרְכְגֶעגַאנְגֶען נֶעבֶּען ר׳ מֶענְדִיל׳ס װַייבּ׳ס קְלֵייטֶעל און הָאט עֶפִּיס בֶּעמֶערְקְט װִי עֶס װַאלְגֶערְט זִיךְ אַ דַייטְשֶׁעס בּוּךְ. ר׳ מֶענְדִיל פְלֶעגְט אָפְּט קוּמֶען הֶעלְפֶען דֶעם װַייבּ, װֶוען עֶס זֶענֶען גֶעוֶועהן אַ סַךְ קוֹנִים, און אַזוֹי װִי עֶר הָאט פַיינְד גֶעהַאט לֶעדִיג צוּ זִיצֶען פְלֶעגְט עֶר מִיט נֶעהמֶען מִיט זִיךְ סְפָרִים עֶר זָאל הָאבֶּען אִין װָאס אַרַיינְצוּקוּקֶען. פְרִיהֶר מִיט אַ טָאג אִיז ר׳ מֶענְדִיל גְרָאד גֶעוֶועהן אִין קְלֵייטֶעל און הָאט דָארְט פֶערְגֶעסֶען אַ מַאטְהֶעמַאטִישׁ בּוּךְ, װָאס הָאט זִיךְ דֶעם פִּירְסְט גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג. עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פְרֶעגֶען װִי קוּמְט אַהִין אַזַא בּוּךְ, און מֶען הָאט אִיהם דֶערְצֶעהְלְט, אַז אִין שְׁטֶאדְטֶעל גֶעפִינְט זִיךְ אַ יוּד, װָאס בֶּעשֶׁעפְטִיגְט זִיךְ גַאנְצֶע טֶאג מִיט אַזֶעלְכֶע סְפָרִים. דֶער פִּירְסְט אִיז נַייגִיעריג גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט דֶעם יוּדֶען, און אַז ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין אִיז צוּ אִיהם גֶעקוּמֶען הָאט עֶר בַּיי אִיהם שְׁטַארְק נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן און עֶס הָאט אִיהם זֶעהר גֶעפְרֶעהט װָאס עֶר זֶעהט פַאר זִיךְ אַ תַּלְמִיד פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען מֶענְדֶעלְסָזאהן, פוּן װֶועלְכֶען עֶר הָאט שׁוֹין גֶעוואוּסְט. פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין גֶעוָוארֶען אַ בֶּן בַּיִת בַּיים פִּירְסְט טְשַׁארְטָארִיזְשְׁסְקִי; עֶר הָאט מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט מַאטְהֶעמַאטִיק און הָאט פוּן זַיינֶעטװעגען גֶעמוּזְט אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף פְרַאנְצֶאזִישׁ קַאנְט׳ס פִילָאזָאפְיֶע. שְׁפֶּעטֶער הָאט אִיהם אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר ר׳ אַבְרָהָם פֶּרֶץ אַרוֹיסְגֶענוּמֶען קֵיין פֶּעטֶערְסְבּוּרְג פַאר אַ לֶעהְרֶער צוּ זַיינֶע קִינְדֶער, און זַיין מַעֲמָד אִיז גֶעוָוארֶען גָאר גוּט, חָאטְשׁ זַאמְלֶען גֶעלְד הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט און יֶעדֶען אִיבְּרִיגֶען גְרָאשֶׁען הָאט עֶר צוּטְהֵיילְט אָרֶעמֶע לַייט. פוּן זַיינֶע סְפָרִים זֶענֶען בֶּעקַאנְט: „אִגְּרוֹת חָכְמָה“ װֶעגֶען נַאטוּר-װִיסֶענְשַׁאפְטֶען, „רְפוּאַת הָעָם“ װֶעגֶען מֶעדִיצִינִישֶׁע מִיטֶעל און בַּאבְּסְקִי רְפוּאוֹת, „חֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ“ װֶעגֶען דִי מִדּוֹת װָאס יֶעדֶער מֶענְשׁ דַארְף זִיךְ לֶערְנֶען, און „אֵלוֹן מוֹרֶה“ אַ רֵיינֶע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ פוּנ׳ם „מוֹרֶה נְבוּכִים“. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען פְּרָאסְט יוּדִישׁ און הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַ נַייעֶ אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן גַאנְץ תַּנַ״ךְ; עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער גֶערָאטְהֶען נָאר אָבְּצוּדְרוּקֶען „מִשְׁלֵי“ און הָאט דֶערְמִיט אוֹיךְ אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעשׁ. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אַלֶע גֶעבִּילְדֶעטֶע גֶעוָואלְט אַז

יודען זאלען רעדען ריין דייטש אונ זאלען פלוצלונג אװעקװארפען די פער־דארבענע יודישע שפראכע, נאר זיי האבען פערגעסען איין זאך, אז א גאנץ פאלק איז שװער איבערצומאכען אין איין טאג, אונ א מאל העלפען ניט הונדערטער יאהרען אונ מען קאן ניט פערניכטען א לשון װאס עטליכע מיליאנען מענשען בענוצען זיך מיט איהם. דערפאר האט זיך ר׳ מענדיל לעפין ניט געלאזט נארען; נאך אז ער איז געװעהן אין בערלין אונ האט געזעהען מיט װאס פאר א מיה עס איז אנגעקומען מענדעלסזאהן צו פערשפרייטען זיין דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה צװישען די יודען. ער איז ביי זיך אויך ניט אראבגעפאלען װען ר׳ טוביה פעדער האט געמאכט א געװאלד אונ איז אויף איהם אנגעפאלען אין א בעזונדער ספר „קול מחצצים“, װאו ער האט פארגעשטעלט אז אין גן עדן זיצט א גאנצער בית דין אונ ר׳ משה מענדעלסזאהן אליין װיל איהם פערמשפט׳ן פאר דער עולה װאס ער האט געטהון. ר׳ מענדיל לעפין האט זיך אויסגעלאכט דערפון, ער האט זיך רוהיג אבגעלעבט זיינע אכט אונ זיבציג יאהר אונ איז געװעהן זיכער, אז אויף יענער װעלט װעט ער זיין בעריהמטען רבי׳ן ניט אנטהון קיין חרפות בושות דערמיט װאס ער האט געװאלט, אז יעדער פראסטער יוד זאל אויך קאנען געװאהר װערען פון נוצליכע אונ ליכטיגע געדאנקען.

מענדעלסזאהן׳ס תלמידים האבען זיך איבערהויפט פערשפרייט איבער גאנץ אייראפא אונ יעדער האט צוטראגען פון בערלין די פראהליכע בשורה צו זיך אהיים, אז עס איז טאג געװארען אונ אז איצט איז שוין אין די יודען אליין געװענד זיי זאלען להלוטין פערטרייבען דאס פינסטערניש אונ שניידען זיך מיט בילדונג א נייעם װעג צװישען די פעלקער. איינער פון מענדעלסזאהן׳ס פייערינסטע אנהאנגער איז געװעהן ר׳ דוד פרידלאנדער אין קאניגסבערג, אונ אז ער האט געהאט די זכיה איהם אהין אראבצוברענגען אויף עטליכע טאג אונ בעטראכטען דעם גרויסען כבוד װאס אללע קריסטליכע געלעהרט אונ פראפעסארען האבען איהם אבגעגעבען, דער בעריהמטער פילאזאף קאנט האט איהם געקושט פאר אללע אין די אויגען), איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיין גאנץ פערמעגען אװעקגעבען אבי די דייטשע יודען זאלען זיך קאנען בילדען. דערפאר האט ער אונ אויך זיינע דריי זיהן ניט געזשאלעװעט קיין געלד אויף אפנען שולען, אונ די משפחה „פרידלאנדער“ האט געשפיעלט די גראסטע ראללע. ביי איהם אין שטוב זענען אויסגעװאקסען צװיי גרויסע

לייט, ר׳ יִצְחָק אײכֶעל אונ ר׳ מֶענְדִיל בְּרֶעסְלוֹי; עֶר הָאט זֵיי פְרִיהֶר גֶעהַאלְטֶען פַאר מְלַמְּדִים צוּ זַיינֶע קִינְדֶער אונ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זֵיי גֶעגֶעבֶּען מִיטֶעל זֵיי זָאלֶען אָנְהוֹיבֶּען דְרוּקֶען דֶעם הֶעבְּרֶעאִישֶׁען זְשׁוּרְנַאל „מְאַסֵף״ (דֶער פֶערְזַאמְלֶער).

דֶער עֶרְשְׁטֶער „מְאַסֵף״ אִיז נָאךְ אַרוֹיס פַאר מֶענְדֶעלְסָזאהְן׳ס לֶעבֶּען, ווייל דָאס אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן זַיין גֶעדַאנְק אַז מֶען זָאל נוּצְלִיכֶע זַאכֶען שְׁרַייבֶּען אִין הֶעבְּרֶעאִישֶׁען אונ דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע זָאלֶען הָאבֶּען אַ מִיטֶעל־פּוּנְקְט, וואוּ אַללֶע זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען אַרוֹיסְווייזֶען. אוֹיסֶער ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶעל, וָואס הָאט זִיךְ בֶּערִיהְמְט גֶעמַאכְט מִיט זַיין „שִׁירֵי תִּפְאֶרֶת״ אונ אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוֹיפ׳ן אַכְטְצִיגְסְטֶען יָאהר, הָאבֶּען אִין „מְאַסֵף״ גֶעאַרְבֵּייט ר׳ יוֹאֵל לֶאוֶועֶ, ר׳ אַהֲרֹן וָואלְפְסָאהן, ר׳ יוֹסֵף הַיילְפֶּערְן, ר׳ יוֹסֵף פֵּייט, ר׳ אַיְצִיק סַאטַאנוֹב, ר׳ וָואלְף הַיידֶענְהַיים אונ אוֹיךְ ר׳ יְהוּדָה לֵיב בֶּן־זְאֵב, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי בֶּעסְטֶע הֶעבְּרֶעאִישֶׁע גְרַאמַאטִיק, „תַּלְמוּד לָשׁוֹן עִבְרִי״. דֶער „מְאַסֵף״ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט אִין פְּרַאנְקְרַייךְ אַ מִיטְאַרְבֵּייטֶער — דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מֹשֶׁה עֶנְסְהַיים, וָואס הָאט זַיינֶע יוּנְגֶע יָאהְרֶען פֶערְבְּרַאכְט בֵּיי מֶענְדֶעלְסָזאהְן אונ הָאט גֶעלֶערְנְט מִיט זַיינֶע קִינְדֶער. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַזאַ בֶּערִיהְמְטֶער מַאטְהֶעמַאטִיקֶער, אַז אֲפִילוּ דֶער גְרוֹיסֶער אַסְטְרָאנָאם לַאפְּלַאס הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּן אִיהם אונ הָאט אִיהם שְׁטַאנְדִיג גֶעלוֹיבְּט.

נָאךְ מֶענְדֶעלְסָזאהְן׳ס טוֹיט הָאבֶּען אִין בֶּערְלִין זֶעהר פִיעל גֶעטְהוּן פַאר דֶער יוּדִישֶׁער בִּילְדוּנְג זַיינֶע צְווֵיי תַּלְמִידִים, ר׳ אֱלִיעֶזֶר בֶּן־דָוִד, וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר פְּרָאפֶעסָאר וֶוען עֶר זָאגְט זִיךְ אָב פוּן יוּדִישְׁקַייט, אונ מַארְקוּס הֶערְץ, וָואס אִיז גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעלִיבְּטְעסְטֶע בֶּערְלִינֶער דָאקְטוֹירִים אונ וָואס זַיין הוֹיז פְּלֶעגְט צוּ זִיךְ צוּצִיהֶען דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען פוּן יֶענֶער צַייט. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע זַיין פְרוֹי הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, אַ טָאכְטֶער פוּן אַ שְׁפַּאנִישֶׁען יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר ר׳ בִּנְיָמִין דִי־לֶעמָאס. ווייל זִי אִיז גֶעוֶועהן אִי שֶׁאן, אִי גֶעלֶערְנְט אונ גָאטְט הָאט זִי גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַללֶע מַעֲלוֹת וָואס גִיבֶּען דֶעם מֶענְשֶׁען חֵן בֵּיי אַללֶע אִין דִי אוֹיגֶען. צוּ הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְקוּמֶען דִיכְטֶער, פִילָאזָאפֶען, נַאטוּרְפָארְשֶׁער אונ אֲפִילוּ דֶער גְרַאף מִירַאבָּא, וָואס הָאט אַזוֹי פְרַיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדֶעלְט יוּדֶען, אִיז בֵּיי אִיהר גֶעוֶועהן אַ אָפְטֶער גַאסְט. נָאךְ צְווֵיי חַבְרוּתָ׳עס הָאט זִי גֶעהַאט: דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן רָחֵל לֶעווִין אונ

דאראטהע מענדעלסזאהן, ר' משה'ס טאכטער, אונ זייערע גוטע פריינד פלעגען ניט איין מאל זיך ברעכען דעם קאפ איבער דער שאלה: ווער פון די דריי פרויען איז שענער אונ קליגער. אין יענע יאהרען איז די געצאהלטע יודען פון בערלין געוועהן זעהר גוט, די גראסטע קאנטארען, די בעסטע פאבריקען האבען זיך געפונען ביי זיי אין די האנד, אונ אזוי ווי זיי האבען געזוכט מעהר התקרבות צו דער געלעהרטער וועלט אונ ניט צו די עדעללייט אונ מיוחסים האט דאס געבראכט דערצו וואס זיי אלליין האבען פיעל געארבייט, אז אויך זייערע ארעמע ברידער יודען זאללען געבילדעט זיין, אונ מען קאנן זאגען, אז זיי האבען פאר יענער צייט פאר דערבילדונג צווישען יודען פיעל געטהון.

אז א מענשען איז גוט אויפ'ן הארץ, וויל ער אז עס זאל ניט זיין אפילו קיין זכר פון אזעלכע געזעצע, וואס וואלטען איהם געקאנט שטערען, אונ ער קאן אפילו ניט ליידען אז זיי זאלען בלייבען זאגאר אויף פאפיער. דאס איינענע איז אויך געוועהן מיט די בערלינער שוטץ־יודען: זיי זענען אללע געוועהן זעהר רייך, עס האט ביי זיי גאר ניט אויסגעמאכט וואס מען פארדערט ביי זיי גראסערע נתינות ווי ביי אנדערע, זיי וואלטען נאך דריי מאל אזוי פיעל געגעבען, ווען מען מאכט ניט פון זייערטוועגען א שאנדליכע אויסנאהמע. די יודען האבען דעמאלט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס אונ א חוץ דעם האט זיי די מלוכה גענייטה זיי זאלען פערקויפען קיין אויסלאנד פאר טהייערע מקחים זעהר שלעכטע סחורה, וואס מען פלעגט מאכען אין איהרע פאבריקען. עס האט זיי ניט געאהרט וואס זיי האבען געמוזט צו דער סחורה דערלעגען, נאר די בושה זייערע איז גרויס געוועהן, ווייל נאר זיי האבען געהאט דעם חיוב צו פערזארגען שלעכטע סחורה אין דער פרעמד אונ אויף אזא אופן רייך מאכען די מלוכה. אז פרידריך ווילהעלם דער צווייטער איז געווארען קאניג אונ מען האט געהערט פון איהם, אז ער איז א גוטהארציגער מענש, האבען זיך די יודען געפרוווט קומען צו איהם מיט א בקשה ער זאל מבטל זיין די אלטע גזרות; ער האט דוקא צוגעזאגט אונ האט געהייסען אויסקלויבען עטליכע לייטישע יודען, וואס די מלוכה זאל קאנען מיט זיי איבעררעדען וועגען אללע פעראנדערונגען, וואס זענען נאטהיג צו מאכען אינ'ם לעבען פון די דייטשע יודען. דעם בעזונדערן יודישען מס האט מען באלד אבגעשאפט. דאס פערקויפען פון שלעכטע סחורה האט אויך אויפגעהערט אונ די מלוכה איז מוסכם געווארען בעסער מיט א מאל געהמען דערפאר דרייסיג

טויזענד טהאלער, נאר אז די יודען האבען אנגעהויבען שרייען אז זיי זאלען האבען אללע רעכטע גלייך מיט אללע, דיענען ביי דער קרוין און בעקומען אפילו פראפעסאר שטעללען, דעמאלט האבען זיך די שונאי ישראל אומגעקוקט און אללע יודישע האפנונגען האבען זיך אויסגעלאזט מיט גאר ניט. פון דעסטוועגען זענען די בערלינער יודען ביי זיך ניט אראבגעפאלען און האבען ניט אויפגעהערט צו ארבייטען וועגען בילדונג, ווייל זיי האבען פעסט גערעכענט אז נאר מיט עדעלקייט און קענטניסע קאנען זיי זיך קויפען ליעבשאפט ביי די קריסטען. ר' דוד פרידלאנדער האט געשיט מיט געלד און האט אויסגעהאלטען די ערשטע בערלינער יודישע שולע, וואו פינף הונדערט יודישע קינדער האבען בעקומען איינע גוטע ערציהונג, האטש ר' נפתלי הירץ וויזעל איז ניט אזוי געוועהן צופריעדען דערפון, ווייל אין דער שולע האט מען ניט שטארק אבטונג געגעבען אויף יודיש לערנען און פרעמדע לשונות זענען געוועהן דער עיקר. אויסער דעם האט ר' דוד פרידלאנדער איינגעפיהרט א בעזונדער דרוק, וואס האט אללע יאהר ארויסגעלאזט טויזענדער נאטהיגע ביכער און וואו ר' יצחק אייכעל האט אבגעדרוקט זיין דייטשע איבערזעצונג פונ'ם סדור. די שולע און די דרוק — דאס זענען געוועהן צוויי זיילען, אויף וועלכע עס האט זיך געהאלטען דער גאנצער בנין פון דער יודישער בילדונג, וואס האט זיך פון בערלין פערשפרייט כמעט איבער גאנץ איירעפא.

ווען די פרומע זענען ניט צופריעדען געוועהן פון די געבילדעטע זאך בעת מענדעלסזאהן האט געלעבט און האבען איהם חושד געוועהן אין אפיקורסות, האטש ער האט זיך געפיהרט זעהר יודישלעך און האט אויף קיין שריט ניט אבגעטרעטען פונ'ם „שלחן ערוך", האבען זיי שוין שפעטער אוודאי געהאט אויף וואס צו שרייען, ווען עס איז אונטערגעוואקסען אנייער דור, וואס האט שוין טאקי געוואלט לעבען א ביסעלע פרייהער, און וואס איז ניט געפאלען אפילו אזא מענשען ווי ר' נפתלי הירץ וויזעל, וועלכער האט צו זיין גרויסען פערדרוס איינגעזעהן, אז זיי זאגען זיך שוין צופיעל אב פון יודישקייט און קאנען פערקריכען גאנץ ווייט. אזוי זענען געווארען צוויי צדדים מיט א שרעקליכער שנאה איינער צום אנדערן: די פרומע האבען געארבייט מעשים און האבען געליארמט, אז מען טאר גאר ניט שטעהען אין די ד' אמות פון די „בערלינער רשעים". און די אויפגעקלאהרטע האבען זיך ניט געקימערט וועגען זייער פריינדשאפט, זיי האבען זיך מעהר צוגעלאזט צו די קריסטען, און אזוי ווי זיי האבען געפונען צווישען זיי גענוג גוטע ברידער, האבען זיי

זיך אללע מאל מעהר דערווייטערט פון יודען אונ פון דעם יודענטהום. בעזאנדערס איז געווארען גרויס דער רעש צווישען די רבנים פון אסטערייך, ווען די מלוכה איז אויך געקומען צום שכל, אז עס איז גלייכער די יודען זאלען זיין געבילדעט, אונ האט אנגעהויבען אכטונג געבען אויף זיי אונ ניט דערלאזען זיי זאלען לעבען אבגעזונדערט פון אללע. אז מען האט פערווערט די יודען זיי זאלען ניט טארען מקבר זיין זייערע מתים באלד אויף דער הייסער שעה, נאך עהדער מען ווייסט צו איז דער מענש באמת געשטארבען, אדער ער האט נאר אויף א קורצער צייט אויפגעהערט צו אטהעמען, אונ דער פרעדיגער פון פראג ר' אליעזר פלעקעלש האט געשריגען, אז דאס איז זעהר א נאטהיגע תקנה. האט דער בעריהמטער רב ר' יחזקאל לאנדא אנגעמאכט אזא געוואלד, גלייך ווי צו ליעב דעם וואלט די יודישע אמונה געוועהן אין דער גרעסטער סכנה. אזוי האט זיך מיט יעדען טאג פארגראסערט דער האס וואס האט אבגעטהיילט ביידע צדדים, אונ דער אבגרונד צווישען זיי איז געווארען אללע מאל טיעפער. די צאהל פון די אויפגעקלעהרטע איז אבער געוועהן זעהר קליין אונ די גאנצע מאכט איז פארט געוועהן ביי די פרומע אין די האנד: זיי זענען געוועהן די פארשטעהער פון די קהלות, זיי האבען געפיהרט אללע יודישע חברות, זיי זענען געוועהן גבאים פון בקור חולים אונ פון דער חברה קדישא. אודאי אז עס האט בעדארפט אין א נויטה איינער פון די אויפגעקלעהרטע אנקומען צו זיי, האבען זיי איהם געוויזען זייערע תקיפות אונ ביטער איז שוין געוועהן דעם דאזיגען, וואס האט געמוזט צו זיי אין א נויטה אנקומען. דאס האט ארויסגעפיהרט עטליכע פון די בערלינער יודישע געלעהרטע, ווי אייכעל אונ וואלפסאהן, אויף דעם געדאנק זיי זאלען מאכען א בעזונדער חברה, וואס אללע חברים זאלען זיך רעכנען ווי געבארענע ברידער. איינער פאר'ן אנדערן זאל זיין פערטיג צו געהען אין פייער, אונ די רייכע זאלען שטיצען די ארעמע, כדי מען זאל ניט מורא האבען, אז ביי א קראנקהייט זאל ניט זיין וואו א קאפ אנידערצולעגען אונ ביי א קבורה זאלען די פרומע זיך פערשפארען מתעסק זיין אונ זיך נוקם זיין אין די טויטע פאר די לעבעדיגע. מענדעלסזאהנ'ס עלטערער זוהן, ר' יוסף, האט זיי דערצו-געהאלפען, אונ עס איז טאקי געווארען אזא חברה. דאס אומגליק איז אבער געוועהן, וואס די דאזיגע חברה האט א סך יודען אין גאנצען דערווייטערט פון זייערע ברידער. געטריי אונ איבערגעבען דעם יודענטהום זענען נאר געבליבען די יודישע געלעהרטע, וואס זייערע גרויסע קענטניסע אין תורה אונ תלמוד

הָאבֶּען זַיי שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ זַייעֶר פָאלְק אוּנ צוּ זַייעֶר גְלוֹיבֶּען; בַּיי דִי דָאזִיגֶע אָבֶּער, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען מִיט נַייֶע גֶעדַאנְקֶען, אִיז דֶער בּוּנְד צוּ דֶער נַאצְיָאן אוּנ צוּ דֶער רֶעלִיגְיָאן גֶעוָוארֶען זֶעהר שְׁוַואךְ, אוּנ זַיי הָאבֶּען נָאר אַזוֹי פִיעל גֶעווּאוּסְט, אַז זַיי זֶענֶען יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט זַיי אָפְּט דֶערְמָאנְט אַז זַיי הָאבֶּען נִיט קַיין גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מִיט אַלֶע. אַוַודַאי הָאבֶּען זַיי זִיךְ לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, בַּיי אַזֶעלְכֶע אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז זַיי לַיידֶען גָאר אוּמְזִיסְט, קַיין צִיעל פַאר דִי אוֹיגֶען הָאבֶּען זַיי נִיט גֶעזֶעהֶען, פַאר וָואס אוּנ פַאר וֶועמֶען זִיךְ לָאזֶען שְׁלָאגֶען הָאבֶּען זַיי נִיט גֶעהַאט, וַוייל זַיי זֶענֶען וֶוענִיג בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן מִיט דֶעם גַייסְט, וָואס הַאלְט אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע נַאצְיָאן, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זַיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרָאבְּוַוארְפֶען פוּן דִי פְּלֵייצֶעס דָאס פֶּעקְעל צָרוֹת אוּנ אִיבֶּערְגֶעהֶען אַהִין, וואוּ מֶען הָאט זַיי אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט פְרַיינְדְשַׁאפְט אוּנ מֶען הָאט זַיי גֶעגֶעבֶּען פָאלְקָאמֶענֶע פְרַייהַייט. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ זֶעהר פִיעל יוּדֶען אוֹיסְגֶעטוֹיפְט, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז כִּמְעַט דִי הֶעלְפְט פוּן דִי בֶּערְלִינֶער קְהִלָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. ר׳ דָוִד פְרִידְלֶענְדֶער מִיט נָאךְ אַ גַאנְצֶער חֶבְרָה פוּן דִי בֶּערְלִינֶער גְבִירִים הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעוָואלְט מַאכֶען דֶעם שְׁרִיט, וַוייל עֶס אִיז זַיי נִיט אָנְגֶעשְׁטַאנֶען זַיי זָאלֶען נָאךְ אַלְץ זַיין שׁוּטְץ-יוּדֶען אוּנ דִי פָּאלִיצְיֶע זָאל זַיי אַלֶע מָאל זָאגֶען אַדֵעָה, אַז דָאס מֶאגֶען זַיי אוּנ יֶענְץ טָארֶען זַיי נִיט, נָאר אַזוֹי ווִי זַיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט דִינְגֶען מִיט דִי גַייסְטְלִיכֶע, אוּנ הָאבֶּען גֶעזָאגְט, אַז נִיט אַלֶע יְסוֹדוֹת פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה קָאנֶען זַיי אָנְנֶעהמֶען, הָאט מֶען זַיי אָבְּגֶעזָאגְט, אוּנ זַיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען יוּדֶען. דָאס פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, אַז דִי דְרַיי בֶּערִיהמְטֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹיֶען, דָארָאטְהֶעאַ מֶענְדֶעלְסָזָאהן, רָהֵל לֶעוִוין אוּנ הֶענְרִיעֶטֶע הֶערְץ, וָואס הָאט דֶערְלֶעבְּט אֵיין אֶלְטֶער פוּן דְרַיי אוּנ אַכְטְצִיג יָאהר, הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט זִיךְ הַאלְטֶען פֶּעסְט אִין דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, וָואס הָאט גֶעשָׁאלְטֶען מִיט בִּיטֶערֶע קְלָלוֹת אוּנ חֲרָמוֹת גֶעגֶען דֶעם וָואס אִיז זַיי אַזוֹי הֵיילִיג גֶעוָוארֶען, אוּנ זֶענֶען אוֹיךְ אַרִיבֶּער אוֹיף דֶער זַייט, וואוּ דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זַיי אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לִיעבֶּע אוּנ כָּבוֹד.

דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען, אַז אִין דֶעם צַלֶעמֶען הָאבֶּען זַיי טַאקִי אַלֵיין אַ שְׁטַארְקֶע שׁוּלְד גֶעהַאט..... דָאס ווִילְדֶע עַקְשָׁנוּת, וָואס הָאט שׁוֹין בַּיי יוּדֶען גֶענוּג קָרְבָּנוֹת אוֹיסְגֶערִיסֶען, הָאט זַיי נִיט גֶעלָאזְט זִיךְ בֶּעסֶער צוּקוּקֶען אוּנ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז נִיט אַלֶע פָאדֶערְס זֶענֶען אִיבֶּערְגֶערִיסֶען,

אז דאס הייסע יודיש הארץ איז נאך ביי פיעל געבליבען, אונ אז דווקא דארט, וואו עס ווייזט זיך אויס, אז דער לעצטער פונק פון יודישקייט איז פערלאשען געווארען, גלאנצט אין דער פינסטער ווי א ליכטיגער שטערן דאס פינטעלע יוד, דאריבער האבען מיט זייערע קללות ניט בעדארפט אזוי פערטרייבען פון זיך דעם נייעם יונגען דור, איהם אדרבה מקרב זיין מיט גוטען אונ לאזען יעדען זיין איוד ווי זיין יודיש הארץ הייסט איהם.

3 די ישועה פון — פראנקרייך.

(1789—1806 נאך קריסטוס געבורט).

כמעט אין דעם אייגענעם יאהר, וואס די בערלינער אויפגעקלאהרטע יודען זענען שוין געשטאנען אזוי ווייט, אז זיי זענען פערטיג געוועהן זיך אין גאנצען אויסצושפאנען פונ'ם עול אונ מיט אמאל ארראבצווארפען פון זיך די שווערע משא פון יודישקייט, האט זיך אין פראנקרייך אנגעהויבען א רעוואלוציא, וואס האט אללע פריהריגע ארדנונגען איבערגעקעהרט מיט'ן קאפ אראב, אונ די יודען האבען פלוצלונג בעקומען אזא הילף, וואס קיינער האט זיך גאר דארויף ניט געקאנט רעכטען. דאס וואס איז ביי מענדעלסזאהן געוועהן גאר א ליעבע האפנונג, דאס וואס דאהם האט אויסגעמאלט מיט די שאנסטע פארבען ווי אזאך וואס וועט אמאל געשעהען שפעטער מיט הונדערטער יאהרען, דאס אלדינג איז מקוים געווארען אין פראנקרייך גאר ניט געריכט. ביי די יודען איז געווארען ליכטיג אין אללע ווינקעלעך, אונ אזוי ווי אין א זיסען חלום האבען זיי דערזעהען פאר זיך א געשטאלט פון א ריז, פון נאפאלעאן באנאפארטע, וואס האט חשק געהאט אפילו אבצונעהמען פאר די יודען ארץ ישראל אונ ווערען פאר זיי דער צווייטער כורש.

די התחלה אין פראנקרייך האט געמאכט א עדלער יוד, ר' הירץ מעדעלסהיים, אדער סערף־בער, איינער פון די דאזיגע זעלטענע גבירים, וועלכע קוקען ניט דארויף וואס זיי אלליין איז גוט, אונ האטש זיי פיהלען ניט דעם גלות, פערגעסען זיי ניט זייערע געמיינע ברידער אונ זוכען אללע מיטעל אז זיי אלליין זאלען ניט זיין־קיין יחידים נאר דערפאר וואס זיי האבען געלד, אונ זיי ווילען בעהער געהאלפען ווערען צווישען כלל ישראל.

סערף-בער פלעגט צושטעלען קריגס-מיטעל דער פראנצויזישער ארמעע, אונ צו ליעב דעם האט ער זיך געמוזט אפט געפינען אין אזעלכע ארטער, וואו עס האט ניט געטארט קיין פוס פון א יודען אריינקומען. דאס ערשטע מאל האט מען איהם ערלויבט צו בלייבען אין שטראסבורג א גאנצען ווינטער, אונ אזוי ווי די מלוכה האט געזעהען, אז ער איז איהר זעהר נוטצליך האט מען איהם ניט געטשעפעט, אונ ער האט זיך דארט בעזעצט מיט דער גאנצער משפחה. קוים האט ער געפיהלט, אז מען רעכענט איהם שוין אין שטראסבורג פאר א היימישען, אונ ער האט טאקי פונ'ם קאניג בעקומען דאס רעכט צו בויען הייזער אונ קויפען ערד, האט ער באלד געמאכט עטליכע פאבריקען אונ האט אויסגעשריבען יודישע ארבייטער, כדי ער זאל, ערשטענס, זיינע ארעמע ברידער געבען צו פערדיענען א עהרליך שטיקעל ברויט, אונ צווייטענס, ווייזען די קריסטען אז יודען זענען פעהיג צו אלערליי מלאכות אונ קאנען לעבען ניט נאר פון שווינדעל. די דייטשע איינוואהנער פון שטראסבורג האבען אבער אנגעהויבען קוקען דארויף קרום, זיי האבען פשוט מורא געהאט עס וועט פאר זיי ווייניגער בלייבען ווען יודען וועלען האבען פרנסה, אונ זיי האבען זיך גענומען ארבייטען ביי דער מלוכה מען זאל די עטליכע יודען ארויסטרייבען פון דארט. סערף-בער איז געוועהן איינער פון מענדעלסזאהן'ס לייט, ער זיין דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה פערשפרייט אין פראנקרייך, אונ אז עס איז ארויס דאהם'ס בוך וועגען יודען האט עס איהם, מן הסתם, מענ-דעלסזאהן באלד צוגעשיקט אונ עס איז גראד אקוראט אויסגעקומען אין דער צייט, ווען די שטראסבורגער איינוואהנער האבען אנגעהויבען ליארמען, אז די יודען מאכען זיי אומגליקליך. דעמאלט איז געבליבען ביי סערף-בער'ן ער זאל דאהם'ס בוך איבערזעצען אויף פראנצויזיש אונ דערמיט בעקאנט מאכען די מלוכה. דאס האט טאקי געמאכט א שטארקע ווירקונג, אונ אזוי ווי די יודען פון עלזאס אונ לאטרינגען האבען זיך נאך פריהר געקלאגט אויף זייער ביטערע לאגע, האט דער קאניג לודוויג דער זעכצעהנטע באלד גע-הייסען זיי בעפרייהען פונ'ם בעזונדערן יודישען מס, אונ א חוץ דעם האט ער געזעצט א קאמיסיע, מען זאל בעטראכטען ווי אזוי צו פערבעסערן דעם מעמד פון די יודען אין פראנקרייך, אונ מען זאל אויסהערען די מיינונגען פון סערף-בער אונ ר' יצחק בער, וואס האבען זיך גערעכענט פאר פאר-שטעהער פון די עלזאסער יודען, אונ פורטאדא, וואס איהם האבען אויס-געקליבען די ספרדים פאר א מליץ ישר, אונ וואס האט דערנאך געשפיעלט

װעהר א גרויסע ראללע ביי דער מרידה (רעװאלוציאן), װאס איז געװארען אין פראנקרייך.

נאר א סך מעהר נאך פון די יודישע פארשטעהער האבען געארבייט פאר דעם יודישען פאלק צװיי בעריהמטע קריסטען: דער גראף מיראבא אונ דער גייסטליכער גרעגואר. נאך די פאר יאהר װאס מיראבא האט פערבראכט אין בערלין אונ איז דארט צוגעבונדען געװארען מיט דער עדעלסטער פריינדשאפט צו מענדעלסזאהנ'ס תלמידים אונ צו אללע גרויסע יודישע געלעהרטע, איז ער צוריקגעקומען קיין פאריז א אמת'ר אוהב ישראל, װייל ער האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהען װאס פאר א מענשען זיי האבען ארויסגעגעבען אין דייטשלאנד, װאו זיי זענען נאך גענוג פערפאלגט, אונ ער האט פערשטאנען װאס פון זיי קאן װערען, װען מען װעט זיי לאזען פריי אויפהייבען א קאפ. ער האט באלד ארויסגעלאזט אים יאהר 1787 א בוך „װעגען מענדעלסזאהן אונ דער פערבעסערונג פון דער יודישער לאגע" אונ האט אויסגעװיזען אז אללע חטאים, װאס מען האט פאר זיי די יודען שוין מעהר פון טויזענד יאהר געברענט אונ געבראטען, פאלען אויף די קאפ פון זייערע שונאים, װעלכע מען מוז נאר בעטראכטען װי פשוט'ע רוצחים. מיראבא האט ניט איבערגעלאזט איין שאלה, װאס די יודענפיינדע פרעגען געװאהנליך אונ װילען גאר קיין תירוצים ניט אויסהערען; זיינע װערטער האבען אבער געהאט א װערטה אונ אז ער האט זיך גענומען צו א זאך, האט מען געװאוסט, אז ער האט דערביי קיין אנדער מיין ניט נאר צו זאגען דעם אמת. „קוים װילט איהר — האט מיראבא געשריבען אין זיין בוך — אז יודען זאלען װערען בעסערע מענשען אונ נוצליכע קינדער פונ'ם לאנד, מוזט איהר מאכען זיי זאלען זיך פיהלען פריי אונ גלייך מיט אללע, עס זאל ניט זיין קיין חלוק צװישען זיי אונ אנדערע. זיי זאלען מאגען אלדינג טהון, מיט יעדער זאך זיך בעשעפטיגען אונ פערשפארען זיך אזוי צו ערנידריגען מיט פרנסות בזויות, זיי זאלען אליין ארויסזעהען אז זיי קאנען בלייבען געטריי זייער גלויבע אונ פארט ארבייטען צוזאמען מיט'ן כלל פאר דער טובה פון דער מדינה, װאס בעהאנדעלט זיי ניט װי קיין שטיפמאמע אונ רעכענט זיי פאר איינען בלוט אונ פלייש. „אונ װען אפילו איהר זאלט רעכט האבען מיט דעם װאס איהר שרייעט, אז די יודען זענען אצונד פערדארבען אונ אז ערשט שפעטער מיט עטליכע דורות קאנען זיי זיך פערדיענען די פרייהייט װאס איז אזוי נאטהיג פאר זיי אונ טאקי פאר אייך, מוזט איהר טאקי שוין אנהייבען פערבעסערן זייער לאגע,

כדי עס זאל זיך ניט פערציהען ווייטער אונ שפעטער זאל נאך שווערער ווערען צו העלפען. מיט אזעלכע פייעריגע רעד האט זיך מיראבא געווענדעט צום פאלק, אונ מען מאג זאגען, אז זיינע ווערטער זענען ניט געגאנגען לאבוד אונ האבען אין פראנקרייך אויפגעוועקט די שאלה וועגען די יודען. נאר מיראבא האט די שאלה געשטעלט אזוי, אז די מלוכה האט געמוזט מודה זיין אז די יודען-פראגע איז וויכטיגער פאר די פראנצאזען ווי פאר די יודען אליין.

די שונאי ישראל האבען אבער אויך ניט געשוויגען אונ דאס גאנצע געשריי איז געגאנגען פון עלזאס. דארט זענען שוין די יודען מיעד געווארען איבערצוטראגען די שרעקליכע צרות, אונ זייערע קרעכצען האבען זיך געלאזט הערען גאנץ ווייט; דאס האט ניט געטויגט די שונאים, אונ זיי האבען זיך ענטשלאסען אנצומאכען אזא רעש, אז מען זאל ניט וויסען פון וואנען די קולות קומען אונ וועמען עס טהוט באמת וועה. זיי האבען אנגעהויבען גאר שרייען, אז זיי זענען אונגליקליך, אז זיי קאנען פון די יודען שוין ניט אויס-האלטען, אז די יודען זויגען זיי אויס אונ מאכען גאר פון זיי אתל, אונ איינער פון זיי האט אפגעדרוקט אין מעץ א ביכעל וואס האט געהייסען „אגעשריא פון אזיינוואהנער געגען די יודען" אונ וואס איז גע-וועהן פול מיט גאל. עס האט זיך אפילו באלד אפגעזוכט אגעלעהרטער יוד ר' ישעיה בער בינג, וואס האט אויסגעוויזען, וואס פאר א נארישע שקרים עס געפינען זיך אין דעם דאזיגען ביכעל, נאר די שונאים האבען ניט געהאט קיין שטארקע בושה: אט האט מען איינעם געחאפט אין אליגען אונ אט זענען אויף זיין ארט אויפגעשטאנען אנדערע צעהן וואס האבען די אייגענע ליגענס נאך מעהר צוקייעט אונ עס איז זיי גאר ניט אנגעגאנגען וואס קלוגע אונ ערענטליכע מענשען האבען פון זיי געלאכט, ווייל זיי האבען גוט געוואוסט, אז דער פראסטער עולם וועט זיי קיין קשיות ניט פרעגען. ביי זיי וועט אלדינג זיין אתורה אונ מען וועט זיי נאך האלטען פאר גרויסע בעלי טובה. אזוי איז געווארען א גאנצער מבול פון ביכער געגען יודען אונ עס איז פשוט נמאס געווארען צו לעזען. דאס האט געצוואונגען „די קאניגליכע געזעלשאפט פיר וויסענשאפט" אין מעץ מען זאל פארלעגען די בעסטע פראנצאזישע שרייבער זיי זאלען אנשרייבען אענטפער אויף דער שאלה: „צו זענען דא אזעלכע מיטעל, וואס מיט זיי זאל מען די יודען פון פראנק-רייך קאנען גליקליכער אונ נוצליכער מאכען?" אונ וועמעס תשובה עס וועט זיין בעסער דער זאל בעקומען אבעלאהנונג. זיין תשובות

זענען אנגעקומען, זיבען פון זיי האבען גערעדט נאר גוטעס אויף יודען, און בעזאנדערע האבען זיך דעמאלט אויסגעצייכענט מיט זייערע עדלע געדאנקען צוויי גייסטליכע, גרעגואר און דע-לא-לוז: זיי האבען געשריגען, אז מען דארף נאר קיין סך ראיות ניט ברענגען, יודען זענען גלייך מיט אללע אנדערע ברואים און אויב זיי זענען טאקי באמת פערדארבען זענען נאר די קריסטען אין דעם שולדיג, און פון זיי אלליין הייננט אב דער הסרון צו פערבעסערן.

די תשובות פון די צוויי גייסטליכע, וואס האבען זיך אזוי אנגענומען פאר יודען, זענען ארויס אויף דער וועלט פונקט אין דער צייט ווען דאס פאלק אלליין איז געקומען צום שכל, אז אללע מענשען דארפען זיך רעכענען ווי ברידער און ניט קוקען צו וואס פאר אמונה יעדער געהער. מיט רעכט האט מען דעמאלט געקאנט מיינען, אז די יודען וועלען אויך אויפגערעכט ווערען, בעזאנדערס ווען אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג זענען געזעסען אזעלכע צוויי גוטע פריינד ווי מיראבא און גרעגואר. צום אומגליק איז אבער די צאהל פון די יודען אין פראנקרייך געוועהן זעהר קליין; סך הכל האבען זיי בעטראפען פינפציג טויזענד נפשות, וועלכע זענען געוועהן צווארפען אין עלזאס, מעץ, פאריז, באָרדא און אוויניאן, און צווישען דעם ביסעל איז אויך קיין אחדות ניט געוועהן, די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר די גרעסטע מיוחסים, די אשכנזים האבען געשריגען, אז זיי זענען די בעסטע חשובים ביים אויבערשטען, און צו ליעב די דאזיגע פוסטע מחלוקת האבען זיי זיך ניט געקאנט האלטען צוזאמען און צונויפנעהמען זייערע כוחות און ארבייטען לטובת הכלל. אזוי האט זיך די זאך אביסעלע פערצויגען ביז אין לאנד איז געווארען זעהר אונרוהיג. די צווייטע בויערן זענען אנגעפאלען אויף די פריצים, מען האט געהרג'ט און געראבעוועט און מען האט זיך דערמאנט, אז עס זענען דא יודען, וואס ביי אזא צייט דארפען זיי די ערשטע זיין אויפ'ן פייער. אוודאי האט מען זיך גוט אבגערעכענט מיט די יודען פון עלזאס, מען האט זייערע הייזער פערברענט, צוגענומען זייער פערמעגען און זיי האבען געמוזט נאקעט און בלויז אנטלויפען קיין באזעל, וואו די איינוואהנער האבען אויף זיי רחמנות געהאט און מען האט זיי אריינגעלאזט חאטש זיי האבען דארט ניט געטארט וואהנען. דעמאלט האבען זיך די עלזאסער אומגליקליכע יודען געווענדט צו גרעגואר, און ער האט אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג אנגעמאכט א גוואלד פאר דער רשעות וואס עס ווייזען ארויס אזעלכע מענשען, וואס ווילען פרייהייט פאר זיך און שקלאווערי פאר אנדערע.

דערווייל האבען זיך טאקי די איבריגע יודען מיישב געוועהן: אז עס איז קיין תכלית ניט צו זיין שטאנדיג אין א סכנה, אונ האטש זיי האט זיך ניט געגלוסט זיך אריינמישען אין פרעמדע עסקים האבען זיי זיך ענטשלאסען צוצושטעהען צו דער רעוואלוציאן אונ פיעל פון זיי זענען אריין אין דער נאציאנאל-גווארדע. אין באָרדא איז אפילו באלד געווארען א יודישער הויפטמאנן אונ אין פאריז האבען זיך הונדערטער יודען געקויפט א שאנעם נאהמען מיט זייער גבורה. קוים האט מען געזעהען, אז די יודען ווייזען ארויס אז זיי פערשטעהען אויך וואס די צייט פערלאנגט, האט מען שוין אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג אויפגענומען עלף דעפוטאטען פון זיי, אונ צוויי, גאלדשמיד פון האללאנד אונ אברהם לאפעץ לאגונא פון פארטוגאל האבען טאקי געאפענט דאס מויל אונ האבען אנגעהויבען פאָדערן גלייכע רעכטע פאר זייערע ברידער. גרינג איז דאס אבער ניט אנגעקומען. אז דע-קאסטעלאן האט פארגעלעגט דער פערזאמלונג. מען זאל מאכען אז קיינעם טאר מען ניט שטערען אונ זאגען א דעה וועגען זיין אמונה, האבען די עטליכע-קאטאלישע גייסטליכע, וועלכע זענען אויך געוועהן אין דער פערזאמלונג אנגעמאכט אזא ליארם אז עס איז גאר ניט געוועהן מעגליך צו רעדען. אומזיסט האט מיראבא געשריגען, אז עס איז גאר א בושה צו טענה'ן איבער אזא הייליגער זאך ווי די פרייהייט פונ'ם גלויבען, מען האט ניט געוואלט הערען, אונ מיט גרויס מיה איז געראטהען ראבא סאינט-עטיען צו מאכען א פשרה, אונ מען זאל בעשליסען, אז מען טאר קיינעם ניט זאטשעפען וועגען זיין אמונה ביז ער שטערט ניט מיט איהר די ארדנונג פונ'ם לאנד. דער פונקט איז געגאנגען אויך אויף יודען, נאר פון דעסטוועגען האט מען אין א קורצער צייט ווייטער געמוזט אנהייבען רעדען פון דער יודען פראגע. אין עטליכע ערטער האט מען געלערנט פירושים אויף דער תקנה פון דער פערזאמלונג, אונ עס איז געבליבען, אז מען זאל יודען גוט שלאגען, כדי זיי זאלען בעסער פערשטעהען דעם נייעם פירוש. עס איז ווייטער געווארען א רעש אין דער פערזאמלונג, גרעגואר האט געשריגען, אז עס איז א גרויסע רציחה וואס מען האט דעם פונקט אנגעשריבען ניט גאנץ דייטליך אונ דערפון איז ארויסגעקומען א דעה פאר אומשולדיגע מענשען; מיט זיין דעה האט זיך אויך אויסגעגלייכט איינער פון די בכבוד'סטע דעפוטאטען דער גראף קלערמאן-טאנער, אונ עס איז געבליבען: מען זאל צושיקען א צירקולאר אומעדום, אז די יודישע אמונה מוז אויך ווערן געשיצט אונ האבען די אייגענע פרייהייט וואס אנדערע רעליגיאנען. אביסעל האט עס געהאלפען, נאר אין

עלזאס אונ לאטרינגען האט מען ניט אויפגעהערט אנצוטהון די יודען צרות, אונ זיי האבען געמוזט ווייטער זוכען הילף ביי דער נאציאנאל־פערזאמלונג. זיי האבען אויסגעקלויבען פאר א שליח ר׳ יצחק בער, וואס האט געקאנט זעהר שאן רעדען, אונ איהם איז אויך ניט שווער געוועהן אויסצומאלען די ביטערע לאגע פון זיינע ברידער אין די שרעקליכסטע פארבען. ר׳ יצחק בער האט נושא חן געוועהן ביי דער פערזאמלונג, מען האט איהם אויפגענומען פאר א גאסט, אונ מען האט איהם צוגעזאגט אלדינג צו טהון אונ העלפען די יודען. די פערזאמלונג האט אויך ווארט געהאלטען, אונ האטש עס האבען זיך באלד אנגעהויבען זעהר טרויעריגע טאג, וואס האבען אללע פערדרעהט די קאפ, האט מען פון דעסטוועגען באלד בעשטימט א בעזונדער זיצונג וועגען דער יודען־פראגע אונ מען האט זיך גענומען אויסארבייטען א ריינע געזעץ פאר יודען, וואס די מלוכה זאל שוין קאנען אכטונג געבען מען זאל עס אבהיטען. די יודען האבען מן הסתם געהאט ניט וועניג געגנער, נאר די צאהל פון זייערע בעשיצער איז פארט גראסער געוועהן אונ מען האט געמאכט פאר א חק, אז די ספרדים מוזען גערעכענט ווערען פאר אמת׳ע איינוואהנער פון פראנקרייך. דאס וואס די אשכנזים זענען געבליבען אין דרויסען איז אודאי געוועהן א גרויסער וועטהיג פאר די יודען, נאר זיי האבען געמוזט אננעהמען פאר ליעב האטש דעם ערשטען שריט צו זייער פרייהייט.

קוים האט מען שוין אבער געמאכט איין התחלה איז מען שוין ניט געבליבען שטעהען אין מיטען. די אשכנזים האבען שטארק אנגעהויבען ארבייטען מען זאל זיי אויך געבען די אייגענע רעכטע, אונ סערף־בער האט זיך אזוי פיעל געלאזט קאסטען, אז גאר אין א קורצער צייט האט די נאציאנאל פער־זאמלונג ערקלעהרט, אז אללע יודישע איינוואהנער פון פאריז מוזען האבען אלס איין פרייהייט. נאר אין עלזאס האט מען ניט געקאנט אזוי גיך איין סוף מאכען פון דער שאלה. א טהייל שטאדט האבען ניט געמאכט קיין חלוק צווישען יודען אונ קריסטען אונ אז עס איז אויסגעקומען אפילו זיך איינצוטהיילען מיט ערד האט מען די יודען געגעבען א גלייכען חלק; דערפאר האבען זיך אבער געפונען אזעלכע ערטער, וואו מען האט נאך אלס דעם יודען געגעבען אנ־צוהערען, אז ער שטעהט נידריגער פון אנדערע, אונ מען האט האטש געדאנקט נאטט וואס עס פלעגט ניט קומען צו קיין קלאפ. דאס איינציגע וואס די נאציאנאל־פערזאמלונג האט געקאנט טהון פאר די עלזאסער יודען איז בע־שטאנען אין דעם, וואס מען האט זיי בעפרייט פון די גרויסע נתינות וואס

פְלֶעגֶען בַּיי זֵיי אַרוֹיסְצִיהֶען דִי לֶעצְטֶע פְּרוּטָה, אוּנ דָאס אִיז אַלֵיין אוֹיךְ גֶעוֶועהן נִיט קֵיין קְלֵיינֶע טוֹבָה.

צְווִישֶׁען דִי דֶעפּוּטַאטֶען אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפוּנֶען עֶדְלֶע מֶענְשֶׁענְפְרֵיינְדֶע, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט לֵיידֶען אַז אִין פְרַאנְקְרֵייךְ זָאלֶען נָאךְ אַ טְהֵייל יוּדֶען דַארְפֶען אִיבֶּערְטְרָאגֶען צָרוֹת צוּ לִיעבּ דֶער אֱמוּנָה, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי, דוּפָּאר, הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרֵייעֶן אַז עֶס אִיז שׁוֹין צֵייט מֶען זָאל אִין גַאנְצֶען מְבַטֵל זַיין אַלְדִינְג וָואס אִיז נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען פוּן אַ מָאל אוּנ וָואס הֵייסְט נָאךְ מַאכֶען אַ חִלוּק צְווִישֶׁען דִי אֵיינְוָואהְנֶער פוּנ'ם לַאנְד. דֶעם 27 סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1791 הָאט דִי גַאנְצֶע פֶערְזַאמְלוּנְג מַסְכִּים גֶעוֶועהן צוּ דוּפָּאר'ס דֵעָה, אוּנ פַאר אַלֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פְרַאנְקְרֵייךְ גָאר אָהְן אַ שׁוּם חִלוּק, אִיז אוֹיפְגֶעגַאנְגֶען דִי זוּן פוּן פְרֵייהַייט. דִי גַאנְצֶע צֵייט, וָואס מֶען הָאט זִיךְ גֶעיִשׁוּבְט וֶועגֶען דֶער שְׁאֵלָה, אִיז ר' יִצְחָק בֶּעער נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג אוּנ אַז אֵיינֶער הָאט גֶעוָואלְט רֶעדֶען עֶפִּיס אַ שְׁלֶעכְט וָוארְט הָאט עֶר עֶס נִיט דֶערְלָאזְט אוּנ מֶען הָאט גְרוֹיס כָּבוֹד גֶעלֶעגְט אוֹיף זַיינֶע וֶוערְטֶער. דֶערְפַאר אִיז זַיין שִׂמְחָה גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס, וֶוען עֶר הָאט דֶערְלֶעבְּט דִי יְשׁוּעָה; מִיט פְרֵייד הָאט עֶר בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט זֵיי גֶעבֶּעטֶען זֵיי זָאלֶען וַוייזֶען דִי פְרַאנְצָאזֶען, אַז זֵיי זֶענֶען וֶוערְטְה זִיךְ צוּ רֶעכְנֶען פַאר קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד.

דֶער טָאג, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה צוּ זַיין גֶעטְרַייעֶ פְרַאנְקְרֵייךְ, אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אַ יוֹם טוֹב, אוּנ גָאר גִיךְ הָאבֶּען אֲפִילוּ דִי פְרִיהְרִיגֶע שׂוֹנְאִים גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אַז דֶער יוּד פֶערְשְׁטֶעהְט וִוי אַזוֹי דַאנְקְבַּאר צוּ זַיין פַאר אַ טוֹבָה. נִיט נָאר דִי סְפָרַדִים, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אַ בִּיסֶעל גֶעוָואהְנְט גֶעוֶועהן מִיט דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, נָאר אֲפִילוּ דִי אַשְׁכְּנַזִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶערֶעדְט יוּדִישׁ־דַייטְשׁ, הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד גֶענוּמֶען לֶערְנֶען פְרַאנְצֶאזִישׁ. מֶען הָאט גֶעמַאכְט אַ רֵיינֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעטְצוּנְג פוּן דֶער תוֹרָה, יוּדִישֶׁע קִינְדֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען אִין פְרַאנְצֶאזִישֶׁע שׁוּלֶען, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז כִּמְעַט וִוי אַצוּנְד אִיז אוֹיסֶער דֶער שׁוּל שְׁוֶוער גֶעוָוארֶען צוּ דֶערְקֶענֶען וֶוער עֶס אִיז אַ יוּד אוּנ וֶוער עֶס אִיז אַ קְרִיסְט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ פֶערְגָאסֶען זֵייעֶר בְּלוּט פַאר פְרַאנְקְרֵייךְ אוּנ אִין אַ נוֹיטְה הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ קֵיין גֶעלְד נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט: קוֹים הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען אַז מֶען בֶּעטְרַאכְט זֵיי וִוי בְּרִידֶער הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף פְרַאנְקְרֵייךְ וִוי אוֹיף אַ מוּטֶער, הוּנְדֶערְטֶער יוּדִישֶׁע גִבּוֹרִים הָאבֶּען גֶעדִיענְט אִין דֶער אַרְמֶעע אוּנ, אַז עֶס

הָאט גֶעפֶּעהלְט אויף הוֹצָאוֹת אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט צוּנוֹיפְלֶעגֶען הָאט דִי קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן בָּארְדָא אַלֵיין גֶעגֶעבֶּען הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד פְּרַאנְק. אִין צְוֵויי־דְרַיי יָאהר אִיז דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען אַזוֹי צוּנוֹיפְגֶעשְׁמָאלְצֶען גֶעוָוארֶען מִיט׳ן פְרַאנְצֶאזִישֶׁען, אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען בַּיי דִי יוּדֶען בֶּעמֶערְקֶען דִי אֵייגֶענֶע מַעֲלוֹת אוּנ חֶסְרוֹנוֹת וָואס בַּיי דִי פְּרַאנְצוֹיזֶען. אַז דִי רֶעוָואלוּצְיָאן אִיז אַלֶע מָאל גֶעוָוארֶען גְרֶאסֶער אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען עֶטְלִיכֶע צְדָדִים, דֶער הָאט גֶעצוֹיגֶען אַהִין אוּנ דֶער אַהֶער אוּנ וֶועמֶען עֶס אִיז גֶערָאטְהֶען דֶער אִיז גֶעוֶועהן דֶער פִּיהרֶער, זֶענֶען יוּדֶען אוּמֶעדוּם גֶעוֶיעהן אִין דֶער מִיט, אוּנ אַז מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט הַאפֶּען הָאבֶּען אַ קְלַאפּ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אוֹיךְ נִיט אָבְּגֶעזָאגְט. צוּ לִיעבּ אַזַא זַאךְ הָאט אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע יוּדִישֶׁע בַּעֲלֵי בָּתִּים פוּן בָּארְדָא, ר׳ אַבְרָהָם פּוּרְטַאדָא גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען, וַוייל דֶער צַד, וָואס עֶר הָאט מִיט אִיהם גֶעהַאלְטֶען, אִיז גֶעפַאלֶען אוּנ דֶער אַנְדֶערֶע, וָואס הָאט פְּלוּצְלוּנְג אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען אַ קָאפּ, הָאט אִיהם גֶעוָואלְט הַרְג׳נֶען אוּנ הָאט טַאקִי צוּגֶענוּמֶען זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען. אַז מֶען הָאט אִין פְרַאנְקְרַייךְ גֶעמַאכְט אַ שְׁחִיטָה אוֹיף אַלֶע גְרוֹיסֶע פְּרִיצִים אוּנ עֶדֶעלְלַייט, הָאט מֶען דִי יוּדֶען אוֹיךְ אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט אִין צֶעטֶעל, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע גְבִירִים, שַׁארְל פְּרִיקְסָאטָא, אִיז שִׁיעֶר נִיט אוּמְגֶעקוּמֶען נָאר צוּ לִיעבּ דֶעם וָואס עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ לֵוִי, אוּנ דִי פְרַאנְצוֹיזֶען הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז פוּן דֶעם שֵׁבֶט שְׁטַאמֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע מְיוּחָסִים אוּנ דֶערְפַאר מוּז מֶען אִיהם אוֹיךְ אוּמְבְּרֶענְגֶען. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעבֶּעטֶען אוּנ הָאט גֶעמוּזְט בֶּעצָאהלֶען פַאר זַיין לֶעבֶּען מִיט אַ קַאפִּיטַאל פוּן אַ מִילְיָאן אוּנ צְוֵויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד פְרַאנְק. אַז עֶס אִיז בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דִי מַאשִׁין אוֹיף צוּ קָאפֶּען מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען גִּילָאטִינֶע, אִיז אַ יוּד גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן אִיהרֶע עֶרְשְׁטֶע קָרְבָּנוֹת: אוֹיף אַ יוּנְגֶען מַאנְן כַּרְמֶל אִיז גֶעפַאלֶען עֶפִּים אַ חְשַׁד אוּנ דָאס שַׁארְפֶע מֶעסֶער פוּן דֶער גִילָאטִינֶע אִיז בֶּעשְׁפְּרִיצְט גֶעוָוארֶען מִיט יוּדִישׁ בְּלוּט.

אַ שְׁטִיקְעל אִיבֶּערְשְׁלַאג הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ גֶעהַאט אִים יָאהר 1794, נָאר דָאס אִיז גֶעוֶועהן נִיט דֶערְפַאר, וַוייל מֶען הָאט גֶעוָואלְט טְרֶעפֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה, נָאר דַוְקָא צוּ לִיעבּ דֶעם וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערֶעכֶענְט גְלַייךְ מִיט אַלֶע, אוּנ מֶען הָאט נִיט גֶעוָואלְט עֶס זָאל זַיין אַ חִלּוּק צְוִוישֶׁען זֵיי אוּנ אַנְדֶערֶע. דִי פְרַאנְצוֹיזֶען הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט פֶערְגְלוּסְט אִין גַאנְצֶען אַרָאבּ־וַוארְפֶען פוּן זִיךְ דֶעם עוֹל פוּן אֱמוּנָה, לֶעבֶּען נָאר נָאךְ דֶער הַשָּׂגָה פוּנ׳ם

מענשליכען שכל, אונ טהון נאר דאס וואס עס בעפעהלט דער ריינער פערשטאנד. דאס פערשטעהט זיך אז די נייע תקנה איז נאר געגאנגען אויפ'ן קריסטענטהום, אונ אז מען האט פארגעלעגט מען זאל יודען פערוועהרען טראגען בארד אונ מל זיין די קינדער, האט די נאציאנאל-פערזאמלונג דארויף נית געקאנט בעשטעהען, ווייל זיי זענען געגאנגען מיט דעם דרך, אז מישען זיך צו א פרעמדער רעליגיאן טאר מען ניט. פון דעסטוועגען האבען זיך אין א סך ארטער אבגעזונדערט אזעלכע פרייע מענשען וואס האבען ניט געוואלט ליידען, אז עס זאלען זיך נאר ארומדרעהען מענשען, וואס פיהרען זיך לויט געוויסע דינים פון זייער גלויבען. זיי האבען געארבייט אז דאס ווארט „אמונה" זאל גאר ניט געבאכט ווערען, אונ דערפאר האט מען אין נאנסי געניטה די יודען זיי זאלען זיך אויך, גלייך מיט די קריסטען, אבזאגען פון יודישקייט אונ זאלען דאס גאנצע זילבער פון דער שול אוועקגעבען אויף צדקה-זאכען. די יודען האבען מן הסתם ניט געוואלט הארען, אונ דעמאלט האט מען שוין קיין כבוד ניט געלעגט אויף זיי: מען איז אנגעפאלען אויף די שולען, מען האט פערברענט ספרי-תורה, אונ וואו מען האט דערטאפט א יודיש ספר האט מען עס צוריסען, אונ אזוי ווי מען האט איינגעפיהרט אז רוהען זאל מען מעהר ניט ווי יעדען צעהנטען טאג אונ ניט זונטאג, האט מען די יודען געצוואונגען זיי זאלען אויך ארבייטען אים שבת אונ יום טוב, אונ זיי האבען אויך קיין אנדער ברירה ניט געהאט. אודאי האבען ביי אזא לאגע די יודישע רבנים געמוזט זיך אנטלויפען פונקט ווי די קריסטליכע גייסטליכע. דעם רב פון וועסטהאפען, א קליין שטאדטעל, ר' יצחק לעוואנשטיין האט מען עטליכע חדשים געהאלטען אין געפאנגנים, אונ מען האט איהם געוואלט פערמשפט'ן צום טויט נאר דערפאר וואס מען איז געוואהר געווארען אז ער האט געדאוונט אונ געפסק'נט שאלות. איינער פון די גרויסע לומדים, ר' דוד זינצהיים, האט געמוזט אנטלויפען פון שטראסבורג אונ זיך ארומדרעהען אין דער וועלט אויך פאר אזעלכע חטאים. אין מעץ האבען די יודען מורא געהאט צו באקען מצות אויף פסח, ווייל מען האט געוואוסט, אז מען קאן פאר אזא זאך ניט גוט אבשניידען; נאר א קלוגע יודישע פרוי איז געפאלען אויף א שכל אונ האט בעוויזען אז ביי די יודען איז די מצה א צייכען פון פרייהייט, עס דערמאנט זיי ווי זיי האבען ארא[ב]געווארפען פון זיך דעם יאך פון מצרים, אונ דאס איז אנגענומען געווארען פאר א תרוץ. אין פאריז האט מען געצוואונגען די יודישע קינדער זיי זאלען קיין שול ניט אנקוקען אונ אז עס איז געפאלען א חשד אויף

איינעם פון די שטראסבורגער גבירים, אלכסנדר זעליגמאן, אז ער היט אב זיין אמונה האט מען ניט געקוקט דארויף וואס ער איז געוועהן א גרויסער נדיב אונ די שטאדט האט איהם אבגעקאסט א סך געלד, אונ מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה. צום גליק, איז אבער די טרויעריגע צייט באלד אוועק, אונ אז מען האט געמאכט נייע ארדנונגען זענען שוין די יודען געבליבען ביי אללע רעכטע אונ נאר די יודישע איינוואהנער פון מעץ האבען נאך געהאט א עבוב אונ נאך א היבשע צייט האט מען זיי ניט געוואלט אריינשטעלען אין צעטעל פון די אמת'ע פראנצאזישע איינוואהנער.

אז האללאנד איז אים יאהר 1795 אויך געווארען א רעפובליק האבען באלד די יודען פון דארט דערפיהלט ווי טהייער אונ הייליג עס זענען די דריי ווארטער „פרייהייט, גלייכקייט אונ ברידערשאפט", וואס די מנהגים פונ'ם לאנד האבען אנגעשריבען אויף זייער פאהן. עס איז די יודען אין האללאנד אפילו פריהר אויך ניט שלעכט געוועהן. נאך די רדיפות וואס זיי האבען זיך אנגעליטען אין אנדערע ערטער, איז האללאנד ביי זיי געוועהן א גן עדן, אונ האטש זיי זענען געשטאנען א סך נידריגער פון די קריסטען האבען זיי עס ניט געפיהלט; זייער צאהל האט אין גאנצען בעטראפען פינפציג טויזענד, אי דאס זענען זיי בעשטאנען פון צוויי פערשיעדענע קהלות, ספרדים אונ אשכנזים, וואס האבען זיך איינס מיט'ן אנדערן ניט אנגעקעהרט. יעדער איז געוועהן פערטראגען מיט זיך, מען האט געדאנקט גאטט וואס די מלוכה מישט זיך ניט אריין אין זייערע אינוועניגסטע געשעפטען, אונ קיינעם איז גאר ניט אנגעגאנגען וואס יודען האבען ניט געטארט דיענען ביי דער קרוין, מען האט זיי ניט געקאנט אריינגעהמען אין קיין צעך אונ אויסער דעם האבען זיי געמוזט געבען פיעל נתינות אויף אזעלכע זאכען וואס זיי אליין האבען ניט געטארט דערפון נהנה זיין. אודאי אז עס האט זיך איבערגעביטען די מלוכה אונ דריי יודישע משפחות, ווי אסיר, די-לעמאן אונ בראמעט, האבען זעהר פיעל געארבייט פאר דער פרייהייט פונ'ם לאנד, זענען די יודען צום איבריגען אויפגערעגט געווארען, האטש גלאט איז עס ניט צוגעגאנגען. קודם כל זענען די פארשטעהער פון דער אמשטערדמער יודישער קהלה ניט געוועהן צופרידען פון די נייע אויפטהועכצען, זיי האבען געשריגען אז עס פעהלט זיי אזוי אויך גאר ניט, אונ האבען זיך עפיס אזוי ווי געשראקען אז די פרייהייט זאל זיי ניט שאדען צום יודישקייט. די צוואנציג טויזענד יודען, וואס האבען געוואהנט אין אמשטרדם, האבען זיך ניט געוואלט בענוצען מיט זייער רעכט אונ האבען

ניט געשיקט קיין איינציגען דעפוטאט פון זיך צו דער נאציאנאל-פערזאמלונג, חאטש זיי האבען געוואוסט אז דארט וועט מען רעדען וועגען יודען, און אז עס וועט זעהר נאטהיג זיין אויסצוהארען די מיינונג פון א יודען. דערוויל האבען זיך אבגעזוכט עטליכע שונאים אויך און מען האט אנגעהויבען ארויס-צווייזען חטאים און שרייען, אז די יודען פערדיענען ניט מען זאל זיי שטעלען גלייך מיט די קריסטען און אז זיי אליין האבען גאר דערצו. אפילו קיין השגה ניט. צום גליק, האט זיך אבער אין דער זאך אריינגעמישט דער פראנצאזישער געזאנדטער נאעל, ער האט זיך שטארק אנגענומען פאר די יודען, און מען האט דעם 2 סעפטעמבער 1796 ארויסגעלאזט א געזעץ, אז יודען האבען די אייגענע רעכטע וואס קריסטען. נאר אזוי ווי די נארישע רבנים האבען אליין געליארעמט אז זיי ווילען קיין פרייהייט ניט, האט מען זיי צו ליעב געטהון און מען האט צוגעשריבען, אז מען נייטה קיינעם ניט און ווער עס וויל מאג זיך בלייבען ביי זיינע אלטע רעכטע.

מען קאן פערשטעהען אז אין האללאנד האט די פאלקאממענע יודישע פרייהייט ניט אנגעמאכט אזא שמחה ווי אין פראנקרייך; עס האט זיך, פער-קעהרט, צו ליעב דעם, אין אמשטרדם באלד אנגעהויבען א גרויס מחלוקת. די געצאהלטע עטליכע אויפגעקלארטע האבען געוואלט, אז די פארשטעהער פון דער קהלה זאלען אוועקלייגען זייערע אלטע דרכים און זאלען זיך נעהמען איינפיהרען נייע תקנות; דאס האט יענע ניט געטוינט, ווייל זיי האבען מורא געהאט מען זאל זיי ניט אנהויבען אפטער זאגען דעות און שפעטער זאל מען זיי גאר אין גאנצען ניט אראבנעהמען די קרוין. דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די אונצופרידענע האבען זיך געמוזט מאכען א בעזונדער שול וואס האט געהייסען „עדת ישרון", און ביסלעכווייז איז פון זיי געווארען א בעזונדער קהלה, וואס האט זיך שוין געפיהרט פרייער: פון דער שמונה-עשרה האבען זיי ארויסגעווארפען די תפלה „ולמלשינים אל תהי תקוה", זייערע מתים האבען זיי געהייסען בעגראבען ערשט אויפ'ן דריטען טאג, און א מרחץ האבען זיי אויסגעארבייט א נייעם און האבען זיך ניט אנגעפראגט ביי די רבנים ווי אזוי צו מאכען די מקוה. אוודאי האט יענער צד, וואס איז געוועהן מעהר תקיף, אנגעהויבען זיי צו רודפ'ן, מען האט זיי אריינגעווארפען אין חרם, און מען האט זיך אפילו געפריוט טאמער וועט מען קאנען פועל'ן ביי דער מלוכה זי זאל זיי ניט לאזען לעבען אבגעזונדערט פון דער גרויסער קהלה. נאר חאטש די פרומע זענען געוועהן דער רב האבען זיי גאר ניט געקאנט אויספיהרען און

אז עס איז אוועקגעגאנגען א פאר יאהר, זיי האבען זיך אנגעהויבען צוקוקען אונ האבען געזעהען אז עס איז ניט אזא געוואלד, האט געמוזט ווערען א שלום. אין א קורצער צייט האבען טאקי די געלעהרטע יודען פון האללאנד דערגרייכט גאר א גרויסע מדרגה: ר' יצחק דא קוסטא אטיאס איז אים יאהר 1798 געווארען פרעזידענט פון דער נאציאנאל-פערזאמלונג, אונ עטליכע יודען, ווי מארעסקא אונ ר' משה אסיר, האבען פערנומען זעהר שאנע שטעללען ביי דער קרוין. האללאנד האט געוויזען אז זי מיינט עס גאנץ ערנסט אונ די יודען האבען דארט באלד געפונען א פלאץ, וואו זיי האבען געקאנט גלאנצען מיט זייערע מעלות.

מען קאנן אויף די פרומע יודען פון האללאנד וואס האבען זיך פריהר אזוי ארויסגעשטעלט אקעגען דער פרייהייט, קיין פאראיבעל ניט האבען, ניט איינמאל האבען זיי זייער האלז געשטרעקט פאר זייער אמונה, אונ האבען די פרייהייט פערווארפען, וואס מען האט זיי פאר דער אמונה געבאטען, אבער אז זיי האבען געזעהען, אז מען גיט זיי די פרייהייט בתום לב אונ מען טשעפעט די אמונה ניט, אונ אז אדרבה די פרייהייט האט בכח ארויסצובריינגען פעהיגע יודען, וואס קאנען זיין א צירונג פאר זייער פאלק, האבען זיי זיך זעהר געפרייט אונ זיי האבען גערעכענט פאר איין הייליגען חוב צו ארבייטען פאר זייערע ברידער אין אנדערע לאנדער, זיי זאלען אויך בעקומען פרייהייט. צום ערשטען האבען זיי זיך אומגעקוקט אויף דער לאגע פון די יודען אין די קליינע דייטשע מלוכות, אונ האבען געבעטען די נאציאנאל-פערזאמלונג זי זאל זיך אננעהמען פאר די דייטשע יודען אונ געבען אנצוהערען יענע מלוכות, אז ווי באלד זיי וועלען ניט מבטל זיין דעם שווערען יודישען מס וועט מען אין האללאנד אנהויבען נעהמען פונקט אזא מס ביי יעדען דייטש וואס קומט אהין צו פאהרען, אונ דעמאלט וועלען זיי דערפיהלען דעם טעם דערפון. אודאי האט מען געפועלט, ווייל די קליינע דייטשע מלוכות האבען מורא געהאט זיך ארויסצושטעללען געגען האללאנד אונ פראנקרייך, אונ ביסלעכווייז זענען די דייטשע אונ איטאליענישע יודען אויך געהאלפען געווארען. אין א סך שטאדט האבען די יודען אויפגעהערט צו וואהנען אין א בעזונדער ענגער יודישער גאס, אונ קוים זענען די פראנצויזען אריין קיין ווענעדיג האט מען באלד צובראכען די טויערן פונ'ם יודישען געטא, וואס האט ביז אהער ניט צוגעלאזט צו די יודען קיין ליכטיגע שיין. אין פיעמאנט האבען די קריסטען אליין געמאכט א יום טוב ווען דער מעמד פון די יודען האט זיך פערבעסערט אונ

א גייסטליכער האט זיי בעגריסט אין שול מיט זעהר א פריינדליכע רעדע. אז די שטאדט קאלן איז איבערגעגאנגען צו די פראנצויזען האבען זיך באלד דארט אנגעהויבען בעזעצען יודען. איבערהויפט האט דאס פראנצאזישע חיל, אומעדום וואו עס האט נאר געשטעלט א פוס, בעפעסטיגט די פרייהייט און פאר די יודען האט זיך אנגעהויבען א נייער לעבען.

אין יענער צייט האט זיך געלאזט הערען אויף דער וועלט דאס גרויסקייט פון נאפאלעאן באנאפארט, וועלכער האט געוואלט ווערען א צווייטער אלעקסאנדער מוקדון, און האט זיך גענומען פערשפרייטען די מאכט פון פראנקרייך אין אללע ווייטע לאנדער. ער איז געגאנגען קיין מצרים, און פון דארט האט ער גערעכענט צו געהען אויך קיין אינדיען. ווען דאס טירקישע חיל פערשטעלט איהם ניט דעם וועג און עס הייבט זיך ניט אן א שווערע מלחמה. ארץ ישראל איז געווארען דער פלאץ פון א שרעקליך בלוט פערגיסענעש און צוויי שטאדט, אל-אריש און עזה, זענען אריינגעפאלען צו די פראנצויזען אין די האנד אריין. נאפאלעאן האט געשיקט זאגען די יודען, אז זיי וועט קיין שלעכטס ניט געשעהען, אז ער וועט, פערקעהרט, אבנעהמען פון זייערט-וועגען דאס היילינע לאנד און זיי וועלען זיך ארויפשלאגען אויף זייער פריהערינען שטאנד; זיי האבען אבער מורא געהאט צו שטעלען אויף זיינע ווארטער, און דערצו זענען זיי טאקי געוועהן געטריי דער טירקישער מלוכה. עס איז אויך ניט שווער געוועהן צו פערשטעהען, אז דערמיט וואס נאפאלעאן זאגט זיי צו גאלדענע בערג מיינט ער נאר אבצונארען די צוויי יודישע מיניסטארען, ר' חיים מעלים-פרחי, וואס האט אבגעהיט די שטאדט עכו ביים ים, און זיין פאטער ר' שמואל פרחי, וואס איז געשטאנען אין דמשק, כדי זיי זאלען ביי זיך שלאבעריגער ווערען, און ער זאל זיך קאנען בעניצען מיט זייער שלאפקייט. די יודען זענען אבער קיין נאראנים ניט געוועהן און האבען גוט פערשטאנען, אז אזעלכע זיסע חלומות קאנען זיך אויסלאזען זעהר ביטער, און אז מען האט דערהערט אז נאפאלעאן הייבט זיך אן צוצוריקען קיין ירושלים, האבען אללע יודען געהאלפען בעפעסטיגען די שטאדט. מען האט געארבייט טאג און נאכט, דער רב ר' מרדכי יוסף מיוחס האט אפילו מתיר געוועהן צו ארבייטען אים שבת און האט אליין געלעגט דעם ערשטען שטיין ביי דער פעסטונג. א ביסעל האט אפילו נאפאלעאן געשפיעלט דאס גליק, אין טהאל יזרעאל האט ער איינגענומען מיט פיער טויזענד מאן דאס טירקישע חיל, וואס איז געוועהן זעכס מאל אזוי די גרויס. נאר ביי עכו האט ער געמוזט

בלייבען שטעהען אונ איז געצוואונגען געוועהן צוריק אוועק קיין מצרים. די צייט וואס ער האט פערברא‌כט אין ארץ ישראל האט אויסגעארבייט ביי איהם אין הארץ עפיס ווי א געפיהל פון רחמנות צום יודישען פאלק, וואס האלט זיך אויף די פיס טויזענדער יאהר אונ פאלט ניט אונטער דער משא פון די צרות, אונ דערצו האט זיך נאך צוגעמישט ביי איהם דער געדאנק, אז פאר מענשען, וואס לעבען נאר מיט נסים מוז מען טאקי דרך ארץ האבען. דער פאר האט נאפאלעאן שפעטער, ווען די מאכט איז אין גאנצען איבערגעגאנגען צו איהם, בעפעסטיגט די יודישע פרייהייט, האטש באמת איז ער ניט געוועהן קיין שטארקער אוהב ישראל, אונ האט עס אויך ניט געקאנט זיין, ווייל אין פראנקרייך האט די קאטאלישע קירכע פארט געשפיעלט די הויפטראללע אונ האט ניט געלאזט, אז פרעמדע רעליגיאנען זאלען שטעהען אויף א גלייכער מדרגה מיט איהר. דערפאר האט נאך א לאנגע צייט די מלוכה אין פראנקרייך זיך ניט געוואלט מישען צו דער יודישער אמונה, גלייך ווי זי ווייסט גאר פון איהר ניט; די יודען האבען טאקי געהאט אללע רעכטע, נאר וועגען גלויבען איז אין לאנד ניט געוועהן קיין שום געזעץ, עס האט געהייסען כמעט, אז מען לאזט זיי לויפען, אונ מען וויל זיך אויף זייער איגנעניג רעליגיאז לעבען גאר ניט אומקוקען, ניט שטערען אונ ניט שיטצען.

אזוי איז מען שוין געשטאנען ביי דער שוועל פונ'ם נייגצעהנטען יאהר־הונדערט אונ נאר אין פראנקרייך, האללאנד אונ איטאליען איז די יודען בעסער געווארען; אין עסטערדייך אונ פרייסען, אונ אויך אין די הונדערטער קליינע דייטשע מלוכות, זענען זיי פערשווארצט געווארען ווי פריהר. אין בערלין האט מען אפילו די יודישע דאקטוירים ניט געוואלט אריין שרייבען אין צעטעל פון די וואס האבען דאס רעכט צו הייען קראנקע. אפילו אזעלכע צוויי גרויסע לייט ווי גאטהע אונ פיכטע, וואס ביי זיי האט, דאכט זיך, ניט בעדארפט אנגעהען שנאה צו פרעמדע פאלקער, האבען ניט געהאלטען פון יודען, אונ אז מען האט אנגעהויבען רעדען, אז עס וואלט א יושר געוועהן זיי מענשליכער צו בעהאנדלען, האבען די ביידע בעריהמטע דענקער שטארק פראטעסטירט געגען דעם. אז די געלעהרטע האבען געהאט אזעלכע שלעכטע מחשבות וועגען יודען, קאן מען שוין פערשטעהען וואס דאס פאלק האט איבערגעטהון רשעות. אומזיסט האבען נעביך מענדעלסזאהן'ס תלמידים אוועקגעלעגט אללע כוחות צו פערשפרייטען וויסענשאפט צווישען זייערע ברידער; אומזיסט האבען די יודען אלליין בישלעכעוויז מעהר געלערנט די ריינע דייטשע שפראכע; אומזיסט

האבען זיך די שאנסטע בערלינער בעלי בתים אבגעזאגט מיט'ן יודישקייט, כדי זיי זאלען ניט דארפען איבערטראגען דעם קרומען קוק פון די קריסטען, די שנאה האט ניט געוואלט מאכען קיין חלוק: קוים נאר א יוד — האט מען געמאכט זיין א געבילדעטער, אפילו נאר א געוועזענער, און די פערגיפטעטע פיילען זענען שוין געפלויגען, די באזע צונגען האבען זיך געדרעהט אהן איין אויפהער, און אפילו די האנד האבען זיך געריכען אראבצולאזען א קלאפ אויף דער אלטער איינגעבוינענער יודישע פלייצע. מען קאן ניט זאגען, צו יעדער צייט האבען די יודען געהאט אויך גוטע פריינד צווישען קריסטען; אויך דעמאלט האבען זיך פאר זיי אנגענומען א פאר קריסטליכע געלעהרטע און בעזאנדערס כריסטיאן גרונד, וואס איז ניט מיעד געווארען צו שרייען איבער דעם אונרעכט וואס מען טהוט די יודען; מען האט אבער די גוטע קולות ניט געקאנט ארויסהערען, קוים האט מען דערזעהען, אז איינער וויל זאגען פון די יודענס וועגען עפיס א רעכט ווארט, האט מען אנגעמאכט אזא ליארם, און דער זייטיגער מענש האט שוין גאר ניט געקאנט פערשטעהען, און האט נאר פערשטאנען, אז דעם יודען מאכט מען מיט דער בלאטע און מן הסתם קומט איהם טאקי אזוי.

בעזאנדערס איז פאר די יודען געוועהן א גרויסער בזיון דאס וואס יעדער דייטשער פירסט האט ביי זיי גענומען בעזונדער מס. קוים האט א יוד בעדארפט אריבערפאהרען די גרעניץ פון א קליינער דייטשער מלוכה, האט מען איהם שוין געהיט די נשמה, און ער האט געמוזט צאהלען געלד נאר דערפאר וואס מען ערלויבט איהם דורכצופאהרען. אזעלכע קליינע מלוכות זענען געוועהן כמעט הונדערט, א יודישער סוחר האט געקאנט אין איין טאג בייטען צעהן גרעניצען, און אומעדום האט מען איהם אבגעשטעלט, און ער האט געמוזט קויפען פאר געלד דאס רעכט ווייטער צו פאהרען. ביי יודען האט ניט אזוי אויסגעמאכט דאס געלד, ווי די בושה וואס מען פלעגט איהם פערהאלטען ווען אללע אנדערע זענען זיך געפאהרען פריי. מען האט זיך געפרובט צו נעהמען אזא מס אויך ביי די פראנצאזישע יודען, וואס האבען בעדארפט ארומפאהרען איבער דייטשלאנד, נאר פראנקרייך האט א ווינק געטהון, אז זי וויל עס ניט ליידען און מען האט זיי געמוזט צו רוה לאזען. דערפאר האט מען זיך אבער מעהר נוקם געוועהן אין די איינענע דייטשע יודען.

ערשט אים יאהר 1803 האבען זיך צוויי יודען גענומען ארבייטען געגען דעם מס, און עס איז זיי געראטהען, וואס אין א טהייל ערטער האט מען איהם

מבטל געוועהן. דאס זענען געוועהן ר׳ ישראל יאקאבזאהן, וואס האט געפועלט ביים פירסט פון ברוינשוויג ער זאל אין זיין מדינה אבשאפען דעם מס, אונ ר׳וואלף ברייטענבאך, וואס איז וועגען זיין שאך־שפיעל געווארען א גרויסער חשוב ביי פיעל באראנען, אונ מען האט עס איהם געמוזט צוליעב טהון. ברייטענבאך איז אויך געפאלען אויף א שכל, אז די יודען מוזען זיך פריוועז מיט דער מטבע; ער האט צושיקט בריעף אין אללע יודישע קהלות מען זאל זיך צונויפלעגען אונ מען זאל זיך פשוט מיט געלד קויפען רעכטע. די שונאי ישראל האבען אבער זיך דערוואוסט דערפון אונ האבען פערשטאנען אז די יודען וועלען טאקי אפשר עפים מאכען. אוודאי האבען זיי זיך ניט געקאנט בערוהיגען אונ האבען זיך ענטשלאסען ארויס צו טרעטען געגען זיי מיט דער פעדער. מען האט אויסגעגראבען אללע אלטע בעשולדיגונגען. אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע מסירות גראטענאוער: ער האט אויף די יודען אויסגעגאסען די גאנצע ביטערע גאל וואס קאן זיך געפינען אין א שלעכט הארץ, אונ האט מיט גאוה געזאגט אז ער רעכענט זיך אליין פאר׳ן „המן" פון דער נייער צייט. איהם האבען אונטערגעהאלפען נאך א סך קליינע המן׳ס אונ עס איז געווארען אזא געוואלד, אז אפילו די געלעהרטע קריסטען, וואס פלעגען זיין גאסט ביי העכריעטע הערץ, האבען זיך נאר געמוזט שאמען, אונ האבען פון דעסטוועגען מורא געהאט צו זאטשעפען מיט מענשען אהן געוויסען אונ אהן דרך ארץ.

א שרעקליכער פחד איז אנגעפאלען אויף די בערלינער יודען, ווען זיי האבען דערזעהען ווי די אלטע שנאה האט זיך בענייהט נאך מיט א גראסערער קראפט. זיי האבען זיך אללע פערלארען אונ האבען ניט געוואוסט וואס מען הייבט אן צו טהון. פריהר האבען זיי געוואלט זיך אויסטענה׳ן מיט די שונאים, אונ זיי אנפערן מיט בעזונדערע ספרים, נאר זיי האבען זיך באלד מישב גע־ווען, אז דערמיט וועלען זיי ווייניג העלפען אונ אפשר נאך מעהר קאליע מאכען, ווייל די שונאים פרעגען נאר אייגענטליך קיין קשיות ניט מען זאל זיי דארפען געבען א תשובה, אונ זיי וועלען נאך דאנקען גאטט ווען זיי וועלען האבען צו וואס זיך צו טשעפען; דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען בעטען די פאליציע מען זאל ניט דערלאזען אפענטליך צו טהיילען אין די גאסען ביכלעך וועגען יודען, סאי אויף שלעכטען, סאי אויף גוטען. עס איז שוין אבער שווער געוועהן צו פערשטאפען די מיילער, אונ פון אללע זייטען האבען זיך געשיט מסירות אונ מען האט נאר געהאט צו טהון מיט יודען, גלייך

ווי צו ליעב זיי זענען גאנץ פרייסען אונ אללע דייטשע מלוכות געוועהן אין אַ סכּנה. ניט נאר אין בערלין, אויך אין ברעסלויא אונ פראנקפורט אם מאין האבען זיך געפונען אזעלכע חכמים, וואס זענען געפאלען אויף פרעה'ס שכל אונ האבען געשריגען, אז מען טאר ניט דערלאזען יודען זאלען זיך אזוי מעהרען אונ מען מוז זוכען מיטעל צו פערקלייגערן די צאהל פון די יודישע יונגלעך. אין אַ סך ערטער וואלט אפילו שוין געקומען צו אַ געשלאג אויך; נאר די נייסט ליכע האבען אַ ביסעל אבגעהאלטען דערפון. די לאגע איז געווארען אזוי טרויעריג, אז אפילו די יודען אלליין האבען אנגעהויבען טראכטען אין עצה ווי אזוי שטיללער צו מאכען דעם כעס פון די שונאים, אונ איינער פון זיי האט פארגעלעגט, אז די מלוכה זאל ארויסגעבען אַ געזעץ, אז יעדער יוד איז מחויב ווענינגסטענס צוויי פון זיינע קינדער חתונה צו מאכען פאר קריסטען. אַזאַ נארישער פלאן האט געקאנט איינפאלען אַ יודען, אונ דאס אלליין בעווייזט ווי ווייט דאס אומגליק האט ביי איהם צוגענומען דעם שכל.

פון דעסטוועגען נאר אין גאנצען שוויינען איז די יודען געוועהן אונמאגליך, אונ צוויי יודישע שרייבער פון האמבורג אונ קאניגסבערג, וואס האבען ניט געוואלט ארויסשטעלען זייערע נאהמען, האבען זיך גענומען פשוט חוזק מאכען פון די שונאי ישראל אונ אבשפאטען פון דעם געוואלד, וואס זיי מאכען אן. איינער פון זיי האט אפילו אויסגעוויזען, אז דאס גאנצע געשריי נעהמט זיך דוקא פון דעם, וואס יודען בילדען זיך, וואס זיי רעדען שוין אזוי ריין דייטש, אז מען קאן זיך זיי ניט נאכקרימען, וואס זיי טראגען מעהר קיין בארד ניט, ביי וועלכע מען זאל זיי קאנען רייסען. אוודאי האבען זיך די עדלערע קריסטען געשאמט, נאר די שונאים האבען פון קיין בושה ניט געוואלט וויסען, אונ האבען ניט אויפגעהערט אונטערצוהיטצען דאס פאלק. ערשט אז פרייסען האט געהאפט אַ גוטען קלאפ ביי דער מלחמה געגען יענא, ערשט אז די פראנ־צויזען האבען זיך אריינגעהאפט קיין דייטשלאנד אונ האבען מיט זיך אריינ־געבראכט אין לאנד די פרייהייט, האט אנגעהויבען די יודען בעסער צו ווערען: די דייטשען האבען זיך אלליין געמוזט אין זין האבען אונ דאריבער האבען זיי שוין קיין אנדער ברירה ניט געהאט אונ זענען געצוואונגען געוועהן די יודען אַ ביסעל אראב צווארפען פונ'ם קאפ.

אין דער דאזיגער פינסטערער צייט, ווען די דייטשע יודען האבען גע־מוזט ציהען זייער פרנסה נאר פונ'ם האנדעל אונ דאס אלליין האט מען זיי אויך ניט פערגונען אונ מען האט געשריגען, אז זייער גאנצער מסחר איז נאר

געבויעט אויף שווינדעל, האט א יודישער סוחר געוויזען דער וועלט, אז ניט שטאנדיג איז עהרליך דווקא שווערליך, און אז ווען דאס שטיקעלע הצלחה דיענט קאן אויך דער פערשטויסענער יוד שטייגען גאנץ הויך. דאס איז געוועהן ר' מאיר אנשיל ראטהשילד, וואס איז געבארען געווארען אין פראנקפורט אם מאין אים יאהר 1743. זיינע עלטערן זענען געוועהן פראסטע בעלי בתים און האבען מן הסתם געוואלט פון זייער קינד מאכען א גרויסען למדן. נאר דעם קליינעם ראטהשילד האט זיך ניט געגלוסט ליעגען אין פורטה אין דער ישיבה; איהם האט עס געטראגען צו דער האנדעלסוועלט, און גאר מיט א קליין קאפיטאל האט ער זיך געעפענט א געשעפט און איז געווארען א באנקיר. א סך יאהרען האט ער געהארעוועט ביז ער האט בעקומען א רעכטען נאהמען, און ערשט אים יאהר 1801 האט איהם דער קורפירסט פון העססען, ווילהעלם, געמאכט פאר זיין אגענט, און ער איז ביי איהם געווארען דער גראסטער חשוב. דעמאלט איז שוין ראטהשילד געוועהן אין גרויסען נאמען און איז שוין אויפ'ן אנדערן יאהר אים. שטאנד געוועהן צו מאכען דער מלוכה פון דענעמארק איין הלואה פון צעהן מיליאן טהאלער. אים יאהר 1806 זענען די פראנצויזען געשטאנען ניט ווייט פון פראנקפורט אם מאין, און מען האט זיך יעדען טאג געקאנט רעכטען, אז אט וועלען זיי אריין אין שטאדט און וועלען פון איהר א תל מאכען. אוודאי האט זיך יעדער פערמעגליכער בעל הבית געשראקען און אויף ראטהשילד'ן האט געוויס געציטערט די הויט, ווייל ער איז שוין דעמאלט געוועהן בעקאנט פאר א מיליאנער און ער האט געוואוסט אז צום ערשטען וועט מען זיך ווארפען צו איהם. פלוצלונג איז צו איהם איין מאל ביי נאכט געקומען דער קורפירסט ווילהעלם, און האט איהם מגלה געוועהן א סוד, אז אויפ'ן אנדערן טאג וועלען די פראנצויזען אבנעהמען פראנקפורט, און אזוי ווי ער מוז באלד אנטלויפען לאזט ער ביי איהם איבער עטליכע מיליאן אין געלד, ווייל פיהרען עס מיט זיך קאן ער ניט, און קיין אנדער בעגלויבטען וואס מען זאל איהם מאגען געטרויען אזא סומע האט ער ניט. אומזיסט האט איהם ראטהשילד געגעבען צו פערשטעהען, אז ער קאן דאס געלד ניט נעהמען, ווייל זיין הויז שטעהט אויפ'ן ערשטען פייער; דער קורפירסט האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. ער האט איהם כמעט דאס געלד אנגעווארפען און האט איהם נאר ביים געזעגנען געזאגט, אז ער פערלאזט זיך אויף איהם, און אויב עס וועט איהם ניט געראטהען אבצוהיטען זיינע מיליאנען וועט ער צו איהם קיין טענה ניט האבען. דער קורפירסט איז אוועק, די

פראנצויזען זענען טאקי אין דער פריה אריין קיין פראנקפורט, אונ מען האט מן הסתם קודם כל אבגעראבעוועט ראטהשילד'ן. שפעטער איז געווארען שלום, די שטאדט האט זיך בערוהיגט, יעדער האט זיך גענומען צו זייגע געשעפטען, אונ מען האט גאר ניט בעמערקט ווי גיך ראטהשילד האט זיך צוריקגעשטעלט אויף די פיס אונ האט נאך אנגעהויבען שפיעלען א גרעסערע ראללע ווי פריהר. אין א פאר יאהר ארום איז אויך דער קורפירסט צוריקגעקומען אונ אזוי ווי ער האט שוין געהערט ווי מען האט זיך אבגערעכענט מיט ראטהשילד'ן, האט ער פערשטאנען אז פון זיין פערמעגען איז גאר ניט געבליבען. עס איז איהם אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען עפיס צו פאדערן ביי ראטהשילד'ן, נאר ער האט איהם גלאט אזוי געשיקט רופען, ער זאל מיט איהם איבערעדען וועגען איין הלואה. ווי פערוואונדערט איז ער אבער געווארען, אז ראטהשילד האט איהם באלד דערפרעהט מיט א בשורה, אז ער דארף ביי קיינעם ניט בארגען. אונ אז ער קאן צו יעדער צייט בעקומען זיין געלד מיט פראצענט. דעמאלט האט זיך ארויסגעוויזען, אז נאך אין דער אייגענער נאכט וואס דער קורפירסט האט איהם איבערגעגעבען דאס געלד האט ער עס איינגעמויערט אין דער וואנד אונ ביי זיך אין קאסע האט ער איבערגעלאזט זיין אייגען קאפיטאל, כדי דער שונא זאל האבען וואס צו ראבעווען אונ זאל זיך ניט שטויסען. אז מען דארף נאך ערגיץ אנדערש זוכען. אזוי האט ער מציל געוועהן דאס געלד אונ דערנאך האט ער דערמיט אנגעהויבען מאכען געשעפטען, אונ דער אויבערשטער האט איהם מצליח געוועהן. דער קורפירסט האט, פערשטעהט זיך, קיין פראצענט ניט געוואלט נעהמען, אונ האט נאך דעם סוד פון ראטהשילד'ס עהרליכקייט מודיע געוועהן אללע מלכים פון גאנץ אייראפא; די גרעסטע הלואות האט מען ביי איהם געמאכט, אונ ער איז אין גאנץ אייראפא זעהר גרוס געווארען, אים יאהר 1812 איז ר' מאיר אנשיל ראטהשילד געשטארבען אונ האט איבער־געלאזט פינף זיהן אונ פינף טאכטער, וועלכע האבען זיך אללע געפיהרט ווי זייער פאטער אונ זענען געבליבען טריי זייער אמונה; אונ זייער פאלק, האבען זיך אויך קונה שם טוב געוועהן דורך מעשים טובים אונ צדקה, אונ אזוי פיהרען זיך אללע זכרים פון דער בעריהמטער גליקליכע פאמיליע עד היום הזה.

4 די נייע סַנְהֶדְרִין.

(1806—1818 נאך קריסטוס געבורט).

אַז נאפּאלעאָן באָנאַפּאַרט איז געוואָרען קייזער פון פראַנקרייך און כּמעט גאַנץ אייראָפּאַ האָט פאַר איהם אָנגעבויגען דעם קאָפּ, האָבען זיך זיינע מַחֲשָׁבוֹת שטאַרק פאַראָנדערט וועגען יודען. פריהר איז ער זיי אויך ניט געוועהן קיין גרויסער דורש טוב, און אַז ער האָט נאָך אַ ביסעלע דערפיהלט אין אַזעלכע דעם כּח פון זייער עַקְשָׁנוּת, און ער האָט אֶפְשַׁר גערעכענט, אַז צו ליעב זיי איז צושטערט געוואָרען איינער פון זיינע בעסטע חֲלוֹמוֹת, האָט ער אָנגעהויבען קוקען נאָר קרום אויפ'ן יודישען פאָלק. דאָס האָבען אָנגעשמעקט די יודישע שׂוֹנְאִים אין עלזאַס, לאָטרינגען און די איבריגע געוועזענע דייטשע פּראָווינצען, און האָבען זיך ענטשלאָסען אָנצוטראָגען נאַפּאָלעאָן אין די אויערן אַללע מְסִירוֹת אויף יודען, וואָס מען קאָן נאָר אויסטראַכטען. אין עלזאַס האָט די רעוואָלוציאָן אָרעם געמאַכט די יודען גלייך מיט די קריסטען און אַז עס איז שטיל געוואָרען האָבען די יודען אַלליין ניט געוואוסט צו וואָס זיי זאָלען זיך נעהמען. צו מְלָאכוֹת און ערדאַרבייט האָט מען זיי ניט צוגעלאָזט און זיי זענען געצוואונגען געוועהן זיך צו כאַפּען צו דער אַלטער פַּרְנָסָה — צו פּראָצענט. דאָס פערשטעהט מען, אַז מיט פּראָצענט האָבען זיך נאָר געקאָנט בעשעפטיגען די דאָזיגע געצאָהלטע בַּעֲלֵי בָתִּים, וואָס עס איז זיי נאָך עפּיס געבליבען, און זיי האָבען אייגענטליך די בויערן געהאָט צו פערדאַנקען וואָס מען האָט זיי געגעבען געלד אויף ערד-קויפען און וואָס אין אַ קורצער צייט האָט זייער ערד בעטראָפען אַריבער זעכציג מילליאָן פראַנק, און שולדיג זענען זיי געוועהן דאַרויף אין גאַנצען נאָר אַ זעכסטעל. דערפון איז לייכט אַרויסצוזעהען, אַז די יודען האָבען דַוְקא ניט בעריסען די בויערן, און האָבען זיי אויסגעהאָלפען אין אַזאַ צייט, ווען אָהן יודיש געלד וואָלט פון זיי געוואָרען אַ תֵּל; נאָר פון דעסטוועגען האָבען זיך די שׂוֹנְאִים בענוצט נאָר דערמיט, וואָס מען האָט סְתָם די יודען געהאַלטען פאַר פּראָצענטניקעס, און האָבען אָנגעמאַכט אַ געוואַלד, אַז די יודען זייגען אויס דאָס בלוט פוי די איינוואָהנער, און מען קאָן שוין פון זיי ניט אויסהאַלטען. מערקווירדיג איז, וואָס האָבער פון אַללע האָבען געשריגען די סוֹחֲרִים פון שטראַסבורג, כאָטש דאָרט האָבען געוואָהנט לויטער בכבודע יודישע מִשְׁפָּחוֹת, ווי סערף-בער, באַטיבאָן און פינקאר, וועלכע האָבען

געלעבט פון זייערע אייגענע נחלות און קיין יודישע פראצענטניקעס זענען נאר דארט ניט געוועהן. די שטראסבורגער סוחרים האבען פשוט געוואלט ארויספטר'ן די יודען, כדי זיי זאלען ניט בעדארפען מורא האבען פאר די יודישע פעהיגקייטען אין מסחר, און דערפאר, אז נאפאלעאן איז אים יאהר 1806 אריינגעפאהרען קיין שטראסבורג, האט מען איהם דערלאנגט א גאנצע מגילה וואו מען האט בעשריבען, אז די יודען זענען די שאדליכסטע מענשען, אז מיט קיין עהרליכער ארבייט ווילען זיי זיך ניט אבגעבען, אז זייער גאנץ בריה'שאפט בעשטעהט נאר אין שווינדעל און אבנארעריי, אז דאס פאלק וואלט זיי גע־וואלט דערטרענקען אין א לאפעל וואסער און אז ווי באלד די מלוכה וועט זיך ניט אננעהמען וועט פאר די יודען ערגער זיין, ווייל מען וועט זיי אויסקוילען נאר אהן רחמנות. אזא מין מסירה האט נאפאלעאן אריינגעבראכט אין כעס, און ער איז שוין פערטיג געוועהן צו געבען א בעפעהל, מען זאל ביי די יודען צונעהמען די רעכטע; בעזאנדערס ווען די שרייבערס באנאל, שאטאבריאן און פאנטאן האבען זיך אויך צופייערט און איינער פון זיינע מקורבים, דער גראף מאלע, וואס איז אליין ארויסגעקומען פון יודען, האט זיי אונטער־געהאלפען. דאס גליק איז אבער געוועהן וואס צוויי גרויסע לייט, רעניאל און סעגור, האבען זיך אנגענומען פאר די יודען און האבען פערשטעהען געגעבען דעם קייזער, אז ווען אפילו מען זאל גלויבען, אז אלדינג וואס מען זאגט אויף די עלזאסער יודען, איז אמת, טאר מען ניט דערלאזען, אז צו ליעב עטליכע שולדיגע זאלען ליידען א סך אומשולדיגע. זיי האבען אויך אנ־געוויזען, אז די יודען פון באָרדאָ און מארסיעל זענען זעהר געשאצט אומעדום, און אז נאפאלעאן אליין האט זיי געשענקט ארדענס פאר זייער געטריישאפט דער מדינה. דאס האט א ביסעל געשטיעלט נאפאלעאנ'ס צארן, ער האט זיך איבערגעלעגט אז פערמשפט'ן א גאנצע נאציאן נאר דערפאר, וואס אנדערע האבען זיי פיינד און זוכען אויף זיי חטאים איז ניט אזא ישר, און האטש ביי איהם אין הארץ איז נאך געבליבען גענוג שנאה פון פריהר און פון אצונד, וואס מען האט איהם אונטערגעהיצט, איז ביי איהם געבליבען, מען זאל אויס הערען די מיינונג פון די יודען אליין, און ער האט געהייסען אז די יודען זאלען אויסקלויבען צווישען זיך עדלע מענשען, וואס זאלען בעקלאהרען די מיטעל, וועלכע די מלוכה מוז טהון, כדי מען זאל זיך מעהר אויף זיי ניט דארפען בעקלאגען. דערביי האט ער פון דעסטוועגען ארויס־געלאזט א בעפעהל, אז די אללע יודישע עדעללייט זענען מחויב אבצוגעוואהנען

די יודען פון זייערע שאנדליכע פרנסות, אונ איינפיהרען ביי זיי ארענטליכע מלאכות, אונ אויסער דעם האט ער געמאכט אז אין א צייט פון א יאהר זאלען די יודען ניט טארען מאנען זייערע חובות ביי קריסטען. דאס איז געוועהן א קלאפ, וואס די יודען האבען איהם געמוזט שטארק פיהלען נאך די ערשטע עטליכע גוטע יאהר וואס זיי האבען געהאט אין פראנקרייך.

מיט א שווער הארץ זענען זיך צונויפגעקומען קיין פאריז די יודישע דעפוטאטען: זיי האבען פערשטאנען אז מען רופט זיי צונויף, זיי זאלען אויס הארען א גאנץ צעטעל פון זינד אונ, אז זיי האבען דערזעהען אז די מלוכה האט פון איהר זייט בעשטימט דעם גראף מאלע, וועלכער האט זיך שוין ארויס-געוויזען א צורר היהודים, האבען זיי זיך געשראקען טאמער וויל מען זיי גאר ניט אויסהארען אונ מען פארדערט נאר פון זיי, אז זיי זאלען זיך מודה זיין אז זיי זענען טאקי אומגערעכט. צום גליק זענען שוין אבער צווישען די פראנצאזישע יודען דעמאלט געוועהן גענוג גרויסע מענשען, אונ אז מען האט בעדארפט אויסקלויבען איבער הונדערט דעפוטאטען איז דער גורל געפאלען אויף אזעלכע יודען, וועלכע זענען נאר געוועהן פערשידען צווישען זיך אין די דעות וועגען אמונה, אבער אללע גלייך זענען זיי פערבונדען געוועהן מיט ליעבע צו זייער פאלק, אונ זענען פערטיג געוועהן דעם אמת יעדען צו זאגען אין די אויגען. אוודאי האבען די גאנצע ארבייט איבערגענומען אויף זיך דער אלטער ר' יצחק בער, וואס האט פון זיין יוגענד אן ניט אויפגעהערט זיך צו בעמיהען פאר זיינע ברידער, זיין זוהן ר' מיכאל בער, דער ספרדישער רב ר' אברהם אנדראדע, דער שטראסבורגער רב ר' יוסף דוד זינצהיים, דער מאנטואר רב ר' אברהם וויטא די קאלאניא, אונ נאך אנדערע לומדים אונ געלעהרטע. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר' אברהם פורטאדא פון באררדא וועלכער האט גענוג זיך אנגעליטען אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן. ער איז ארויסגעקומען פון מארדאנען אונ האטש גאנצע צוויי הונדערט יאהר זענען שוין אוועקגעגאנגען זייט זיין גאנצע משפחה האט געמוזט לפנים אננעהמען דאס קריסטענטהום, זענען זיינע עלטערן געטריי געבליבען דעם יודענטהום, אונ האבען אלץ געווארט אויף דער גוטער שעה זיי זאלען קאנען אפענטליך ווערען יודען. אז אין ליסאבאן איז געוועהן דאס גרויסע ערדציטערניש, איז זיין פאטער דערהרג'ט געווארען אונ אויף דער מוטטער, וואס זי איז דעמאלט געוועהן אויף דער צייט, איז ארויפגעפאלען א גאנץ הויז, אונ מען האט זי שוין אויך גערעכענט פאר פערלארען. צווישען

דעם הויפען שטיינער, וואו זי איז געלעגען פערשיט, האט זי אבער ניט אנגעווארען איהר האפנונג, אונ האט אנדער געטהון, אז ווי באלד זי וועט נצל ווערען מוז זי אוועק פון פארטוגאל אונ ווערען א יודיש קינד. אזוי איז טאקי געשעהען, טאקי נאר מיט נסים איז זי געבליבען לעבען, אונ איז באלד אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן, אונ דארט האט זי מיט מזל געהאט א זוהן, וואס פון איהם איז נאך דעם אויסגעוואקסען איינער פון די שאנסטע בעלי בתים אין בארדא. צווישען די דעפוטאטען זענען אויך געוועהן גאר פרומע, אונ אזוי ווי ביי דער ערשטער אסיפה איז בעשטימט געווארען מען זאל שבת אויסקלויבען א פרעזידענט פון דער פערזאמלונג, איז שוין געווארען א שאלה: צו מאג מען אים שבת קלויבען? די פרומע רבנים האבען געזאגט, אז שבת איז א טאג פון רוה אונ מען טאר זיך אפילו ניט צונויפקומען, אונ די פרייערע האבען געשריגען, אז עס מאכט גאר ניט אויס, אונ עס איז דוקא בעסער מען זאל שוין טאקי וויזען דער מלוכה, אז דארט וואו מען דארף אבהיטען די געזעצע פונ'ם לאנד קוקען זיך די יודען ניט אום אויף זייערע אייגענע דינים. עס וואלט שיער געקומען צו א גרויס מחלוקת, ווען מען מאכט ניט א פשרה, אז יעדער זאל נ״ך פרייטאג אנשרייבען זיין צעטעל, וועמען ער וויל אויסקלויבען פאר א פרעזידענט, אונ שבת זאל ער עס מיטברענגען צו דער אסיפה. מען האט זיך טאקי אזוי נוהג געוועהן, אונ פרעזידענט איז געווארען ר' אברהם פורטאדא. ביסלעכווייז זענען ביי זיך די דעפוטאטען געווארען שטארקער אונ אז זיי האבען געזעהען ווי די מלוכה גיט זיי אב כבוד, ווי זי האט געשטעלט פאר דעם זאל, וואו זיי האבען זיך פערזאמעלט, א וואך מיט מוזיק אונ האט בעשטימט א בעזונדער אפיציער, וואס זאל אויספאלגען אללע בעפעהלע פונ'ם פרעזידענט; האבען זיי פערשטאנען, אז זיי האבען אויף זיך גענומען זעהר א ערנסט שליחות, אונ אז נאפאלעאן וויל טאקי האבען פון זיי א רעכטע תשובה אויף אללע שאלות, וואס די שונאי ישראל האבען אין דער לעצטער צייט אויפגעוועקט. דעמאלט האט איינער פון די דעפוטאטען ר' ליפא סערף בער געזאגט א פייערינע רעדע, אונ האט געענדיגט זיין דרשה מיט די דאזיגע ווארטער: מיר מוזען פערגעסען צו זענען מיר פון עלזאס אדער פון ערגיץ אנדערש, „אלס איינע מיוחסים זענען מיר אללע, צוזאמען אונ צושפרייט זענען מיר אויף דער וועלט, נאר איין גאטט דינען מיר, אונ פון איין ליעבע דארפען מיר וויסען צו דער לאנד, וואס שיצט אונז אונ האט דאס רעכט צו פאדערן פון אונז איבערגעבענהייט אונ געטריישאפט".

צו דער אנדערער אסיפה האט מען די דעפוטאטען איבערגעגעבען צוועלף שאלות אויף וועלכע מען האט פערלאנגט צו האבען פון זיי א קלארע תשובה. א טהייל שאלות זענען געוועהן וועגען גיטין, חתונות אונ רבנים, אונ מען האט זיי אויך געפרעגט: צו מאגען יודען נעהמען עטליכע ווייבער אונ זיך משדך זיין מיט קריסטען? די הויפט פראגע אבער איז בעשטאנען אין דעם: צו בעטראכטען די פראנצאזישע יודען פראנקרייך פאר זייער פאטערלאנד, די פראנצויזען פאר זייערע ברידער, אונ די געזעצע פונ׳ם לאנד פאר הייליג? די דאזיגע פראגע האט פיעל דעפוטאטען געקראנקט, ווייל זיי האבען זיך גאר ניט גערעכט, אז מען זאל זיי גאר פרעגען אויף אזא זאך: זיי האבען זיך שוין לאנג גערעכענט פאר אמת׳ע פראנצויזען, אונ אז מען האט פארגעלעזען די פראגע האבען זיי זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האבען א געשריי געטהון: „מיר בלייבען געטריי אונזער פאטערלאנד ביז צום טויט!"

די דעפוטאטען האבען באלד אויסגעקליבען צווישען זיך א קאמיסיע פון פיער מענשען, וואס האבען אויף זיך גענומען אויסצוארבייטען, אונטער דער השגחה פונ׳ם רב ר׳ יוסף דוד זינצהיים, א תשובה אויף אללע שאלות, אונ עס איז געבליבען אז ביי דער דריטער אסיפה זאל מען איבער קוקען די תשובה, אונ אז אללע דעפוטאטען וועלען געבען דארויף זייער הסכמה זאל מען עס דערנאך דערלאנגען דער מלוכה. די ערשטע צוויי שאלות וועגען חתונות אונ גיטין האט מען ערקלעהרט גאנץ איינפאך אונ אללע דעות זענען געוועהן גלייך, ביי דער דריטער שאלה אבער, צו מאגען זיך יודען משדך זיין מיט קריסטען, האט זיך אנגעהויבען א חלוקי דעות: ביי פיעל דעפוטאטען האט עס ניט אויסגעמאכט, נאר די רבנים אונ די לומדים האבען אבער דערצו ניט געקאנט מסכים זיין. פון דעסטוועגען האבען די דעפוטאטען זיך אויסגעגלייכט דערמיט, וואס זיי האבען געאנטווערט אז קיין בפירושער אסור דארויף איז ניטא, ווייל די תורה האט נאר אנגעזאגט מען זאל זיך ניט משדך זיין מיט די כנענים, אונ אזוי ווי קריסטען זענען ניט געטצענדיענער קאן מען זיי ניט רעכנען צווישען די פעלקער וואס מען טאר מיט זיי זיך ניט מתחתן זיין, פאר די רבנים וועט אודאי ניט אזוי גרינג זיין מסדר קדושין זיין ביי אזא געמישטער חתונה, נאר די קאטאלישע גייסטליכע וועלען אויך ניט מרוצה זיין צו געבען זייער ברכה אזא פאר פאלק; דער ווידער, וואס האט חתונה מיט א קריסטין בלייבט אלץ א יוד, אונ מען רעכענט עס איהם ניט פאר אזא עבירה, וואס דארף איהם אין גאנצען אבבייסען פון זיין אמונה. די אללע

איבעריגע שאלות זענען ווייטער בעהאנדעלט געווארען רוהיג און איבערלעגט, און אז עס איז געקומען צו דעם וואס די יודען בעשאפטיגען זיך מיט פראצענט און צו קוקען זיי אויף פראנקרייך ווי אויף א פאטערלאנד, האבען די דעפוטאטען אויסגעוויזען, אז די יודען ווילען אליין אוועקווארפען די שאנדליכע פרנסה, און ווען מען לאזט זיי נאר, געפינען זיי באלד שאנערע מיטעל צום לעבען און בעצאהלען דערפאר דעם לאנד מיט ליעבע און געטריישאפט, ווייל זיי רעכנען עס פאר'ן ערשטען חוב, און אזוי בעפעהלען אללע יודישע הייליגע ספרים, וועלכע שרייבען אז יודען זאללען בעטראכטען אללע מענשען ווי ברידער.

א חוץ דעם ריינעם אמת, וואס איז געלעגען אין די תשובות, זענען זיי געוועהן אנגעשריבען מיט גרויס שכל און ישוב הדעת, און קוים זענען זיי געקומען צו נאפאלעאן אין די הענד אריין האט ער גאר אנדערש אנגעהויבען קוקען אויף יודען, און האט געלאזט זאגען די דעפוטאטען, אז אלדינג וואס מען האט אנגעערדט אויף זייער פאלק איז אין זיינע אויגען בטל ומבוטל, און אז עס וועט ביי קיינעם פון זיי קיין האר ניט געקרימט ווערען. דא איז יא מקוים געווארען דער פסוק: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו: ווענן גאטט בעגליקט אמענשען ווערן פון זיינע שונאים אויך גוטע פריינד. דער אייגענער גראף מאלע, וואס האט קיין יודען ניט געקאנט אנקוקען, האט געמוזט די דעפוטאטען איבערגעבען נאפאלעאן'ס רצון. און האט זיי דערצעהלט ווי דער קייזער האט מיט גרויס פערגניגען געלעזען זייערע תשובות, און אצונד וויל ער נאך, טאקי פון זייער טובה וועגען, פאדערן ביי זיי איין ערבות אז אלדינג וואס זיי האבען געאנפערט וועט בלייבען פעסט, און אזוי וועלען זיי זיך פיהרען אין זייער אינוועניג רעליגיאז לעבען.

פון דעם ערבות, וואס נאפאלעאן האט געפאדערט פון די דעפוטאטען, זענען זיי גאר געווארען מלא שמחה, ווייל ער האט זיי פארגעלעגט, אז זיי זאלען אין פאריז בעגייהען א סנהדרין, וואס זאל האבען צו שאפען איבער אללע יודען פון דער גאנצער וועלט, און זיי האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז דאס איז דער ערשטער שריט צו זייער אמת'ער פרייהייט, און אז פון פראנקרייך וועט זיך אנהויבען די אמת'ע גאולה. אודאי האבען זיי זיך געמאגט פראהען ביי דעם געדאנק, אז זייער אלטע האפנונג איז ווייטער בעלעבט גע־ווארען, חאטש נאפאלעאן האט גאר ניט געמיינט זיך אריינלאזען מיט זיי אין אזעלכע ווייטע דרכים און האט נאר געוואלט, אז יודען זאלען האבען א מיטעל פונקט, פון וואנען עס וועלען ארויסגעגעבען ווערען פאר זיי בעשטימטע געזעצע,

און ער איז געוועהן זיכער אז דאס גאנצע פאלק וועט האבען צוטרויען צו א גרויסער פערזאמלונג, וואס וועט בעשטעהען פון רבנים, לומדים און אנדערע בכבודע מענשען. דערפאר האט ער געהייסען, אז די דעפוטאטען זאלען צושיקען בריעף צו אללע יודישע קהלות, זיי זאלען אויסקלויבען איין און זיבציג מיטגלידער פונ'ם סנהדרין, וואס זאלען בלייבען זיצען אין פאריז, און זאלען זיך פיהרען, ביי שאלות פסקנען און מאכען פערשיעדענע תקנות, פונקט ווי די סנהדרין אין די אלטע צייטען, ווען די יודישע מלוכה האט נאך געהאט איהר פריהריגע מאכט.

אז די דעפוטאטען האבען געשריבען אומעדום פון דעם גליק, וואס האט זיך פלוצלונג בעוויזען אין פראנקרייך, איז געווארען א שטארקער רעש, און אזוי ווי מען האט נאך ליעב יעדע זאך א ביסעל מגזם צו זיין פון דערווייטענס, און מען האט שוין לאנג געהערט, אז נאפאלעאן האט צוגעזאגט די יודען פון ארץ ישראל אז ער וועט זיי צוריק אויסבויען דעם בית המקדש, האט מען געגלויבט אז פון דעם נייעם סנהדרין וועט זיך עפים טאקי אנהויבען פאר יודען א רעכטע ישועה. נאר אין בערלין האבען די יודען דערפון חוזק געמאכט, און דאס איז מעהר געוועהן צו ליעב דעם, וואס זיי האבען זיך שוין גערעכענט פאר אמת'ע דייטשען, און זענען ברוגז געוועהן אויף נאפאלעאן פאר וואס ער האט געמאכט אזא תל פון זייער פאטערלאנד. פון אללע אנדערע ערטער האבען זיך געשיט ברכות אויף די קאפ פון די דעפוטאטען, וואס האבען די זכיה אזוי נושא חן זיין ביי נאפאלעאן, און מען האט שוין ארויסגעקוקט אויף גוטע בשורות און נחמות. ענדליך איז געקומען דער טאג, דער 9 פעברואר 1807, וואס די פערזאמלונג פון די סנהדרין האט שוין בעדארפט אנהויבען זייער ארבייט, די איין און זיבציג סנהדרין זענען בעשטאנען פון צוויי דריטעל רבנים, און די איבריגע זענען געוועהן לומדים און עשירים. ר' יוסף דוד זינצהיים, איז אויסגעקלויבען געווארען פאר "נשיא", דער אלטער זעגריר — פאר "אב בית דין", און ר' אברהם וויטא די קאלאניא פאר "חכם". מיט גרויס פאראד זענען אללע סנהדרין אוועקגעגאנגען אין שול אריין, און דארט האט דער עולם אויסגעהערט צוויי פייערליגע דרשות, וואס דער "נשיא" האט געזאגט אויף לשון קודש און דער חכם — אויף איטאליאניש, דערנאך האבען זיי זיך אללע פערזאמעלט אין ראטהויז און זייערע זיצונגען האבען זיך געעפענט. בעשאפטיגט האבען זיי זיך אייגענטליך נאר דערמיט,

וואס זיי האבען געמאכט תקנות פאר אללע פראנצאזישע, דייטשע אונ איטאליענישע יודען מיט די תשובות, וועלכע זיי האבען פריהר געגעבען דער מלוכה; קיין גרויסע ארבייט איז דאס ניט געוועהן, נאר אז מען האט זיי פון ווייטענס געזעהען זיצען אנגעטהון אין די לאנגע זיידענע מאנטעל מיט די דרייעקיגע קאפלושען אויף די קאפ, האט זיך דער יוד, וואס האט ליעב אפט ארומצופליהען מיט חלומות, זעהר לייכט געקאנט לאזען איינרעדען אז פון יענער זייט טהיר שטעהט שוין משיח אונ אז היינט–מארגען לאזט זיך שוין אויס דער ביטערער גלות.

דאס איז אבער געוועהן, ווי די וועלט זאגט א ווארטעל, א גרויסער וואלקען נאר אהן א קאפ רעגען. די סנהדרין האבען גערעכענט אז ווי באלד זיי וועלען נאר ענדיגען זייערע זיצונגען, וועט נאפאלעאן אפענטליך ארויסזאגען זיין רצון, אז ער וויל שענקען די יודען פאלקאמענע פרייהייט אונ, קוקענדיג אויף איהם, וועלען דאס אייגענע טהון אויך די איבריגע מלכים פון אייראפא; פון די אללע זאכען האט זיך אבער אויסגעלאזט א גאר ניט, אונ מען האט נאך אנגעהויבען הארען פונקט פארקעהרט, ווארום נאפאלעאן האט זיך ווייטער צוגעלאזט צו די שונאי ישראל, אונ האט אין גאנצען איבערגעביטען זיין גוטע מיינונג וועגען יודען. נאפאלעאן האט אבער באמת דעמאלט קיינעם ניט אין זין געהאט, דער קאפ איז איהם פערטראגען געוועהן מיט דער מלחמה, וואס ער האט אנגעהויבען מיט פרייסען אונ רוסלאנד. אונ אז ר' אברהם פורטאדא אונ מאריץ לעווי פון נאנסי האבען זיך ניט געאיילט אוועקצופאהרען צו איהם אין לאגער אונ ביי איהם געוואהר ווערען וואס ער טראכט וועגען זייערע ברידער, האט ער זיי געגעבען די בעסטע הבטחות. די יודען זענען אבער טאקי נאר געבליבען ביי די דאזיגע הבטחות, אונ דאס נייע געזעץ, וואס נאפאלעאן האט ארויסגעלאזט וועגען זיי, דעם 17 מאי 1808, האט ביי זיי צוגענומען א סך רעכטע: אהן א פאטענט פון דער מלוכה האט קיין יוד ניט געטארט מאכען קיין שום מסחר, אללע זייענע קאנטראקטען האבען ניט געהאט קיין ווערטה, ווען זיי זענען געמאכט געווארען אהן א בעזונדער ערלויבניש, איבערפאהרען פון איין ארט אויפ'ן אנדערן האבען זיי ניט געהאט קיין רעכט אונ רעקרוטען געבען האבען זיי געמוזט אלליין, ניט דינגען פאר זיך אנדערע, ווי עס האבען געמאנט אללע איבריגע איינוואהנער פון פראנקרייך. געהייסען האט עס, אז דאס נייע געזעץ וועט בלייבען נאר אויף צעהן יאהר; עס איז אבער שווער געוועהן עס אויסצופיהרען, אונ

פאַר די יודען פון באָרדאָ, פּאַריז און ליוואָרנאָ האָט מען גאָר גיך געמוזט מאַכען אַ היתר, און נאָר די יודען פון די געוועזענע דייטשע פּראָווינצען האָבען ווייטער געמוזט פיהלען דעם טעם פון אַ געמוטשעט לעבען.

דערפאַר איז גאָר גוט געוואָרען די יודען פון וועסטפאַלען, וואו נאַפּאָלעאָן'ס ברודער, זשעראָם באָנאַפּאַרט, איז געוואָרען קאָניג. ער האָט געהאַט רעכטע יועצים, און צווישען זיי איז אויך געוועהן דער בעריהמטער יודענפריינד דאָהם, און ער האָט באַלד אויסגעגלייכט די רעכטע פון אַללע און האָט אפילו געהייסען שטרענג בעשטראָפען אַזעלכע וואָס וועלען זאָגען אויף יודען שלעכטע ווערטער. ר' מיכאל בער האָט ביי איהם בעקומען די בעסטע שטעללע און דערמאָלט האָט אין קאַססעל אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָללע ר' ישראל יאַקאָבזאָהן. וואָס האָט געעפענט אויף זיין רעכנונג אַ סך שולען און האָט געאַרבייט מיט אַללע כוחות, אַז די יודען זאָלען זיין געבילדעט. צו ליעב דעם איז ער געצוואונגען געוועהן צו נעהמען די גאַנצע מאַכט אין זיינע האַנד און זיך אַזוי פיהרען אַז די רבנים זאָלען איהם הערן און מסכים זיין צו אַלץ וואָס ער וועט טהון, און ער האָט עס אַזוי ווייט געבראַכט, אַז אָהן זיין ידיעה האָט מען אין שול קיין דרשה ניט געזאָגט און די פרומע האָבען חאָטש ניט וועלענדיג געמוזט צו אַלס מסכים זיין.

חאָטש נאַפּאָלעאָן האָט אַ ביסעל צוריקגעהאַפּט פיעל רעכטע, וואָס די יודען פון פראַנקרייך האָבען בעקומען אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן, פון דעסטוועגען האָט ער אַ גרויסע טובה געטהון די יודען, וועלכע האָבען געוואוהנט אין די קליינע דייטשע מלוכות, ווייל דאָרט האָט עס געהייסען, אַז פראַנצאָזישע יודען זענען זעהר גליקליך. און מען האָט זיך פּשוט אָנגעהויבען שאָמען מען זאָל זיי שטאַרק אונטערדריקען. דער הערצאָג פון באַדען, קאַרל פרידריך, איז געוועהן דער ערשטער וואָס האָט די יודען פון זיין לאַנד געגעבען רעכטע, חאָטש גלייך מיט אַללע אַנוואָהנער האָט ער זיי ניט געמאַכט און האָט זיי נאָך געזאָגט אַ דעה, אַז נאָר די תורה און ניט דער תלמוד דאַרף ביי זיי זיין הייליג. אין פראַנקפורט איז אויך געוואָרען אַ גאַנצע פעראַנדערונג זייט דאָס פראַנצאָזישע חיל האָט פערנומען די שטאָדט. צום אָנהייב האָט זיך די לאַגע פון די יודען גאָר פערבעסערט, און דאָרט וואו דער יוד האָט פריהר ניט געטאָרט קיין איינציגען שריט אַרויסגעהען פון דער געטאָ, און יעדער שכור האָט געמאָגט דעם שאַנסטען בעל הבית מאַכען דעם גרעסטען סקאַנדאַל, האָבען זיך איצט די יודען פערשפּרייט איבער דער גאַנצער

שטאדט, נאר אז עס איז געווארען שלום האט דער נ [illegible] ל׳, דער ערץ הערצאג האלבערג, זיך גענומען בימלעכוויז צו בעפעסטיגען דעם יודישען מעמד אונ האט עס געטהון ווי א בערעכענטער מענש, כדי די שונאים זאלען פער־שפארען שרייען. פון איין זייט האט ער געגעבען צו פערשטעהען, אז עס פאסט ניט מען זאל געגען יודען זיך בעדיענען מיט אלטע געזעצע, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער געמוזט זאגען די יודען, אז זיי מוזען זיך אליין פער־דיענען ליעבשאפט ביים פאלק מיט מעשים טובים. די יודען האבען ווידער פערשטאנען וויאס מען ברויך, אונ אז דער מלוכה איז א ביסעל ענג געווארען אין געלד האבען זיי אריינגעטראגען 440,000 גולדען. דאס איז געוועהן דער בעס־טער בעוויז, אז זיי זענען געטריי, אונ אים יאהר 1811 האט מען זיי געשענקט אללע רעכטע. אין דעם אייגענעם יאהר האט אויך האמבורג בעפרייעט אללע יודען, אללע האבען נאכגעטהון אללע שטאדט פון ארום, אונ נאר אין איין לובעק איז עס צוגעגאנגען שווער, ווייל דארט האט מען פשוט ניט געקאנט קיין יודען, מען האט זיך גלאט אזוי געשראקען פאר זיי, אונ אז עס האבען זיך דארט בעזעצט די ערשטע זעכס אונ זעכציג יודישע משפחות, האט עס די שטאדט גערעכענט פאר א שטראף. ניך האט מען אבער פערשטאנען דעם טעות, אונ מען האט קיין חרטה ניט בעדארפט האבען. אויך אין ברעמען האבען די יודען בעקומען רעכטע, אונ דער הערצאג פון מעקלענבורג, פרידריך פראנץ, האט אפילו ערלויבט, אז יודען זאלען מאגען זיך משדך זיין מיט קריסטען. אפילו פרייסען האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען, אונ דער קאניג פרידריך ווילהעלם דער דריטע האט געמוזט געבען יודען רעכטע, אונ האט זיי געלאזט פערנעהמען פראפעסאר־שטעלען. די דייטשע יודען האבען טאקי אין דער צייט פון דער מלחמה ארויסגעוויזען אזוי פיעל געטריישאפט, אז אפילו די ערגסטע שונאים זייערע האבען געמוזט מודה זיין, אז זיי זענען די נוצליכסטע איינוואהנער פונ׳ם לאנד. דערצו האט נאך ר׳ דוד פרידלאנדער אונ נאך אנדערע בערלינער גבירים געלאזט זיך קאסטען א היבשע מטבע, וואו מען האט בעדארפט האט מען געגעבען א ברייטע נדבה, אונ ווען עס איז נאטהיג געוועהן האט מען ניט געזשאלעוועט צו געבען, אונ די לאגע פון די יודען אין פרייסען האט זיך שטארק פערבעסערט. נאר אין אסטערבייך, בייערן אונ זאקסען זענען די יודען נאך אלץ געשטאנען אין דעם אייגענעם ביטערן מעמד וואס פריהר. אז נאפאלעאן האט געמאכט מאקסימליאן יאזעף פאר קאניג פון בייערן האט ער אפילו אויף דער

הייסער שעה ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז די יודען בעקומען גלייכע רעכטע מיט די קריסטען, נאר קוים איז שטיל געווארען האט מען באלד אנגעהויבען לערנען פירושים ביז מען איז געוואהר געווארען, אז עס וועט קיינעם ניט הארען ווען די יודען וועלען, ווייטער בלייבען אין דרויסען. אין זאכסען האבען עטליכע געצאהלטע יודען געמאכט וואהנען אין דרעזדען און לייפציג, נאר מען האט מיט זיי אויסגענומען א תנאי. אז זיי טארען קיין שולען ניט בויען און קאנען האבען נאר מנינים, און אז די מלוכה מאג זיי צו יעדער צייט הייסען ארויספאהרען גאר אהן א סבה. אין אסטערריך איז אויך, נאך דעם קייזער יאזעף'ס טויט, געווארען די יודען נאר שלעכט און מען האט אנגעהויבען דערפרישען אלטע גזרות און רייסען ביי זיי אזעלכע נתינות אז זיי האבען עס נאר ניט געקאנט אויסהאלטען: ווער עס האט בעדארפט אפילו אויף א טאג אריינקומען קיין וויען האט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס, און די פאליציע האט מעהר ניט געהאט צו טהון ווי נאכצולויפען אין די גאסען יעדען יודען און פרעגען איהם אויף א פאס און אויף א צעטעל פון מס. חתונה האבען האט געמאגט נאר דער עלסטער זוהן אין יעדער יודישער משפחה, און ווי באלד מען האט עובר געוועהן אויף דעם געזעץ איז מען בעשטראפט געווארען ווי פאר דעם גרעסטען פערברעכען.

פרייסען און אלע אנדערע ארטער, וואו מען האט, צו ליעב פראנקרייך, אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען יודען, האבען אבער לאנג ניט געקאנט בלייבען ביים נייעם גאנג און טאקי זיך איינגעוויינען מיט דעם געדאנק, אז יודען זענען ניט ערגער פון אנדערע. און קוים איז אוועק די מורא פון נאפאלעאן, האבען זיי זיך געהאפט צום אלטען. און אים יאהר 1814 האט מען אין פראנקפורט ווייטער אריינגעטריבען די יודען אין זייערע בלאטיגע גאסלעך פון דער געטא. אין האמבורג האבען די שונאים אזוי אנגערייצט דאס פאלק אויף די יודען אז עס האט אפילו ניט געהאלפען וואס דער סענאט איז געוועהן פאר זיי. דאס אייגענע האט זיך אויך געטהון אין האנאווער, ברוינשווייג און העסען, און בעזאנדערס אין ליבעק און ברעמען: דארט איז מען נאך מעהר אין כעס געוועהן אויף די יודען דערפאר וואס מען איז עטליכע יאהר געצוואונגען געוועהן זיי צו בעטראכטען ווי מענשען, און דערפאר האבען זיך געפונען בעלנים, וואס האבען געשריגען, אז מען דארף זיי אין גאנצען ארויסטרייבען. דעמאלט האט אבער בעדארפט זיין דער וויענער קאנגרעס, און די וועלט האט ארויסגעקוקט, אז דארט וועט מען בעווארנען אלע שאלות

פון דער לעצטער צייט. אודאי האבען זיך אהין געווארפען די פראנקפורטער יודען אונ האבען טאקי געהאט רעכטע טענות, ווייל ערשטענס, האבען זיי בעצאהלט מזומן געלד פאר זייער פרייהייט אונ קיינער האט זיי ניט געזאגט, אז מען פערקויפט זיי די רעכטע נאר אויף צוויי-דריי-יאהר, אונ צווייטענס, האבען זיי געשריגען, אז אין דער צייט ווען דאס לאנד איז געוועהן אין סכנה האבען זיי איינגעשטעלט זייער לעבען אונ האבען שוין דערמיט אלליין פערדיענט מען זאל זיי רעכנען פאר אמת'ע דייטשע קינדער. דערצו האט נאך א ביסעל צוגעהאלפען דער יונגער ראטהשילד וואס האט נאך דעם פאטער'ס טויט נאך פערגרעסערט זיינע געשעפטען, אונ נאך א גרעסערע טובה האט געטהון די באראנין פאני פאן ארנשטיין, וואס די גרעסטע שררות פלעגען קומען צו איהר אונ זי האט געפועלט ביי די מיניסטארען הארדענבערג אונ מעטערניך אז זיי זאלען ביים קאנגרעס זיך אננעהמען פאר די יודען.

די גאנצע ארבייט איז אבער געוועהן אומזיסט. אומעדום, וואו די פראנצאזישע מאכט האט פריהער אריינגעבראכט די פרייהייט, האט מען זיך באלד געחאפט צוריק, ווען מען איז נאר געוואהר געווארען, אז מען האט זיך שוין ניט מעהר פאר וועמען צו שרעקען. עס איז כמעט אין גאנץ איירא פא געווארען א איבערקעהרעניש: דער פאפסט פיוס דער זיבעטע האט זיך גענומען נאך אמאל איינצופיהרען די אינקוויזיציאן, ער האט געהייסען נייטהען די יודען זיי זאלען ווייטער הערען דרשות פון קאטאלישע גייסטליכע, אונ פון די שאנע הייזער, וועלכע זיי האבען זיך אין די עטליכע גליקליכע יאהר געקויפט אדער געדונגען אין די ברייטע גאסען פון רום, האט ער זיי משלח געוועהן צוריק אין זייער געהעטא. פון איטאליען האבען זיך אויך די דייטשען אראבגענומען א מוסר אונ האבען אנגעהויבען נאך מיט מעהר כח צו ארבייטען געגען די יודען, נאר זיי האבען די שנאה איינגעוויקעלט אין ליעבשאפט צום פאטערלאנד, אונ האבען געשריגען, אז נאר די דייטשען האבען דאס רעכט צו הערשען ביי זיך אין לאנד אונ אללע אנדערע פעלקער מוזען אנבויגען דעם קאפ. דעמאלט האט איינער פון די שונאי ישראל, א פראפעסאר פון דער בערלינער אוניווערזיטאט, פרידריך רוהס, ארויסגעלאזט א בוך אונ האט בעוויזען אז מען מוז די יודען שטארק האלטען אין די האנד, ארויפלעגען אויף זיי די גרעסטע נתינות, זיי הייסען טראגען א בעזונדער צייכען אויף די קליידער אונ מאכען זיי אזוי שווער דאס לעבען אין לאנד אז זיי זאלען אלליין אנטלויפען. אין גאנץ דייטשלאנד האט מען זיך מיט דעם בוך ארומגעטראגען ווי מיט אן אבן טוב,

ווייל אזוי איז געוועהן די מיינונג פונ'ם פאלק וואס איז געגאנגען מיט דעם כלל, אז וואס ערגער עס וועט זיין דעם יודען דאס בעסער וועט זיין פאר זיי. אודאי האבען די יודען פונ'ם קאנגרעס אויך ניט געקאנט האבען קיין גרויסע ישועה: אויפ'ס פאפיער איז טאקי געשטאנען, אז מען מוז געבען יודען אללע רעכטע גאר אז עס איז געקומען צו עפיס האט מען אנגעהויבען לערנען אזוי פיעל פרושים, אז די יודען האבען געדאנקט גאטט, וואס מען האט זיי שוין גאר ניט געטשעפעט אונ מען האט זיי געלאזט חאטש לעבען אין ענגשאפט אונ ארעמקייט ווי פריהר.

זעהר א ביטערע צייט האט זיך אנגעהויבען פאר די דייטשע יודען. עס איז אזוי אויסגעקומען אז דער וויענער קאנגרעס, וואס האט קלאמערשט בעווארענט די יודען, האט געשטעלט דעם גנב ביי דער טהיר פאר א שומר, אונ האט געמאכט אז פרייסען אונ אסטערררייך זאלען אכטונג געבען אויף די איבריגע קליינערע מלוכות אונ שטאדט, מען זאל דארט יודען בעהאנדלען מיט יושר. ביי אזעלכע צוויי שומרים האט דער יוד געמוזט האבען דאס מזל פון דעם קינד, וואס ווערד דערשטיקט צווישען דער אקושערין אונ צווישען דער קימפעטארען. אין פרייסען איז דער נאהמען „יוד" געוועהן בעדעקט מיט שאנד אונ שפאט, אין אסך ארטער האבען יודען ניט געטארט וואהנען, ניט פיהרען קיין מסחרים, ניט קויפען קיין הייזער ביי קריסטען, ניט ארויספאהרען פון דעם פלאץ וואו זיי האבען זיך שוין געפונען, אונ איינער פון די היידעלבערגער פראפעסארען פרידריך פריעס, האט זיך ניט געשעמט אפענטליך צו שרייבען, אז עס איז ניטא קיין אנדער מיטעל פטור צו ווערען פון די יודען, נאר מען זאל זיי פערניכטען. נאך ערגער איז געוועהן אין אסטערררייך, וואו די יודען האבען געמוזט וואהנען אין בעזונדערע גאסען. קיין טיראל האבען זיי גאר ניט געטארט אריינשמעקען, אין באהמען האט מען זיי ניט געלאזט זיצען אין דארפער, אין מאהרען האט מען פאר זיי פערשלאסען אזעלכע האנדעלס-שטאדט ווי ברונן אונ אלמוטץ, אונ ביי דעם אללעמען האט מען ביי זיי געריסען זעהר פיעל מס, סאלדאטען האבען זיי געמוזט געבען, אונ דער יוד האט געמאגט דיענען דאס גאנצע לעבען איז ער גראסער פון א אונטער-אפיציער ניט געווארען. אודאי אז מען האט געזעהען ווי פרייסען אונ אסטערררייך בעהאנדלען די יודען האט מען פערשטאנען, אז שטארק פערדריסען וועט זיי ניט, ווען מען וועט ניט אזוי ריכטיג אויספאלגען דעם הסכם פון וויענער קאנגרעס, אונ מען האט זיך גענומען אברעכענען מיט די יודען נאך מיט מעהר אכזריות ווי

אמאל. פון לובעק האט מען באלד ארויסגעטריבען פערציג יודישע משפחות, און ברעמען האט אויך געטהון דאס אייגענע. פראנקפורט האט אויך געוואלט ארויסטרייבען איהרע יודען, נאר דארט האבען זיך די יודען ארויס־געשטעלט, און אזוי ווי דער סענאט האט מורא געהאט, אז לפנים וועלען פרייסען און אסטעררייך זיך מוזען אננעהמען פאר די יודען, איז געבליבען מען זאל אנהויבען פראגען שאלות וועגען קאנגרעס אליין, און מען האט זיך געווענדט צו גרויסע פראפעסארען פון בערלין און מארבורג מיט א בקשה זיי זאלען גוט בעקלאהרען די זאך און ארויסזאגען זייער מיינונג: צו האט נאר דער וויענער קאנגרעס רעכט געהאט זיך אריינצומישען אין א שאלה, וואס איז נוגע דעם אינוועניגסטען לעבען פון דער שטאדט? די יודען האבען אויך ניט געשוויגען און דעמאלט האט דער יונגער בארנע אנגעשריבען א פאפיער, אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען ווי ווייט די שונאים זענען פון שכל און פון יושר. ניין יאהר האט געדויערט ביז די פראפעססארען האבען געפסקנט, אז לויט די געזעצע פון אמאל קאנען די יודען ניט פארדערן קיין שום רעכטע. דער פסק האט אפילו קיין ממשות ניט געהאט, נאר די שנאה צו די יודען האט ער פערגרעסערט אהן א שיעור, מען האט קיין יודען ניט געלאזט קיין נאס דורכ־געהען, און עס איז געבארען געווארען א נייעס ווארטעל, וואס מען פלעגט נאכשרייען דעם יודען: „העפ, העפ“, דאס זענען די ראשי תבות פון די לאטיינישע ווערטער „Hierosolyma est perdito“ „ירושלים איז פערלארען“.

נאר מיט די ווערטער אליין רודף'ן יודען איז אבער נמאס געווארען און מען האט זיך מישב געווען, אז עס וואלט ניט געשאדט מען זאל שלאגען און ראבעווען אויך. דעם אנהויב האט מען געמאכט אין ווירצבורג, וואו דאס פאלק איז אנגעפאלען אויף די יודישע הייזער און קלייטען, געבראכען טהירען, געשלאגען פענסטער, געראבעוועט, געהרג'ט, און ווען עס קומט ניט אריין קיין חיל וואלט געווען נאר א גרויסע שחיטה. אויפ'ן אנדערן טאג האבען די איינוואהנער געבעטען מען זאל זיי בעפרייהען פון די יודען, און די מלוכה האט זיך געפיהלט אזוי שוואך אין מאכט און גערעכטיגקייט, אז זי האט עס זיי צו ליעב געטהון, און פיער הונדערט אביונים האבען געמוזט ארויס פון דער שטאדט און וואלגערן זיך אויף די פעלדער נאקעט און בלויז, הונגעריג און דארשטיג. באלד האט מען זיך מיט די יודען אזוי נוהג געווען אויך אין באמבערג, דארמשטאדט, מייניגען, קארלסרוהע און אפילו אין האמבורג. פראנקפורט האט זיך מן הסתם אויך מתקנא געווען

אין אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט, דָארְט אִיז מֶען בֶּאז גֶעוֶועהן אוֹיף דִי יוּדֶען נָאךְ פוּן פְרִיהֶר. אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעזוּכְט מֶען זָאל אָבְּרַאבֶּעוֶוען רָאטְהְשִׁילְד'ן, נָאר אַזוֹי וִוי אַלֶע שְׁטָרוֹת הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעהַאלְטֶען זַייעֶר גֶעלְד הָאט מֶען אִיהם גֶעמוּזְט אָבְּהִיטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט מֶען אַרַיינְגֶעשִׁיקְט זֶעהר פִּיעל חַיִל אוּנ מֶען הָאט נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קַיין אוּמְגְלִיק. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען אִין הֵיידֶעלְבֶּערְג, וואוּ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק גֶעוָואלְט צוּפִיהֶרֶען דִי הֶאנְד. נָאר צְווֵיי מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדְלִיכֶע פְּרָאפֶעסָארֶען, דוֹיבּ אוּנ טְהִיבָּא, הָאבֶּען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַסַךְ סְטוּדֶענְטֶען אוּנ הָאבֶּען בֶּעשִׁיצְט דִי יוּדֶען כִּמְעַט מִיט מְסִירַת נֶפֶשׁ.

פוּן דַייטְשְׁלַאנְד הָאט זִיךְ דָאס פַייעֶר אַרִיבֶּער גֶעהַאפְּט אוֹיךְ קַיין דֶענֶעמַארְק, וואוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין גֶעלֶעבְּט עֶטְלִיכֶע יָאהר גְלִיקְלִיךְ אוּנ פְרַיי, נָאר דָארְט הָאבֶּען זִיךְ הָאטְשׁ גֶעפוּנֶען פִיעל מֶענְשֶׁען, טַאקִי פוּן דִי אַיינְוָואהנֶער אַלֵיין, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ אֲפִילוּ דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיצְט. דֶערְפַאר הָאט מֶען אִין בַּייעֶרְן אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען מֶעהר רְצִיחָה וִוי אוּמֶעדוּם אוּנ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע מַחֲמִירִים וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט יוֹצֵא זַיין דִי גְרוֹיסֶע מִצְוָה פוּן יוּדֶען שְׁלָאגֶען מִיט אַלֶע הַדוֹרִים: מֶען הָאט גֶעבְּרֶענְט שׁוּלֶען צוּרִיסֶען סִפְרֵי תוֹרָה אוּנ מֶען הָאט גֶעמַאכְט אַ שֶׁהֶחֱיָנוּ דַארוֹיף וָואס מֶען הָאט בֶּענַייהט דִי שֶׁאנֶע מִדוֹת פוּן צוּרִיק מִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען.

אִין דֶער דָאזִיגֶער פִינְסְטֶערֶער צַייט הָאט דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער דַוְקָא אַזוֹי גֶעפִיהְרְט, אַז יוּדֶען זָאלֶען פוּן זִיךְ אַרוֹיסְגֶעבֶּען צְווֵיי מֶענְשֶׁען, וָואס זֵיי רֶעכֶענְט דַייטְשְׁלַאנְד מִיט רֶעכְט פַאר לִיכְטִיגֶע שְׁטֶערְן, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט דֶערְלָאזְט דִי דַייטְשֶׁען אִין גַאנְצֶען זִיךְ פֶערְבְּלָאנְזֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעוִויזֶען דֶעם וֶועג צוּ דֶער פְרַייהַייט, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִים יָאהר 1848 כִּמְעַט פַאר גַאנְץ אֵייְרָאפַּא. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן לוּדְוִויג בֶּארְנֶע אוּנ הֵיינְרִיךְ הֵיינֶע.

לוּדְוִויג בֶּארְנֶע, אָדֶער לֵייבּ בָּרוּךְ, אִיז גֶעבָּאהרְן אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן אִים יָאהר 1786, זַיין פָאטֶער הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים פוּן דֶער פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה. אַז לֵייבּ אִיז נָאךְ אַקִינְד גֶעוֶועהן הָאט מֶען שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז זַיין קָאפּ טְרַאכְט אוּנ אוּנְטֶערְשֵׁיידֶעט פוּן גוּט אוּנ שְׁלֶעכְט, וִוי אִין שְׁטוּבִּיגֶע אוּנ פַאמִילְיֶען זַאכֶען אַזוֹי אוֹיךְ אִין אַלֶס וָואס בֶּעגֶעגֶענְט אִיהם אִין קְלַאס צְווִישֶׁען חֲבֵרִים אוּנ אוֹיפ'ן גַאס צְווִישֶׁען מֶענְשֶׁען. נִיט אֵיינְמָאל אִיז אִיהם זַיין יוּנְג בְּלוּט צוּקָאכְט גֶעוָוארֶען, וֶוענְן עֶס פְלֶעגֶען זַיינֶע קְרִיסְטְלִיכֶע

חברים מיט שפאט איהם נאכשרייען „יוד!" ניט דערפאר וואס ער האט גערעכענט אז מיט דעם נאמען „יוד" ברויך ער זיך טאקי שעמען, נאר ווייל זיין עהרליך יונג הארץ האט שוין דערמאלט געפיהלט די גאנצע אומזיסטע שנאה און די גאנצע אונגערעכטיגקייט, וואס עס ווערט אין דעם איינציגען ווארט אויסגעדריקט זיין גאנצעס פאלק. אזוי דערצעהלט ער אליין: „אז איך האב אמאל א רייזע פאס גענומען אין פראנקפורטער פאליציע, און ערגעץ א שרייבער'ל האט מיר אריינגעשריבען אין פאס „יודע!" האב איך געפיהלט וואס ער מיינט דערמיט. און מיין הארץ האט דעמאלט געזאגט: „ווארט, ווארט, איך וועל אייך אויך שרייבען אמאל א פאס אייך אללעמען, וואס איהר האט ליעב דעם אנדערן בלוט צו פערגיסען און פון איהם אבשפאטען!"

און זיין הארץ האט אמת געזאגט. בערנע האט ווירקליך דעם דייטשעשען פאלק באלד א פאספארט געשריבען און איהם בעצייכענט מיט אללע זיינע פרימיעטעס, דאס הייסט: ער האט מיט זיין פייעריגער פעדער די דייטשען אויפגעוויזען אללע זייערע הסרונות און זייער אייגענע קנעכטישע לאגע; אבער ניט פון שנאה און ניט מיט נקמה האט ער עס געטהון, ווי ער האט אין זיינע קינדערשע יאהרען גערעכענט, נאר פון ליעבשאפט און רחמנות צו יעדען אונטערדריקטען ליידענדען מענשען. און פון זיין אמת'ר ליעבשאפט צו פרייהייט און גערעכטיגקייט. די אונרעכט, שפאט און פערדרוס, וואס ער האט זיך אלס יוד גענוג אנגעליטען האבען איהם די אויגען געעפענט איינצוזעהן די אונגערעכטיגקייט וואס ווערט בכלל יעדען איינציגען געטהון, זיין לאגישער שכל האט באלד דערקענט, אז נאר דאריבער בעהאנדעלט דער דייטש זיין יודישען שכן אזוי נידריג און שלעכט, ווייל ער, דער דייטש אלליין ווערט פון די גראסערע פאר איהם אזוי בעהאנדעלט, דאריבער האט ער זיין גאנץ לעבען און דעם גאנצען כח פון זיין פעדער געאפפערט, דער וועלט צו ערקלארען וואס רעכט און אונרעכט הייסט, און האט געלערנט יעדען זיינע אייגענע מענשענרעכטע דערקענען און די אייגענע מענשענווירדע שאטצען און טהייער האלטען ער האט שטארק געהאפט, אז נאר בילדונג, פרייהייט און אויפקלערונג קאנען זיין ליידענד פאלק העלפען, און ער האט מיט זיין בלוט פונ'ם הארצען געשריבען דיזע האפנונג זאלל אויסגעפיהרט ווערן. דאס ליידען פון זיין פאלק האט איהם געלערנט פערשטעהען און פיהלען די ליידען פון יעדען ליידענדען און ער האט זיך דער גאנצער וועלט ליידענדע אוועקגעגעבען. און כדי מען זאלל ניט זאגען, אז זיין גאנצע כוונה איז נאר זיך אלליין און זיינע יודען

האט ער אים יאהר 1818 אין אפפענבאך אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. אין הארצען איז ער אבער א יוד געבליבען, געטריי זיין פאלק און האט נאך מיט מעהר מוטה און פייער פערטהיידיגט יודען אלס פריהער; ער האט איין געלעגענהייט ניט דורכגעלאזען, וואו ער האט ניט צו נישט געמאכט די שונאים'ס טענות און בעשולדיגונג געגען יודען. און דייטשלאנד האט אין איהם באלד דערזעהען, אז ער איז א גרויסער וויכטיגער שרייבער, וואס דערמאנט א אהנליכקייט צו לעססינגען. מען קאן אבער זאגען, אז ער האט נאך מעהר פאר לעססינגען דער וועלט נוטצען געבראכט, ווייל לעססינג'ס ווערק זיינען נאר פאר דער העכערע קלאססע געוועהן, בארנע אבער האט געשריבען פאר אללע קלאססען, און אלץ וואס ער האט געשריבען האט דער גרעסטער און דער קלענסטער געלעזען און פערשטאנען, און ביסלעכווייז האבען זיך זיינע ווארטער איינגעווארצעלט אין פיעל הערצער און האבען, מיט דער צייט, אויך די געווינשטע פריכטע געגעבען אויף וועלכע ער האט געהאפפט. איבער זיין צו אפפענע ארויסזאגען דעם אמת גאנץ אפען האט ער זיך געמוזט בעזעצען אין פאריז, און האט פון דארט זיינע בעריהמטע „פאריזער בריפע" געשריבען, וועלכע האבען אין זייער צייט א גרויסען רושם געמאכט, און אזוי האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען און צו שטרייטען פאר דער פרייהייט און גערעכטיגקייט זיין גאנצען לעבען ביז זיין טוידט. אים יאהר 1837 איז בארנע געשטארבען אין פאריז, נאר זיין נאמען און זיינע ווערקע לעבען נאך און וועלען נאך לאנג לעבען אין דער געשיכטע פונ'ם דייטשעשען פאלק און אויך טהייער בלייבען אין אונזער יודישער געשיכטע.

דער אנדערער און נאך גרעסערער יוד איז היינריך היינע. געבאהרען אין דיססעלדארף אים יאהר 1799. ער האט ניט נאר א גרעסערן טאלאנט געהאט פאר בארנען, אבער אויך א ווארעמערע ליעבע־דערע יודיש הארץ האט ער געהאט פאר איהם. אין בארנען זעהען מיר נאר, אז ער איז א שונא פון דער אונגערעכטיגקייט וואס ווערט געגען יודען געטהון, נאר קיין בעזאנדערע ליעבשאפט צו יודען זעהט מען ניט אין איהם, אין היינע'ן אבער זעהט מען, אז ער האט יודען און יודישקייט אמת ליעב, אז ער פיהלט ווי זיין הארץ איז צום יודענטהום צוגעבונדען און איינגעוואקסען און איהם איז ניט נאר ליעב דער יוד, אבער אויך טהייער זיין תורה, זיין געשיכטע, זיינע צרות און ליידען טויזענדער יאהרען. „צייטענווייז; זאגט היינע, פיהל איך מיך שטאלץ וואס איך געהער צו דעם געאדעלטען אורצאלטען שטאם, וואס האט אזוי פיעל

געקאנט אויסלײדען און אריבערטראגען כדי זיין יחוס ניט צו פערקויפען!" איך זעה די גריכען, שרייבט ער, זענען נאר שאנע יונגלעך געוועהן, די יודען אבער זענען מאנגער געוואהן, גבורים, וואס לאזען זיך ניט בויגען, ניט נאר אמאל, אבער טאקי ביז היינטיגען טאג, האטש זיי האבען אזוי פיעל פער־פאלגונגען און צרות געהאט, און וואלט איך ניט האלטען דאס, וואס לייט נעהמען זיך איבער מיט זייער יחוס, פאר א גרויסע נארישקייט, וואלט איך מאגען אמת שטאלץ זיין דערמיט וואס מיינע עלטערן געהערן צו דעם „בית ישראל" און קומען ארויס פון העלדען וועלכע האבען זיך געלאזט פייניגען און זייגען אין פייער געגאנגען אויף קדוש השם, וואס איך קום ארויס פון יענע, וועלכע האבען די מענשען מיט גאט בעקאנט געמאכט און זיי די ערשטע מוסר געלערנט; פון דעם פאלק וואס האט אויף אללע געדאנקען פעלדער זיינע העלדען אויסגעשטעלט און פאר יעדען ליכטיגען שטראהל געגוג בלוט און קרבנות געגעבען!"

אין די יונגע יאהרען נאך איז ער צוגעשטאנען צו דער חברה יודישע יונגע לייט, וואס האבען געארבייט צו פערברייטערן בילדונג צווישען יודען און מיט צוארבייטען פאר ספעציאלע יודישע וויססענשאפט. מיט זיינע אללע חברים צוגלייך, האט ער אויך זיך אנדר געטהון דאס יודישקייט גיט צו פער־בייטען פאר קיין גליקליכע שטעללע ביי דער רעגירונג אדער ביי איין אנדערן; און היינע האט טאקי אין דער יוגענד געלערנט און האט אלין געטהון צו דערקענען יודען און יודישקייט. אזוי זאגט ער אמאל: „דער גייסט פון דער יודישער געשיכטע ענטדעקט זיך מיר וואס א טאג מעהר און מעהר!" און צו בעוואונדערן און כמעט ניט צו פערשטעהען איז, וואס גראד אין דער צייט, וואס ער האט זיך געפיהלט צו יודענטהום צו געבונדענער ווי פריהער, האט ער זיך לוצלונג, דעם 28 טען יוני 1825 געלאזט טויפען. אבער דאס טויפען זיך האט יהם צו זיינע ברידער יודען נאך נאהענטער צוגעבונדען, און וואס עלטער ער איז געווארן, דאס ליבער און דאס טהייערער איז ביי איהם געווארען דאס יודענטהום. פאר דער ביבעל (תורה) האט ער קיין ווערטער געהאט זיין בע־וואונדערונג און אכטונג אויסצודריקען. „די יודען קאנען זיך טראסטען וואס זיי האבען נאר ירושלים און דעם בית המקדש פערלארען, ענטקעגען די תורה וואס זיי האבען ארויסגעראטעוועט איז זייער אבדה כמעט ווי גאר נישט! וואס אין מיר האט זיך צוריק אויפגעהאפט דאס געפיהל פאר אמונה, האב איך צו פערדאנקען אט דעם היילגען ספר! די ביבעל איז פאר מיר ניט נאר א טרייסט

אליין, אבער אויך א זאך וואס איך בעוואונדערע. אין דער יוגענד האב איך משה רבינו׳ן ניט ליעב געהאט, עס קאן זיין, ווייל איך בין פערבלענדעט געוועהן פון די גריכישע קונסט און איך האב משה׳ן ניט געקאנט מוחל זיין, וואס ער האט פערבאטען בילדער און סטאטועען צו מאכען. איך האב אבער ניט איינגעזעהן, אז האטש משה האט אללע געקינסטעלטע בילדער פיינד געהאט, איז ער אליין אבער דער גרעסטער קינסטלער אין דער וועלט געוועהן. ער האט זיין קונסט-גייסט בענוצט, אזוי ווי די עגיפטישע קינסטלער, נאר וואס גרויסע, אונצערשטערבארעס אויסצובויען, און אזוי ווי יענע האבען פון שטיינער אייביגע פיראמידען געבויט, האט משה, וואס איז נאך מעהר קינסטלער פאר זיי געוועהן, גענומען א פאמיליע פון פאסטוכער און האט פון איהר א פאלק אויסגעבויט, א פאלק וואס האלט זיך און וועט זיך פיעל לאנגער האלטען פאר די פיראמידען, א גרויס אייביג פאלק, גאטטעס פאלק, וואס דינט אללע אנדערע פעלקער אלס מוסטער; יא, וואס איז באמת א מוסטער פאר דער גאנצער מענשהייט! משה, האט דאס פאלק ישראל בעשאפפען! —.. און אזוי ווי איך האב אין אנהייב משה׳ן ניט פערשטאנען, אזוי האב איך זיין ווערק, די יודען ערסט שפעטער בעגריפען; די יודען וועלבען די וועלט האט איהר בעגריעף פון איין איינציגען גאט צו פערדאנקען, די יודען, וואס האבען גאטט׳ס געבאט און זיין הייליגע לעהרע געראטעט פון אללע שטורעמס און מלחמות ניבער ווי זייער לאנד און לעבען, ווי זייער פרייהייט און אונאבהענגיגקייט, און זיי, די יודען האבען דעם טהייערן אוצר דער וועלט פריי געגעבען, דער מענשהייט טרייסט און גליק צו פערשאפען!" אין אזא ארט אייסערט זיך היינע פיעל מאל, ווען איהם קומט נאר פאר וועגען יודען און יודישקייט צו רעדען. זיין שיר „ר׳ יהודה הלוי" בעווייזט ווי ליעב די יודישע פאעזיע איז איהם געוועהן, און מען קאן זאגען: ווען בארנע האט פאר יודען געשטריטען, האט אבער היינע די יודישע וואונדען געהיילט, און האט יודישען מוטה געשטארקט און אויפגעהייבען, און דערמיט אליין איז ניט אבצושאצען דען ווערטה פון זיין טהון און ווירקען פאר יודען. אזוי ווי בארנע איז אויך היינען בעשערט געוועהן צו שטארבען אין פאריז: ער איז געשטארבען אים יאהר 1854. נאר וואס ווייטער און ווייטער ווערן זיינע ווערקע אין דער וועלט אלס בעקאנטער און בעליבטער. היינעס שריפטען זיינען שוין איין אייגענטהום געווארן ניט נאר פון דייטשען, נאר זיי געהערן שוין דער גאנצער געבילדעטער מענשהייט, און זעלטען ווען א פאעט איז נאך אין דער וועלט אזוי בעליבט געווארן, ביי דעם גרעסטען ווי

ביים קלענסטען, אזוי בעליבט ווי היינעס פאעזיע איז און וועט בלייבען. פאר יודען האט ער געוויס זעהר א גרויסען ווערטה, ווייל קיינער קאן ניט אבלייגענען וואס ער אליין האט זיין גאנצען לעבען ביז א מינוט פאר זיין טויט געזאגט, אז ער איז א יוד און שטארבט א יוד, און נאך אזעלכע רייד וואס ער האט אויך אויף דער געבילדעטער וועלט ירושה געלאזען, ווער קאן עס איהם אבלייקענען ?!

אז די יודען פון דייטשלאנד און אסטערבייך איז אזוי שלעכט געוועהן האבען זיך א טהייל פון זיי געווארפען אויף אלע זייטען און האבען אנגעהויבען זוכען הילף דארט, וואו די ישועה איז דוקא געוועהן ווייט. דעמאלט האט גראד א משוגע'נער גייסטליכער טהאמאש פעשעל פון ברוינוא, אין אסטערייך געמאכט אים יאהר 1814 א בעזונדער סעקטע, וואס האט אליין ניט געוואוסט וואס זי וויל, נאר אזוי ווי מען האט זיי אנגעהויבען רודף'ן האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז פינף טויזענד. צו זיי זענען צוגעשטאנען עטליכע יודען און האבען געמיינט, אז דורך דער סעקטע וועלען זיי געהאלפען ווערען; די גאנצע סעקטע האט אבער געדויערט, זעהר א קורצע צייט, זיי זענען אלע אזוי ווייט פערקראכען, אז זיי האבען געוואלט קוילען אייגענע קינדער, און עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס אין פינף יאהר ארום איז שוין קיין זכר ניט געוועהן פון דער דאזיגער סעקטע, וואס האט זיך גערופען „דער יודיש קריסטליכער גלויבען" און טהאמאש פעשעל האט געענדיגט זיין לעבען אין א הויז פון משוגעים. דאס איז געוועהן א קורצער חלום אין א געשטערטען שלאף פון א מענשען, וואס האט ניט וואו א קאפ אנידערצולעגען: ער שפארט זיך אן אויף א שטיין, עס ווייזט זיך איהם אויס אויפ'ן הימעל א יריד און ער האפט זיך נאר אויף מיט קאפ-וועטהיג.....

ניט בעסער האט זיך אויסגעלאזט איין אנדער יודישער חלום, וואס האט אויך מעהר ניט געדויערט ווי א פאר יאהר. אין אמעריקא האט געוואהנט א גרויסער יודישער עושר, ר' מרדכי עמנואל נח, וואס איז פריהר געוועהן אמעריקאנישער געזאנדטער ביי דער מלוכה פון תונים, אז ער האט געהערט פון דער ווייטענס וואס פאר א צרות עס טראגען איבער זיינע ברידער אין איירָאפא איז ביי איהם געבליבען א פלאן צוזאמען צונעהמען זיינע צוזייעטע און צושפרייטע ליידענדע ברידער קיין אמעריקא און דארט מאכען פון זיי א זעלבסטשטאנדיגע מלוכה. ר' מרדכי עמנואל נח האט בעטראכט אז אין אמעריקא זענען דעמאלט געוועהן זעהר וועניג יודען, צוויי קליינע יודישע קהלות האבען

עקסיסטירט אין נוי־יארק און נוי־פארט און ווייטער האט מען אין פיעל ארטער אפילו ניט געקאנט דאס געשטאלט פון א יודען. מען דערצעהלט אפילו, אז אין אזא גרויסער שטאדט ווי צינצינאטי האט זיך ערשט אים יאהר 1816 בעזעצט דער ערשטער יוד – א זייגערמאכער, און איינער פון די דארפסלייט האט איהם געבראכט א זייגער צו פערריכטען; אין עטליכע טאג ארום איז ער געקומען אבנעהמען זיין זייגער, האט ער געפונען די קלייט פערשלאסען און האט שוין גערעכענט, אז דער זייגערמאכער איז געוויס אנטלאפען. אז ער האט זיך אבער אנגעהויבען צו פרעגען ביי די שכנים, האט מען איהם פערשטעהען געגעבען, אז היינט איז שבת און אזוי ווי דער זייגערמאכער איז א יוד האט ער זיין קלייט צוגעמאכט. מיט א שמחה איז ער צוריקגעקומען אין דארף און האט דער משפחה דערצעהלט אז אין שטאדט איז דא א יוד, און אז ער איז דערנאך אין א וואכען־טאג געפאהרען אבנעהמען דעם זייגער האט ער געמוזט מיטנעהמען זיין אלטע מוטטער, וואס איז געוועהן זעהר נייגיריג און האט געוואלט מיט איהרע אייגענע אויגען זעהן אזעלכען, וואס שטאמט ארויס פונ׳ם אלטען יודישען פאלק. ביי אזא לאגע וואס די אמעריקאנער האבען אפילו ניט געוואוסט ווי א יוד זעהט אויס און ביי דער פרייהייט וואס אללע פעלקער האבען געהאט אין אמעריקא, איז דערפלאן ניט געוועהן אפילו קיין שלעכטער, אז יודען זאלען זיך בעזעצען אין דעם נייען און פרייען לאנד, נאר ר׳ מרדכי עמנואל נח האט, ווי עס שיינט, ניט געהאלטען פונ׳ם פסוק: „והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד״, אז מען דארף אנהויבען פון קליין און דערנאך ווערט עס שוין ממלא גרוים, ער האט געוואלט מיט אמאל אויפהויבען דאס יודישע פאלק און עס נאך מאכען פאר א בעל הבית אויף פרעמד ערד. עס איז טאקי געווארען א גרויסער רעש, און בעזאנדערס אז זיינע בריעף זענען אנגעקומען קיין איירופא און ער האט בעשטימט. אז יעדער יוד זאל געבען א דאלאר א יאהר, דאס געלד זאל געהען אויף איבערצופיהרען דעם עולם קיין אמעריקא, און אכטונג געבען דארויף זאל א בעזונדער קאמיטעט אין פאריז. געהייסען האט עס, אז צו איהם זענען צוגעשטאנען פיעל רבנים, לומדים, באנקירען און געלעהרטע, ווי ר׳ אברהם וויטא די קולוניא פון פאריז, אנדראדא און גראדיז פון באררדא, מענדעזא פון לאנדאן, גונעץ קורדוזא פון גיבראלטאר, ר׳ אברהם בוסאק פון ליוורנא און נאך אנדערע גרויסע לייט. דער טאג וואס מען האט בעדארפט לעגען דעם ערשטען שטיין און אנהויבען בויען די ערשטע יודישע שטאדט ארדט איז בעשטימט

געוועהן אויפ'ן 7 פערברואר 1826 אונ ר' מרדכי עמנואל נח האט טאקי געמאכט א גרויסע צערעמאניע אונ פון פיעל ערטער זענען זיך די אמעריקאנער צונויפגעפאהרען צו דער יודישער שמחה אונ האבען מיט'ן גאנצען הארצען פערגונען די יודען זיי זאלען זיך צושלאגען צו א אייגענער נחלה. עס איז אבער דערפון גאר ניט געווארען, אונ שפעטער מיט עטליכע יאהר האט מען פערגעסען אפילו דעם זכר פון דער שטאדט, אדער, בעסער געזאגט, פון דעם לופט-שלאס, וואס איז אומגעפאלען נאך עהדער מען האט איהם אויסגעבויעט. מיט די האנד קאן מען זיך גאר ניט נעהמען פאר דער צייט, אונ דער אמעריקאנישער ארארט איז ניט געוועהן דער פלאץ, וואו די יודישע תבה זאל זיך קאנען אבשטעלען, ווען דער מבול האט נאך ניט אויפגעהערט אונ די באזע הוואליעס טראגען זי אלס ווייטער אונ ווייטער....

---

5 די רעפארם אונ די יודישע וויסענשאפט.

(1818—1840 נאך קריסטוס געבורט).

זייט די פראנצאזישע יודען זענען געוואהר געווארען פון פרייהייט, אונ מענדעלסזאהן האט געוויזען די דייטשע יודען דעם וועג פון אויפקלעהרונג, האבען פיעל פון די אויפגעקלערטע אנגעהייבען נאכצוטראכטען, אז עס איז ניט גוט מען זאל ווייטער בלייבען ביי די אייגענע דינים אונ מנהגים, וואס זענען איבערגעגאנגען א ירושה פון טויזענד יאהר צוריק, אז עס זענען דא א סך זאכען וואס דער נייער דור וועט דארויף ניט וועלען אונ אויך ניט קאנען בעשטעהען, אונ אז עס איז גלייכער איינצופיהרען א ביסעל נייעס עהדער זיך האלטען פעסט אין דעם אלטען, אונ צו ליעב דעם זאלען פיעל זיך אבזאגען גאר אין גאנצען פון יודישקייט. אזוי האט מען זיך גענומען מאכען א רעפארם, דאס הייסט: איבער מאכען, אבשאפען אללע איבריגע זאכען, אויפטהון עפיס נייעס אונ נאטהיגעס אונ געבען דעם יודישקייט אזא פארם, אז יודען זאלען זיך קאנען אויסגלייכען מיט אללע אייראפאישע פעלקער.

דער ערשטער וואס האט זיך גענומען מאכען נייע ארדנונגען ביים דאוונען איז געוועהן ר' יעקב ישראל יאקאבזאהן, וואס האט זיך געדרעבענט פאר'ן פארשטעהער פון די יודען אין וועסטפאלען. ער האט איינגעפיהרט, צוזאמען מיט די תפלות אויף לשון קדש, אויך דייטשע געבעטע, ער פלעגט

אללײן דרשנ׳ען אין שול אויף דײטש, אונ האט געהײסען, אז צו דרײצעהן יאהר זאל מען פאר די יודישע מאדלעך מאכען א מין „בר מצוה" אדער קאנפירמאציאן, דאס הײסט: זײ פערהערען צו װײסען זײ די יסודות פון דער אמונה, אונ זײ אויך פערשטעהען געבען װאס פאר א דינים אונ מצות זײ דארפען אבהיטען. אז יאקאבזאהן איז, אים יאהר 1815, אריבער קײן בערלין, האט ער דארט אין א בעזונדער זאל, צוזאמען מיט׳ן באנקיר ר׳ יעקב בער, דעם פאטער פונ׳ם בעריהמטען קאמפאזיטאר מאיר־בער, געאפענט א שול אונ האט אויך אײנגעפיהרט אײן ארגעל. אזא שול האט צו זיך, מן הסתם, צוגעצויגען א סך עדלע יונגע לײט, אונ דארט האבען זיך אויסגעבילדעט די ערשטע פרעדיגער יעקב אויערבאך, קלײא אונ גינזבורג. די פרומע האבען אבער דאס ניט געװאלט לײדען אונ האבען אזוי לאנג געארבײט בײ דער מלוכה, ביז מען האט געהײסען פערמאכען די שול. דעמאלט איז קלײא אװעקגעפאהרען קײן האמבורג אונ האט דארט געאפענט א נײע שול, װאס איז נאך געװארען א סך מעהר רעפאמירט װי די בערלינער.

די ביטערע יודישע לאגע פון אײן זײט, אונ דאס װאס די אויפגעקלערטע האבען אנגעהויבען אויפצוטהון נײעס, פון דער אנדערער זײט, האט געמוזט פיהרען דערצו, װאס דאס לומדות איז געפאלען אונ די גרויסע ישיבות פון פראג, פראנקפורט, אלטונא, מעטץ, פורטה אונ האבערשטאדט, װאו טויזענדער יודישע בחורים האבען פריהר געשאפט זײער גאנץ חריפות, זענען כמעט געבליבען לעדיג. אפילו אין פוילען האט זיך דער צאהל פון די לומדים פערקלײנערט אונ געשס׳ט אויף דער װעלט האבען נאר פיער רבנים: ר׳ מרדכי בענעט פון ניקלשבורג, ר׳ יעקב ליסא, ר׳ עקיבא איגר אונ ר׳ משה סופר. די דאזיגע רבנים אבער האבען אין זיך ניט געהאט דעם כח זיך ארויסצושטעלען פאר מנהיגים פונ׳ם גאנצען דור, זײ האבען מעהר ניט געװאוסט נאר זײערע שאלות אונ פוסקים אונ האבען געהאלטען די אללע, װאס געהען מיט אײן אנדער דרך פאר גרויסע אפיקורסים, װאס עס איז שװער זײ מחזיר למוטב צו זײן, אונ דאריבער איז גאר ניט כדאי מיט זײ האבען צו טהון. די אויפגעקלערטע האבען טאקי מעהר ניט בעדארפט נאר מען זאל זײ לאזען טהון רוהיג זײער ארבײט, אונ אז ר׳ משה סופר האט זיך עפים יא געװאלט פריװען אונ אנהויבען מיט זײ א מלחמה, איז יאקאבזאהן ניט פויל געװעהן אונ האט ארויסגעשיקט א בעזונדער שליח צו די רבנים פון די קלײנערע

שטאדט אונ בעטען ביי זיי איין הסכמה אויף די אללע אויפטהועכצען פון דער רעפארם, דעם שליח איז באלד געראטהען אריבערצושלעפען אויף זיין זייט צוויי רבנים: ר׳ אהרן חארין פון אראד אונ ר׳ משה קוניץ פון אפען. עס איז אבער שפעטער צוגעקומען דער רעפארם א בעשיצער פון אזא זייט, וואס מען האט עס גאר ניט געקאנט ערווארטען; איינער פון די פרימסטע לומדים אין דייטשלאנד, ר׳ אליעזער ריסער, איין איידעם פונ׳ם רב ר׳ רפאל כהן אונ זיין רעכטע האנד, איז אפענטליך ארויסגעשפרונגען געגען די האמבורגער „פרומע״, וואס האבען געשריגען, אז די אויפגעקלארטע מיט זייערע נייע שולען מאכען א תל פון יודישקייט, אונ האבען אנגעהויבען דרינגען, אז עס איז גאר קיין עולה ניט ווען מען דאווענט רוהיג, געלאסען מיט א שאנעם נוסח, אונ ניט מיט קיין קולות אונ געוואלדען, ווי אין די קלייזלעך. אזוי האט די שול-רעפארם בעקומען מעהר קראפט, אונ ביסלעכווייז האבען אנגעהויבען אין די נייע שולען צו קומען בעלי בתים פון געוואהנליכע סוחרים. אים יאהר 1820 האבען די בערלינער אונ האמבורגער סוחרים, וואס זענען זיך צונויפגעפאהרען אויפ׳ן יריד קיין לייפציג אונ האבען דארט געמוזט בלייבען די גאנצע ימים נוראים, געאפענט דארט א קליין שולכען אויף דעם שטייגער פונ׳ם האמבורגער טעמפעל, אונ מאיר-בער, וואס איז נאך דעמאלט געוועהן גאר א יונגער מאנן, האט אימיסטען אנגעשריבען די מוזיק פון עטליכע תפלות פאר׳ן קאהר. שפעטער מיט אפאר יאהר האבען זיך אזעלכע שולען געאפענט אויך אין קארלסרוהע, קאניגסבערג אונ ברעסלויא.

אז די האמבורגער פרומע האבען געזעהען ווי די אויפגעקלארטע הויבען אן אזוי וואקסען אונ זייערע רבנים זענען ניט אים שטאנד געגען זיי עפיס אויסצופיהרען, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען אויפנעהמען פאר רב אונ פארשטעהער א בעריהמטען למדן, וואס איז אי א בן תורה, אי ניט פרעמד פון בילדונג, כדי ער זאל וויסען וואו מען קאן טרעפען די שוואכע זייט פונ׳ם שונא אונ זאל זיך קאנען געגען די רעפארמירטע ארויסשטעלען. דער גורל איז געפאלען אויף ר׳ יצחק בערנאס, אונ אזוי ווי ער איז טאקי געוועהן אמת קלוג אונ פרום האט ער זיך ניט געוואלט אריינלאזען אין מחלוקת אונ האט ביסלעכווייז אליין אנגעהויבען מאכען נייע ארדנונגען, ביז ביידע צדדים האבען אויפגעהערט איינער דעם אנדערן נאכצוקוקען אונ יעדער האט אין זין געהאט זיינס. אזוי האט ר׳ יצחק בערנאס שטילערהייד געארבייט, אז צווישען די האמבורגער יודען זאל ווערען שטיל.

אין דער איינענער צייט האט מען אנגעהויבען הארען פון ר' יצחק נח מאנהיימער, דעם ערשטען פרעדיגער פון וויען, וואס האט כמעט פיערציג יאהר פערנומען זיין שטעללע אונ אללע האבען איהם ליעב געהאט, סאי פרומע, סאי אויפגעקלערטע. אז מען האט אין וויען געאפענט אים יאהר 1826 דעם ערשטען טעמפעל אונ מען האט אראבגעבראכט מאנהיימער'ן, האט מען באלד פון איהם געהערט נאר איין ווארט „שלום", וויל ער האט פערשטאנען, אז כל זמן די אויפגעקלערטע וועלען שטעהען אבגעזאנדערט פונ'ם פאלק אונ די פרומע וועלען קוקען אויף זיי קרום, וועט פון דער גאנצער רעפארם קיין תכלית ניט ווערען. דערפאר האט ער געדרונגען אז מען טאר ניט חאפען, אונ אז עס איז גלייכער צו געהען מיט א מיטעל=וועג, כדי אללע זאלען זיין צופרידען. מאנהיימער האט געוויזען, אז מען קאן זיך בעגעהען אהן א ארגעל, אבי עס זאל ניט זיין קיין געשריי וועגען חלול שבת, אונ ער האט רעכט געהאט. דער דרך פון שלום האט איהם געהאלפען צו ווערען דער פארשטעהער פון דער גאנצער יודישער קהלה אונ, אויף איהם קוקענדיג, האבען די קהלות פון פעשט, פראג אונ אנדערע שטאדט אויך איינגעפיהרט „קאהר=שולען" אונ די אויפגעקלערטע האבען אומעדום אנגעהויבען שפיעלען א ראללע.

דערמאלט האבען דריי יונגע לייט, ר' יום טוב ליפמאן, אדער לעאפאלד צונץ, עדואַרד גאנז אונ ר' משה מאזער, געמאכט א בעזונדער חברה אויף צו ארבייטען וועגען דער יודישער וויסענשאפט. זיי האבען טאקי באמת געמיינט, אז די גאנצע שנאה צו יודען נעהמט זיך נאר דערפון, וואס זיי זענען ניט געבילדעט אונ קוים וועט די זונן פון אויפקלערונג שיינען איבער זיי וועט די שנאה לחלוטין פערשוואונדען ווערען אונ אללע וועלען זיי מקרב זיין ווי ברידער. דעם טעות האבען אויך אנדערע געבילדעטע יודען געהאט שפעטער מיט אסך יאהרען נאך אין עטליכע ערטער; עס איז אוודאי ביטער געווארען אויפ'ן הארץ, ווען ניט קיין צארטליכע האנד האט אויפגעוועקט פונ'ם דרעמעל אונ געגעבען אנצוהערען אז מען דארף פערגעסען א נארישען חלום, ווי זיס ער זאל ניט זיין, נאר קיין רעה איז קיין מאל דערפון ניט ארויסגעקומען: די וויסענשאפט האט דערווייל צווישען יודען דערגרייכט זעהר א שאנע מדרגה אונ חכמה איז שטאנדיג געוועהן אונ וועט עביג בלייבען דאס בעסטע צירונג פאר'ן יודען. אויך דערמאלט האבען די אללע, וועלכע האבען אונטערגעשטיצט די קליינע חברה, ניט בעדארפט קיין חרטה האבען. פון די יונגע שוואכע בוימעלעך זענען געווארען פעסטע איינגעווארצעלטע בוימער

מיט טהייערע פרות, אונ גאר גיך האבען זיך ארויסגעוויזען אזעלכע גרויסע לייט ווי ר׳ יצחק מרדכי יאסט, וועלכער האט דער ערשטער זיך גענומען שרייבען די געשיכטע פון יודען ביז צו דער נייער צייט, ר׳ נחמן קראכמאל, דער בעריהמטער פילאזאף, וואס האט אנגעשריבען א ספר „מורה נבוכי הזמן“, ר׳ שלמה יהודה ליב ראפאפארט דער פראגער רב, וואס האט מיט זיין לעבען בעוויזען, אז בילדונג שאדט ניט צו פרומקייט, אונ ר׳ יוסף פערל, וואס האט געעפענט די ערשטע יודישע שולע אין טארנאפאל אונ האט גאליציען געמאכט פאר איין ארט פון תורה אונ חכמה.

נאר האטש די יודען האבען אזוי געארבייט אויפ׳ן פעלד פון וויסענשאפט, האט מען זיי אין דייטשלאנד נאך גוט פיינד געהאט אונ פון קיין רעכטע האט מען גאר ניט געטארט דענקען. די דייטשע מלוכות האבען ניט געוואלט זיך א משל נעהמען פון פראנקרייך, וואו מען האט אים יאהר 1830, ווען עס האט געהערשט לואי-פיליפ, אויסגעגלייכט אללע רעליגיאנען אונ דאס לאנד האט אויף זיך גענומען צו צאהלען שכירות די יודישע רבנים גלייך מיט די גייסט-ליכע אונ אויסהאלטען די ראבינערשולע, וואס מען האט צוריק מיט א יאהר געעפענט אין מעץ. אז עס פלעגען זיך אמאל יא געפינען עדלע מענשען, וואס האבען ניט געקוקט אויף זייער כבוד אונ האבען אויפגעוועקט די שאלה וועגען דער יודישער לאגע, האט מען זיי פערשריגען, אונ מען האט זיי ניט געלאזט קיין ווארט רעדען. אזוי איז אויך געוועהן אין פראנקפורט, ווען מען האט אין סענאט געוואלט האטש מאכען א היתר וועגען יודישע חתונות אונ מבטל זיין דאס אלטע געזעץ, וואס האט ערלויבט נאר דעם עלטערן זוהן אין א יודישער משפחה חתונה צו האבען: צוויי דריטעל פון די סענאטארען זענען געוועהן געגען דעם אונ די איבריגע האבען געמוזט אנבויגען די קאפ. די דאזיגע פינסטערע צייט, ווען יודען האבען, דאכט זיך, בעדארפט פערלירען דעם לעצטען מוטה, האט אבער דוקא אויפגעמונטערט איין יודען ער זאל אוועק-לעגען אללע זיינע כוחות אונ זאל אנהויבען א מלחמה פאר זיינע ברידער מיט אויסוועניגסטע שונאים. דאס איז געוועהן ר׳ גבריאל ריסער, א מענש וואס האט ניט אויפגעהערט דאס גאנצע לעבען ליעב צו האבען זיין פאלק מיט א אמת׳ער הייסער ליעבע אונ איז ניט מיעד געווארען צו זיין א מליץ יושר פאר זיינע ברידער ביז ער האט אליין זוכה געוועהן צו זעהען פאר זיין טויט אים יאהר 1860, די דייטשע יודען גאר אין א פרעהליכען מצב. ניט ווייניגער פון ריסער׳ן האט אויך געארבייט זיין חבר, דער דאקטאר ר׳ שלמה לודוויג שטיינהיים,

וואס האט מיט זיינע שירים געשטארקט דעם יודען און חזק געמאכט פון דעם, וועלכער האט זיך דערשראקען פאר'ן ערשטען שטורמווינד און האט זיך געזוכט א בעהאלטעניש צווישען פרעמדע און ניט צווישען די זייניגע.

אין יענער צייט האט אויך די העברעאישע שפראכע אנגעהייבען בליהען: ר' שמואל ליב גאלדבערג פון טארנאפאל האט געעפענט א זשורנאל „כרם חמד" און די בעסטע יודישע געלעהרטע, צווישען זיי אויך צונץ און ר' מיכאל זאקש, זענען געווארען זיינע מיטארבייטער. דעמאלט האט אויך שטארק קונה שם געווען מיט זיינע ספרים ר' יצחק שמואל רעדזשיו פון גארץ, און אויף איהם קוקענדיג, איז אין איטאליען געווארען א גאנצע חברה פון העברעאישע שרייבער, צווישען וועלכע עס האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט נהירונדי, דער רב פון פאדוא, אלמאנצי, איינער פון די גרעסטע גבירים, ר' שמואל וויטא דע-לא-וואלטע, א דאקטאר פון מאנטוא, און ר' שמואל דוד לוצאטו, דער דירעקטאר פון דער ראבינער-שולע אין פאדוא. אים יאהר 1837 האט אויך דער דאקטאר לודוויג פיליפזאהן, וואס איז שפעטער געווארען רב אין מאגדעבורג, אנגעהויבען ארויסצוגעבען „די צייטונג דעם יודענטהומ'ס" און האט ביז זיין טוידט, מעהר פון פינפציג יאהר, ניט ארויסגעלאזט די פעדער פון דער האנד.

אזוי האבען די יודישע געלעהרטע ניט אויפגעהערט צו ארבייטען, און זיי זענען געגאנגען מיט דעם דרך, אז ווי באלד די יודען וועלען זיך בילדען און וועלען ניט זיין פערגראבט, וועט זיי דאך בעסער ווערען און אללע אנדערע פעלקער וועלען ניט עביג קאנען פערלייגנען זייער ווערטה. דערפאר האט יעדער פון זיי רוהיג, אהן רעש געטהון אלדינג וואס ער האט גערעכענט פאר נוצליך און נאטהיג צו דעם ציעל, וואס אללע האבען געהאט פאר די אויגען. ניט שטאנדיג איז אבער געווען שטיל אין דער יודישער געלעהרטען-וועלט. צוויי גרויסע לומדים, וואס זענען פון קינדווייז אן געווען חברים, זענען זיך צוגאנגען אין פערשיעדענע דרכים, און עס האט זיך צווישען זיי אנגעהויבען א מחלוקת, ניט חלילה וועגען פערזאנליכע שנאה, נאר א אמת'ע מחלוקת לשם שמים. דאס זענען געווען ר' אברהם גייגער, וואס איז ארויסגעקומען פון א גרויסער רבנישער משפחה, און ר' שמשון רפאל הירש, וואס איז אויסגעוואקסען ביי עלטערן-כוחרים פונ'ם מיטלען גראד. אייגענטליך, ווען מען זאל רעכענען אז קינדער טהוען שטאנדיג נאך עלטערע, וואלט גייגער זיך בעדארפט האלטען אין די רבנישע גאנג און הירש וואלט בעדארפט זיין נאר

אהיינטיג-וועלטיגער ; צום סוף איז אויסגעקומען פונקט פערקעהרט : גייגער האט זיך ניט געוואלט בעגעהען נאר מיט א קאהר-שול אונ מיט עטליכע נייע צערעמאניעס , ער האט טאקי געשריגען, אז מען דארף אומוואַרפען דעם גאנצען בנין וואס די רבנים האבען די לעצטע צייט אויסגעבויעט אהן א פלאן אונ אהן א ארדנונג ; הירש ווידער האט ניט געלאזט אנרירען אפילו איין אות פונ'ם „שלחן ערוך" אונ האט געדרונגען, אז קוים וויל מען איין שטיינדעל צונעהמען מוז דאס גאנצע הויז איינפאלען, אונ דער יוד וועט גאר בלייבען אין דרויסען אונ וועט סוף כל סוף מוזען ערגיץ אין דער פרעמד זיך אריינבעטען אין שכנות . ביידע האבען זיך געהיצט , ביידע האבען מיט פייער ארויסגעזאגט זייערע פערקעהרטע מיינונגען , נאר ביידע זענען געוועהן הייסע יודען, ביידע האבען גלייך ליעב געהאט זייערע ברידער אונ יעדער האט גערעכענט זיי צו העלפען מיט איין אנדער דרך .

דער גלאנצענדער צושטאנד פון דער יודישער וויסענשאפט האט אויך קריסטליכע געלעהרטע איינגעגעבען חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט לשון קודש, אונ מיט בעזאנדער ליעב מוז מען דערמאנען די נאהמען פון צוויי גרויסע לייט : פראנץ דעליטש , וואס האט זעכציג יאהר כסדר זיך אבגעגעבען מיט העב-ראיש , אונ אדאם מארטינע . זיי האבען , צו ליעב דער יודישער וויסענ-שאפט , אויך ליעב בעקומען דאס יודישע פאלק , אונ ביי יעדער געלעגענהייט האבען זיי מיט פערגניגען ארויסגעוויזען ווי זיי שאצען די יודען אונ האפען, אז דאס יודישע מזל וועט נאך אמאל שיינען ווי פריהער , אזוי ווי עס פאסט טאקי פאר א פאלק מיט אזא טהייערער ירושה , ווי די תורה אונ איהר עביגע הייליגע שפראכע.

---

6 ר' משה מאנטעפיארע אונ די בלוטבעשולדיגונג פון דמשק.

(1840—1885 נאך קריסטוס געבורט).

דער שרעקליכער בלבול , וואס האט ווי א דונער געטראפען אים יאהר 1840 די יודען פון דמשק , אונ צוזאמען מיט זיי אללע זייערע ברידער אויף דער גאנצער וועלט , אונ די ישועה וואס איז געקומען דורך א מענשען וואס האט אין זיין לעבען קיין הייליגערס ניט געוואוסט פון צדקה אונ מעשים טובים, דאס אלדינג

האט אזוי צונויפגעבונדען דאס אומגליק פון דמשק מיט דעם זכר פון ר' משה מאנטעפיארע, אז מיר מוזען פריהר, עהדער מיר דערצעהלען די געשיכטע פון דער עלילה, זאגען עטליכע ווארטער וועגען דער גרויסקייט פון דעם צדיק, וואס האט צו זיך דערווייל קיין גלייכען ניט אין דער גאנצער געשיכטע פון דעם לעצטען יאהר הונדערט.

די משפחה מאנטאפיארע שטאמט ארויס פון איטאליען. דעם 8-טען חשון 1784
איז געבוירען געווארען ר' משה אין ליווארנא ביי ניט קיין רייכע עלטערן. זיין פאטער וואס האט שטענדיג געוואהנט אין לאנדאן, איז געוועהן א מיטלער בעל הבית, בעפאללען מיט אסך קינדער. ער איז פון דעסטוועגען געוועהן בכח צו געבען זיין זוהן איין ארענטליכע ערציהונג, און ווי ער האט נאר געענדיגט די שולע איז ער פרייוויליג אריינגעטרעטען אין מיליטער און האט זיך גיך אויסגעדינט פאר א קאפיטאן. די לאגע פון די יודען אין ענגלאנד איז אבער אין יענער צייט געוועהן אזוי טרויעריג, אז מאנטאפיארע האט ניט געקאנט מעהר בלייבען אין דיענסט און האט זיך געמוזט נעהמען צו מסחר. עטליכע יאהר האט ער געארבייט אין א גרויסען קאנטאר און האט דערווייל חתונה געהאט מיט יהודית, דער טאכטער פונ'ם רייכען און געבילדעטען סוחר ר' לוי כהן, וואס האט איהם געגעבען אזוי פיעל נדן, אז ער האט באלד געקאנט אויספיהרען צו ווערן בערזענמעקלער, וואס דעמאלט האט מען געמוזט בעצאהלען פאר אזא שטעלע ביז צוועלף טויזענד רובעל. דורכ'ן ווייבס צד איז מאנטעפיארע געווארען א קרוב צו דער משפחה ראטהשילד, ווייל יהודית'ס א שוועסטער חנה האט חתונה געהאט מיט ר' נתן מאיר ראטהשילד, און האט אנגעהייבען ארבייטען פאר זייער האנדעלס-הויז. עס האט גאר ניט לאנג געדויערט און מאנטעפיארע וואס האט קיין קינדער געהאט האט זיך ערווארבען אזא קאפיטאל, אז ער האט זיך געקאנט ענטשליסען אוועקצווארפען אללע געשעפטען און זיך נעהמען גוטס צו טהון פאר דער וועלט, דיענען דעם לאנד און ברענגען נוטצען דעם פאלק. ער האט שוין געהאט זיין שלאס אין ראמסגעט, וואס צו ליעב דעם האט ער דאס גליק געהאט בעקאנט צו ווערען מיט דער קאניגין וויקטאריע, וועלכע איז נאך אין יענער צייט געוועהן פרינצעסין און פלעגט אפט קומען שפאצירען צו איהם אין גארטען. צוויי מאל האט מען איהם אויסגעקליבען אויף די גרעסטע שטעללען אין לאנד, און ער האט געארבייט מיט אללע כוחות צו בעווייזען, אז ניט אומזיסט האט מען איהם אזוי ליעב. קיין זאך איז פאר איהם ניט שווער געוועהן, און אז מען איז אים

יאהר 1860 אין סיריען אנגעפאללען אויף די קריסטען און מען האט אומעדום פון זייערטוועגען צוגויפגענומען נדבות האט ער זיך ניט געפוילט, ביי 76 יאהר, צו נעהמען אויף זיך די מיה און האט אליין אין עטליכע טאג געזאמעלט א פערטעל מילליאן רובעל.

נאר ווען זיין גוטסקייט האט זיך תמיד ארויסגעוויזען ביי יעדער געלעגענהייט בעת נאהטבעדירפטיגע האבען געזוכט הילף האט ער דאך זיין עדעל הארץ אוועקגעשענקט אין גאנצען זיינע ברידער. זיין ערסטע נסיעה קיין ירושלים איז געוועהן אים יאהר 1827 און פון דעמאלט אן איז ער זיבען מאל געוועהן אין ארץ ישראל. דעמאלט האט מען נאך ניט געוואוסט פון קיין אייזענבאהנען און אויף די שיפען איז מען אויך ניט זיכער געפאהרען, פון דעסטוועגען האט זיך מאנטעפיארע ענטשלאסען זיך צו לאזען אין לאנגען און געפאהרליכען וועג מיט זיין צארטליך ווייב יהודית, וואס האט ניט געוואלט פון איהם אבטרעטען אפילו אויף איין טאג און זי האט גערעכענט, אז זי איז מחויב מיט איהם צו טהיילען פרייד און לייד צוזאמען. גאטט האט אויך געבענשט זייער פאהרען, און אומעדום וואו זיי זיינען נאר געקומען האט מען זיי מקבל פנים געוועהן און ארויסבעגלייט מיט ברכות און לויב פאר זייער גרויסע צדקה. אים יאהר 1838 האבען זיי ווייטער זיך געזעגענט מיט לאנדאן און זיי האבען זיך געלאזט קיין פאלעסטינא, נאר אין מאלטא האט מען זיי געגעבען צו וויסען, אז דארט איז ארויס א גרויס הולאת און מענשען פאללען אין די גאסען. מאנטעפיארע האט אנגעהייבען צורעדען יהודית זי זאלל צוריקפאהרען קיין לאנדאן, נאר זי האט דערפון אפילו ניט געוואלט הערן. אויף פסח זיינען זיי געקומען קיין צפת און דער נאך זענען זיי אריינגעפאהרען קיין ירושלים, און דעמאלט איז שוין ביי מאנטעפיארע געבליבען די דעה צו מאכען שולען און גרינדען קאלאניען פאר יודישע ערדארבייטער. נאר אזוי ווי סיריען איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון מצרים, איז מאנטעפיארע אימיסטען צוריקוועגס געפאהרען דורך אלכסנ־דריען און האט זיך דארט פארגעשטעללט דעם שני למלכות מחמד־עלי. ער האט איהם בעקאנט געמאכט מיט זיין פלאן, ווי אזוי ער האפט אויפצוהייבען דעם שטאנד פון די יודען אין ארץ ישראל מיט בילדונג און ארבייט, און האט אנגעהייבען שטארק נאכדענקען ווי אזוי ער זאלל אויספיהרען זיין פלאן וועגען די שוללען און קאלאניען אין פאלעסטינא; נאר פלוצלונג איז געווארען איין איבערשלאג: עס האבען זיך אין סיריען אנגעהויבען שרעקליכע רדיפות און יודען האבען דארט בעדארפט נאר איין אנדער הילף.

מאנטעפיארע איז אויך געווען צוויי מאל אין רוססלאנד: דאס ערסטע מאל ביים קייזער ניקאלאי דעם ערשטען אים יאהר 1846 אונ דאס אנדערע מאל אים יאהר 1872 ביים קייזער אלכסנדר דעם צווייטען. ביידע מאל איז זיין פאהרען ניט געוועהן אומזיסט, ווייל ער איז זעהר געפאללען אונ ער האט מיט זיינע רעד געפועל'ט פיעל טובות פאר יודען · מען דערצאהלט אפילו, אז ער האט אזוי ווייט נושא חן געוועהן ביים קייזער ניקאלאי דעם ערשטען, אז ער האט איהם בפירוש געזאגט, אז ער וועט איהם צוליעב טהון אונ קוקען אויף זיינע ברידער נאר מיט אנדערע אויגען, וועגן זיי וועלן האט'ש אביסעלע אהנליך זיין אויף איהם · ער האט איהם אויך געבעטען ער זאל זיך מעהר בעקענען מיט די רוססישע יודען טאמער וועט ער קאנען האבען א ווירקונג אויף זיי אונ זיי וועלן אוועקווארפען זייערע פעהלער. מאנטעפיארע איז טאקי צוליעב דעם אריינגעפאהרען אין פיעל יודישע שטאדט, ער האט צוטהיילט זעהר פיעל צדקה אונ אומעדום, וואו ער איז נאר געקומען איז ביי יודען געוועהן א גרויסער יום טוב. דאס אייגענע האט ער אויך געטהון אים יאהר 1867, ווען די רומענער זענען אנגעפאללען אויף די יודען אין בוקארעשט, מען האט צוברעכען די שול אונ עס איז געווארן א מרידה אין גאנצען לאנד. די טהערן פון זיינע דערשלאגענע ברידער האבען איהם שוין אראבגעבראכט קיין רומעניען, אונ די מלוכה האט איהם געמוזט צוזאגען, אז מעהר וועלען אזיינע זאכען ניט געשעהן· יעדע נסיעה זיינע אין ארץ ישראל האט פערבעסערט די לאגע פון די יודען, אונ אים יאהר 1854 איז איהם אויך געראטהען צו קויפען ערד פאר א קאלאניע, מאכען מעדכענשולען, א בקור חולים, אונ ער האט דארויף פארנוטצט 60,000 דאללאר וואס א אונבעקאנטער עושר פון ניי-ארלעאן ר' יהודה טורא האט צוואה געלאזט פאר'ן טויט, מען זאלל זיי איבערשיקען צו מאנטעפיארע'ן אונ ער זאלל מיט דעם געלד טהון ווי ער פערשטעהט·

אים יאהר 1862 איז מאנטעפיארע געבליבען איין אלמן אונ גאנץ ענגלאנד האט בעדויערט דעם טויט פון דער פרומער יהודית וואס איהר קבר געפינט זיך אין ראמסגעט ביי דער שוהל. מאנטעפיארע האט געלאזט שטעללען א טהייערע מצבה, וואס איז פונקט אזוי געמאכט געווארן ווי דער שטיין פון דער מוטטער רחל'ס קבר אויפ'ן וועג פון בית לחם. דאס האט ער געטהון מיט דער כונה, אז דער שטיין זאלל איהם שטאנדיג דערמאנען אין זיין טייער ארץ ישראל אונ אין זיין געליעבט פאלק, וואס זייט ער האט פערלארן זיין געטרייעסטען פריינד לעבט ער נאר פון זייערטוועגען. עס האט טאקי געדויערט נאר א קליינע צייט

האט מען ווייטער דערהערט א געשריי פון אומגליקליכע און זיינע ארעמע ברידער האבען צו איהם גערופען. דאס איז געוועהן אים יאהר 1863 אין מאראקא, וואו יודען האבען שוין דארט פון לאנג אן געליטען און, אז מען האט נאך אויף זיי אויסגעטראכט אז זיי האבען דערהרג'עט א שפאניער, האט זיך אויף זיי אין גאנצען אויסגעגאסען דער צארן און מען האט אנגעהייבען מאכען פון זיי א תל. איין יודען האט מען באלד פארמשפט צום טויט, עטליכע האט מען איינגעזעצט און די איבריגע האט מען גלאט בערויבט און געלאזט נאקעט און בלויז. די יודען האבען שוין דארט געהערט, אז אין ענגלאנד איז דא א וואהל־טהאטיגער יוד וואס איז גרייט זיך מפקיר צו זיין פאר זיין פאלק, און אז דאס וואסער איז שוין צוגעקומען צום האלז האבען זיי איהם געגעבען צו וויסען. אים שבת איז דער בריעף אנגעקומען צו מאנטעפיארע און זונטאג איז ער שוין געלאפען צום מיניסטער ער זאלל טעלעגראפירען צום ענגלישען קאנסול מען זאלל דארט בעשיצען די יודען. אין עטליכע טאג האט ער זיך פערטיג געמאכט צו דער נסיעה, ער איז אריינגעפאהרען קיין פאריז און האט איבער־גערעדט מיט'ן קייזער נאפאלעאן דעם דריטען, דערנאך איז ער אראבגעפאהרען קיין מאדריד און האט זיך געזעהן מיט דער קאניגין איזאבעללא, און טאקי אין איין וועג האט ער זיך אראבגעהאפט קיין סעווילא און האט גענומען א בריעף ביי'ם פאטער פונ'ם שפאנישען קאנסול, וואס האט בעשולדיגט די יודען אין דער רציחה. אודאי האט שוין נאך דעם מאנטעפיארע ווייניג געהאט וואס צו ארבייטען, און ווי ער איז נאר געקומען האט מען באלד די יודען בעפרייהעט. מאנטעפיארע האט זיך שוין אבער געוואלט בעגוצען מיט דער רייזע, ער זאלל איבערהויפט א טובה טהון די יודען אין מאראקא, און דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען אריינצופאהרען אין דער מדינה, זיך צוקוקען מעהר צום לעבען פון זיינע ברידער און זיך דערנאך פארשטעללען דעם סולטאן און רעדען פאר איהם א גוט ווארט. אכט מעת־לעת כסדר האט ער זיך געמוזט שלעפען ביי טאג און ביי נאכט, אין די גראסטע היצען אין טיעפסטען זאמד, און חאטש ביי אכציג יאהר האבען איהם שוין די כוחות ניט געקאנט אזוי דיענען, איז איהם פארט קיין זאך ניט שווער געוועהן. דער סולטאן האט שוין געוואוסט פון איהם און האט איהם אויפגענומען מיט א כבוד פון א מלך, ער האט איהם אריינגענומען צו זיך אין הויף, ער האט מיט איהם די גאנצע צייט שפאציערט און האט איהם צוגעזאגט צו בעווייזען חסד די יודען. פון דעמאלט אן איז זייער מעמד אויך בעסער און זיי געפינען שוץ ביי דער מלוכה.

אויסצורעכענען אללע טובות וואס מאנטעפיארע האט אין זיין לעבען געטהון יודען איז זעהר שווער ; מען קאן נאר זאגען, אז עס איז ניטא איין רעכטע זאך וואס איז נוגע יודען אדער אללע מענשען בכלל, וואס ער זאלל פאר איהם ניט טהון אלין וואס ער האט געקאנט. דערפאר איז זיין נאמען אזוי גרויס, אז זיין הונדערטיאהריגער געבורטסטאג איז געוועהן א יום טוב כמעט בייא דער גאנצער וועלט. דערפאר האט מען ביי זיין טויט ארויסגעזעהען, אז חאטש ער איז מיט קינדער ניט בעגליקט געווארען האט איהם גאט געבענשט מיט א גאנץ פאלק, וואס בעוויינט איהם אצונד זעהר ווי אייגענע קינדער וואס זענען נאך איהם אזוי ווי יתומים געבליבען און וואס זיין זכר וועט בלייבען לברכה ביי יודען נאך אין שפעטערע דורות.

נאר מעהר פון אללע זאכען וואס ר' משה מאנטעפיארע האט אין זיין לאנג לעבען אויפגעטהון איז געוועהן די הילף וואס ער האט געבראכט די יודען פון דמשק, אין אזא ביטערער צייט, ווען זיי זענען אללע געוועהן אין דער גרעסטער סכנה און שונאים האבען זיך נאך געוואלט בענוצען מיט'ן אומגליק כדי דער פלעק זאל פאלען אויפ'ן גאנצען יודישען פאלק. אין דמשק איז געוועהן א קאטאלישע קירכע, וואס איז געשטאנען אונטער דעם שוטץ פון פראנקרייך, פלוצלונג איז דעם 5 פעברואר 1840, פערפאלען געווארען א גייסטליכער טהאמאש צוזאמען מיט זיין דיענער, און מען האט ניט געוואוסט וואו זייער געביין איז אהינגעקומען. טהאמאש פלעגט זיך בעשעפטיגען מיט מעדיצין און דערפאר פלעגט מען איהם אפט זעהען ארומגעהען איבער דער שטאדט שפעט ביי נאכט און גאנץ פריה, און ער איז, ווי מען זאגט, אויסגעוועהן אללע לאכער. אז ער איז דא פלוצלונג פערשוואונדען געווארען, האט מען גענעבען צו וויסען דעם פראנצאזישען קאנזול ראטי-מענטאן, א רשע מרושע, וואס האט שוין לאנג ארויסגעקוקט ער זאל זיך קאנען נוקם זיין אין די יודען, און חאטש עס איז קיין סוד ניט געוועהן, אז צוריק מיט עטליכע טאג האט זיך טהאמאש געקריגט מיט איין אראבער און יענער האט אפענטליך געשריגען, אז ער וועט פון זיינע האנד ניט ארויס, האט ראטי-מענטאן באלד ארויסגעלאזט א קלאנג, אז אין דער רציחה זענען די יודען שולדיג. ער האט אויף זיין זייט געניינט דעם גובערנאטאר שעריף-פאשא, עס האבען זיך אבגעזוכט עדות וואס האבען טהאמאש'ן קלאמערשט פריהר מיט א נאכט געזעהען אין א יודישער גאס, און עס האט זיך אנגעהויבען א גאנצע התונה. מען האט דאך אבער בעדארפט האבען עפיס א תרוץ, עס

זאל קיינעם ניט קשה זיין פאר וואס די שטילע דערשלאגענע יודען, וואס מען הארט עפּיס ניט, אז זיי זאלען ארומלויפען מיט מעסערס אין די גאסען און הרגנען מענשען, האבען גאר אהן א סבה געקוילעט א נייסטליכען, איז מען געפאלען אויף א שכל און מען האט זיך געהאפּט צום אלטען בלבול, אז דאס איז געטהון געווארען צו ליעב דעם, זיי זאלען האבען בלוט אויף פּסח. קיין בעזאנדערע בעווייזע האט מען ניט בעדארפט, עס איז גענוג געוועהן, וואס א יודישער רופא האט זיך מעהר דערשראקען ווי אנדערע און זיין פּנים האט אויסגעזעהען בלאס, איז שוין אויף איהם געפאלען דער גרעסטער חשד אז ער איז דער שרעקליכער רוצח. מען האט דעם רופא אנגעהויבען מוטשען, און אז ער האט געהאפּט די ערשטע פינף הונדערט שטעקענס און מען האט איהם צוגעזאגט אללע טאג אזוי צו בעשטראפען, ווען ער וועט שווייגען, האט ער געעפענט דאס מויל און האט געזאגט וואס מען האט נאר געוואלט. ערשטענס, האט ער זיך אליין מודה געוועהן און, צווייטענס, האט ער נאך אנגעוויזען זיבען פון די בכבוד'סטע און רייכסטע בעלי בתים, וואס האבען מיט איהם צוזאמען דערהרג'ט דעם נייסטליכען. מען האט באלד, מן הסתם, איינגעזעצט די אללע בעלי בתים, צווישען וועלכע איז אויך געוועהן איינער א זקן, איבער אכטציג יאהר, און מען האט זיי אנגעהויבען אנטהון ענוים קשים. א חוץ הונדערטער שטעקענס, וואס מען האט מיט זיי צוברעכען זייערע אלטע ביינער, האט מען פון זייערטוועגען אויסגעטראכט נאר א אונמענשליכען ענש: מען האט זיי געלאזט שטעהען אויף די פיס אנדערטהאלבען מעת לעת כסדר, און אז איינעם האבען זיך די אויגען אנגעהויבען קלעבען און עס האט איהם געצויגען צו דרעמלען, האבען איהם באלד די סאלדאטען מיט פרישע קולאקעס דערמאנט אז מען טאר ניט שלאפען. עס איז גאר קיין כח ניט געוועהן איבערצוטראגען אזעלכע יסורים, און מען האט געוויס גערעכענט, אז מען וועט זיי אויך ברענגען דערצו זיי זאלען זיך מודה זיין, עס האט אבער ניט געהאלפען, די אונשולדיגע יודען האבען זיך בעסער ענטשלאסען צו שטארבען עהדער ארויפצווארפען אויף זיך און אויף זייער פאלק אזא ביטערע בעשולדיגונג. דעמאלט איז שערף־פאשא, וואס איז ניט געוועהן קיין גרעסערער בעל ישר פון ראטי־מענטאן, שטארק אין כעס געווארען אויפ'ן יודישען עקשנות און האט געוויזען ווי ווייט זיינע אכזריות קאן געהען. קודם כל איז ער מיט זיינע סאלדאטען אנגע־פאלען אויף א הויז פונ'ם גרעסטען יודישען גביר, און האט פּשוט דערפון א תל געמאכט, ווייל עס האט געהייסען, קלאמערשט, אז ער זוכט דארט דעם

טויטען קארפער פונ'ם גייסטליכען און צו ליעב דעם האט ער צוואַרפען די שטוב און אַ גאנצע משפחה איז געבליבען ליעגען אויף דער גאס. אויסער דעם האט ער צונויפגענומען זעכציג יודישע קליינע קינדער, פון דריי ביז צעהן יאהר, און האט זיי אַללע פערשפּאַרט אין אַ בעזונדער חדר און האט ניט צוגעלאזט קיין עסען; די אומגליקליכע מוטטערס זענען געשטאַנען פון ווייטענס און האבען געהערט דאס געוויין פון די הונגעריגע פּיצעלעך, נאר זיי האבען נאר ניט געקאנט מאכען, ווייל מען האט בּיי זיי געפאָדערט זיי זאלען זיך נאר מודה זיין. אַז אַ יודישער יונגער מאַן האט זיך איינגעשטעלט דאס לעבען און איז געקומען צום גובערנאטאר און האט איהם געוואָלט דערוויזען, אַז טהאמאַש'ן האט מען אין דער לעצטער נאכט געזעהען בּיי אַ טירקישען סוחר, האט מען איהם אַזוי געשלאגען, אַז אין עטליכע שעה אַרום האט ער גאַנץ די נשמה אָבּגעגעבען. ראַטי־מענטאן פון זיין זייט איז דערוויל ניט מיעד געוואָרען צו זוכען נייע בעווייזען געגען די יודען, און אַז מען האט ערגיץ געפונען אַ פערפוילטען בּיין און אַ אַלטע שמאטע האט ער בּאַלד געפועלט בּיי זיינע דאקטוירים און זיינע שטאנדיגע עדות, מען זאל זאגען, אַז דאס איז איינס פון טהאמאַש'ס גליעדער און אַ שטיק פון זיין היטעל. די נייע בעווייזע האבען ווייטער געפיהרט דערצו וואס מען האט אַללע מאל איינגעזעצט אַנדערע בּעלי בּתּים און מען האט זיי געשלאגען טויט־שלאַג. עס איז אַזוי ווייט געקומען אַז איינער פון די יודען, ר' יוסף לאַניאַדאַ, איז טאקי געשטארבען אונטער די האנד פון די תּליינים, דער אַנדערער, ר' משה אַבּולאַפּיאַ, האט זיך קוים אָבּגעראַטעוועט דאס לעבען דערמיט וואס ער איז איבּערגעגאַנגען צום מחמדנישען גלויבען, און די איבּריגע האבען געזאגט וואס מען האט זיי געהייסען אַבּי מען זאל גיכער מאכען פון זיי איין סוף. מען האט אַריינגעשלעפּט אויך דריי רבּנים פון דמשק און אַפילו די שאנסטע משפּחה פּרחי, וואס אַללע איינוואהנער האבען פאר זיי דרך ארץ געהאט. נאר ראַטי־מענטאן האט זיך נאך אַלץ ניט געוואָלט בּערוהיגען און האט געטהון אַזעלכע גרויזאַמקייטין, אַז סוף כּל סוף האט עס דער עסטערדייכישער קאָנזול מערלאַטאַ ניט געקאנט צוזעהען, און האט זיך געפּרווט אַ בּיסעל אָנצונעהמען זיך פאר די יודען, נאר פאר דעם שריט איז ער אַלליין געוועהן אין סכּנה ווייל ראַטי־מענטאן האט אויף איהם אָנגערייצט דאס פאלק, און אַז מען האט אָנגעהויבען ראַבּעווען די יודען האט מען בּיי איהם אויך אויסגעשלאגען די פענסטער, און דאס איז געוועהן אַ ווינק, אַז צו קיין יודישער זאך טאר מען זיך ניט מישען. ראַטי־מענטאן האט

אויסֶער דֶעם גֶעלָאזְט אִיבֶּערְזֶעצֶען אויף אַרַאבִּיש אַ בּוּךְ , וָואס וַוייזְט אוֹיס , אַז יוּדֶען דַארְפֶען טַאקִי בְּלוּט אויף פֶּסַח , און אַזוֹי הָאט עֶר גֶעפּוֹעֶלְט בַּיי שֶׁערִיף־פַּאשַׁא עֶר זָאל פָארְשְׁטֶעלֶען דֶעם מוֹשֵׁל פוּן מִצְרַיִם , מַחְמֶד עַלִי , אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען טַאקִי שׁוּלְדִיג אִין דֶעם טוֹיט פוּן טְהָאמַאשׁ'ן און אַז זַיין בְּלוּט הָאבֶּען זֵיי בֶּענוּצְט צוּ דִי מַצוֹת .

אַז עֶס אִיז בֶּעשֶׂערְט גֶעוָועהן דָאס אוּמְגְלִיק זָאל זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְן , הָאט זִיךְ דֶער בִּלְבּוּל בֶּעדַארְפְט אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אִין עֶטְלִיכֶע אָרְטֶער . אויף דֶער אִינְזֶעל רָהאדוּס , וָואס הָאט אויך גֶעהֶערְט צוּ טִירְקַיי , הָאט זִיךְ בַּיי אַ גְרֶעק אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען אַ קִינְד פוּן צֶעהן יָאהר , און חָאטְשׁ אַלֶע הָאבֶּען גֶעוואוּסְט , אַז דָאס קִינְד הָאט זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען , הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעמַאכְט אַ גֶעוואלד , אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס דֶערְהַרְגֶ'ט . דָאס אִיז גֶעוָועהן אַ צוּגָאבּ צוּ דֶער מַעֲשֶׂה פוּן דַמֶשֶׂק און עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִין גַאנְץ סִירְיֶען און טִירְקַיי . כִּמְעַט אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען דִי נְשָׁמָה אִין דִי הֶאנְד און הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט מֶען זָאל פוּן זֵיי נִיט מַאכֶען אַ תֵּל . ווייל בַּעֲלָנִים אויף רַאבֶּעוָוען זֶענֶען גֶעוָועהן זֶעהר פִּיעל אִי צְווִישֶׁען גְרִיכֶען , אִי צְווִישֶׁען דִי טִירְקֶען . אִין דִיאַבַּאר , נִיט וַוייט פוּן דַמֶשֶׂק , הָאט דָאס פָאלְק צוּבְרָאכֶען דִי יוּדִישֶׁע שׁוּל און צוּרִיסֶען אַלֶע סִפְרֵי־תוֹרָה ; מֶען הָאט דָאס אֵייגֶענֶע גֶעוָואלְט טְהוּן אויך אִין בֵּיירוּט , נָאר דָארְט הָאט עֶס דֶער הָאלֶלאנְדִישֶׁער קָאנְזוּל נִיט דֶערְלָאזְט .

מֶערְקְווירְדִיג אִיז דָאס , וָואס מִיט דֶער בְּלוּטְבֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג פוּן דַמֶשֶׂק אִיז גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵייגֶענֶע , וָואס עֶס קוּמְט אַ מָאל פָאר בַּיי אַ גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה : עֶס בְּרֶענְט דַאכְט זִיךְ אויף אֵיין אָרְט און עֶהדֶער מֶען קוּקְט זִיךְ אוּם הָאט שׁוֹין דֶער ווִינְד פֶערְטְרָאגֶען עֶרְגֶיץ עֶטְלִיכֶע רֶעכְטֶע פוּנְקֶען און דָאס פַייעֶר שְׁפַּארְט שׁוֹין אָן גַאנְץ וַוייט . כִּמְעַט אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם ווִי עֶס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דֶער בִּלְבּוּל פוּן דַמֶשֶׂק הָאט מֶען אִין פְּרֵייסֶען , אִין דֶער גֶעגֶענְד פוּנ'ם רְהֵיין , אויך זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט אַרוֹיסְוַוארְפֶען פוּנְקְט אַזאַ חֵטְא אויף דִי יוּדֶען , נָאר עֶס אִיז נִיט גֶערָאטְהֶען . אַ קְרִיסְטְלִיךְ מֶאדֶעל פוּן נַיין יָאהר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְשֶׁעפֶּען צוּ אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט אִיהר צוּשְׁטָאכֶען דָאס לַייבּ און הָאט גֶעצַאפְּט אִיהר בְּלוּט ; אִיהְרָם אַ בְּרוּדֶער'ל פוּן זֶעכְּס יָאהר הָאט זִיךְ גֶעשְׁוָוארֶען , אַז עֶר אִיז אַלֵיין גֶעשְׁטַאנֶען דֶערְבַּיי און אַזוֹי ווִי דֶעמָאלְט אִיז נָאךְ גְרָאד פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אַ אַלְטֶערֶער קְרִיסְט , הָאט מֶען גֶעשְׁמַאק אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁמִיעֶסֶען , אַז

דאס איז די יודענס ארבייט. מען האט זיך אבער באלד גענומען צו חוקר ודורש זיין אונ מען איז געוואהר געווארען אז די גאנצע זאך איז פאלש. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער פערפאלענער קריסט לעבט גאר אונ מען האט איהם אומיסטען זיך געהייסען בעהאלטען כדי מען זאל זיך קאנען צופיהרען די האנד מיט די יודען; א חוץ דעם, אז די דאקטוירים האבען גענומען בעטראכטען דאס מאדעל האבען זיי געזעהען, אז זי האט זיך נאר אויסגעשמירט מיט בלוט, אונ אז דאס לייב איז אפילו ניט געוועהן צודראפעט. אודאי איז דער אמת ארויס ווי בוימאהל אויפ׳ן וואסער אונ מען האט נאך שטרענג בעשטראפט די מוסרים אונ די פאלשע עדות, וואס האבען אנגעמאכט דעם גאנצען טאבאראם.

דאס וואס מען האט אבער געקאנט מאכען אין פרייסען אין עטליכע טאג איז שווער געוועהן אויסצופיהרען אין דמשק אין עטליכע חדשים. אין פרייסען האבען שוין לאנג די יודען אין פריידען דערצעהלט דעם נס וואס איז מיט זיי געשעהען – אין דמשק אבער האבען זיי כמעט די גאנצע האפנונג פערלארען, ווייל זיי האבען זיך ניט געהאט צו ווענדען. שעריף־פאשא האט זיי געמוטשעט אונ געהאלטען אין תפיסה אונ ראטי־מענטאן האט אזוי געארבייט, אז אפילו אין פראנצאזישע צייטונגען איז בעשריבען געווארען דער חטא פון די יודען אין די שרעקליכסטע פארבען, אונ אפילו אזא גרויסער מאנן ווי דער בעריהמטער שרייבער טהיער, וואס איז דעמאלט געוועהן מיניסטער אונ איז אים יאהר 1871 געווארען פרעזידענט. האט אנגעהויבען שלעכט קוקען אויפ׳ן יודישען פאלק. אז דאס וואסער איז שוין אבער געקומען איבער דעם האלז, אונ דאס געשריי פון דמשק האט דערגרייכט צו די יודישע גבירים אין די גרויסע אייראפאישע שטאדט, האט ר׳ משה מאנטעפיארע דער ערשטער אנגעמאכט אגעוואלד, אז מען מוז ארויפברענגען די מלוכות פון ענגלאנד, פראנקרייך אונ אסטערייך זיי זאלען זיך אננעהמען פאר די אומגליקליכע יודען. צו איהם זענען באלד צוגעשטאנען אין לאנדאן – ראטהשילד, סאלאמאנס אונ גאלדשמיד, אין פאריז – דער יודישער מיניסטער אכיל פולד, אונ דער בעריהמטער אדוואקאט אדאלף קרעמיע, וואס איז דערנאך צוויי מאל געוועהן מיניסטער אין פראנקרייך. אין אמשטרדם – דער פרומער ר׳ הירש לעהרן, אונ אללע האבען זיך גענומען ארבייטען צו דערווייזען ווי פאלש דער בלבול פון דמשק איז. אין איין צייט האבען זיך געווארפען קרעמיע צו

דער פראנצאזישער מלוכה, מאנטעפיארע, צו דער ענגלישער, און מיט אסטערייך האט מען ניט בעדארפט אזוי פיעל ארבייטען, ווייל דער קאנזול פון דמשק האט נאך פריהר מודיע געוועהן קיין וויען וואס פאר א רציחה דארט געהט פאר. פון לאנדאן, פאריז און וויען האט מען באלד געגעבען א ווינק דעם סולטאן, אז מען איז ניט צופרידען וואס ער דערלאזט אזא עולה, און ער האט תיכף געהייסען מען זאל חוקר ודורש זיין וואס עס האט זיך פערלאפען אין ראהדוס, און די אונשולד פון די יודען האט זיך שוין ארויסגעוויזען. דערצו האט זיך ניט געפוילט דער באראן ר' נתן מאיר ראטהשילד אליין אראצופאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל און די יודען פון ראהדוס זענען באלד בעפרייהט געווארען. ניט אזוי לייכט איז אנגעקומען איבערצודרעהען די שלעכטע מיינונג פון מחמד-עלי, דעם מושל פון מצרים, וואס פון איהם זענען אבהאנגיג געוועהן די יודען פון דמשק, און די דאזיגע שווערע ארבייט האט אויף זיך גענומען ר' משה מאנטעפיארע. ער האט זיך ענטשלאסען צו מאכען די ווייטע נסיעה צוזאמען מיט זיין געטרייער פרוי יהודית מיט אדאלף קרעמיע, מיט זיין לייב-דאקטאר לעווי און מיט נאך עטליכע פון זיינע מקורבים, און איז געוועהן זיכער, אז איהם וועט געוויס געראטהען אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות. געשטארקט האט איהם דאס, וואס אין גאנץ ענגלאנד איז מען געוועהן איבערצייגט אז ער נעהמט זיך אן פאר איין אמת, און ביי דער אסיפה וואס די גרעסטע עדעללייט האבען געמאכט פאר זיין פאהרען האט מען בעשטימט א שכר פון טויזענד פונד שטערלינג דעם דאזיגען, וואס וועט געפינען דעם גייסטליכען טהאמאש. דאס איז געוועהן דער בעסטער בעווייז, אז קיינער גלויבט גאר ניט אז ער איז פערפאלען אדער דערהרג'ט געווארען און מען רעכענט נאר, אז די שונאי ישראל האבען איהם אימיסטען בעהאלטען. צוויי רבנים האבען דעמאלט אין לאנדאן אפענטליך געשווארען ביי א ספר תורה, אז יודען בענוצען ניט קיין בלוט, און דאס אייגענע האט אויך מודה געוועהן א געטויפטער יוד אויגוסט נעאנדער, וואס איז געווארען איינער פון די געשאצטע גייסטליכע. ער האט זיך ניט געשעמט אפען צו שרייען אז עס איז א שאנדע פאר אונזער צייט מען זאל גאר רעדען פון אזא נארישען בלבול, און דאס יודישע הארץ האט איהם ניט געלאזט רוהען ביז ער האט געמוזט זאגען א גוט ווארט פאר זיינע ברידער. מיט גרויס כבוד איז מאנטעפיארע ארויסגעפאהרען פון לאנדאן, די ענגלישע מלוכה האט איהם געגעבען א בעזונדער שיף און די קעניגין וויקטאריע האט איהם ביים געזעגענען צוגעווינשעוועט

ער זאל מצליח זיין. מיט אזוי פיעל ברכות אונ הבטחות איז מאנטעפיארע געקומען קיין קאירא, אונ מחמד־עלי האט איהם זעהר פריינדליך אויפגענומען. אז עס איז אבער געקומען צום עיקר האט ער זיך אנגעהויבען דרעהען, אונ אזוי זענען אוועקגעגאנגען דריי וואכען. קרעמיע איז אבער געפאלען אויף א שכל אונ האט אנגעשטעלט אללע קאנזולען פון די איירָאפּאישע מלוכות זיי זאלען פון זיך אנגעבען אפאפיער, אז זיי בעטען מען זאל בעפרייהען די יודען פון דמשק. מחמד־עלי האט זיך אפילו געשטעלט דארויף וואס עס האט געפעהלט די חתימה פונ'ם פראנצאזישען קאנזול, נאר מעהר שלעפען די זאך האט איהם שוין ניט געפאסט, אונ ער האט געמוזט צו ליעב טהון. עס איז נאך אזוי אויסגעקומען, אז זיין בעפעהל האט ער געמוזט צוויי מאל איבערשרייבען. ווייל דאס ערשטע מאל איז געשטאנען, אז ער איז מוחל די יודען, אונ אז מאנטעפיארע איז דערפון געוואהר געווארען האט ער בשום אופן ניט געוואלט, אז דאס ווארט מחילה זאל שטעהען אין בעפעהל, כדי שפּעטער זאלען די שונאים ניט זאגען אז די מעשה איז טאקי אמת געוועהן, נאר די מלוכה האט געטהאן חסד מיט די שולדיגע. דערפאר האט מאנטעפיארע ניט געוואלט אבטרעטען ביז ער האט ניט פעראנדערט דאס ווארט אונ האט בפירוש געשריבען אז די יודען זענען אונשולדיג. די ישועה וואס איז געקומען אויף די יודען פון דמשק האט אנגעמאכט א שמחה ביי אללע יודען אין דער גאנצער וועלט, אונ אז מאנטעפיארע איז צוריקגעפאהרען איז מען איהם אומעדום אקעגענגעגאנגען מיט חופות אונ מען האט איהם בעגריסט כמעט ווי א מלך. אין קאנסטאנטינאפאל האט ער זיך פארגעשטעלט דעם סולטאן עבדול מעדזשיד אונ איהם צו ליעב האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז קיין בלוט בעשולדיגונגען זאלען אין טירקיי מעהר ניט פארקומען. אזא בעפעהל איז שפּעטער מיט עטליכע יאהר צו נוטץ געקומען די יודען אין ירושלים, ווייל עס איז דארט ארויס א געשלאג צווישען עטליכע יודישע אונ גריכישע קינדער, אונ מען האט זיך שוין ווייטער געוואלט תאפען צום אלטען בלבול, נאר די מלוכה האט געשיצט די יודען אונ האט ניט דערלאזט צו קיין אומגליק. די ריינע אונ קלארע ווערטער פון עבדול מעדזשיד, אז ער האט זיך איבערצייגט פון דער תורה, אז יודען טארען זיך גאר צו קיין בלוט ניט צורירען, זענען זעהר ניט געפאלען די קאטאלישע גייסטליכע אין איירָאפּא, אונ אז עס איז אויסגעקומען מאנטעפיארע'ן צו זיין אים יאהר 1858 אין רום אונ בעטען ביים פאפסט מען זאל די יודישע עלטערן אומקעהרען זייער זעקסיאהריג קינד מארטארא, וואס מען האט דעמאלט מיט

געוואלד געטופט, האט מיט איהם דער קארדינאל אנטאנעליא געמאכט א רעדע וועגען דעם סולטאן'ס בעפעהל אונ האט איהם געפרעגט ווי פיעל געלד דאס האט אבגעקאסט, נאר מאנטעפיארע האט איהם גאנץ קאלט געאנטפערט, אז ער האט דערפאר בעצאהלט ניט מעהר ווי פיעל ער האט געגעבען זיין דיענער אצונד פאר'ן מאנטעל אראבנעהמען. אז ער איז צוריקגעקומען קיין לאנדאן האט איהם די קאניגין וויקטאריע געדאנקט פאר זיין מיה, אונ האט איהם ערלויבט אויף זיין העֶרב (החתימה) צו שטעלען אויף לשון קודש דאס ווארט „ירושלים" — אונ דער זכר פון דער הייליגער שטאדט איז פאר איהם געוועהן דער גרעסטער לאהן.

מאנטעפיארע אונ קרעמיע האבען אבער זיך ניט געוואלט בעגנוגענען נאר דערמיט וואס זיי האבען זייערע ברידער מציל געוועהן פון א סכנה; זיי האבען געוואלט די סירישע יודען בעווארנען אויך אויף ווייטער עס זאל זיך זיי מעהר אזעלכע אומגליקען ניט טרעפען, אונ אזוי ווי זיי האבען זיך צוגעקוקט צום מעמד פון די דאזיגע יודען אונ האבען געזעהען אז זיי זענען שטארק פערגראבט, האבען זיי פערשטאנען, אז נאר די בילדונג קאן זיי ארויספיהרען אויף א רעכטען וועג, אונ ווי באלד זייערע קינדער וועלען לערנען אונ וואקסען צוזאמען מיט קינדער פון אנדערע איינוואהנער, זיי וועלען קאנען די לאנדעס־שפראכע, אונ מיט דער הנהגה וועלען זיי אויך ניט זיין שטארק אבגעזונדערט פון אללע, וועט מען פאר זיי ממלא דרך ארץ האבען אונ מען וועט פערשפארען אויס־טראכטען בלבולים. דערפאר זענען זיי ניט ארויסגעפאהרען פון מצרים ביז זיי האבען ניט געעפענט אין קאירא צוויי שולען פאר יונגלעך אונ פאר מאדלעך, אונ דער בעריהמטער געלעהרטער ר' שלמה מונק, וואס זיי האבען איהם אויך מיט זיך מיטגענומען, ווייל ער האט זעהר גוט געקאנט אראביש, האט אבגעדרוקט א בריעף צו די יודען אויף לשון קודש אונ אראביש אונ האט זיי ערקלערט, אז נאר דורך תורה אונ חכמה קאן דאס יודישע פאלק קומען צום פריהערינען גלאנץ. מונק'ס בריעף האט געהאט אזא ווירקונג, אז די יודען האבען אפילו פערגעסען זייער שנאה צו די הונדערט קראימעשע משפחות, וואס האבען נאך דעמאלט געוואהנט אין קאירא, אונ האבען אין די שולען אויפגענומען אויך זייערע קינדער. אזא התחלה אין מצרים האט געפיהרט דערצו, וואס דער חכם־באשי אין קאנסטאנטינאפאל ר' משה פרעסקו האט אויך געשריבען בריעף צו אללע יודישע קהלות פון טירקיי מען זאל אנהייבען די קינדער לערנען טירקיש, כדי עס זאל ניט זיין קיין חלוק צווישען די יודען אונ די איבריגע

איינוואהנער פונ'ם לאנד אונ מען זאל דערמיט ממלא זיין דעם רצון פונ'ם סולטאן.

אין דער צייט וואס אין מזרח־זייט זענען די יודען געשטאנען ביים אבגרונד אונ עס איז אבגעגאנגען א האר זיי זאלען אללע אריינפאלען ווען דער אויבער־שטער שיקט זיי ניט זיינע גוטע שליחים, האבען זייערע ברידער אין דער מערב־זייט זיך אלס ניט אויפגעהערט צו קריגען איבער אמונה זאכען אונ דער צד, וואס האט געוואלט מאכען א רעפארם איז מיט יעדען טאג געווארען א גרא־סערער דארן אין די אויגען פון די פרומע. אין האמבורג איז דאס מחלוקת אזוי ווייט געגאנגען, אונ דארט האבען די רעפארמירטע צו זיך צוגעצויגען אזוי פיעל יונגע רבנים, אז אפילו דער געבילדעטער רב ר' יצחק בערנים האט געלאזט אויסרופען אין די שולען מען זאל ניט דאווענען פון דעם סדור, וואס די רעפארמירטע האבען אבגעדרוקט. ווער ווייסט צו וואס די דאזיגע מלחמה וואלט געקאנט פיהרען, ווען עס מאכט זיך ניט אין האמבורג א גרויסע שרפה אונ ביידע צדדים האבען געמוזט אוועק פונ'ם פלאץ. דעמאלט איז דאס מחלוקת איבערגעטראגען געווארען קיין פראנקפורט אם מאין וואו עס האט געלעבט ביז 1842 איינער פון די פייערינסטע רעפארמירטע ר' רפאל קרייצענאך, אונ נאך זיין טויט האבען זיך ערשט זיינע תלמידים גענומען רעכט בעפעסטיגען די רעפארם. מען האט אין ברוינשווייג געמאכט איין אסיפה פון דייטשע רבנים אים יאהר 1844, דערנאך האט מען די צווייטע אסיפה גע־מאכט אין פראנקפורט אים יאהר 1845, אונ דעמאלט האט זיך ארויסגעוויזען ר' שמואל האלדהיים, איינער פון די פוילישע ישיבה־בחורים אונ א גרויסער בן תורה, ער האט צוזאמען מיט ר' שמואל שטערן געעפענט אין בערלין א רעפארמירט טעמפעל, אונ איז ביז צום טויט (1880) געבליבען די איינציגע פעסטע זייל פון דער רעפארם, וואס האט זיך פון דעסטוועגען ווייטער ניט פערשפרייט אונ האט אבגעזוכט נאר עטליכע געצאהלטע בעלנים אין אמעריקא, וועלכע האבען דארט אויך געעפענט רעפארמירטע שולען אונ האבען געפונען, אז דאס יודישקייט קאן זיך בעגעהען אהן מל זיין קינדער, אהן אבהיטען שבת, אהן עסען כשר, אהן לשון קדש, אהן א האפנונג אויף משיח'ן, אונ אז עס וועט די יודען גאר ניט שאדען ווען זיי וועלען מדחה זיין דעם שבת אויף זונטאג, אונ זיי וועלען אהן היטלען זאגען די מוסף'דיגע קדושה.... א שטארקע נגיעה אין דעם, וואס די רעפארם איז אין דייטשלאנד ניט אזוי בעפעסטיגט געווארען, האבען געהאט ר' זכריה פראנקעל, דער רב פון ברעסלויא,

און דער בעריהמטער פרעדיגער פון בערלין ר׳ מיכאל זאקש: ביידע האבען זיי בעוויזען אז צו פיעל אבשינדען דעם יודישען גוף איז ניט גוט, ווען עס האלט זיך אזוי אויך קוים די הויט אויף די ביינער.

דאס יאהר 1848 האט די יודען כמעט אין אללע לאנדער פון איירָאפא געבראכט אמת׳ע פרייהייט אהן פירושים, און זיי האבען אין א קורצער צייט פון א יאהר צוואנציג אזא וואוכס געטהון אז עס איז זיי גאר אונמעגליך געוואָרען צו דערקאנען. וואהין מען האט נאר געווארפען איין אויג אויף דעם פעלד פון וויסענשאפט האט מען געפונען געצייכענטע יודישע געלעהרטע, פראפעסארען, שרייבערס, קינצלערס, און אזעלכע נאהמען ווי יאקאבי, לאסאל, לאסקער, קובאנדא, מאיר־בער, הלוי, ראשעל, בערטהאלד, אויערבאך, און נאך פיעל אנדערע האבען געמאנט דיענען פאר א צירונג אסך א גראסער פאלק מיט ווענינגער איבערגעליטענע צרות. בעזאנדערס האט יודען פיעל כבוד געמאכט וואס אזא גרויסער מאן ווי בנימין דיזראעלי, דער ערשטער מיניסטער פון ענגלאנד, וואס האט שפעטער בעקומען דעם טיטעל פון לארד ביקאנספילד, האט זיך ניט געשעמט מיט זיין יודישען שרש און האט אין זיינע ראמאנען, פערקעהרט, פערשטעהן געגעבען אז ער איז שטאלץ אויף זיין יחוס און איהם טהוט הנאה, וואס אין זיינע אדערן פליעסט דאס בלוט פון א פאלק, וועלכעס האט נאך די בעסטע האפנונגען אויף שפעטער.

א שטארקער קלאפ איז פאר די יודען געוועהן די מעשה פון דעם קליינעם קינד מארטארא, וואס מען האט עס אים יאהר 1856 געטויפט, געגען רצון פון די יודישע עלטערן, נאר דערפאר וואס די קריסטליכע אממע האט א נדר געטהון, ווען דאס קינד איז קראנק געוועהן, אז ווי באלד עס וועט געזונד ווערען מוז זי עס טויפען. דער פאפסט פיוס דער נייניטע האט ארויסגעוויזען זיין עקשנות און האט ניט געוואלט אבגעבען דעם קרבן, האטש דער אלטער מאנטעפיארע איז אליין געפאהרען צו ליעב דעם קיין רום, און דער קייזער נאפאלעאן דער דריטע האט איהם געשריבען אימיסטע א בריעף. דעמאלט האבען זיך די יודען ארומגעקוקט, אז עס איז בעסער ווען צווישען אללע זאל זיין מעהר אחדות, און אים יאהר 1860 האבען זעכס יודישע יונגע לייט, א סוחר שארל נעטער, איין אדוואקאט נארציס לעווין, א אינזשענער זשול קארוואלא, א פראפעסאר איזידאר מאנועל, איינער פון די רבנים אריסטיד אסטרוק און אלעהרער פון דער ראבינער־שולע

איזידאר כהן אין פאריז געמאכט א חברה „חברים כל ישראל״, וואס איז צום אנהייב בעשטאנען פון 850 חברים. נאר שפעטער, אז קרעמיע אונ נא, אנדערע גרויסע לייט זענען צו זיי צוגעשטאנען, האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז אריבער דרייסיג טויזענד. אצונד האט די דאזיגע חברה א סך געלד, זי האלט אויס א סך שולען, אונ וואו מען דארף אונ עס איז נאר מעגליך נאהמט זי זיך אן פאר יודען. פונקט אזעלכע חברות האבען זיך דערנאך געעפענט אין אמעריקא — אים יאהר 1861, אין לאנדאן — אים יאהר 1871. אין וויען — 1873, אונ אללע יאגען זיך צו איין ציעל: צו פערבעסערן דעם שטאנד פון די יודען וואו זיי זענען צוזאמען אונ צושפרייט אויף דער וועלט.

אין היינטיגע יאהרען געהט דאס לעבען פון די יודען כמעט אין אללע לענדער פון אייראפא כמעט רעגעלמעסיג. אין פיעל ערטער שטעהען די יודישע קהלות אונטער דער השגחה פון דער מלוכה אונ אללע הצטרכות ווערען ארויסגעגעבען פון דער קרוין גלייך ווי פאר אללע אנדערע איינוואהנער פון דער מדינה. פון מחלוקת ווענען אמונה־זאכען הערט מען ניט אונ די רבנים אונ פרעדיגער, וואס זענען שוין אין דער לעצטער צייט איבער עטליכע הונדערט ארויס פון די ראבינער־סעמינארען אין ברעסלוי, בערלין אונ פעסט, טהוען זייער זאך בשלמות, זיי בעפעסטיגען דאס יודישקייט אונ שטארקען דעם יודען ער זאל זיך מיט גוטע מדות אונ מעשים טובים קויפען ליעבשאפט ביי אללע.

ז ר׳ יצחק בער לעווינזאהן אונ זיין צייט.

(1788—1860 נאך קריסטוס געבורט).

דער גרויסער אונשטארבליכער נאהמען פון ר׳ יצחק בער לעווינזאהן איז אזוי ענג פערבונדען מיט דעם מצב פון די רוסישע יודען אין די לעצטע פינפציג יאהר, אז עהדער מיר רעדען פון איהם אליין, געפינען מיר פאר נאטהיג אונזערע לעזער א קליינעם בעגריף מאכען פון דער יודישער לאגע אין רוסלאנד אין די אלטע צייטען אונ פון דעם וואס איז פון זייערטוועגען געטהון געווארען אין די לעצטע עטליכע דורות.

נאך אסך הונדערטער יאהרען עהדער רוריק איז אים יאהר 862, געוואָרען א מושל איבער דער רוסישער ערד, פלעגען אהין שטאנדיג קומען יודישע סוחרים פון חאזאריען, קרים און קאווקאז, און דערפאר איז גאר קיין וואונדער ניט וואס אין דער ערשטער צייט, ווען די רוסישע פירסטען האבען געפיהרט די מדינה, און אפילו ווען די מלוכה איז שוין איבערגעגאנגען צו וולאדימיר דעם היילינגען, וועלכער האט דער ערשטער איינגעפיהרט די קריסטליכע רעליגיאן צווישען די רוסען, האבען זיך גענוג יודען געפונען אין לאנד און צווישען די איינוואהנער פון קיעוו זענען געוועהן ניט ווענינ יודישע. וואס מעהר די רוסישע מלוכה האט זיך אבער אנגעהויבען בעפעסטינגען, האט מען ניט נאר שטארק אונטערגעדריקט די עטליכע יודען וואס זענען שוין דארט געזעסען, נאר מען האט שוין פשוט קיין אנדערע ניט אריינגעלאזט. שפעטער מיט צעהנדלינגער דורות פלעגט זיין א חדוש אז מען האט דערזעהען א יודען אין רוסלאנד, און מיר ווייסען נאר פון צוויי יודישע דאקטוירים, וואס האבען געדיענט אין הויף: איינער האט געהייסען לעאן און מען האט איהם אין מאסקווא געהרג׳ט אים יאהר 1490 דערפאר, וואס איז איהם ניט געראטהען אויסצוהיילען איינעם פון די יונגע פירסטען פון א געפאהרליכען קראנק, און דעם אנדערן האט מען גערופען פאן-האדען, נאר ער האט זיך שוין גליקליכער אויסגעלעבט זיינע יאהרען, און איהם צו ליעב האט מען געלאזט וואהנען אין מאסקווא זיינע יודישע קרובים. האטש ער אליין מיט דער משפחה איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. דאס זענען אבער נאר געוועהן אויסנאמען און מען קאן זאגען, אז ביז אלכסנדר דעם ערשטען געפינט מען אין די געזעטצע פון רוסלאנד נאר גזירות געגען יודען. יאהאן גראזני האט נאך איהם יאהר 1549 אבגעזאגט די שליחים פונ׳ם מלך סיגיזמונד, וואס זענען איהם געקומען בעטען ער זאלל ערלויבען די יודען פון ליטא צו קומען קיין רוסלאנד האנדלען, און אז ער האט אים יאהר 1563 איינגענומען פאלאצק האט ער געהייסען אללע יודען מיט ווייבער און קינדער אריינוואַרפען אין דער דווינא. די שנאה צו יודען האט זיך אויך ארויסגעוויזען איידער מען האט אויסגעקליבען מיכאיל פעדאראוויטש פאר מלך און אז די זיבען באיארען, וואס האבען דעמאלט געפיהרט דאס לאנד האבען זיך אים יאהר 1610 אויסגעגלייכט מיט פאלען האבען זיי בפירוש אויסגענומען א תנאי, אז קיין שום יוד טאהר פון דארט ניט אריינפאהרען קיין רוסלאנד. אלעקסיי מיכאלאוויטש, וואס איז געוועהן א גוטער צו אללע האט זיין גאנצען כעס אויסגעלאזט צו יודען און האט אים יאהר 1688

זיי געהייסען ארויסטרייבען פון ווילנא און פון מאהליב. פיאדאר אלעקסעיעוויטש, וואס אין זיין צייט האבען יודען אנגעהייבען פון סמאלענסק אריינקומען מיט סחורה, האט אים יאהר 1676 ארויסגעגעבען א בעפעהל: מען זאלל זיך ניט דערוואגען איינעם פון זיי אריינצולאזען. אים יאהר 1686 אין דער צייט פון יאהאן און פעטער אלעקסייעוויטש, אז מען האט געשלאסען שלום מיט פאלען און מען האט אבגעמאכט, אז אללע פעלקער וואס וואהנען אין ביידע מדינות זאללען לעבען צווישען זיך פריינדליך און זאללען מאגען קומען און פיהרען געשעפטען איינער מיט'ן אנדערן, האט מען גוט אין זינן געהאט ארויסצושרייבען, אז דאס געהער זיך ניט אן מיט יודען. פאר פעטער דעם גרויסען זענען קיין נייע גזרות ניט צוגעקומען, נאר דאס אלליין איז שוין גענוג, אז אזא קלוגער מלך, וואס האט איינגעפיהרט אין לאנד אזוי פיעל נייע גוטע ארדנונגען און אזוי פיעל געטהון פאר דער בילדונג פונ'ם פאלק, האט זיך גאר ניט געוואלט אומקוקען וועגען יודען. ווי עס שיינט אבער האבען די יודען זיך בענוצט דערמיט וואס מען האט אויף זיי ניט געקוקט און זייער צאהל האט זיך פערגרעסערט, דאריבער האט יעקאטערינא די ערשטע געמוזט אים יאהר 1728 ארויסגעבען פריהר א געזעטץ, מען זאל די יודען ניט לאזען האלטען קיין אטקופען פון שענקען און טאמאזשנעס, און טאקי באלד איין אנדער בעפעהל, מען זאל זיי אין גאנצען ארויסטרייבען און מען זאל אכטונג געבען זיי זאללען מיט זיך ניט מיטנעהמען ניט קיין גאלדענע ניט קיין זילבערנע מטבעות נאר קופערגעלד. פעטער דער צווייטער האט געוואלט אביסעל בעלעבען דעם רוסישען האנדעל און ער האט אים יאהר 1728 ערלויבט יודען אריינצוקומען אויף די ירידים זיי זאללען פערקויפען זייער סחורה נאר ניט לאחדים, און זאללען פאר דעם געלד קויפען רוסישע סחורה. אננא יאהאנאוונא האט אין אנהייב בעוויזען חסד די יודען און האט זיי אים יאהר 1734 ערלויבט זיי זאללען מאגען פארקויפען זייער סחורה לאחדים אויך, נאר עס האט ניט לאנג געדויערט און זי האט איבערגעביטען איהר גוטע מיינונג. אים יאהר 1739 האט זי צוגענומען ביי יודען דאס רעכט צו האלטען קרעטשמעס אדער אנדערע ארענדעס און אים יאהר 1740 האט זי פערוועהרט צו וואהנען אין אללע ערטער פון קליין רוסלאנד (מאלאראסיע) און האט פון דארט ארויסגעשיקט 573 יודען. אין איהר צייט האט זיך אויך געמאכט די מעשה פונ'ם גר צדק, וואס איז געוועהן א קאפיטאן לייטינאנט פונ'ם פלאט, אלכסנדר וואזניצין. ער איז בעקאנט געווארען מיט א יודען פון סמאלענסק ר' ברוך, וואס ער פלעגט מיט איהם אפט א ויכוח האבען, און אזוי ווי ער האט

זיך ענטשלאסען זיך מגייר צו זיין האט איהם דער ר' ברוך אוועקגעפיהרט קיין דובראוונא (אין מאהיליוער גובערניע) אונ דארט האט מען איהם מל געוועהן. מען איז דערפון באלד געוואהר געווארן אונ ר' ברוך מיט'ן גר צדק זענען פערמשפט געווארן צום טויט אונ מען האט זיי פערברענט. יעליסאוועטא פעטראוונא האט זיך גענומען נאך מיט מעהר חשק אויסצורייסען די יודען, אונ האטש מען האט איהר ניט איינמאל ערקלערט, אז זיי זענען זעהר ניטצליך פאר'ן מסחר, האט זי געאנטווערט: „אז פון קריסטוס'ס שונאים וויל זי אפילו קיין פערדינסט ניט האבען!" אונ האט ארויסגעלאזען אין די יאהרען, 1741-1742 עטליכע זאקאנעס, וואס הייסען שטרענג ארויסטרייבען אללע יודען גאר אהן א אונטערשיד, אונ האט בעפאהלען מען זאלל זיי ניט אריינלאזען אפילו אויף די ירידים אונ מען זאלל גאר ביי זיי ניט אננעהמען קיין בקשות, כדי זיי זאללען ניט האבען קיין אויסרעד צו בלייבען אין לאנד. אז יעקאטערינא די צווייטע האט אים יאהר 1762 איבערגענומען די מלוכה האט זי שוין אין איהר ערשטען מאנופעסט ארויסגעוויזען ווי שלעכט זי קוקט אויף יודען, אונ האט בפירוש געשריבען, אז אויסער יודען בעטראכט זי אללע פעלקער פאר איינענע קינדער. אז עס האבען אבער אנגעהייבען צוקומען צו רוסלאנד פיעל שטאדט פון ליפלאנד, ליטא אונ פוילען, וואו עס האבען פון פריהר שוין געוואהנט יודען, האט זי זיך שוין געמוזט נעהמען מאכען ארדנונגען אונ האט ערלויבט זיי זאללען זיך פארשרייבען פאר סוחרים אין מאהיליב'ר אונ אין פאלאצקער גובערניע אונ אויך אין שלאק. אים יאהר 1786 האט מען זיי אויך בעזעטצט אין די נייע גובערניעס יעקאטערינאסלאוו אונ טאוורידען (קרים). אים יאהר 1794 האט זי געהייסען נעהמען ביי יודען מס צוויי מאל אזוי פיעל ווי ביי קריסטען, אונ אין א יאהר ארום האט זי ארויסגעגעבען א בעפעהל אויף דעם נאמען פון דעם איזיאסלאווער, בראצלאווער אונ מינסקער גענעראל-גובערנאטאר, ער זאלל זעהן די יודען זאלען זיך ארויסקלויבען פון די דערפער אונ זיך בעזעצען אין די שטאדט וואו מען וועט זיי צושרייבען צו קהל אונ זיי וועלען מיט מסחר אונ מלאכה נוצליך זיין אי זיך אי יענעם. פאר פאוועל פעטראוויטש איז די לאגע פון די יודען אביסעל ערגער געווארען. אים יאהר 1796 איז בעשטימט געווארן, אז זיי מאגען נאר וואהנען אין די גובערניעס: מינסק, איזיאסלאוו, בראצלאוו, פאלאצק, מאהיליב, קיעוו, טשערניגאוו, נאווגראד סעווערסק, יעקאטערינאסלאוו אונ טאווריען. א חוץ דעם איז אויך פארגרעסערט געווארען דער מס וואס אללע יודען, סאי סוחרים סאי פון אנדערע

פאכען האבען געמוזט צאהלען און אז איינער האט ניט געוואלט צאהלען האט ער נאר בעדארפט אריינטראגען מס פאר דריי יאהר פאראויס און ער האט געמאנט פערלאזען דאס לאנד. אים יאהר 1800 איז אבער ארויס א נייע געזעץ, אז דער יוד וואס איז שולדיג געבליבען פאר דריי יאהר מס מוז בעשטראפט ווערען, און מען האט געהאט דאס רעכט איהם צו פערשיקען ווייט אויף שווערע ארבייט.

דער ערשטער קייזער פון רוסלאנד, וואס האט זיך אנגעהייבען ערנסט אבצוגעבען מיט יודען און מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע זאקאנעס, וואס זאללען זיי קאנען ביסלעכווייז אויסגלייכען מיט אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד, איז געוועהן אלכסנדר דער ערשטער, וועלכער האט זיין חסד בעוויזען אללע זיינע אונטערטהאנען, און האט מיט רעכט פערדיענט דעם נאמען, וואס מען האט איהם געגעבען אין דער רוסישער געשיכטע, „דער געבענשטער".
אז די פוילישע שטאדט זענען איבערגעגאנגען צו דער רוסישער מלוכה האט ער דעם 9 דעצעמבער 1804 ארויסגעגעבען א געזעץ, אז אללע רעכטע, וואס די פריהריגע פריצים האבען געהאט איבער די יודישע קהלות זאללען בטל ווערען, אז קיינער טאר זיי ניט שטערן פריי צו דיענען גאטט אין זייערע שולען און אבצוהיטען די דינים פון זייער אמונה, אז זיי מאגען זיך אויסקלויבען רבנים אויף שאלות צו פסק'נען אבער ניט מעהר מיט דער מאכט, וואס זיי האבען פריהר געהאט, ווי למשל: ארויסצוגעבען א געלד־שטראף אדער אריינלעגען אין חרם, ווייל די יודען ברויכען אין משפטים זאבען זיך צוגלייך מיט אללעמען זיך ווענדען צום אללגעמיינעם געריכט, וואו עס איז אויך געזעסען איינער פון זייערע פארשטעהער, געוואהנליך א מענש וואס האט פערשטאנען אויך די רוסישע שפראכע. ער האט אויך ערלויבט, אז יודען זאללען מאגען לערנען אין אללע שולען, גימנאזיען און אוניווערזיטעטען, אדער זיך מאכען בעזונדערע שוללען פאר זייערע אייגענע מיטעל. אחוץ דעם האט ער זייער געוואלט אבגעוואהנען פון פיעל ניט פיינע פרנסות, ווי קרעטשמעס האלטען און משקאות פארקויפען, וואס זייערע שונאים האבען דארויף שטאנדיג געשריען, או[...] האט זיך ענטשלאסען ביי זיי אויפצוועקען א ליעבע צו ארבייט. דערפאר האט ער געהייסען אריינעהמען יודען אין אללע צעכען און אפילו שטיצען מיט געלד זייערע ארעמע בעלי מלאכות. אים יאהר 1808 האט די מלוכה ארויסגעגעבען גרויסע סוממען געלד פאר די יודען וואס ארבייטען אין פאבריקען און שפעטער מיט א יאהר האט זי פון זייערטוועגען געמאכט א בעזונדע־

פאבריק אין קרעמענטשוג. ווער פון יודען עס האט געוואלט אויפבויען פאבריקען האט מען איהם געגעבען ערד כמעט אומזיסט, אונ מען האט איהם בעפרייעט פון פיעל נאלאגען. ער האט אויך אים יאהר 1812 געמאכט א אנהייב פון יודישע קאלאניען פאר ערדארבייט. אים יאהר 1817 האט ער צום ערשטען מאל איינגעפיהרט, אז אללע רוסישע יודען זאללען האבען בעשטימטע פאמיליע-נאמען אונ זאללען זייערע קינדער פערשרייבען אין מעטעריקעס. אין דעם יאהר האט ער אויך ארויסגעגעבען א בעפעהל, עס זאלל גאר מעהר ניט פארקומען קיין פראצעס פון יודען וועגען קריסטליך בלוט אויף פסח. איבערהויפט איז ער ניט מיעד געווארן צו זארגען פאר די יודען ווי ווייט מען האט נאר אין יענער צייט געקאנט פערבעסערן זייער מעמד, אונ האטש ער איז געוועהן א פרומער קריסט אונ האט אין הארצען געוואלט אז יודען זאללען זיך טויפען, וויל צוליעב דעם האט ער געמאכט א בעזונדערע געזעללשאפט אויף צוהעלפען די „יודישע קריסטען", וואס האט אומזיסט אבגעקאסט דער מלוכה גרויסע סוממען געלד, האט ער מיט אללע כוחות געארבייט אז יודען זאללען ווערן געבילדעט אונ אויפגעקלערט אונ ער פלעגט שטאנדיג זאגען, אז ווען עס זאלל איהם געראטהען צו זעהן ביי זיך האטש איין יודען ווי מענדעלסזאהן וואלט ביי איהם זיין גאנצע מיה אנגעלייגט זיין. אז די ווילנער קהלה האט זיך גענומען בויען א „בקור חולים" האט אלעכסנדר מנדר געוועהן 3000 רובעל אונ האט געהייסען יעדעם יאהר ארויסגעבען 2500 רובעל. די מלוכה האט אפילו גערעכענט אז די גרעסטע לייט פון יודען וועלן פון זייער זייט איהר בעהילפיג זיין מיט עצות אונ האט צוליעב דעם געהייסען מאכען איין אסיפה אין ווילנא, נאר די יודען האבען ניט געהאט קיין רעכטע פארשטעהער אונ די עטליכע מענשען וואס זענען זיך צונויפגעפאהרן פון גראדנא, וויטעבסק, מאהיליב אונ מינסק האבען נאר אויסגעבראכט די הוצאות, וואס פיעל יודען האבען דארויף אוועקגעגעבען די זילבערנע עטרות פון די טליתים, אונ האבען מיט זייער פאהרן גאר נישט אויפגעטהון. נודאי אז פון יודען האט זיך ניט געפונען איין געלערנטער מענש וואס זאלל קאנען איבערגעבען דער מלוכה אלדינג וואס פעהלט זיי, האבען זיך אפט געמוזט אריינגנבנען שלעכטע מחשבות פון שונאים, וואס האבען אזוי לאנג געבויערט ביז מען האט להלוטין פארווערט יודען צו זיצען אין דארפער אונ אין אללע ערטער וואס זענען פופציג ווערסט פון א גרענעץ. עס האט אבער געדויערט זעהר פיעל צייט ביז מען האט די גזירות איינגעפיהרט, וויל די יודען האבען זיך אללע מאל אבגעבעטען, אונ אזוי ווי די מלוכה האט

דֶעמָאלְט נוּט גֶעקוּקְט אוֹיף זֵיי הָאט זִי טַאקִי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶערְמִיט קָאן מֶען זֵיי נָאךְ אָרֶעמֶער מַאכֶען · דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ נִיט גֶעאַיילְט מִיט אַזַא גְזֵירָה וָואס קָאנֶן פַאר זֵיי אַרוֹיסְקוּמֶען אַ רָעָה , אוּנ הָאט בֶּעסֶער גֶעזוּכְט פַאר זֵיי אַ טוֹבָה ·

נָאר חָאטְשׁ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ אִין בִּילְדוּנְג גֶעשְׁטַאנֶען גַאנְץ נִידְרִיג פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ שֶׁאטְצֶען דִי חֲסָדִים וָואס דִי מְלוּכָה הָאט מִיט זֵיי גֶעטְהוּן אוּנ זֶענֶען שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארְן צוּם לַאנְד · אַז נַאפָּאלֶעאָן דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז אָנְגֶעפַאללֶען אוֹיף רוּסְלַאנְד הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקַייט צוּ בֶּעוַוייזֶען זֵייעֶר גֶעטְרַייִשַׁאפְט : אַז דִי רוּסֶען זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען שְׁלֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אִין שְׁקְלָאוו גּוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהן , אוּנ וֶוען זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקָאנְט מִיט עֶפֶּעס דִינֶען הָאבֶּען זֵיי עֶס גֶעטְהוּן גֶערְן נָאר אָהְן גֶעצָאהְלְט · אִין יַאנָאוִויטְשׁ הָאבֶּען דִי יוּדֶען אִיבֶּערְגֶענוּמֶען אַ פְרַאנְצָאזִישֶׁען קוּרִיֶער : וָואס הָאט בַּיי זִיךְ גֶעפִיהְרְט אַ גַאנְצֶען פְּלַאן פוּן דֶער מִלְחָמָה , אוּנ הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה נָאר אָהְן אַ שׁוּם לוֹין · אַז דִי פְרַאנְצָאזֶען הָאבֶּען אִין לֶעפֶּעל , וִויטֶעבְּסְקֶער גוּבֶּערְנֶער אָנְגֶעצוּנְדֶען דִי בְּרִיק , כְּדֵי דִי רוּסֶען זָאללֶען זֵיי נִיט קָאנֶען נָאכְלוֹיפֶען , הָאבֶּען דִי יוּדֶען בַּאלְד פֶערְלָאשֶׁען אוּנ פַארְרֶעכְט דִי בְּרִיק אוּנ גֶעגֶעבֶּען דֶעם רוּסִישֶׁען חַיִל דִי מֶעגְלִיכְקַייט דֶעם שׂוֹנֵא נָאכְצוּיָאגֶען אוּנ פוּן אִיהם אַ תֵּל צוּ מַאכֶען · פִיעל סָאלְדַאטֶען הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען אִין זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶענְהַייזֶער אוּנ ווָאוּ מֶען הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט , הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד ; אוּנ אַז גָאט הָאט גֶעשֶׁענְקְט רוּסְלַאנְד דֶעם נִצָּחוֹן הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעפְרֶעהט וִוי אֶמֶת'עֶ טְרַייֶע קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד אוּנ הָאבֶּען דֶעם טָאג גֶעמַאכְט אַ יוֹם טוֹב אִין פִיעל גְרוֹיסֶע שְׁטֶעדְט וִוי אִין בֶּערְדִיטְשׁוּב אוּנ אִין מִינְסְק · זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מְשַׂמֵּחַ גֶעוֶועהן צוּזַאמֶען מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ פִיעל צְדָקָה צוּטְהֵיילְט צוּ לִיעב דֶער יְשׁוּעָה פוּן דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה · דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט בֶּע־וִויזֶען , אַז זֵיי זֶענֶען וֶוערְטְה מֶען זָאלל זֵיי רֶעכֶענֶען פַאר גֶעטְרַייֶע אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּענֶע אַיינְוָואהְנֶער , וָואס שְׁטֶעלְלֶן דָאס גְלִיק פוּנ'ם לַאנְד הֶעכֶער פוּן זֵייעֶר אֵייגֶענְס · זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף וָואס פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען גֶעהֶערְט , אַז נַאפָּאלֶעאָן שֶׁענְקְט דִי יוּדֶען פְרַייהַייט אִין דִי אַללֶע עֶרְטֶער ווָאוּ עֶר קוּמְט נָאר אַרַיין ; דֶער שׂוֹנֵא פוּן רוּסְלַאנְד אִיז גֶעוֶועהן פֶערְרֶעכֶענְט בַּיי זֵיי פַאר זֵייעֶר אֵייגֶענֶער שׂוֹנֵא , אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט אַלְס וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקָאנְט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען אִיהם ·

די דרייסיג יאהר, וואס דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער האט געהערשט האבען אנגעמאכט א גרויסע פעראנדערונג אינ'ם אינעווייניגסטען לעבען פון די רוססישע יודען, ווייל ער האט זיך ערנסט גענומען זיי ארויסצוציהען פון דער נארע וואהין זיי האבען זיך פריהר אליין פערקליבען, כדי קיינער זאלל פון זיי ניט וויסען און זיי לאזען צורות. ער האט אללעס געטהון אין זיי צו דער־וועקען א רצון און א חשק צו בילדונג און אויפקלארונג. צום אונגליק האבען די יודען דעמאלט נאר ווענינ פערשטאנען וואס זייער גוטער קייזער ווילל פון זיי, אויף יעדע נייע ארדנונג זייגע האבען זיי געקוקט ווי אויף א מיטעל וואס מען מיינט נאר דערמיט זיי אבצורייסען פון יודישקייט, און די בעסטע תקנות און געזעצע האט מען אנגענומען פאר גזירות. אז די מלוכה האט געוואלט זיי זאללען זיך אנטהון אין קליידער גלייך מיט אללע, ניט טראגען קיין בעזונדערע מלבושים מען זאלל פון זיי חוזק מאכען, און זייערע ווייבער זאללען זיך ניט גאלען די קאפ אויף לייטען צו געלעכטער, איז געווארען א געוואלד, א געשריי און עס האט געהייסען, מען וויל יודען אויסטהון פון יודישקייט, און עס האבען זיך צולאזט שליחים פון אללע שטאדט און שטאדטלעך צו פויל'ן, מען זאלל זיי לאזען דוקא גאלען די קאפ, געהען אין יארמולקעס און טראגען די שאנע בגדי כבוד, וואס די שונאים האבען פון שנאה מיט פיעל יאהרען צוריק אויף זיי איבערגעוואלד אנגעהאנגען. און מען האט אזוי לאנג געדולד דעם קאפ די גרויסע לייט פון דער מלוכה ביז מען האט זיי ערלויבט צו צאהלען געלד פאר דער פראווא צו טראגען א יארמולקא און אללע זאללען האבען צו לאבען.

אז דער קייזער האט געהייסען אים יאהר 1844 אפנען יודישע שולען און האט זיך דערמיט עטליכע יאהר כסדר אבגעגעבען, ווייל ער איז איבערצייגט געוועהן, אז נאר די בילדונג קאנן אויפהייבען דעם נידריגען מעמד פון יודען, און נאר דורך בילדונג קאנען זיי ווערן נוטצליכע מענשען, וואס די מדינה זאלל זיי שאטצען — האט מען געוויינט און געקלאגט און מען האט זיך משתדל געוועהן מיט אללער ארט תחבולות, אז קיין רעכטעס בעל הבית קינד זאלל חלילה ניט אריינקומען אין די שרעקליכע שקאלעס. נאר נאך מעהר האבען זיך יודען דערשראקען, אז עס איז ארויס דער בעפעהל אים יאהר 1827 מען זאלל ביי זיי נעהמען רעקרוטען; און מען קאנן זיך אפילו דערקלערן פאר וואס זיי האבען זיך דערפאר אזוי שטארק דערשראקען און אויף זיי מלמד זכות זיין. ערשטענס האבען זיי גאר ניט פערשטאנען, אז דאס וואס מען האט ביז איצט צום מיליטער־דינסט קיין יודען ניט גענומען, איז דאס ניט געוועהן

ווייל זיי זענען ניט מחויב צוצושטעללען גלייך מיט אנדערע סאלדאטען צו דיענען דעם קייזער אונ זיין לאנד, נאר פשוט, ווייל מען האט זיי געהאלטען פאר פרעמדע, וואס מען האט גאר ניט דאס צוטרויען צו זיי אין מיליטער זיי צו-צונעהמען. אונ האבען בשום אופן ניט געקאנט פערשטעהען, אז אדרבה מיט דעם בעפעהל מיינט מען זיי צו צובינדען צום לאנד אונ זיי אנהייבען רעכענען פאר אייגענע. צווייטענס, מוז מען מודה זיין, אז צו יענער צייט איז די מיליטער דינסט געוועהן זעהר שווער, ניט נאר פאר א יודען וואס קאן אפילו די רוסישע שפראכע ניט, נאר אפילו פאר קריסטען אויך, פינף אונ צוואנציג יאהר דיענען, האט זיך כמעט קיינעם ניט געוואלט; בפרט א יודען, וואס האט נאר ביז איצט קיין בעגריף געהאט וואס דיענען איז אונ האט זיך געשראקען פאר יעדען וואס טראגט א רויטע היטעל אונ בלאנקע קנעפ, דעריבער איז אויך לייכט צו פערשטעהן, וואס איז געווארן אזא גרויסע בהלה ביי יודען וואו נאר מען האט פון דעם נייען בעפעהל דערהערט — מען איז פשוט אהן מוחות אומ-געגאנגען אונ א סך נארישקייטען האבען זיך דעמאלט ביי יודען אבגעטהון. אין קאנסטאנטין האבען זיי גאר די קאפ פערלארען אונ עס איז רעכט געוועהן זיך צו בונטעווען אונ די מלוכה האט געמוזט שטרענג בעשטראפען די פון זיי, וואס האבען געמיינט אז עס וועט זיי העלפען, ווענן זיי וועלען שרייען, אז זיי בעשטעהען ניט, דורך אזעלכע נארישקייטען אונ נארישע עקשנות זענען די יודען, ווי עס פערשטעהט זיך, פערהאסט געווארן ביי די אללע שרים וואס האבען פריהר געמיינט נאר זייער טובה, ווייל מיט קיין שום אנדער פאלק האט מען אזוי פיעל צו טהון ניט געהאט וויפיעל מיט זיי, אונ קיין טובות האט מען שוין זיי מעהר ניט געוואלט טהון. פון בילדונג זענען זיי געלאפען ווי פון פייער. די קהלות האבען זיך געפיהרט ווי א שיף אהן א רודער, ווער עס האט געהאט אין זיך מעהר עזות פלעגט ווערן דער מנהיג, קהל האט ניט חס געהאט אויף ארעמע לייט, אבער דער וואס האט געהאט די מטבע האט געקאנט אויספיהרען ביי זיי זיך אויסצוקויפען פון פערשיעדענע פאווי-נאסטען; דורך דעם איז קיין ארדנונג ניט געוועזן אין דעם רעקרוטען געבען אונ יעדעס יאהר איז די צאהל פון די שולדיג געבליבענע רעקרוטען אלס געווארן גרעסער, אונ אז עס איז אים יאהר 1853 ארויס א גזירה פון די פאימאניקעס, דאס הייסט: אז יודען זאללען פאר שטראף אבגעבען וועמען מען וועט נאר האפען האבען ערשט די קהל׳ס-לייט ארויסגעוויזען זייער גאנץ אכזריות: ווי ווילדע צובייזטע וועלף האבען זיי זיך צולאזט צווישען די ארעמע שאפעלעך

און האבען אהן רחמנות טויזענדער קליינע ציטריגע קינדער ארויסגעריסען פון דער מוטטערס שויס און האבען נאך דערצו איבערגעלאזט דעם כלל ישראל פאר א ירושה אזא שרעקליכע און שווערע בעשולדיגונג, וואס האלט זיך נאך ביז איצט. אז דער יוד איז פעהיג אויף אלס אבי זיך אליין ארויסצומאכען פון מיליטער פפליכט, וואס דאס איז איינענטליך די ערשטע און וויכטיגסטע פפליכט פאר יעדען בירגער צו זיין לאנד און האטש די צייט האט שוין געוויזען אז דיזע בעשולדיגונג איז אזוי פאלש וויפיעל אנדערע בעשולדיגונגען, ווארום אין צוויי גרויסע מלחמות האבען אויך גענוג יודען זייער בלוט און לעבען געגעבען פאר זייער קייזער און פאר זייער לאנד, און איצט געהען שוין אללע גערן צום דינסט, נאר אין גאנצען איז נאך יענע קהל'סע אונארדנונגען ניט אויסגערוימט, און פאר די אונארדנונג וואס זיי האבען אונז געלאזען בירושה אין די מעטריצעסקע ביכער ליידען מיר נאך היינט.

נאר ווי אזוי די יודען האבען זיך שוין געפיהרט, האט די רעגירונג פארט געטהון איהר'ס און האט ניט אויפגעהערט צו זארגען צו מאכען פאר זיי בעסערע ארדנונגען, וועלכע עקסיסטירען נאך ביז איצט אין אללע יודישע קהלות. אזוי האט זי איינגעפיהרט אים יאהר 1839 די טאקסע פון כשר פלייש עס זאלל זיין פון וואנען אויסצוהאלטען שפיטאלען, תלמוד תורה'ס און נאך אזעלכע וואהלטהאטיגע יודישע אנשטאלטען. שפעטער מיט פינף יאהר, אז מען האט געמאכט יודישע שוללען האט זי געהייסען מאכען ליכט-געלד (סוועצנאי סבאר) און די הכנסה דערפון זאלל געהען אויף אויסצוהאלטען די שוללען. זי האט אויך געהייסען מאכען בעשטאנדיגע אסיפות פון רבנים, כדי זיי זאללען אכטונג געבען אויף אללדינג, וואס געהט פאר צווישען יודען און זיי זאללען קאנען פאר אנטווערען אללע שאלות וואס קומט פאר די מלוכה זיי צו פרעגען. איבערהויפט האט די רעגירונג זיך בעמיהט, אז יודען זאללן האבען בעשטאנדיגע פרנסות און ניט לעבען פון ווינד, און דערפאר האט זי אים יאהר 1835 ארויסגעגעבען א בעפעהל. אז מען זאלל איינטהיילען די יודען אין פערשידענע קלאסען, ווי סוחרים, בעלי מלאכות, און מען זאלל אויפנעהמען אין דינסט ביי דער קרוין אזעלכע יודען, וואס וועלען ענדיגען אוניווערזיטעטען. זי האט אויך געזעהן איינפיהרען יודישע דרוקען אין ווילנא און אין זשיטאמיר און האט געהייסען. אז אין אללע ערטער וואו יודען וואהנען זאלל ביי יעדען גובערנאטאר דיענען געלערנטע יודען, כדי עס זאלל זיין ביי וועמען צו פרעגען ווען עס מאכט זיך עפיס א יודישער ענין. דערביי האט זי אויך געזעהן, אז יודען זאללן

זיך ניט האבען צו בעקלאגען, אז מען לאזט זיי ניט טריי בלייבען זייער אמונה און האט איינגעפיהרט, אז מען זאלל אויף אללע ימים טובים בעפרייען די יודישע סאלדאטען און זיי זאללען אפילו מאגען אין יעדען פאלק האבען זייער אייגענעם רב. דאס אייגענע האט מען אויך געטהון מיט יודישע ארעסטאנטען, וואס מען האט זיי ערלויבט זיי זאללען שבת און יום טוב ניט ארבייטען. מען מוז אויך מודה זיין, אז ניט אללע זאקאנעס וואס זענען ארויס פאר יודען זענען אין גאנצען פאר זיי גוט געוועהן; פון פיעל זאכען האבען יודען געליטען בעזונדער: דער זאקאן וואס זיי טאהרן זיך ניט בעזעצען אין גאנץ רוסלאנד מאכט זיי אפט גרויסע שטערונגען אין פרנסה און נאך א סך אנדערע פיין און שמערצען, נור צו יענער צייט, ווען מען האט זיי צוגעלאזט צו פאדריאדען און אטקופען, האבען זיי די גזירה פון דעם זאקאן אזוי שטארק ניט געפיהלט. חוץ דעם האט מען אין יענע יאהרן אזוי שטארק ניט געקוקט אויף זיי, און די וואס האבען געמוזט קומען אין רוססלאנד האבען גרינג דארט זיך געקאנט געפינען און אפט בלייבען דארט ניט אויף עטליכע טאג.

מיט שלום האט אלכסנדער דער צווייטער איבערגענומען די מלוכה. נאך דער שווערער קרימער מלחמה האט ער זיך ענטשלאסען רוסלאנד צו בעגליקען מיט רוה און פרייהייט, און דעם אייגענעם נאמען „בעפרייער”, („Освободитель„) וואס דאס דאנקבארע רוססיש פאלק האט איהם געגעבען, האט ער אויך פערדינט ביי די יודען וועלכע רופען איהם נאך איצט „מלך של חסד”. אין זיין צייט האבען שוין היבש ארויסגעוואקסען די שאנע בוימעלעך, וואס זיין פאטער, ניקאלאי דער ערשטער, האט פערפלאנצט, און דורך דעם רעגען פון זיינע חסדים האבען זיך באלד ענטוויקעלט גרינע בלעטער און די וועלט האט געקאנט ארויסזעהן, אז זייערע פירות וועלען זיין ניטצליך פאר דער וועלט. עס האט געדויערט גאר א קורצע צייט זענען אללע שוללען, גימנאזיען און אוניווערזיטעטען פאל געווארען מיט יודישע תלמידים, וואס האבען זיך גענומען צו פערשיעדענע וויססענשאפטען. צום ערשטען האט אלכסנדר דער צווייטער אויסגעגלייכט די רעכט פון יודען וועגען רעקרוטירונג און האט מבטל געוועהן די פריהערינע געזעצע, וואס יודען האבען געמוזט צושטעללען רעקרוטען מעהר פון אללע און א חוץ דעם געבען נאך רעקרוטען פאר שטראף. ער האט אויך פארווערט צוצונעהמען קליינע קינדער און חאפען מענשען פון דער גאס וואס האבען ניט קיין פאספארטען. אים יאהר 1856 האט ער געגעבען א בעפעהל, מען זאלל איבערקוקען אללע געזעצע וועגען יודען און זעהן ווי ווייט מאגליך

זיי אויסגלייכען מיט אללע אנדערע פעלקער פון רוסלאנד. פון דעמאלט אן איז אויך די יודישע לאגע אין רוסלאנד שטארק פערבעסערט געווארען: מען האט אנגעהייבען יודען געבען שטעללען ביי דער קרוין, מען האט פאר זיי געאפענט עטליכע שטאדט ווי יאלטא, ניקאלאיעוו און סעוואסטאפאל, מען האט זיי ערלויבט צו בויען איינענע הייזער אין קאוונא, זשיטאמיר און קאמעניץ-פאדאלסק, בעלי מלאכות האבען בעקומען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אומעדום און זיך מאכען דארט שוללען אויף צו דאוונען, און עס איז אויך פערווערט געווארען צו טויפען יודישע קינדער, וואס זענען יונגער פון פירצען יאהר, אהן דעם רשות פון די עלטערן.

אין דער צייט פון זיין געבענטשטער הערשונג זענען אין רוסלאנד גע-גרינדעט געווארען צוויי גרויסע חברות: די ערשטע — אים יאהר 1864 די חברה „מפיצי השכלה" צו פערברייטען בילדונג צווישען די רוסישע יודען, און די אנדערע — אים יאהר 1881 צו שטיצען געמיינע בעלי מלאכות און ערדארבייטער, צום זכר פון זמן פינף און צוואנציג יאהריגער גליקליכער רעגירונג:

אזוי איז פון יאהר צו יאהר אלץ בעסער געווארען דער מעמד פון יודען, און זיי וואלטען שוין געשטאנען נאנץ נאהענט צו דער פאללקאמענער פרייהייט גלייך מיט די אנדערע איינוואהנער פונ'ם לאנד, ווען אנדערע וויכטיגע פראגען און ענינים געהמען ניט צו ביי דער מלוכה יעדע מעגליכקייט צו טראכטען וועגען זיי, דערפאר אפשר איז די יודישע פראגע איינגעשלאפען געווארען, און פון יאהר 1870 זעהט מען ארויס, אז די רעגירונג האט אנגעהייבען ביי יודען צוריק צוצונעהמען דאס ביסעל רעכטע, וואס מען האט זיי פריהער געשענקט. אזוי האט מען געטהון מיט דעם געזעץ פון 1874 וועגען רעקרוטירונג, וואס האט לכתחלה ניט געהאט געמאכט קיין שום חלוק צווישען יודען און קריסטען, און נאר מיט דער צייט האט ער בעקומען זעהר פיעל פירושים, אז מיט יודען דארף מען זיך אנדערש נוהג זיין. נאר פונדעסטוועגען האבען די יודען פערהעלטניסמעסיג געלעבט צופריעדען, און אייביג וועט ביי זיי בלייבען דער זכר פון מלך של חסד, אלכסנדר דעם צווייטען, דעם בעפרייער פון זיין לאנד, צו ברכה און צו דאנק.

צו בעמערקען איז דערביי, אז די אללע חסדים, וועלכע די רוסישע רע-גירונג האט אין דער צייט פון ניקאלאי דעם ערשטען און אלכסנדר דעם צווייטען געטהון מיט יודען האט דארין א נגיעה געהאט איין יוד מיט איין אמת יודיש הארץ און דאס איז געוועהן ר' יצחק בער לעווינזאהן, וועלכער

האט כל ימיו ניט אויפגעהערט צו ארבייטען פאר זיינע ברידער און האט זיי אין גאנצען אוועקגעשענקט זיינע לעצטע שוואכע כוחות און טאג. ערשט אצונד, ווענן מיר זעהען ווי פיעל שלעכטס מען טהוט דעם יודען נאר דערפאר וואס מען קענן איהם ניט. פערשטעהט מען ערסט וואס לעווינזאהן האט געטהון דערמיט, וואס ער האט דער רוסישער רעגירונג בעקאנט געמאכט מיט'ן יודישען איננווענינסטען לעבען, און מען מוז מודה זיין אז דאס, וואס מענדעלזאהן איז געוועהן פאר די דייטשעסע יודען דאס איינענע איז לעווינזאהן געוועהן פאר די רוסישע. ביידע האבען זיי ליעב געהאט דעם יודען און דאס יודישקייט מיט'ן גאנצען הארצען און האבען זיך בעמיהט אויפצוועקען זייערע ברידער פונ'ם שלאף, אין וועלכען זיי זענען פון צרות און גזירות א צייט יאהרען פערזונקען געווארען. נאר דער חלוק צווישען זיי איז דער, וואס מענדעלזאהן האט געלעבט אין דייטשלאנד, וואו יודען האבען אליין אנגעהייבען ארבייטען פאר זיך נאר אהן א שום דערמאנגען אדער הילף פון דער מלוכה, דערפאר איז איהם גרינג אנגעקומען זיך דירעקט צו ווענדען צו זיינע ברידער און אלדינג וואס ער האט געטהון פאר זיי האבען זיי באלד אללע איינגעזעהן; לעווינזאהן אבער האט געלעבט אין רוסלאנד, וואו ערשטענס, האבען די יודען פון יענער צייט גאר ניט געקאנט זיין מבינים אויף אזא גרויסען מענשען, און צווייטענס קאנן יעדע זאך דא נאר דעמאלט האבען א קיום, ווענן די מלוכה וויל עס און גיט דארויף איהר הסכמה, דערפאר האט ער געמוזט מיט אללע זיינע פלאנער אנקומען צו איהר און האט זיך דורך דעם בײ זיינע ברידער, אין זיין צייט, אזוי ניט אנגעזעהן.

די צייט און דאס לעבען ווייזען אבער פון קיין סודות ניט: לעווינזאהן האט זוכה געוועהן נאך ביי'ם לעבען צו זעהען זיינע ברידער אין א בעסערע לאגע. זיין ארבייט, וואס ער פלעגט קראנקערהייט אפטהון ביי זיך אין אויבער־שטיבעל האט ניט איינמאל, מיט פיעל יאהרען שפעטער, געבראכט יודען א ישועה, און דאס וואס אלכסנדר דער ערשטער האט געוואלט האבען ביי זיך אים לאנד האטש איין יודען ווי מענדעלסזאהן, איז טאקי מקוים געווארען, און ניט אומזיסט האט מען איהם גערופען: דער רוסישער מענדעלזאן, האטש נאך פאר איהם האט שוין ליטא ארויסגעגעבען צוויי גרויסע לייט ווי ר' פנחס אליהו הורוויץ, דער מחבר פונ'ם „ספר הברית" און דער דאקטאר ר' יהודה הורוויץ פון ווילנא. זיי ביידע האבען זעהר געוואלט פערשפרייטען וויסענשאפט און בילדונג צווישען זייערע רוסישע ברידער.

ר' יצחק בער לעווינזאהן איז געבאהרן געווארען אין קרעמעניץ דעם 2 טען סעפטעמבער 1788, פונקט אין אזא צייט, ווען אין גאליציען האבען די תלמידים פון מענדעלסאן אנגעהייבען פארברייטען אויפקלערונג, און פון דארט האבען זיך צולאזט געבילדעטע יודען אין פיעל שטאדט פון פולין און ליטא, ווי דובנא, מאהיליב ביי'ם דניעסטער, בערדיטשוב, ראסיין, זאגער, און האבען אין דער שטילל געארבייט און צוגעצויגען צו זיך מענשען מיט שכל, וואס האבען געקאנט פערשטעהן, אז עס איז ניט גוט צו בלאנזען אין דער פינסטערניש. אזוי ווי אין קרעמעניץ האבען זיך אויך געפונען קלוגע יודען, און לעווינזאהנס עלטערן זענען אויך געוועהן פון די קלוגע, האבען זיי זייער קינד געגעבען אגוטע ערציהונג, און צו זיין בר מצוה איז ער שוין געוועהן א גרויסער בקי אין תלמוד און האט אויך שוין געהאט אידיעה אין דער רוססישער שפראך. חתונה געהאט האט ער, ווי עס האט זיך דעמאלט געפיהרט, גאר יונג פון דער שטאדט ראדזיווילאוו, און אים יאהר 1812, ווען די פראנצויזען זענען אריין קיין רוססלאנד איז ער דארט געוועהן איין איבערזעצער און האט געטריי געדיענט דער מלוכה. ער איז אבער ניט געוועהן קיין געזונדער, די שווערע ארבייט האט איהם געשאדט און ער איז אריינגעפאהרן קיין בראדי זיך דארט קורירען. נאר אין בראדי האט ער זיך ניט אזוי אבגעגעבען מיט רפואות ווי מיט די גרעסטע יודישע לייט, מיט וועלכע ער האט זיך ראטה געהאלטען ווי אזוי אויפצוהייבען דעם מעמד פון די יודען, און דארט איז ביי איהם געבאהרן געווארען דער געדאנק: אוועקצושענקען זיין גאנץ לעבען זיין ארעם פאלק און זיי אפענען די אויגען, וועלכע זיי זענען, פון אזוי פיעל פיין און צרות, אזא לאנגע צייט פערשטעלט געווארען. אים יאהר 1818 איז לעווענזאהן צוריקגעקומען קיין קרעמעניץ, פון דארט האט מען איהם ארויסגענומען פאר א לעהרער קיין בערדיטשוב, און אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין ערשט ספר „תעודה בישראל", וואס איז ערשט אין צעהן יאהר ארום, נאך גרויס מיה, אבגעדרוקט געווארען און וועלכער האט ביי יודען א שטארקען רושם געמאכט. אין דעם ספר האט לעווינזאהן געטהון ווי איין אמת'ר קענער פונ'ם פאלק: ער האט פערשטאנען, אז יודען קאנן מען נאר נעהמען מיט פרומקייט און דערפאר האט ער זיך בעמיהט צו בעווייזען, אז דאס נאריש אבגעזונדערט לעבען, די שלעכטע ערציהונג פון קינדער, די ניט שאנע ווינד-פרנסות זענען געגען דעם זינן פון אונזער ריינער אמונה, און האט דארויף געבראכט טויזענדער ראיות פון דער תורה און תלמוד. פאר דעם ספר האט ער

בֶּעקוּמֶען פוּנ'ם קייזער נִיקָאלַאי דֶעם 1-טֶען טױזֶענְד רוּבֶּעל אַ מַתָּנָה, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז זַיין נָאהמֶען בֶּעלִיעבְּט גֶעוָוארֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה אוּנ בַּיי יֶעדֶען עִנְיָן, וָואס הָאט זִיךְ נָאר אָנְגֶעקְוַערְט מִיט יוּדֶען הָאט מֶען גֶעפְרֶעגְט זַיין עֵצָה.

שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט לֶעווִינְזָאהן בֶּעקוּמֶען פוּנ'ם מִינִיסְטֶער לִיוֶוען אַ בֶּעזוּנְדֶער פַּאפִּיעֶר מִיט פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁאֵלוֹת, עֶר זָאל זֵיי פַאר עֶנְט-פֶערְן. פוּן דִי שְׁאֵלוֹת הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דִי מְלוּכָה ווִילל ווִיסֶען. אִין וָואס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער רֶעכְטֶער יוּדִישֶׁער גְלוֹיבֶּען? פוּן וַואנֶען נֶעהמֶען זִיךְ פִיעל פוּן זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים? וֶועלְכֶע סְפָרִים זֶענֶען בַּיי זֵיי הֵיילִיג? צוּ שְׁטֶעהט אִין דִי סְפָרִים, אַז מֶען מוּז פַיינְד הָאבֶּען אַללֶען וָואס גֶעהֶערְן נִיט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ צוּ מֶאג מֶען זֵיי נַארֶען? וָואס פַאר כִּתּוֹת אוּנ חֶבְרוֹת גֶעפִינֶען זִיךְ צְווִישֶׁען זֵיי, אוּנ צוּ קָאן מֶען זֵיי אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען, זֵיי זָאללֶען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט עֶרְדְאַרְבַּייט אוּנ אַנְדֶערֶע עֶהרְלִיכֶע מְלָאכוֹת. מֶען זָאלל מִיט דֶער צַייט זֵיי קָאנֶען אוֹיסְגְלַייכֶען אִין רֶעכְטֶע מִיט אַללֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ ם לַאנְד? לֶעוֶוענְזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט עֶטְלִיכֶע יָאהר נָאךְ אַנַאנְד אוֹיסְצוּאַרְבַּייטֶען זַיין תְּשׁוּבָה אוֹיף דִי אַללֶע שְׁאֵלוֹת, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זַיין בֶּע-רִיהמְט סֵפֶר „בֵּית יְהוּדָה", וָואס הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען זַיין לֶעצְט בִּיסֶעל כֹּחַ, אוּנ עֶר אִיז שׁוֹין נָאךְ דֶעם גֶעבְּלִיבֶּען אַ חוֹלֶה מְסֻכָּן זַיינֶע גַאנְצֶע יָאהרֶען.

מֶען קָאנְן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַמִיה אִיהם הָאט גֶעקָאסְט צוּ בֶּעקוּמֶען, אִין אַזָא קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל ווִי קְרֶעמֶענִיץ, אַללֶע בִּיכֶער, וָואס עֶר הָאט גֶעמוּזְט דוּרְכְלֵייעֶנֶען, כְּדֵי עֶר זָאלל קָאנֶען אוֹיף יֶעדֶער שְׁאֵלָה עֶנְטְפֶערְן מִיט יִשּׁוּב הַדַּעַת אוּנ זִיךְ פֶערְרוּפֶען אוֹיף אַלְטֶע, בַּיי דֶער וֶועלְט אָנְגֶענוּמֶענֶע סְפָרִים; אוּנ מֶען מוּז נָאר בֶּעוואוּנְדֶערְן זַיין גְרוֹיסֶע לִיעבֶּע צוּ זַיינֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער אוּנ צוּ זַיין אֱמוּנָה. צוּם אוּמְגְלִיק הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע בְּרִידֶער נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אוּנ הָאבֶּען זַיינֶע סְפָרִים אִין פַייעֶר גֶעוָוארְפֶען. עֶר הָאט עֶס גֶעווּאוּסְט אוּנ אוֹיף זֵיי קַיין שִׂנְאָה נִיט גֶעהַאט, וַוייל נָאר אַזָא חָכָם ווִי עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי גְרוֹיס זֵייעֶר בְּלִינְדְקַייט אִיז אוּנ אַז אַלְס וָואס זֵיי טְהוּעֶן אִיז דָאס נִיט פוּן שְׁלֶעכְטִסְקַייט, נָאר פוּן אוּנְווִיסֶענְהַייט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר נָאךְ מִיט מֶעהר פַייעֶר זִיךְ גֶעמִיהט זֵיי צוּ אֶפְּפֶענֶען דִי אוֹיגֶען. אוּנ פוּן זַיין קְרַאנְקֶען בֶּעט הָאט עֶר מָאל פַאר מָאל מִיט זַיין אָבְּגֶעשְׁוַואכְטֶער הַאנְד

געשריבען די רעצעפטען און בקשות צו דער מלוכה אויסצוגעבען חסד און חנינה פאר זיי.

אז עס האט זיך אין זאסלאוו א אומגליק געטראפען, מען האט איינגעזעצט עטליכע יודען וועגען עלילת דם, איז אויף לעווענזאהן געפאללען דער גורל ער זאלל זיך אננעהמען, און פונקט ווי זיין זיידע ר' אליקים האט זיך כמעט מיט הונדערט יאהר צוריק, נאך אין דער צייט פון יעקב פראנק, ארויסגעשטעלט ביי אזא בלבול אין יאמפאל און האט זיך ניט געפוילט פאהרען קיין רום און דארט ארויסנעהמען א פאפיער ביים פאפסט, אז די בעשולדיגונג איז פאלש, אזוי האט לעווענזאהן געארבייט, ביז מען האט די אונשולדיגע בעפרייעט. דעמאלט האט ער אנגעשריבען זיין ספר „אפס דמים", וואס אין איהם ווייזט ער אויס פון וואנען דער בלבול שטאמט און ווי ער האט קיין שום שייכות און יסוד ניט אין יודישע דינים אדער מנהגים. דעם אפס דמים האט לעווינזאהן אייגענטליך אנגעשריבען נאר דארויף, מען זאלל איהם איבערזעצען אין אנדערע לשונות און ער זאלל דער עיקר בעקאנט ווערן ביי'ם רוסישען פאלק, צום סוף איז ער באלד איבערזעצט געווארען אין ענגלישען, און אין רוסיש איז ער ערשט ארויס אים יאהר 1883.

לעווינזאהן האט, חוץ די דערמאנטע ספרים אנגעשריבען נאך א סך וויכטיגע און נוטצליכע ספרים, בעזאנדערס איז בעריהמט זיין ספר „זרובבל", וואו ער פערענטפערט די גמרא און ווייזט אויס די רעכטע כונה פון די בעלי התלמוד. חוץ דעם האט ער שטאנדיג געמוזט שרייבען בעזונדערע בריעף און פאפיערען צו פערשידענע גרויסע לייט, וואס אן זיי איז געווענדט געוועהן צו פערבעסערן די לאגע פון יודען. וועגען יודישע קאלאניען האט ער ניט איינמאל געשריבען צום קייזער ניקאלאי אלליין און האט געהאט דאס גליק פון איהם איין אייגענהאנדיגען בריעף צו בעקומען. דער בריעף, דערצאהלט מען, האט איהם אמאל אבגעראטעוועט פון א שלעכטען מענשען: אין א פינסטערער ווינטער נאכט איז פלוצלונג איין אפיציר אריינגעפאללען מיט א געוואלד צו איהם אין שטוב. מען זאלל איהם געבען בראנפען, ווייל ער האט געמיינט אז דא איז א שענק. די דינסט האט זיך דערשראקען און האט אנגעהויבען רופען דעם בעל הבית. דער אפיציר איז דערווייל אריין אין אנדערן צימער, וואו לעווינזאהן איז געזעסען איבער א ספר, און האט אנגעהויבען שרייען, ער זאל פאר איהם ארויסנעהמען די יארמילקע. לעווינזאהן האט איהם גאנץ קאלט געאנטפערט, אז ער פערשטעהט ניט ווי אזוי קומט

עס איין ארדענטליכער מענש צו יענעם אין שטוב אונ טהוט אליין ניט אויס דאס היטעל, דא האט זיך דער אפיציר ערשט צוהיצט אונ געשריען, אז אזא בזיון וועט ער ניט דערלאזען, אז א פראסטער יוד זאלל איהם לערנען דרך ארץ, אז לעווינזאהן האט אקוק געטהון אז עס קאנן קומען צו שלעכטע פאלגען האט ער ווייטער גאר רוהיג אונ געלאסען ארויסגענומען פונ'ם קאסטען א בריעף אונ האט דעם אפיציר גאר געוויזען די אונטערשריפט, ווי יענער האט עס גאר דערזעהן איז ער באלד אויסגעניכטערט געווארען, מיט ציטערניש האט ער זיך אנגעהייבען פאראנטפערן אונ האט ניט געוואלט אוועקגעהן ביז לעווינזאהן וועט איהם מוחל זיין.

לעווינזאהן איז בטבע געוועהן א גרויסער עניו, אונ אז ער פלעגט עפיס טהון האט ער פיינד געהאט מען זאל דאריבער א סך רעדען. ערשט נאך זיין טוידט איז מען געוואהר געווארען, אז זיין בילד געפינט זיך אין הויף פון דער גרויספירסטין מאריע פאוולאוונא, ווייל ער האט גאר קיין השגה געהאט זיך מיט אזא זאך צו בעריהמען. וויפיעל מאל די מלוכה האט איהם געוואלט שיקען געלד ער זאלל קומען קיין פעטערבורג אונ דארט זיצען ביי אסיפות, האט ער זיך שטאנדיג אבגעזאגט, ווייל ער האט ניט ארויסגעזעהן עס זאלל עפיס דערפון פאר יודען ארויס א ישועה, אונ זיך גלאט נאריש מאכען האט ער פיינד געהאט. אז מען האט איהם געוואלט מאכען פאר לאנד־רב אונ אללע זיינע גוטע פריינד האבען איהם געבעטען ער זאלל אננעהמען די גרויסע שטעללע, האט ער געאנטפערט, אז עס איז א סך גלייכער מען זאלל בע־דויערן פאר וואס ער איז דארויף ניט בעשטאנען, עהדער מען זאלל זיך קלאגען דערנאך, וואס ער האט זיך ניט מישב געוועהן אונ האט די שטעללע אנגענומען.

ווי ווייט עהרליך אונ קלוג לעווינזאהן האט זיך געפיהרט אונ האט ניט געקוקט אויף אייגענליעבע, קאנן מען פערשטעהן דערפון, וואס חאטש די חסידים האבען איהם שטאנדיג פערפאלגט האט ער זיך ניט מתרחק געוועהן פון זיי אונ פלעגט אפט בעקומען בריעף פון גוטע יודען, ווי פון ר' ישראל'צע דער רוזשינער, וואס איז אויך געוועהן זיינער א קרוב, אונ פון ר' אברהמ'ילע טריסקער. זיין כוונה איז געוועהן זיי, די גוטע יודען, זאללן ווירקען אויף די יודען וואס גלויבען אין זיי, אונ דארט וואו עס קאנן דעם כלל ישראל ארויס־קומען א טובה זאללן אללע צוזאמען אונ אהן א שום אונטערשיעד ארבייטען לשם שמים.

חָאטְשׁ לֶעווינְזָאהן פְלֶעגְט אָפְט לֵיידֶען דַחְקוּת, וַוייל עֶרְסְט צְוֵויי יָאהר פַאר'ן טוֹיט הָאט אִיהם דִי מְלוּכָה גֶעשִׁיקְט 3000 רוּבֶּעל, אוּנ חוּץ דֶעם הָאט אִיהם זַיין קְרַאנְקְהַייט זֶעהר שְׁטַארְק פַּארְמוּטְשֶׁעט, הָאט עֶר דָאךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער גֶעהַאט גְרוֹיס תַּעֲנוּג צוּ זֶעהן, אַז זַיין פֶּערְצִיגְיֶעהרִיגֶע אַרְבַּייט אִיז נִיט גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט, אוּנ אַז עֶס הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען אוֹנְטֶערְוַואקְסֶען אַ שֵׁיינֶער דוֹר פוּן עֶדֶעלֶע גֶעלֶערְנְטֶע יוּדִישֶׁע יוּנְגֶע לַייט וִוי ר' מָרְדְּכַי אַהֲרֹן גִּינְצְבּוּרְג, ר' אַבְרָהָם בֶּער לֶעבֶּענְזָאהן אוּנ פִיעל אַנְדֶערֶע פוּן לִיטָא; פִיעל הָאבֶּען אִיהם מִיטְגֶעהָאלְפֶען דִי יוּדִישֶׁע שְׁרַייבֶּערְס. וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען חִבּוּרִים אוֹיף לָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אוּנ דֶערְמִיט דֶערְוֶועקְט אִין פָּאלְק נַייע גֶעפִיהְלֶע אוּנ לִיעבֶּע צוּ בִּילְדוּנְג. נָאךְ מֶעהר הָאט אוֹיפ'ן פְּרָאסְטֶען עוֹלָם גֶעווירְקְט דֶער אַ קְ צִ י ז, וָואס הָאט גֶעגֶעבֶּען פַּרְנָסָה פִיעל אָרֶעמְלִיכֶע יוּדֶען, אוּנ וֶוער עֶס קֶען נָאר דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען אִין רוּסְלַאנְד מוּז מוֹדֶה זַיין, אַז וואו נָאר אֵיין אַקְצִיזְנִיק אִיז פַארְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען הָאבֶּען זִיךְ אַרוּם אִיהם בַּאלְד גֶעזַאמֶעלְט אַלֶע בֶּעסֶערֶע מֶענְשֶׁען אוּנ מֶען הָאט שׁוֹין דִי קִינְדֶער נָאר אַנְדֶערְשׁ אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּ עֶרְצִיהֶען.

דֶעם 3-טֶען פֶעבְּרוּאַר 1861 אִיז לֶעווינְזָאהן, אוֹיפ'ן צְוֵויי אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען יָאהר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין קְרֶעמֶענִיץ. אוּנ וֶוען עֶר הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעהַאט צוּ טְהוּן מִיט דֶערְנֶער, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעשְׁטָאכֶען אוּנ נִיט גֶעלָאזְט זַיינֶע בְּרִידֶער אָנְוַוייזֶען דֶעם דֶרֶךְ הַיָּשָׁר, אִיז אִיהם בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ צוּמַאכֶען זַיינֶע לִיכְטִיגֶע אוֹיגֶען צְוִוישֶׁען רוּיִען, וָואס עֶר אַלֵיין הָאט זֵיי גֶעפְלַאנְצְט אוּנ וָואס הָאבֶּען אִיהם זִיס גֶעמַאכְט זַיין לֶעצְטֶען אוֹיגֶענְבְּלִיק.

צְוֵויי גְרוֹיסֶע זַאכֶען הָאבֶּען לֶעווינְזָאהן אִינְטֶערֶעסִירְט, אוּנ אוֹיף זֵיי הָאט עֶר גֶעהָאפְט אִין זַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען: שׁוּלֶען אֶפֶענֶען פַאר יוּדִישֶׁע קִינְדֶער, אוּנ מַאכֶען קָאלָאנְיֶען פַאר יוּדֶען. עֶר הָאט גֶעוָואלְט זֶעהן גוּט עֶרְצוֹיגֶענֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער אוּנ עֶהְרְלִיכֶע יוּדִישֶׁע עֶרְדְאַרְבַּייטֶער, אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט גֶערוּהְט אוּנ הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ גֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה אַלֶע עֵצוֹת בִּיז עֶר הָאט נִיט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט זַיין פְּלַאן, חָאטְשׁ אִין גַאנְצֶען גֶערָאטְהֶען הָאט עֶס נִיט גֶעקָאנְט, וַוייל נִיט שְׁטֶאנְדִיג קוּמְט יֶעדֶע זַאךְ אוֹיס וִוי מֶען גֶעהמְט זִיךְ פָאר.

אז מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ צוּ דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען אִין רוּסְלַאנְד, וִוי אַזוֹי זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען אוֹיפְצוּפֶּענֶען אוּנ בַּיי וָואס פַאר אַ מַעֲמָד

זיי האלטען אצונד, זעהט מען ארויס, אז געבליהט האבען זיי טאקי נאר אין די ערשטע יאהרען אין עטליכע געצאהלטע ערטער, וואו זיי זענען ניט געוועהן אנגעווארפען און וואו דאס פאלק אליין האט געפיהלט ווי נאטהיג זיי זענען און האט פערשטאנען אז יודען קאנען נאר דעמאלט אויפגערעכט ווערן, ווען זיי אללע וועלן קומען צום שכל און איינזעהן אז זיי מוזען האבען בעזונדערע שולען און וועלן זארגען זיי זאללן קאנען עקסיסטירען.

די ערשטע יודישע שולע איז געגרינדעט געווארען אין אומאן אונטער דער השגחה פון א גאליציאנישען יודען ר' מאיר הארן, און מיט דער הילף פונ'ם בעריהמטען גביר ר' הירש בער הורוויץ, וואס איז דערנאך אוועק קיין ענגלאנד און איז געווארען פראפעסאר אין דער קעמברידזשער אוניווערזיטעט. הארן האט זעהר געוואלט, אז די מלוכה זאלל בעשטעטיגען זיין שולע און ער האט אנגעגעבען א בקשה וועגען דעם און האט ערקלעהרט, אז דער גאנצער למוד געהט אויף מענדעלסאהנס דרך. אז דאס פאפיער איז אנגעקומען אין פאליציע מען זאלל דארט חוקר ודורש זיין ווער דער הארן איז, האט זיך גראד געדארפט מאכען, אז מען האט דארט געזוכט א גנב, וואס האט געהייסען מענדעלסאהן, און אז די פאליציי האט איבערגעלייענט, אז הארן איז איינער פון מענדעלסאהנס לייט האט מען איהם געוואלט איינזעצען, און קוים מיט צרות האט מען איהם אבגעבעטען. נאך דעם צופאלל איז הארן ביי זיך שטארק אראבגעפאללען, און מיט א פאר יאהר שפעטער איז די שולע זיינע בטל געווארען.

דערפאר האט זיך אים יאהר 1826 מיט מעהר מזל געעפענט א שולע אין אדעססא, וואס איז געגרינדעט געווארען אויפ'ן וואונש פון די ערשטע בעלי בתים, וואס זענען דעמאלט נאר וואס אראבגעקומען פון בראדי און האבען אריינגעווארפען פונקען פון בילדונג אין דער יודישער קהלה. עס האבען זיך באלד געפונען זעהר פאהיגע לעהרער, ווי דער בעוואוסטער געלעהרטער ר' שמחה פינסקער, דער בעריהמטער דיכטער (משורר) ר' אליהו מרדכי ווערבעל, הורוויץ, פינקעל, זיטענפעלד און נאך אנדערע. און אונטער דער השגחה פונ'ם דירעקטאר ר' בצלאל שטערן האט די שולע פון יאהר צו יאהר אנגעהייבען מעהר וואקסען. דער גענעראל גובערנאטאר פירסט וואראנצאוו, וואס האט זיך איבערהויפט זעהר פיעל אבגעגעבען מיט די יודען, האט שטארק מיטגעהאלפען, די שולע זאלל בעקומען אללע מיטעל צו מאכען לייט פון די תלמידים וועלכע לערנען אין איהר. און אים יאהר 1838 האט זיך אין

קישענוב אויך געאפענט אזא שולע, וואס דער בעריהמטער יודישער שרייבער ר' יעקב אייכענבוים, וואס איז דערנאך געווארען אינספעקטאר אין זשיטאמירער ראבינערשולע, האט זי עטליכע יאהר געפיהרט ביז זי האט זיך ניט צוגעמאכט.

אין דעם אייגענעם יאהר האט די יודישע קהלה אין ריגא אויך געאפענט א שולע אונטער דער השגחה פונ'ם דאקטאר ליליענטהאל, אונ דאס איז אזוי אנגעלעגט געווען ביי דער מלוכה אז זי האט ערלויבט די יודען איינצופיהרען ביי זיך א בעזונדער טאקסע פון פלייש, אונ פון דער הכנסה אויסהאלטען די שולע. וואס מעהר די ערשטע יודישע שולען האבען זיך בעפעסטיגט האט די מלוכה אנגעהייבען שטארקער צו טראכטען זי זאלל אויספיהרען דעם גרויסען געדאנק פונ'ם קייזער ניקאלאי דעם 1-טען, וואס האט זיך ענטשלאסען צו עפענען אזיינע שולען אין אללע יודישע שטאדט, אונ צו ליעב דעם האט זי אים יאהר 1842 ארויסגעשיקט דעם דאקטאר ליליענטהאל, ער זאלל אריינפאהרען קיין ווילנא, מינסק, קאוונא, הוראדנא, ביאליסטאק, זשיטאמיר, בערדיטשוב אונ פיעל אנדערע ערטער אונ זאלל דארט די יודען פערשטעהן געבען וואס די מלוכה מיינט מיט די שולען, אז זי וויל ניט חלילה בעריהרען די יודישע אמונה אונ האפט נאר אז דורך בילדונג וועלן די יודען זיך ארויפהאפען אויף א העכער מדרגה אונ וועלן בעליעבט ווערן ביי אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד. אחוץ דעם האט ליליענטהאל זיך בעדארפט בעקאנט מאכ'ן מיט אללע געלערנטע יודען וואס האבען זיך ארומגעוואלגערט אין פוילען אונ ליטא, כדי זיי זאלל'ן קאנגען ווערן לעהרער אין די שולען, איבערהויפט האט דער מלוכה געקאסט גרוים מיה ביז עס איז איהר געראטהען אים יאהר 1847 איינצופיהרען צוויי ראבינערשוללען, אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר, אונ מאכען אומעדום וואו יודען האבען נאר געוואהנט צווייערליי שולען פאר קלענערע אונ גראסערע קינדער. די מלוכה האט אויך ניט געשלאגעט קיין געלד אויף צו דרוקען בעזונדערע ספרים פאר די יודען; נאר קיין גרויסע נוץ איז דערפון ניט ארויסגעקומען אונ עס האט געמוזט אוועקגעהען גענוג יאהרען ביז זיי האבען אויפגעהערט צו קלאגען אויף דער גזרה. די צייט טהוט זיך איהרעס, אונ אז זיי האבען שוין ארויסגעזעהן אז עס איז ניט אזא מורא, אונ האבען שוין מיט אייגענעם ווילען אנגעהייבען שיקען זייערע קינדער אין די שוללען אונ נעהמען רבנים פון די תלמידים פון ראבינערשולל איז גיך אים יאהר 1873, ווען די יודישע פראגע איז אין גאנצען אנשלאפען געווארען,

ארויס א בעפעהל, מען זאלל די שוללען איבערמאכען אויף שוללען פאר יודישע לעהרער. די נייע שוללען אבער האבען שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהער, אונ פון דעמאלט אן לערנען יודישע קינדער מעהר אין פאנסיאנען ביי פריוואט לעהרער, אויך אין גימנאזיען נאר א געוויסער פראצענט. די בילדונג פונדערסטוועגען ווערט נתרבה צווישען יודען ווייל יעדער פערשטעהט אז נאר דאס איז דאס איינציגע מיטעל וואס קאן זיי שיטצען אין אללע צייטען אונ נויטען. געוויס וואלטען די רוסישע יודען דערגרייכט נאך א העכערע מדרגה אין בילדונג, ווען עס ווערט ניט אים יאהר 1887 א נייער בעפעהל מען זאלל אין גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען אריינלאזען יודען נאר א קליינעם פראצענט.

פונקט אזוי ווי די שוללען זענען קודם כל געגרינדעט געווארן פון די יודען אלליין, אזוי האבען זיך אויך פלוצלונג ארויסגעוויזען, נאך אים יאהר 1790 יודישע ערדארבייטער, וואס זענען פון מאהילעווער גובערניע ארוים אין דער נייער געגענד פון חערסאן אונ יעקאטערינאסלאוו, ווען רוסלאנד האט עס אבגענומען, אונ האבען זיך בעשלאסען צו זוכען זייער ברויט אין דער שווערע עהרליכע ארבייט. אים יאהר 804 האט די מלוכה ארויסגעגעבען א בעזונדערע געזעץ וועגען די יודישע קאלאניסטען אונ האט זיי געשענקט פיעל רעכטע אונ אויך געשטיצט מיט געלד זיי זאללען האבען אויף הוצאות אריבערצופאהרן אויף די נייע ערטער. די כוונה פון דער מלוכה איז געוועהן אבצוגרייסען די יודען פון פיעל שאנדליכע פרנסות אונ זיי געבען אזא פרנסה אין די האנד, וואס זאלל זיי דערנאהרן בכבוד אונ קיינער זאלל זיך דארפען בעקלאגען אויף זיי; דערפאר האט זי זיך גענומען דערצו אונ אכט יאהר בסדר האט זי אויסגעהאלפען די יודען וואס האבען זיך גענומען צו ערדארבייט. נאר אים יאהר 1812 איז מען שוין געבליבען שטעהן, ווייל עס האט געפעהלט די מיטעל, אונ ערשט אין דריי אונ צוואנציג יאהר שפעטער האט זיך דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער נאך אמאל גענומען צו פערבעסערן די לאגע פון די יודישע קאלאניסטען וואס זענען שוין געוועהן פון פריהער, אונ פון 1835 ביז 1852 האט מען ניט אויפגעהערט צו זוכען עצות ווי ווייט מאגליך זייער צאהל צו פערגרעסערן אונ צו צוציהען פרישע מענשען, וואס האבען זיך געמוזט פרייען מיט די חסדים וואס די מלוכה האט זיי געטהון. אבער פון דעמאלט אן האט די מלוכה אויפגעהערט צו זארגען פאר יודישע קאלאניען אונ קאלאניסטען, אונ פ[illegible]ן די זאקאנעס וואס האבען זיי געשיצט זענען ביסלעכווייז בטל געווארן.

דאס וואס די מלוכה האט ניט געקאנט צופריעדען זיין פון די יודישע קאלאניען, נעהמט זיך דערפון וואס ערשטענס, האט דאס געזעץ אין אנהייב געפאדערט, אז איבערפיהרען אהין אין די קאלאניען זאלל מען נאר גאנצע משפחות, און דערפאר האבען זיך צווישען די קאלאניסטען געפונען זעהר פיעל אלטע לייט וואס האבען קיין כח מעהר ניט געהאט צו ארבייטען און האבען פון אנהייב אן געמוזט זיך נעהמען צו זייטיגע פרנסות; צווייטענס: האט מען די ערשטע צייט ניט אויסגעקליבען און מען האט צוגענומען פאר קאלאניסטען, ווער עס האט זיך נאר געוואלט פערשרייבען, און אזוי ווי דאס פערשרייבען זיך אלס קאלאניסט האט בעפרייט פון מיליטער דינסט, האבען זיך פערשריבען פיעל בטלנים, און טויגעניכטסען, און די מלוכה האט נור אויסגעבראכט פיעל געלד אומזיסט אויף זיי. נאר אזיינע בטלנים האבען זעהר פיעל געשאדט זייערע ברידער, וואס האבען ערנסט געמיינט צו הארעווען און טאקי ווערן גוטע ערדארבייטער. חוץ דעם אללעם האט מען זיי איינגעטהיילט זייערע פעלדער זעהר ווייט פון שטאדט, די עצם ערד איז אויך קיין גוטע געוועהן, קיין ברונענס האבען זיי ניט געהאט, און די ערשטע וואס זענען אהין געקומען האבען זיך א צייט לאנג געמוזט וואלגערן אין פעלד ביז זיי האבען ווי עס איז אויסגעבויט הייזלעך, וואס דערפון האבען זיך אויסגעבראכען צווישען זיי אללערליי קראנקהייטען. פונדעסטוועגען האבען די יודען אפילו ביי אזעלכע פערהאלטניסע ארויסגעוויזען ענערגיע און פאהיגקייטען און האבען זיך דערהאלטען ביז איצט. אים יאהר 1810 איז אין חערסאנער און יעקאטערינאסלאווער גובערניע געוועהן אין גאנצען ניין קאלאניען, וואו עס האבען זיך געפונען 3640 מענשען, און זעכציג יאהר שפעטער איז שוין געווארן 43 קאלאניען מיט 34,032 מענשען; דאס בעווייזט, אז ווען אין די לעצטע יאהרען וואלט די מלוכה ניט פערלארן דעם חשק און ווייטער געשטיצט די קאלאניסטען ווי פריהר וואלט זייער צאהל געוויס בעדייטענד גראסער געווארן. פיעל פון די קאלאניען האבען לשון קודש'דיגע נאמען ווי „שדה מנוחה" „נהר טוב", און אללע געפינען זיך אונטער דער השגחה פון צוויי רבנים. פאר די קינדער האבען זיי נאך אים יאהר 1869 געהאט פינף שולען מיט 113 לעהרער און מלמדים, וואס האבען ערצויגען 959 תלמידים. זייער צאהל האט זיך געמוזט אין דער לעצטער צייט פערגרעסערן, און מען מאג זאגען, אז דער מעמד פון די יודישע קאלאניען איז ניט שלעכט, און ביי אללע סבות, וואס האבען זיי

געשטערט אויפצובליהען ווי עס דארף צו זיין האט דאך די מלוכה ניט אויסגעבראכט איהר געלד אומזיסט, אונ עס זענען אויסגעוואקסען פעהיגע יודישע ערדארבייטער, וואס מען דארף זיך מיט זיי ניט שעהמען. צום אונגליק האט מען אים יאהר 1882 ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז יודען טאהרן ניט קויפען קיין ערד אונ ניט בעזעצען זיך אין דארפער אונ דערפאר זענען פיעל יונגע לייט געצוואונגען געוועהן זיך אוועקלאזען קיין אמעריקא אדער קיין ארץ ישראל, וואו עס האבען זיך, אין דער לעצטער צייט, געמאכט עטליכע קאלאניען מיט דער הילף פונ'ם באראן עדמונד ראטהשילד פון פאריז.

נאר חאטש די לאגע פון די רוסישע יודען איז די לעצטע עטליכע יאהר ניט אזוי פרעהליך פון דעסטוועגען האלטען זיי לעווינזאהן'ס צוואה אונ ארבייטען שטארק אין בילדונג, אויסער די קאווקאזער יודען אונ די קרימטשאקעס, וועלכע שטעהען נאך דערווייל ניט אויף קיין הויכער מדרגה.

אקוראט בעשטימען פון וואנען די יודען האבען זיך אמאל גענומען קיין קאווקאז אונ ווען זיי האבען זיך דארט בעזעצט — איז זעהר שווער. מען ווייסט נאר אזוי פיעל, אז נאך אכט הונדערט יאהר פאר קריסטוס געבורט זענען שוין יודען געוועהן אין קאלכידא, וואס איז דעמאלט בעשטאנען פון גורען, מינגרעליען, אימעריטיניען אונ אבכאזיען אונ עס איז אסברא אז שלמנאסר דער מלך פון אשור, האט זיי אהין פערטריבען, זיי האבען זיך אבער לאנג דארט ניט געקאנט האלטען, אונ זענען אריבער קיין פערסיען, ווען איספור איז געוועהן מלך, אונ האבען זיך אויסגעמישט מיט די פערסישע פעלקער. פון די קאווקאזער יודען זענען אויך געוועהן די ערשטע סוחרים, וואס האבען אנגעהויבען האנדלען מיט די האזארען אונ זיי בישלעכווייז בעקאנט געמאכט מיט דער יודישער אמונה. ווי גרויס די צאהל פון די קאווקאזער יודען איז אמאל געוועהן — קאן מען פערשטעהען דערפון, וואס ווען עס האבען זיך אין ארמעניען אנגעהויבען אין פינפטען יאהר הונדערט די רדיפות געגען זיי, זענען כמעט אהאלבע מיליאן יודען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. איבערהויפט האבען די קאווקאזער יודען געהאט ווייניג לומדים צווישען זיך וואס זאלען בעפעסטיגען ביי זיי די אמונה, אונ דערפאר זענען זיי גיך ארונטער אונטער דער מאכט פון אנדערע פעלקער אונ זענען מיט יעדען יאהרהונדערט געווארען אלץ ווייניגער. מען געפינט אצונד זעהר פיעל קאווקאזישע פעלקער, וואס איז גאר קיין ספק ניט, אז זיי שטאמען ארויס פון יודען, ווי למשל די אוביכען, וואס מיטען פנים,

מיט די פעהיגקייט און אפילו מיטען ווייכען הארצען זענען זיי אהנליך אויפען יודען, און אויך די גאנצע בעפעלקערונג פון גוריען, וואס דער נאמען אליין בעווייזט שאן פון וואנען זיי שטאמען, ווייל הוריא הייסט אויף יענע לשונות א יוד. בעזאנדערס איז פון זיי א חלק געווארען אים יאהר 1221 ווען טשינגיסחאן, דער פירערער פון די מאנגאלען איז אנגעפאלען אויף קאווקאז, און צום איבעריגען האט פון זיי א סוף געמאכט טאמערלאן אים יאהר 1387. פיעל האט מען אויסגעהארגעט אין די איבעריגע האבען זיך ענטשלאסען אבצונארען זייערע פערפאלגער און האבען זיך אנגעהייבען לפנים אויסצוגעבען פאר קריסטען אדער פאר מחמד'נער ווי עס האט זיי מעהר געפאסט, בסוד אבער זענען זיי געבליבען יודען. אזוי האט א לאנגע צייט אין קאווקאז געלעבט א גאנצע קלאסע פון מאראנען, וואס פלעגען געהן אין די קירכען אדער מעטשעטען, אבהיטען אללע מצות און מנהגים פון דער קריסטליכער אדער מחמד'ניש'ער רעליגיאן און אין בעזונדערע הייזער האבען זיי געהאט שולען מיט ספרי תורות און פלעגען דאוונען און זיך פיהרען נאכען יודישען דין. ביי אזא לאגע, פערשטעהט זיך, האבען זיי ניט געקאנט אויפקאמען, און וואס מעהר א דור עס איז אוועקגעגאנגען איז מעהר דאס יודישקייט פערגעסען געווארען. פון די מאראנען זענען כמעט אללע צוגעשטאנען אדער צום קריסטענטהום אדער צו מחמדאנער. און דאס ביסעל וואס איז געבליבען איז אזוי פערגראבט געווארען, אז אפילו זייער פערזענליכע פרייהייט האבען זיי ניט געקאנט איינהיטען, און פיעל פון זיי זענען געווארען שקלאווען, וואס האבען געהערט צו פערשיעדענע בעלי בתים און מען האט זיי געקויפט און פערקויפט אזוי ווי א סחורה. דאס קאן מען זאגען, איז טאקי דאס איינציגע מאל וואס האט זיך געמאכט אינ'ם יודישע לעבען, אויסער מצרים, אז זיי זאללען זיין קנעכט און מיט זייער פרייהייט זאלל מען זיך מאכען א מסחר. אזוי ווייט מאראליש זענען די יודען ניט געפאללען אין אנדערע לאנדער, האטש מען האט זיי דארט געברענט און געבראטען, און דאס איז דער בעסטער בעוויז, אז טאקי נאר די תורה האט זיי שטאנדיג אבגעהיט אזוי נידריג צו פאלען און דארט וואו עס זענען געוועהן לומדים וואס האבען אכטונג געגעבען אויפ'ן איינווענינגסטען מעמד פונ'ם פאלק, האבען די יודען כח געהאט אלס אריבער צו טראגען און צו בלייבען יודען.

אזוי זענען די קאווקאזער יודען פערשווארצט געווארען, ביז דאס גאנצע לאנד איז אים יאהר 1802 אריבער צו רוססלאנד, פון דעמאלט אן לעבען זיי

זיך שוין רוהיג אונ צופריעדען, זיי בעשעפטיגען זיך מיט ארבייט אונ ליידען שוין מעהר ניט ווי אמאהל, עס מאכט זיך נאך אפילו, אז די אלטע שנאה רופט זיך אב. ווי עס האט זיך געטראפען אים יאהר 1878 אין אדארף פערעוויסי, וואו עס איז פערפאללען געווארען פונקט פאר פסח א קליין גרוזיניש מיידיל שרה מאדזעבאזע, אונ די יודישע שונאים האבען געוואלט אנהענגען דעם אלטען בלבול, אז זיי האבען דאס קינד דערהרגעט, זיי זאללען האבען בלוט אויף די מצות, נאר די מלוכה, וואס בעשיטצט זיי גלייך מיט אללע, האט דורך די בעריהמטע אדוואקאטען אלכסנדראוו אונ קופערניק ניט דערלאזט מענשען זאללען אומזיסט ליידען, אונ דער אמת איז ארויס, אז די יודען זענען אין דעם נישט שולדיג געוועהן. בעזאנדערס העלפט זיי, וואס זיי רעדען דאס אייגענע לשון, טראגען די זעלבע קליידער אונ פיהרען זיך פונקט ווי אללע זייערע שכנים, דאריבער קומט קיינמאל אויס איינער פון דעם אנדערען אויסצולאכען אונ עס איז קיין שארפער אונטערשיעד ניטא וואס זאלל פיהרען צו קריעג אונ צו שנאה.

כמעט אין דער אייגענער צייט, וואס די יודען האבען זיך בעזעצט אין קאווקאז, עטליכע יאהר פאר קריסטוס געבורט האבען זיך אין דער קרים אויך אנגעהייבען יודען צו בעזעצען, נאר ניט אזא גרויסע צאהל. דאס וואס זיי זענען געוועהן זעהר ווענינג אונ האבען ניט געקאנט אזוי שטארק אנריהרען זייערע שכנים, עס זאלל דארפען ווערען א שנאה אונ א קנאה, אדער מען זאלל קוקען אויף זיי קרום, אונ א חוץ דעם, וואס גראד אהין האבען זיך בעזעצט יודען פון אזעלכע מקומות וואו די תורה האט נאך געבליהט אונ זענען דאריבער אליין אויך עדעלער געוועהן, דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די קרימער יודען זענען נאך אין די אלטע יאהרען ניט אזוי פערגראבט געווארען ווי זייערע קאווקאזער ברידער. זיי האבען געהאט זייערע שוללען, אין וועלכע זיי האבען אליין געלערנט אדער געהערט תורה אונ זענען גע־שטאנען גוט.

דאס זעהט מען אויך ארויס דערפון, וואס אין דער צייט, וואס די פעלקער פון קאווקאז האבען פערשלונגען טויזענדער יודען אונ פון זיי איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען, האבען זיך די קרימער יודען געהאט כח צו האלטען אין אללע צייטען, זיי האבען אויך געוואוסט גמרא, פוסקים, רמב״ם אונ אנדערע ספרים אונ האבען דערפאר איבערגעלאזען יורשים יודען, וואס לעבען נאך אין היינטיגער צייט אונ הייסען דארט „קרימטשאקעס“.

די קרימטשאקעס וואהנען גרעסטענטהיילס אין קראסובאזאר; דארט זענען דא ביז 700 פאמיליען. זייער לשון הייסט: טשאגאדי און איז כמעט דאס זעלבע וואס טאטאריש. זיי האבען זייער בעזאנדערען רב און האלטען מלמדים, וואס לערנען די קינדער לשון קדש, נאר ווייטער פון חומש און דאוונען געהען זיי ניט. אז עס זענען נאר ארויסגעקומען דרוקען אויף דער וועלט האבען זיי די ערשטע איינגעפיהרט ביי זיך אדרוק, און האבען ארויסגעגעבען זייער אייגענעם סדור. האטש קיין לומדים זיינען קיינמאל ניט געוועהן צווישען זיי פון דעסטוועגען האלטען זיי שטארק פונ׳ם תלמוד און, אז עס איז געוועהן א צייט וואס מען האט זיי געוואלט צו רעכענען צו די קאראימעס און זיי אויך געבען די אייגענע רעכטע, וואס יענע האבען, האבען זיי זיך דערפון אבגעזאגט און האבען ערקלערט, אז זיי זענען יודען גלייך ווי אללע יודען, און די גמרא איז ביי זיי הייליג.

אין שטוב־פיהרען זענען די קרימטשאקעס ניט ווייט אבגעטרעטען פון די טאטארען, נאר פון דעסטוועגען איז א גרויסער חלוק פון זיי ביז די קראימעס, וועלכע האבען נאך פיעל נארישע מנהגים. זיי זיצען אויך אין קליינע שטיבעלעך, דארט שטעהען נידריגע בענק און אויף זיי עסט מען און מען שלאפט.

זיי לעבען צווישען זיך זעהר גוט און פריינדליך, און אזוי ווי אללע בעשעפטיגען זיך מיט מלאכות זעהט מען גאר ניט קיין ארעמע לייט ביי זיי, וואס זאללען זיך ארומשלעפען בעטען נדבות. פאר זייערע קראנקע זארגען זיי און האלטען זיי אוים, זייערע פרויען זיינען אסך פרייער ווי ביי די טאטארען און קאראימעס, האטש זיי טראגען די אייגענע קליידער, זענען זיי פונדעסטוועגען ניט בעהאלטען און געהען ניט פערשלייערט מען זאלל ניט ארויסזעהען זייער פנים. אין שול דאוונען זיי רוהיג און שטיל יעדען טאג גאנץ פריה, כדי זיי זאללען ניט פערליערען קיין צייט פון דער ארבייט. די קינדער מאכען זיי התונה ערשט דערמאלט, ווען זיי פיהלען שוין, אז זיי קאנען אליין ארבייטען און פערדיענען. פון קיין שדוך אבלאזען ווייסט מען ביי זיי ניט. ווייל עהדער מען גיט זיך דאסווארט האבען זיי ליעב זיך גוט צו בעטראכטען, און פונ׳ם קנס־מאל אן איז שוין דער שדוך אבגעשלאססען אויף עביג. כל זמן מען איז חתן כלה, מעג מען זיין גאר פונ׳ם געמיינסטען גראד, שיקט מען זיך איינס דאס אנדערע מתנות, געוואהנליך, אללע פרייטאג. דער חתן שיקט קליין געלד אויף מרחץ און פארב, וואס די כלה ברויך האבען אויף שמירען די נאגעל פון האנד און פים, און די כלה שיקט קיכלעך און שאן געבעקס לכבוד שבת. **חופה**

חופה שטעללען זיי גאנץ פריה; אנאכט פריהר געהט מען מיט כלי־זמר צום חתן און מען ברענגט איהם צו דער כלה, דארט לאזט מען איהם שטעהן אביסעל אין הויף און מען טאנצט ארום איהם. דערנאך נעהמט מען איהם אריין אין שטוב און ער מוז דארט אויסווארטען א פאר שעה ביז מען טהוט אן די כלה. דער מנהג איז ביי זיי, אז די כלה שמירט מען אוים מיט אמין שווארצע פארב, אויפ'ן שטערען מאלט מען אוים פערשיעדענע קוויטען, און אויסער דעם פערצירט מען איהר דעם קאפ פליטערליך פון גאלד פאפיער. אז די כלה איז שוין אנגעטהון, געהען אללע אוועק צום חתן און דארט טאנצט מען א גאנצע נאכט ביז עס הייבט אן טאגען, דעמאלט פיהרט מען חתן כלה צו דער שול און מען שטעלט די חופה, דאס הייסט: מען דעקט חתן כלה אריבער מיט א טלית און די אונטערפיהרער נעהמען צווייא הינער און דרעהען זיי זיבען מאל ארום זייערע קאפ. דערנאך איז דער חתן מקדש דיא כלה און מען פיהרט דאס פאר פאלק אהיים צו דער כלה'ס עלטערן, און דא בלייבט די כלה פערשלאסען אויף זיבען טאג און טאר זיך ניט ארויסווייזען אופען ליכטיגען שיין. מען פערהענגט אפילו די פענסטער פון איהר חדר, קיינער זאלל ניט אריינקומען. אט די אללע מנהגים האבען יענע יודען גענומען פון די טאטארען. אז דער חתן געהט מיט א טאג פריהר אין מרחץ נעהמט ער מיט זיך אללע מחותנים און מאכט דארט אגאנצע שמחה, מען דינגט זיך פארען אנטהון און אויסטהון, און עס איז אגאנצער כבוד צו בעדיענען דעם חתן. דעסגלייכען מאכט מען אגאנצע צערעמאניע ווען מען פיהרט איבער דאס פערמעגען פון דער כלה צום חתן אין שטוב אריין. יעדע זאך, יעדעס מלבוש, דאס מינדעסטע ברעקעלע טראגט אבעזונדער מענש. די גאסט שאצען אלס דינג און מען שרייבט אן די כתובה. מיט פיעל יאהרען צוריק פלעגען די קרימטשאקעס האבען צו עטליכע ווייבער, נאר אין די לעצטע צייטען טהוען זיי עס ניט מעהר. איבערהויפט איז שוין דער יונגער דור אנדערש און ווארפט אוועק אללע נארישע טאטארישע מנהגים, און מען קאן האפען, אז מיט דער צייט וועט די זונן פון בילדונג אויף די קרימטשאקעס אויך שיינען.

צום אומגליק, געפינען זיך אצונד די יודען, ניט נאר פון רוסלאנד, נאר אויך פון עטליכע לאנדער אין אייראפא, אין אזא לאגע, אז זיי ווייסען אלליין ניט. צו איז די בילדונג פאר זיי א מעלה אדער א חסרון און צו דארפען זיי זיך נאר אזוי אוועקלעגען פאר אויפקלארונג... א ניי ווינטעל האט א בלאז געטהון פון מערב־זייט, פון דייטשלאנד, און האט אנגעמאכט א השכבות; דאס

ווינטעל הייסט – אנטיסעמיטיזמוס; דער נאהמען איז א נייער, נאר די מכה איז איין אלטע. אנטיסעמיטיזמוס הייסט: זיין א געגנער פון סעמיטען, פון די פעלקער וואס קומען ארויס פון שם בן נח, נאר אין גאנצען די זאך האט מען אויסגעטראכט צו ליעב יודען, מען זאל האבען א תירוץ זיי צו געבען א כשר'ן קלאפ. עס איז עפיס נמאס געווארען גלאט אזוי זיך טשעפען צו איין אמונה, עס פאסט ניט ארויסצווייזען א גאנץ פאלק, וואס איז גאטט די נשמה שולדיג, פשוטע שנאה אונ קנאה, איז מען געפאלען אויף א שכל אונ מען שרייעט אז מען מיינט אללע וואס שטאמען פון שם'ס שרש, אונ מען מאכט די יודען פאר'ן כפרה-האנדעל. דריי שונאי ישראל האבען אין דייטש-לאנד אנגעמאכט דעם טאראראם: מאר, ר האט דער ערשטער אנגעהויבען שרייען אז מען מוז דעם יודען א ביסעל אונטערהאקען די פליעגעל, ווייל עס קאן פון איהם ווערען א רויב-פאגעל וואס וועט קיינעם ניט לאזען קיין קאפ אויפהייבען. באלד האבען איהם נאכגעטאנצט טרייטשקע אונ שטעקער, אונ אזוי איז געווארען א געוואלד, אז אללע פעלקער זענען נאר ביי די יודען אין גלות אונ, אז מען מוז זיי פערשטעלען דעם וועג צו בילדונג, כדי מען זאל זיך בעפרייהען פון זייער יאך. אזוי איז דאס פייער איבער-געגאנגען קיין פראנקרייך אונ אסטערייך, אונ אין אונגארן האבען זיך די אנטיסעמיטען אפילו געהאפט צום אלטען בלבול: אים יאהר 1882 איז אין א קליין שטאדטעל טיסא-עסלאר פערפאלען געווארען א קליין קריסטליך מאדעל אסתר סאלימאסי מען האט באלד אויסגעטראכט, אז די יודען האבען זי געהרג'ט אונ בענוצט איהר בלוט אויף פסח. הונדערטער עדות האבען געשווארען אויף זאבען, וואס זענען ניט געשטויגען אונ ניט געפ-לויגען, מען האט אפילו אנגעשטעלט א זוהן זאל פאלש עדות זאגען געגען זיין אייגענעם פאטער אונ פיעל יודען האבען זיך אבגעמוטשעט פיערצעהן חדשים ביז זייער אונשולד איז בעוויזען געווארען.

די יודען זענען אבער געשלאגענע דערשלאגענע, נאר ניט קיין איבערגעשראקענע קינדער: זייער לאנגער לעבענס-וועג האט זיי געוואהנט מיט אזעלכע שרעקליכע זאכען, אז פאר'ן אנטיסעמיטיזמוס דארפען זיי גאר ווייניג מורא האבען. דאס לעצטע בלאטעל פון דער יודישער געשיכטע איז נאך ניט אנגעשריבען אונ מען קאן געוויס זאגען, אז מיר האלטען נאך אפילו ניט ביים אנהייב פו"נ'ם סוף. צייטען בייטען זיך. דאס ראדעל דרעהט זיך אונ די וואלקענס, וועלכע האבען די לעצטע צייט בעדעקט דעם

יודישען הימעל, וועלען זיך געווים צוגעהען, ווען די זונן פון פרייהייט און מענשענליעבע וועט שטארקער אנהייבען שיינען און דערוואַרמען די פּער־ פּרורענע הארצער פון אומזיסטיגע שונאים. איינס דאַרף דער יוד אין זין האָבען, אַז ער טאָר דאָס ליכטעל פון תורה און חכמה ניט אַרויסלאָזען פון די האַנד, אַז דאָס איז זיין עמוד אֵש, וואָס וועט, סוף כל סוף, גובר זיין דעם עמוד ענן און וואָס וועט איהם ברענגען די אמת׳ע גאולה, און דעמאָלט וועט ער אויפהערען צו זיין אַ שטיף־קינד און גלייך מיט אַללע וועט ער פריי דיענען זיין גאָטט, וואָס האַלט איהם אויף די פיס און שטאַרקט איהם מיט האָפנונג אויף ישועה און נחמה!

ענדע.

דיא היסטאריע פון אונזער צייט.

דיא בעדייטונג פון אונזערע צייטונגען

וואס איז דיא היסטאריע, וואס דיזער בוך ענטהאלט?

עס איז ניט מעהר וויא דיא טעגליכע נייעס, דיא טאגעס פראגען אונד דיא פאליטישע בעוועגונגען פון דער פערגאנגענער צייט.

דיא פערזאנען וואס זיינען עראינערט אין דיעזען בוך זיינען דיא פערזאנען וואס האבען געלעבט אונד געהאנדעלט אונד האבען פערשאפט דיא סענזאציאנען מיט הונדערטע יאהרען צוריק. דיא מלחמות, דיא בלוט בלבולים, דיא אויסשלאכטונגען אונד אויסוואנדערונגען, דיא נחמות אונד דיא קינות פון דיעזע „אידישע פאלקס געשיכטע“ זיינען בעשרייבונגען פון זאכען וואס האבען א מאהל פאסירט אונד ווארען אין זייער צייט דיא נייעס פון טאג. זייא זיינען דיא גרויסע „עקסטראס“, דיא סענזאציאנעלע מיטטהיילונגען, וואס צייטונגען וואלטען צו יענער צייט געמאכט, ווען צייטונגען וואלטען עקסיסטירט, ווען דיא פאסירונגען פון דיעזען בוך האבען זיך אבגעשפיעלט.

ליידער, אין דער גאנצער צייט וואס ווערט אין דער אידישער פאלקס געשיכטע בעשריעבען, ווארען קיינע אידישע צייטונגען. עס ווארען זאגאר זעהר וועניג וואס האבען זיך גענומען דיא מיהע צו פערשרייבען אין א בוך, דיא וויכטיגע נייעס פון יענע דורות. צוליעב דיעזען פעהלער האבען מיר ביז ניט לאנג צוריק ניט געהאט קיין צוזאמענגעשטעלטע „אידישע געשיכטע.“ דיא וויכטיגע פאסירונגען אין אונזער נאציאנאלען לעבען ווארען ניט צוזאמענגעשטעלט אין א סדר אונד אין א בוך, אום יעדער זאלל זייא קענען לעזען אונד זאל פון זייא קענען אורטהיילען איבער זיין פאלק אונד דיא נאציאנאלע פראגען.

ווען עס זיינען ענטשטאנען דיא גרויסע פערזאנען, וואס האבען געוואלט געבען אידען דיא אידישע געשיכטע האבען זייא בעגעגענט דיא גרעסטע שוויריגקייטען. זייא האבען זיך געמוזט לאזען זוכען אונד פארשען וויא דיא גרעסטע סודות דיא פאסירונגען ביי׳ן אידישען פאלק. פיעלע גרויסע זאכען האבען זייא נאך ביז יעצט ניט ענדעקט, אונד פיעלע זאכען האבען זייא געמוזט אויסגעפינען פון פרעמדע קוועלען, וואו אלעס איז פערשריעבען געווארען פארטהייאיש, אונד מעהרסטענס פאלש.

דיא אידישע היסטאריקער האבען געפונען א דאפעלטע שוויעריגקייט פאר זיך. ערשטענס האבען זייא געהאט דיא שווערע אויפגאבען צו געפינען בעשרייבונגען פון געוויסע פאסירונגען ביי אידען, צווייטענס האבען זייא געמוזט דיעזע בעשריי־

בונגען זיפען אונד קריטיקירען אונד פרובירען אום ארויסצונעהמען דעם אמת פון דעם שקר. צוליעב דיעזע שוויערינקייטען איז דיא אידישע געשיכטע נאך ניט וואס זיא האט בעדארפט זיין. פיעלע פאסירונגען זיינען נאך אלץ אונדייטליך, פיעלע גרויסע פערזענליכקייטען זיינען ניט ריכטיג פארגעשטעלט, אונד פיעלע פאקטען, ביאגראפיען אונד צייט פראגען זיינען אין גאנצען פערגעסען אונד פערשוואונדען, אונד דארום פעהלען מאנכע רינגעלעך אין דער קייט פון דער אידישער געשיכטע.

דיא נייעס, פאסירונגען אונד פערהאנדלונגען אין דיא פערגאנגענע יאהרען איז היסטאריע יעצט בייא אונז. און וואס בייא אונז איז יעצט נייעס, טאגעס פראגען אונד סענזאציאן וועט זיין היסטאריע בייא דיא דורות נאך אונז. אזויא וויא אונז איז וויכטיג צו וויסען וואס עס איז געווען מיט אונזער נאציאן זייט זיא איז געווארען, אזויא איז וויכטיג פאר אונז צו לאזען פאר אונזערע קינדער זייא זאללען וויסען וואס מיט אונז פאסירט.

דיא היסטאריע וואס איז געווען פאר אונז איז בייא אונז ניט פאלקאמען ווייל דיא וואס האבען געלעבט אין יענע צייטען האבען ניט פערשריעבען אללעס וואס מיט זייא האט זיך געטאהן. אבער דיא היסטאריע וועגען אונז, וואס וועט געשריעבען ווערען נאך אונז, דיא וועט זיין דיא פאלשטענדיגסטע אונד דיא פינקטליכסטע וואס מען קען נור ווינשען, אונד דערפאר וועט מען דאנקען אונזערע צייטונגען, וואס ערשיינען יעצט אונטער אונזער האנד.

דיא אידישע צייטונגען וואס מיר גיבען ארויס זיינען ניט מעהר אונד ניט וועניגער וויא דיא היסטאריע וואס וועט שטודירט ווערען אזויא לאנג וויא דיא היסטאריע פון א נאציאן ווערט שטודירט. דיעזע צייטונגען וועלען ליפערען דיא פאקטען אונד דיא פאסירונגען, זייא וועלען אויך ליפערן די ערקלעהרונגען אונד דיא בעדייטונגען פון דיעזע פאסירונגען. דיעזע צייטונגען וועלען געבען א קאמפליט היסטאריע, ווייל פון זייא, וועלען דיא צוקינפטיגע דורות וויסען ניט נור דיא אלגעמיינע זאכען, דיא גרויסע נאציאנאלע פאסירונגען אונד בעוועגונגען נור אויך אלע קליינע אונד איינצעלנע פאקטען, אלע קליינע פאסירונגען אונד פערהאנדלונגען צווישען אידען. דיא גאנצע אידישע נאציאן אונד דיא נאציאנאלע בעוועגונגען אונד אלע בעזאנדערע אידישע קהילות, זייערע פאליטיקס, זייערע צדקות, זייערע סכסוכים, זייערע גרויסע אונד קליינע מענער, זייערע וואהלטהעטער אונד זייערע פיינדע, יא, זאגאר זייערע ביזנעס לייטע אונד דער הארעקטער פון זייערע ביזנעס וועלען זיך דורך אונזערע אידישע צייטונגען ארויסזעהען אזוי דייטליך אונד אזוי קלאהר; דאס קיין זאך אונד קיין בעדייטענדע פערזאן וועט דורך זייא פערגעסען ווערען, אונד דיא צוקינפטיגע דורות וועלען קענען זעהן וואס עס פאסירט אין אונזער געגענווארט גלייך וויא זייא וואלטען געלעבט יעצט צווישען אונז.

אלעס וואס דיא צוקונפט וועט דארפען טאהן איז צו לעזען דיא „אידישע טאגעבלאט“, וועלכע מיר אלע לעזען יעצט פריש פון דרוק, אלס פרישע נייעס.

דאס „אידישע טאגעבלאט“, וואס ערשיינט יעצט יעדען נאכמיטאג אונד ווערט פערשפרייט אין פונפציג טויזענד אידישע הייזער, וואו מען ערווארטעט איהם אלס מיטטהיילער פון נייעס, אלס בעל עצה אין קהל'שע אונד נאציאנאלע פראגען, אלס קאמעראד וואס אונטערהאלט מיט וויצען אונד ראמאנען אונד אלס וועג ווייזער פיר

ארבייט אונד האנדעל, דיעזער טאגעבלאט וואס שרייבט נור פון יעצט, וועט שפעטער זיין דיא היסטאריע פון אידישען פאלק אם ענדע פון 19טען אונד אם אנפאנג פון 20טען יאהר הונדערט. עס וועט זיין דער בוך אין וועלכען דיא גאנצע אידישע נאציאן וועט ארייננקוקען וויא אין א שפיעגעל וואס וועזט דיא אידישע פערגאנגענהייט פון א געוויסע פעריאדע.

ווען מען וועט וועלען וויסען וויא איז געוועזן דיא לאגע פון אידישען פאלק אין א געוויסען יאהר, זייט דיא טאגעבלאט עקסיסטירט, ווען מען וועט וועלען וויסען וויא זיינען אידען אין א געוויסער צייט בעהאנדעלט געווארען אין א געוויסען לאנד, ווען מען וועט זיין נייגיעריג צו ערפאהרען וויא האבען זיך אידען אויפגעפיהרט אין א געוויסען געגענד, וויא האבען זייא געליעבט אונד וויא האבען זייא געהאסט, וויא האבען זייא ערצאגען זייערע קינדער אונד וויא האבען זייא פערטהיילט זייער צדקה, וויא האבען זייא געהאנדעלט אונד וויא האבען זייא זיך אמוזירט, וועט מען בלויז דארפען אויפמישען א יאהר גאנג פון אידישען טאגעבלאט אונד איבערלעזען דיא נייעס, דיא קארעספאנדענציעס, דיא נאטיצען, דיא לייט ארטיקלען, דיא סקיצען אונד דיא אדווערטייזמענטס פון טאגעבלאטאונד מען וועט אלעס קענען זעהן אונד וויסען קלאהר אונד דייטליך. קיין זאך וועט בלייבען דונקעל אונד קיין זאך וועט ניט זיין פאלש פארגעשטעלט.

דיא הערויסגעבער פון אידישען טאגעבלאט אונד זיינע עדיטארס, ווייסען, אז יעדער נומער וואס זייא גיבען ארויס איז א פארזעצונג צו דער אידישער געשיכטע, וועלכע איז פערשריעבען אין דיעזען בוך, אונד זייא פיהלען דארום דיא היילינע פפליכט וואס ליעגט אויף זייא אלס אידען אונד אלס שרייבער פון דער אידישער געשיכטע. זייא גיבען זיך דארום דיא גרעסטע אנשטרענגונג אויפצוזאמלען אלעס וואס פאסירט אונטער אידען אין דער גאנצער וועלט. זיי שטרענגן זיך אן ארויס־צוקריעגען דעם אמת אין יעדע זאך, אונד צו בעשרייבען זאגאר יעדע קלייניגקייט אזויא דייטליך אונד אזוי קארעקט וויא עס איז צו ערווארטען פון דיא וואס שרייבען דיא אידישע היסטאריע.

דיא אויגען פון דיא הערויסגעבער פון טאגעבלאט זיינען דארום גערינכטעט אויף דער גאנצער אידישער וועלט אונד אויף אלעס וואס האט א שייכות צו אידען אונד איידער זיי שרייבען עטוואס אריין אין טאגעבלאט זעהען זיי צו וויסען דעם גאנצען אמת אום דיא היסטאריע זאל זיין אמת, דען וואס הייטע איז בלויז נייעס וועט שפעטער זיין דער מאטעריאל פון וואס אידען וועלען בויען זייערע אידעען אונד זייערע פלענער.

דיא אידישע צייטונגען וואס מיר גיבען ארויס זיינען א טעגליכע פארזעצונג צו דער געשיכטע פון דער אידישער פערגאנגענהייט וועלכע איז צוזאמענגעשטעלט געווארען אונטער גרויסע שוויעריגקייטען.

דער צוקינפטיגער גרעטץ וואס וועט שפעטער שרייבען א נייען טהייל פיר דער אידישער געשיכטע וועט האבען א לייכטערע ארבייט וויא דער ערשטער פראפעסאר [illegible]עטץ, ווייל זיין היסטאריע ליעגט פאר איהם פערטיג אין אידישען טאגעבלאט.

דיא קראפט וואס האלט אידען צוזאממען.

אונזער תורה איז פול מיט דערמאהנונגען צו לערנען דיא קינדער דיא געשיכטע פון יידישען פאלק, וויא צב"ש "למען תספר", והגדת, א. ז. וו.. דיא חכמי התלמוד האבען דיזע מצוה נאך פערשטארקט און האבען זיא דורך אלע מעגליכקייטען בעוואהרענט.

דאס געדיינקען פון זייער געשיכטע האט געהאלפען דיא אידען אין זייער עקזיסטענץ אלס א פאלק, דענן פון דעם אויגענבליק וואס דיא יודישע געשיכטע וואלט פון אידען פארגעסען געווארען, וואלט דאס יודישע פאלק אויפגעהערט.

פיעלע פון אונזערע פארגעשריטענע בריעדער, דיא רעפארמירטע וויללען האבען אז מיר האבען שוין אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס א פאלק, און אויב אידען פיהלען נאך אונטער איינאנדער וועלכע פערבינדונג, איז עס נאר א רעליגיעזע פערבינדונג. דאס איז אבער פאלש. נעהמט א רעליגיעזען אידען פון פראנקרייך און א רעליגיעזען אידען פון גאליציען, פערגלייכט זייערע גלויבענס, און איהר וועט לייכט איינזעהן דאס אין אמונה זאכען האבען זיי כמעט קיין שייכות איינער מיט דעם אנדערן, אונד דאך וויסען אלע און אויך זייא ביידע אז זיי זיינען אידען און געהערען זיך אן איינער מיט דעם אנדערן. א אידישער וועה־געשרייא וואס ערקלינגט אוים רוסלאנד, גאליציען אדער רומעניען, אוים מאראקא אדער פערסיען, קלינגט אפ אין דיא הערצער פון אללע אידען אין דיא ציווילייזירטע לענדער.

דיעזעם געפיהל פון צוזאמענגעהעריגקייט קומט אלזא ניט פון רעליגיאן, זאנדערן פון דער געמיינשאפטליכער געשיכטע, פון דיא געמיינשאפטליכע עראינערונג אוים פערגאנגענע יאהרטויזענדע, וואס יעדער איד פיהלט, דאס איז דער סימן פון א נאציאן.

דיא גרעסטע איינוועדונג וועלכע מען קען מאכען געגען דיא סברא דאס אידען זיינען א נאציאן, איז, דאס זייא זיינען ניט צוזאמען, דאס זייא זיינען צוזייט און צושפרייט איבער דער וועלט און פיהרען קיין נאציאנאלעס לעבן. פון דער אנדער זייט אבער קען מען ענטפערן, דאס אויב א נאציאן וואס לעבט ניט צוזאמען הערט אויף צו זיין א נאציאן, דאנן זאלט א פאמיליע וואס לעבט ניט צוזאמען אויפגעהערט צו זיין א פאמיליע. אין אמת'ן אבער איז דאס ניט אזוי.

שטעלט אייך פאר א פאמיליע פון וועלכער פאטער און מוטער לעבען אין א קליין שטעדטיל אין פוילען, איין זאהן איז אין סויטה אפריקא, א טאכטער האט חתונה געהאט אין אמעריקא, א נאנדער זאהן איז אין ענגלאנד, א דריטער אין פראנקרייך, וויא דאס איז דער פאלל בייא פיעלע יודישע פאמיליען. יעדערער פון דיעזע מיטגליעדער לעבט זיך איין אונטער דיא צושטענדע פון דעם לאנד וואו ער וואוינט. טויזענדער מיילען ימים און יבשה ליעגען צווישען זייא, אבער נאך וייטער ווערען זייא איינער פון אנדערן דורך דיא פערשיעדענהייט אין זייערע געוואהנהייטען, שפראכען, לעבענסווייזע, א.ז.וו. אבער פון דעסטוועגען זיינען זייא אללע איין פאמיליע, יעדערער פון זייא וויים אז ער געהערט צו דער דאזיגער פאמיליע.

וואס מאכט דיא דאזיגע צושפרייטע, צושליידערטע פערזאנען פאר איין פאמיליע? דיא עראיננערונג! דאס אינעווייניגסטע בעוואוסטזיין, אז זיי געהערען זיך אן צוזאמען, אז זייא האבען געלעבט צוזאמען, און האבען נאך געוויסע האפנונגען פיר דיא צוקונפט.

דיא אידען זיינען א פאלק דורך זייער עראיננערונג, דורך דאס אינעווייניגסטע בעוואוסטזיין, דורך דאס אונאבהענגיגקייטס־געפיהל, דורך דיא געירשנ'טע איינדריקע פון געמיינשאפטליך דורכגעלעבטע עראייגניסע— קורץ דיא יודישע געשיכטע

ווען דיא יודישע געשיכטע ואלט ניט געהאט אזא גרינדליכען יסוד וויא דיא ביבעל, וועלכע דיא וועלט קען ניט פערגעסען און לאזט דעם אידען ניט פערגעסען, וואלטען דיא אידען פיעללייכט שוין לאנג געהאט פערגעסען זייער געשיכטע און וואלטען באמת שוין אויפגעהערט צו עקסיסטירען אלס א פאלק. אבער האבענדיג אזא שטאלצען אנהויב, אזא שטארקען אנפאנג פון א געשיכטע, וועלכען דיא וועלט קען אזוי גוט, איז אונמעגליך איהם צו פערגעסען.

דאס ווירקזאמסטע מיטעל געגען דעם אונטערגאנג פון דעם יודישען פאלק איז דיא פערברייטונג פון דער קענטנים פון יודישער געשיכטע. אויפלעבונג און וויסען פון דער יידישער געשיכטע איז דיא אויפלעבונג פון דער יידישער נאציאן.